

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

และ

รวมเรื่องเมืองสุโขทัย

กรมศิลปากรและจังหวัดสุโขทัย ร่วมกันจัดพิมพ์

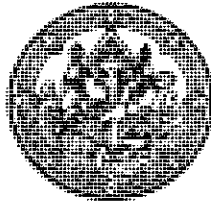
เนื่องในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ณ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961102490

วันที่ 18 / มค / 25
เลขทะเบียน 5260
เลขหมู่ DS 589 น/588ท
2526
59

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

และ

รวมเรื่องเมืองสุโขทัย

กรมศิลปากรและจังหวัดสุโขทัย ร่วมกันจัดพิมพ์

เนื่องในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ณ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

พุทธศักราช ๒๕๒๖

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชและรวมเรื่องเมืองสุโขทัย
กรมศิลปากร และจังหวัดสุโขทัยร่วมกันจัดพิมพ์เนื่องในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์
พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ณ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
พิมพ์ครั้งแรก จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

กย ๖

๙๑๕.๙๓๐๓ ศิลปากร, กรม.

ค. ๕๒๘ พ.

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช
และรวมเรื่องเมืองสุโขทัย. กรุงเทพฯ ๒๕๒๕.
๑๕๖ หน้า. ภาพประกอบ. แผนผัง.

จัดพิมพ์เนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด
พระบรมราชานุสาวรีย์

๑. สุโขทัย -- โบราณวัตถุสถาน. ๒. อนุสาวรีย์
พ่อขุนรามคำแหงมหาราช. ๓. ชื่อเรื่อง.

ISBN 974-7922-00-2

คณะบรรณาธิการ

นางสายไหม	จบกลศึก
นายสมชาย	พุ่มสอาด
นางสาวมณีรัตน์	ท้วมเจริญ
นางสาวบุหลง	ศรีกนก
นางสาววิภา	โรจนราชา
นางสาวศิริพันธ์	บุญศิริ

ผู้ออกแบบปก

นายวิโชค

มุกตามณี

คำนำ

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ได้สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ราชอาณาจักรไทยในยุคต้น ด้วยพระปรีชาสามารถและพระวิริยะอันสูงยิ่ง ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์แก่ชาตินานัปการ ที่ทรงสร้างไว้แก่ชาติ กล่าวคือ การทำศึกสงครามปราบปรามอริราชศัตรูซึ่งมาคุกคามความสงบสุขของอาณาจักร การแผ่ขยายอาณาเขต การทะนุบำรุงพระศาสนา และการประดิษฐ์คิดค้นอักษรไทย อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาติ เป็นต้น

ประชาชนชาวไทยทั้งปวงน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระมหาราชเจ้าพระองค์นี้ จึงร่วมใจกันสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระองค์ประดิษฐานไว้ ณ เมืองเก่าสุโขทัย เพื่อเป็นที่เคารพสักการะและเฉลิมพระเกียรติคุณให้ยั่งยืนสืบไปชั่วกาลนาน

การจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชนี้ เริ่มขึ้นจากความดำริริเริ่มของประชาชนชาวจังหวัดสุโขทัย เมื่อครั้งทำการบูรณะเมืองเก่าสุโขทัย ซึ่งได้มีพิธีอัญเชิญดวงพระวิญญาณพ่อขุนรามคำแหงมหาราชมาสถิต ณ ศาลพระแม่ย่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ครั้งหนึ่ง และเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ “รามคำแหง” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ อีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นทางราชการจึงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดสร้าง และคณะอนุกรรมการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ขึ้นเพื่อรับผิดชอบดำเนินงาน การก่อสร้างดำเนินมาตามลำดับ เช่น การจัดหาทุน การออกแบบ การปั้น หล่อ การเรียบเรียงคำจารึก จนสำเร็จจุดล่อง และได้ทำพิธีอัญเชิญไปประดิษฐาน ณ เมืองเก่าสุโขทัยแล้วแต่วันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๑๕

ในโอกาสประกอบพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช กรมศิลปากรได้มอบให้เจ้าหน้าที่กองโบราณคดี กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ รวบรวมและเรียบเรียงหนังสือซึ่งประกอบด้วยข้อเขียนเกี่ยวกับการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระราชประวัติพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และข้อมูลประวัติศาสตร์ โบราณคดีสมัยสุโขทัย เพื่อเป็นที่ระลึก จึงหวังว่าหนังสือดังกล่าวจักอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจเรื่องราวสมัยสุโขทัยพอสมควร.

กรมศิลปากร

หน้าว่าง

สารบัญ

คำนำ

ประวัติการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช	๑
การสร้างเหรียญที่ระลึก	๕
การดำเนินการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์	๖
ลักษณะพระบรมราชานุสาวรีย์	๑๕
การปั้นหล่อ	๒๑
พิธีเททองหล่อพระบรมรูป	๒๒
คำจารึกพระบรมราชานุสาวรีย์	๒๖
การก่อสร้างแท่นฐาน และจัดฝังบริเวณ	๒๙
การติดตั้งพระบรมราชานุสาวรีย์	๒๙
งบประมาณการก่อสร้าง	๓๔
พระราชประวัติพ่อขุนรามคำแหงมหาราช	๓๕
การตั้งสุโขทัยเป็นราชธานี	๓๕
กาลพระราชสมภพพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและ พระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ	๔๑
ประวัติศาสตร์เมืองสุโขทัย	๕๓
ภูมิหลังของแหลมอินโดจีนตอนเหนือทางด้านประวัติศาสตร์ สังคมและศิลปะ สุโขทัย	๕๕
บรรพบุรุษเมืองสุโขทัย	๖๑
ขอบเขตของอาณาจักรสุโขทัย	๖๓
ภูมิสถานเมืองสุโขทัย	๖๔
การปกครองของสุโขทัย	๖๕
สถานะทางการเมืองของสุโขทัย	๖๖

การประกอบอาชีพของชาวสุโขทัย	๖๕
การศึกษาและการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ	๗๐
ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี	๗๐
การพาณิชย์นาวี	๗๔
การติดต่อกับต่างประเทศ	๗๕
ศาสนาและมายาศาสตร์ในเมืองสุโขทัย	๗๖
ศิลปกรรม	๗๗
ประเพณี	๗๘
ความมั่นคงของรัฐและการปกครองฐานะของเมือง	๗๙
การเสื่อมอำนาจทางการเมือง	๘๑
สรุปสุโขทัยในประวัติศาสตร์	๘๒

ลำดับเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับแคว้นสุโขทัย ๘๗

เวลาในตำนาน	๙๑
ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘	๙๑
ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐	๙๒
พ.ศ. ๑๘๒๒ - พ.ศ. ๒๑๒๘	๙๓

ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ (ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง) ๑๑๕

รายงานการขุดค้นทางโบราณคดีในเมืองสุโขทัย ๑๓๕

ที่ตั้ง	๑๓๕
ธรณีสัณฐาน	๑๓๕
ประทีปัสัณฐาน	๑๓๘
ภูมิอากาศ	๑๓๘
ป่าไม้	๑๓๘
การขุดค้นทางโบราณคดี	๑๓๙
การวางผัง	๑๓๙
เทคนิควิธีการขุดค้น	๑๔๐
การจำแนกประเภทหลักฐานที่ได้จากการขุดค้น	๑๔๑
สรุปผลการขุดค้นทางโบราณคดี	๑๔๒

หน้าว่าง

ประวัติการสร้าง
พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

นางสายไหม จบกตศึก

เรียบเรียง

หน้าว่าง

ประวัติการสร้าง

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๕ รัฐบาลได้มอบหมายให้กรมศิลปากร และจังหวัดสุโขทัยดำเนินการบูรณะเมืองเก่าสุโขทัยราชธานีแห่งแรกของไทย เพื่อขุดค้นฟื้นฟูสภาพบ้านเมืองในอดีตที่กลายเป็นซากโบราณสถานปรักหักพัง มีป่ารกชัฏ ดินทรายบดบังถมทับไว้เป็นเวลานานนับร้อย ๆ ปีให้ปรากฏเปิดเผยเป็นที่ประจักษ์แก่ชนรุ่นหลังได้ศึกษาและตระหนักถึงความเจริญของบ้านเมืองในประวัติศาสตร์ และบังเกิดความภาคภูมิใจในอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษที่ได้อุทิศเลือดเนื้อชีวิตแรงกายสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นเป็นปึกแผ่นมั่นคงอุดมสมบูรณ์ด้วยศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่า เป็นรากฐานสืบความเป็นชาติไทยตราบนานปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากรุงสุโขทัยจะเป็นราชธานีในระยะเวลาที่ไม่ยาวนานนักเพียงประมาณ ๑๐๐ กว่าปีก็ตาม แต่เป็นระยะที่ชาติไทยมีความเจริญรุ่งเรืองในวิชาการหลายสาขา จนเป็นที่กล่าวขานกันว่า สมัยสุโขทัยเป็นยุคทองของไทยอีกสมัยหนึ่ง สภาพความเป็นอยู่ของบ้านเมืองมีความรุ่งโรจน์ทั้งด้านการพระศาสนา การปกครอง ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ตลอดจนเศรษฐกิจ กฎหมายและสังคม เป็นยุคที่ควรแก่การทำทนายให้ศึกษาค้นคว้าวิจัยอย่างยิ่ง

ในบรรดาพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัย ประชาชนชาวไทยได้รำลึกว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยอดเยี่ยมพระองค์หนึ่ง พระราชกรณียกิจและพระเกียรติคุณของพระองค์แม่ไพศาล ได้ทรงทำนุบำรุงสร้างสรรคความรุ่งเรืองไว้แก่อณาจักรไทยดังกล่าวมาแล้ว อาทิ ทรงปกครองบ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขประดุจบิดาปกครองบุตร ทรงพระกฤษฎากินหารปราบปรามหัวเมืองน้อยใหญ่ราบคาบขยายพระราชอาณาเขตกว้างขวาง ที่สำคัญอย่างยิ่งคือทรงอัจฉริยะทางอักษรศาสตร์ ได้ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้เป็นอักษรประจำชาติ ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ให้กำเนิดลายสือไทย ชาวจังหวัดสุโขทัยต่างยกย่องเทิดทูนพระเกียรติคุณแพร่ขยายกว้างขวาง ดังได้ประกอบพิธีบวงสรวงอัญเชิญให้เสด็จสถิตเสถียรเป็นมิ่งขวัญแก่ชาวสุโขทัยไว้ ณ ศาลาแม่ย่า หน้าศาลากลางจังหวัด นอกจากนี้ยังมีความปรารถนาแรงกล้าที่จะขอให้ราชการสนับสนุนให้ดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์เพื่อน้อมสักการะในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอนเนกอนันต์ ซึ่งมีโชเฉพาะเพียงจังหวัดสุโขทัยเท่านั้น หากรวมทั้งประชาชนชาวไทยทั้งชาติด้วย ครั้นเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถาน

แห่งชาติรามคำแหง ณ จังหวัดสุโขทัย ในโอกาสนี้ได้ทรงประกอบพิธีบวงสรวงสังเวद्य สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ วัดศรีชุมด้วย ครั้นนั้นปรากฏว่าประชาชนได้เรียกร้องให้ดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช โดยให้เหตุผลว่า พระบรมราชานุสาวรีย์ของมหาราชพระองค์อื่น ได้สร้างครบถ้วนทุกพระองค์แล้ว ยกเว้นพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชยังไม่มี ดังนั้นจังหวัดสุโขทัยจึงได้ริเริ่มดำเนินการ นำเสนอความเห็นมายังกระทรวงมหาดไทย ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้พิจารณา ลงมติรับหลักการ เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ ให้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ โดยมี พลเอก นายกรัฐมนตรี (จอมพล ถนอม กิตติขจร) เป็นประธานกรรมการ ผู้อำนวยการส่วนการปกครองภูมิภาค กรมการปกครอง (นายสำราญ บุษปวนิช) เป็นกรรมการและเลขานุการ ได้มอบหมายหน้าที่ กำหนดรายละเอียดการก่อสร้าง

คณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้พิจารณา แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ ๔ ชุด เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานให้มีหน่วยรับผิดชอบงานในด้านต่าง ๆ เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ ดังนี้

๑. คณะอนุกรรมการจัดหาทุน
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย
(พลเอก ประภาส จารุเสถียร) และ
อธิบดีกรมตำรวจ (พลตำรวจเอก ประเสริฐ รุจิรวงศ์) เป็นประธานคณะอนุกรรมการ
อธิบดีกรมการปกครอง (นายชำนาญ ญวนรัตน์) และ
รองผู้บัญชาการทหารบก (พลเอก กฤษณ์ สีวะรา) เป็นรองประธานอนุกรรมการ
๒. คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์
อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ (พลโท กฤษ บุญณกันต์) เป็นประธานคณะอนุกรรมการ
๓. คณะอนุกรรมการก่อสร้าง
อธิบดีกรมศิลปากร (นายธนิศ อยู่โพธิ์) เป็นประธานอนุกรรมการ
๔. คณะอนุกรรมการการเงิน
ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ (นายสิริ ปกาสิต) เป็นประธานอนุกรรมการ

คณะกรรมการดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชชุดนี้ ได้ดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ตามภาระหน้าที่ที่กำหนด นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ สืบเนื่องต่อมาหลายปี ได้ผ่านสมัยของคณะรัฐบาลหลายชุด สรุปผลงานได้อย่างสังเขป คือ

การดำเนินงานของคณะอนุกรรมการจัดหาทุน

คณะอนุกรรมการจัดหาทุน ได้จัดกิจกรรมเพื่อหาทุนสมทบในการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ และจัดการละเล่นแสดงละครการกุศลเพื่อระดมเงินและสร้างเหรียญที่ระลึก

แสดงละครเทิดพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ ในการหาทุน พลเอก กฤษณ์ สีวะรา รองประธานคณะกรรมการ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดแสดงละครเทิดพระเกียรติโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเตือนความทรงจำของชาวไทยให้ตระหนักถึงพระมหากรุณาธิคุณของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นสำคัญ ได้ร่วมกับคุณหญิงประภาพรพรรณ วิจิตรวาทการ พลตำรวจตรี หม่อมราชวงศ์ นิตย์ ภาณุมาศ ประพันธ์บทละครเรื่อง "พ่อขุนรามคำแหงมหาราช" แสดง ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การสร้างเหรียญที่ระลึก

คณะกรรมการจัดหาทุนได้พิจารณาเห็นว่า การขอรับบริจาคเงินทุนในการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์จากประชาชนทั่วไปนั้น ควรสร้างเหรียญที่ระลึกมอบให้เป็นสิ่งตอบแทนด้วย จึงได้มอบให้กรมศิลปากรเป็นผู้ดำเนินการออกแบบ ครั้งนั้น ได้กำหนดลักษณะเหรียญออก ๒ ประเภท คือ เหรียญที่ระลึกแก่ผู้บริจาค และเหรียญสมนาคุณคณะกรรมการดำเนินงาน

เหรียญที่ระลึกแก่ผู้บริจาค

ลักษณะเป็นทรงระฆัง ด้านหน้าเป็นพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ตามลักษณะพระบรมราชานุสาวรีย์ ด้านหลัง อัญเชิญพระปรมาภิไธยย่อ ภปร. ประดิษฐานอยู่ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฎ จารึกอักษรสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีข้อความเรียงตามแนวระฆังว่า "โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเฉลิมพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พุทธศักราช ๒๕๑๐" ตอนกลางเหรียญทำเป็นแท่งศิลา แบบศิลาจารึกหลักที่ ๑ จารึกข้อความสมัยสุโขทัยเช่นกัน มีข้อความ ดังนี้

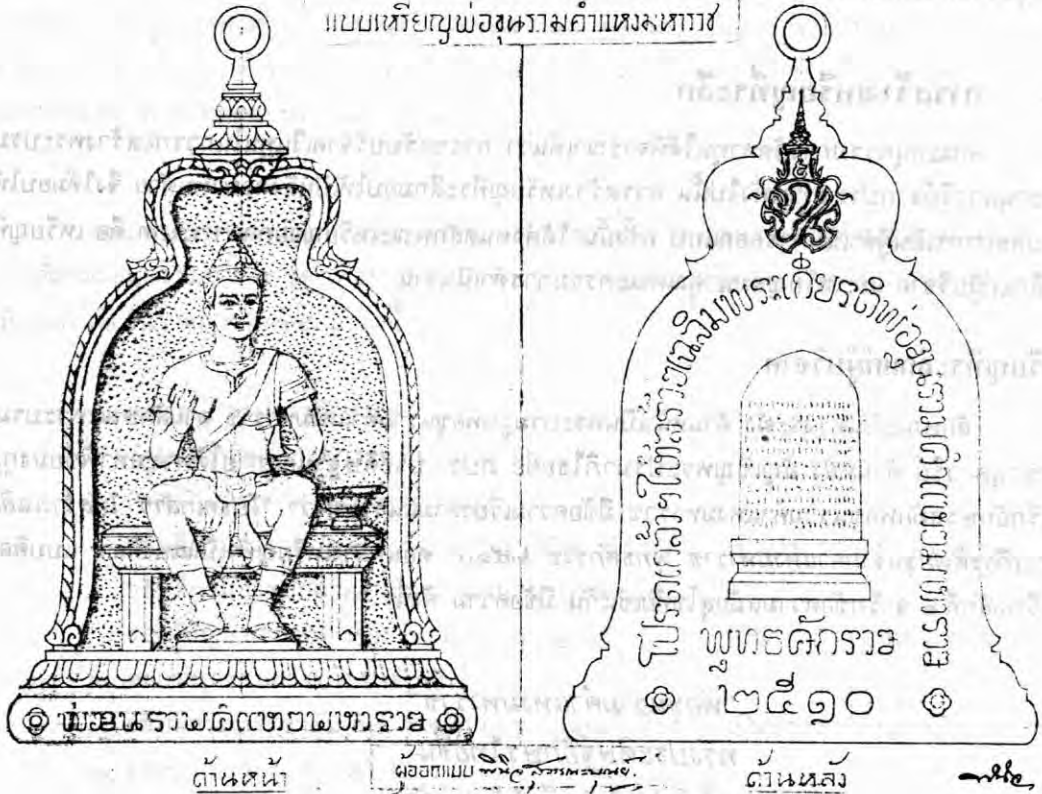
“พ่อขุนรามคำแหงมหาราช”
ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น
แล้วโปรดให้จารึกไว้บนหลัก
ศิลาครั้งกรุงสุโขทัย ตรัสเล่า
เรื่องประวัติและจารึกประเพณีชีวิต
ของชาวสุโขทัย สดท่ายกล่าวถึง
เกียรติคุณ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช”

ผู้ออกแบบเหรียญ คือ นายพินิจ สุวรรณบุญณีย์^(๑) ขณะเมื่อดำรงตำแหน่งนายช่างศิลปกรรมโท กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร สร้างด้วยโลหะทองแดง มอบสมนาคุณแก่ผู้บริจาคเงินในราคาเหรียญละ ๓ บาท

(๑) ปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๒๕ ดำรงตำแหน่งนายช่างศิลปกรรม ระดับ ๔ กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร

เหรียญสมนาคุณคณะกรรมการ

เหรียญสมนาคุณคณะกรรมการ จัดทำขึ้นจำนวนจำกัดเท่าจำนวนคณะกรรมการดำเนินงาน ประมาณ ๒๐๐ เหรียญเท่านั้น ลักษณะเป็นเหรียญกลม สร้างด้วยเงินแท้ ออกแบบ คือ นายสนิท ดิษฐพันธ์^(๑) ขณะเมื่อดำรงตำแหน่ง นายช่างศิลปกรรมเอก กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร ด้านหน้าเป็นรูปพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ตามแบบพระบรมราชานุสาวรีย์ ด้านหลังเป็นรูปสวนป่า

การดำเนินการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์

คณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ได้พิจารณาแต่งตั้งคณะอนุกรรมการก่อสร้าง ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่หลายฝ่าย เพื่อกำหนดสถานที่ก่อสร้าง ฝั่งบริเวณและสิ่งแวดล้อมแทนฐาน ตลอดจนแนวทางการกำหนดลักษณะพระบรมรูป และภาพเหตุการณ์สำคัญ นับตั้งแต่แรกดำเนินการ ตั้งคำสั่ง

(๑) นายสนิท ดิษฐพันธ์ ต่อมาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองหัตถศิลป์ และได้ลาออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐

คำสั่งกระทรวงมหาดไทย (๑)
ที่ ๓๑๐/๒๕๑๗
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการก่อสร้าง

ตามที่กระทรวงมหาดไทยมีคำสั่ง ที่ ๑๕๓/ ๒๕๑๗ ลงวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๗ แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช จังหวัดสุโขทัย นั้น

เพื่อให้การดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์ดังกล่าวเป็นไปโดยเรียบร้อย จึงแต่งตั้งคณะกรรมการก่อสร้างขึ้นรับผิดชอบดำเนินการ ประกอบด้วย

๑. อธิบดีกรมศิลปากร
(นายธนิศ อยู่โพธิ์)	เป็นประธานคณะกรรมการ
๒. อธิบดีกรมโยธาธิการ	เป็นอนุกรรมการ
๓. ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย
(นายเชื้อม ศิริสนธิ)	เป็นอนุกรรมการ
๔. ผู้อำนวยการสำนักผังเมือง	เป็นอนุกรรมการ
๕. ผู้อำนวยการกองสถาปัตยกรรม	เป็นอนุกรรมการ
๖. นางจันทร์ลัดดา น้าทิพย์
(สถาปนิก กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร)	เป็นอนุกรรมการ
๗. นายสุวิชัย รัศมีภูติ
(สถาปนิก กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร)	เป็นอนุกรรมการ
๘. ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป์
(นายคำเนิร รตานนท์)	เป็นอนุกรรมการและเลขานุการ
๙. เลขานุการกรมศิลปากร
(นายหนุ่ม อยู่ไพธรรม)	เป็นอนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการก่อสร้างมีหน้าที่ออกแบบอนุสาวรีย์ วางผังบริเวณสถานที่ตั้งอนุสาวรีย์ ดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์และตกแต่งสถานที่ หรืองานตามที่คณะกรรมการมอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เมื่อดำเนินการไปแล้วประการใด รายงานให้ทราบด้วย.

สั่ง ณ วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๗

(ลงนาม) กมล วรรณประภา
(นายกมล วรรณประภา)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

รองประธานคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

(๑) คณะอนุกรรมการชุดนี้ได้ดำเนินการตลอดมาจนการก่อสร้างสำเร็จ ซึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งตามบุคคลมัย

สถานที่ก่อสร้าง

คณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ได้พิจารณาคัดเลือกสถานที่ที่เหมาะสมแก่การประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ โดยอาศัยหลักเกณฑ์และแนวทางจากหลักฐานประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ เห็นว่าบริเวณพื้นที่ริมทางหลวงจรดวิถีถ่อง ภายในกำแพงเมืองเก่า ตำบลบ้านเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นที่ตั้งราชธานีสุโขทัย ควรเป็นที่ที่เหมาะสม เป็นพื้นที่กว้างประมาณ ๒๖ ไร่ อาณาเขตขณะที่กำหนดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ทิศเหนือติดต่อกับบริเวณวัดตะกวน ซึ่งเป็นวัดร้าง ทิศใต้ติดถนนจรดวิถีถ่อง ทิศตะวันออกติดต่อกับบริเวณวัดใหม่ซึ่งเป็นวัดร้าง ทิศตะวันตก ติดต่อกับตระพังตะกวน บริเวณที่ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์นี้ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ กรมศิลปากรได้ดำเนินโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ได้ปรับปรุงพื้นที่ให้มีความกลมกลืนกับสภาพของโครงการ บริเวณที่ก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ จึงเป็นภูมิทัศน์ที่งดงามอย่างยิ่ง

การออกแบบผังและบริเวณ

คณะอนุกรรมการก่อสร้างได้มอบหมายให้ นางจันทร์ลัดดา น้ำทิพย์^(๑) เป็นผู้ออกแบบผังพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมบริเวณโดยรอบ ได้กำหนดพระบรมราชานุสาวรีย์หันหน้าไปทางทิศใต้ในเนื้อที่ ๒๖ ไร่ บริเวณโดยรอบจัดเป็นสวนดอกไม้ และปลูกไม้ยืนต้นซึ่งมีชื่อตามที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เช่น ต้นตาล ต้นมะม่วง ส่วนไม้ดอกเลือกเฉพาะพันธุ์ไม้พื้นเมือง

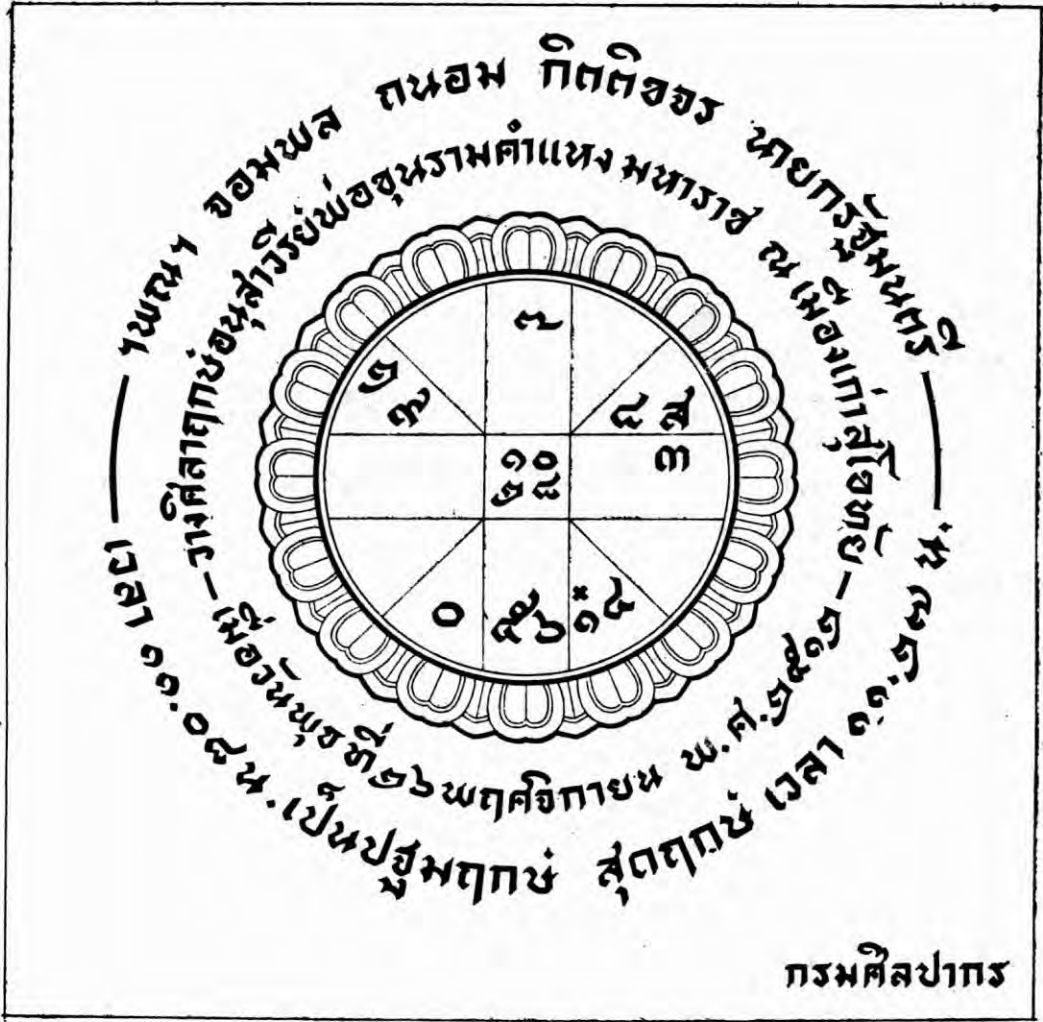
พิธีวางศิลาฤกษ์พระบรมราชานุสาวรีย์

เมื่อกำหนดพื้นที่ก่อสร้างได้แน่นอนแล้ว คณะกรรมการพิจารณาร่างเห็นว่า ควรได้ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์แทนฐานการก่อสร้างเพื่อเป็นรากฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ อันเป็นงานในขั้นตอนแรก ไทรหลวง^(๒) แห่งสำนักพระราชวัง ได้คำนวณวันเวลาที่ถือเป็นอุดมฤกษ์ กำหนดวันพุธที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๒ เวลา ๑๑ นาฬิกา ๘ นาที เป็นปฐมฤกษ์ จนถึงเวลา ๑๑ นาฬิกา ๒๗ นาที เป็นที่สุดแห่งฤกษ์ ผู้ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ คือ จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี จัดพิธี ณ บริเวณหน้าวัดมหาธาตุ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย

(๑) พ.ศ. ๒๕๐๘ ดำรงตำแหน่งสถาปนิกเอก กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๕ ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกอง และได้ลาออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑

(๒) นายบาง เสมเสริมสุข

ดวงพระฤกษ์แทนฐาน พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

กำหนดการวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๒

- เวลา ๑๐.๑๕ น. พระสงฆ์ ๔ รูป เจริญพระพุทธมนต์ ณ ปรำพี้
- เวลา ๑๐.๓๐ น. ขณฯ นายกรัฐมนตรี^(๑) เดินทางโดยเฮลิคอปเตอร์ถึงสนามโรงเรียนศรีอินทราทิตย์ แล้วเดินทางไปยังวัดมหาธาตุ
- เวลา ๑๐.๔๐ น. ขณฯ นายกรัฐมนตรี จุดธูปเทียนถวายสักการะพระมหาธาตุ ณ วัดมหาธาตุ แล้วเดินทางไปยังพิพิธภัณฑสถาน
- เวลา ๑๐.๕๐ น. ขณฯ นายกรัฐมนตรี จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ในปรำพี้
- เวลา ๑๐.๕๕ น. อธิบดีกรมศิลปากร กล่าวรายงานเสนอเรื่องการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช แล้วเชิญ ขณฯ นายกรัฐมนตรี วางศิลาฤกษ์ ก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช
- เวลา ๑๑.๐๕ น. ขณฯ นายกรัฐมนตรี กล่าวตอบ แล้ววางศิลาฤกษ์ก่อสร้างฯ พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา ดนตรีบรรเลงเพลงมหาฤกษ์
- เวลา ๑๑.๒๐ น. ขณฯ นายกรัฐมนตรี กลับเข้าไปในปรำพี้ถวายภัตตาหารเพลแก่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ แล้วถวายจตุปัจจัยไทยทาน
- เวลา ๑๒.๑๕ น. ขณฯ นายกรัฐมนตรี ออกจากบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง รับประทานอาหารกลางวันที่บ้านรับรองของหน่วยศิลปากรที่ ๓ ในบริเวณพิพิธภัณฑฯ
- เวลา ๑๔.๐๐ น. ขณฯ นายกรัฐมนตรี เดินทางโดยรถยนต์ไปชมโบราณวัตถุสถานในเมืองสุโขทัยเก่า ทั้งในและนอกกำแพงเมืองที่ได้บูรณะเสร็จเรียบร้อยแล้ว และที่กำลังดำเนินการอยู่ คือ
๑. สรีดภงส์
 ๒. วัดเขาพระบาทน้อย
 ๓. บริเวณอรัญญิก เช่น วัดสะพานหิน
 ๔. วัดศรีชุม
 ๕. วัดพระพายหลวง
 ๖. วัดช้างล้อม
 ๗. วัดตระพังทองหลวง
- เวลา ๑๖.๐๐ น. ขณฯ นายกรัฐมนตรีเดินทางกลับมายังบ้านรับรองหน่วยศิลปากรที่ ๓ รับประทานน้ำชา
- เวลา ๑๖.๓๐ น. ขณฯ นายกรัฐมนตรี เดินทางไปยังสนามโรงเรียนศรีอินทราทิตย์ขึ้นเฮลิคอปเตอร์เดินทางกลับพระนคร

(๑) จอมพลถนอม กิตติขจร

คำกล่าวรายงาน
ของ
อธิบดีกรมศิลปากร^(๑)
ในพิธีวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช จังหวัดสุโขทัย
๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๒

ขอประทานกราบเรียน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี^(๒)

กระผมในนามของกรมศิลปากร ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย^(๓) และผู้มีเกียรติทั้งหลายที่มาชุมนุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งที่ ฯพณฯ ได้โปรดเมตตาให้เกียรติมาเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชในวันนี้ กระผมใคร่ขอประทานโอกาสกล่าวถึงความ เป็นมาของการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชสักเล็กน้อย

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์สุโขทัย พระองค์ได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อจากพ่อขุนบาลเมือง พระเชษฐา ในราว พ.ศ. ๑๘๒๐ และสวรรคตเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๔๓ ระยะเวลาที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ครองกรุงสุโขทัยนั้น กรุงสุโขทัยเจริญรุ่งโรจน์ในแทบทุก ๆ ทาง ทั้งนี้ตามหลักฐานที่ปรากฏจากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช นั้นเอง พระองค์ทรงเป็นนักรบที่เยี่ยมยอดมาแต่ยังทรงพระเยาว์ เพราะเมื่อพระองค์มีพระชนมายุเพียง ๑๙ พรรษา ก็ได้ทำสงครามชนะช้างชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด พ่อขุนศรีอินทราทิตย์พระบิดาของพระองค์จึงได้ขึ้นชื่อพระองค์ว่า “พระรามคำแหง” และในรัชสมัยของพระองค์อาณาจักรสุโขทัยก็ได้แผ่ไพศาลออกไปถึงแหลมมลายู ทางทิศใต้ถึงเมืองมอญ ทางทิศตะวันตกจนถึงเมืองหงสาวดี ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือถึงเมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และเวียงคำ ทิศเหนือจดแดนนครลำปาง ทรงเป็นนักปกครองที่สามารถมุ่งถึงประโยชน์สุขของราษฎรเป็นสำคัญ ปฏิบัติพระองค์ดังเช่นพ่อปกครองลูก ใครข้องใจมีทุกข์ร้อนสิ่งใดก็อาจไปส่นกระดิ่งซึ่งโปรดให้คิดไว้

(๑) นายเชื้อ สาริมาน

(๒) จอมพล ถนอม กิตติขจร

(๓) นายรังสรรค์ รังสิกุล

ที่ประตวงได้ทุกเมื่อ แล้วพระองค์ก็จะบำบัดทุกข์นั้นให้ พระองค์เป็นพุทธศาสนิกและเล็งเห็นอย่างถ่องแท้ว่า พุทธศาสนาเท่านั้นที่มีหลักธรรมเป็นเลิศ จึงสนับสนุนส่งเสริมทุกวิถีทาง เช่น นิมนต์พระสังฆราชขึ้นมาจากเมืองนครศรีธรรมราชให้มาสืบพระศาสนาและสั่งสอนประชาชนและสร้างวัดเป็นต้น จนทำให้พุทธศาสนาตั้งมั่นเป็นศาสนาประจำชาติไทยอยู่ถึงบัดนี้ ทรงเป็นนักการทูตที่สามารถเช่นที่ได้ผูกสัมพันธ์ไมตรีอย่างสนิทแน่นกับหัวหน้าเผ่าไทยทางเหนือ คือ พ่อขุนเม็งรายแห่งล้านนาไทย และพระยาจำเมืองแห่งพะเยากับส่งทูตติดต่อกับราชสำนักจีนจนได้นำเอาช่างปั้นเครื่องถ้วยชามมาสอนคนไทยให้ทำเครื่องถ้วยชามที่เรียกกันว่า “เครื่องสังคโลก” ส่งออกไปจำหน่ายถึงประเทศชวา มลายู ฟิลิปปินส์ และญี่ปุ่น ทรงเป็นนักกฎหมาย พระองค์ได้จารึกกฎหมายของพระองค์ไว้ฉบับเป็นแห่งแรกของทวีปเอเชีย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานศิลาจารึกจำลองของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ให้แก่เนติบัณฑิตยสภาเพื่อนำไปมอบแก่คณะนิติศาสตร์นานาชาติ ณ กรุงเจนีวา ประเทศสวิส ก่อให้เกิดความสนใจในวงการนี้ทั่วโลก สิ่งสำคัญที่สุดที่กระผมไม่สามารถจะเว้นเสียได้เพราะประชาชนไทยทั้งชาติต้องเป็นหนี้พระคุณชั่วกัลปาวสานต์ คือ พระองค์ได้ทรงคิดค้นประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ทำให้ไทยเรามีตัวอักษรของเราเองใช้ไม่ต้องไปใช้อักษรของภาษาอื่นใด พระมหากฎณาธิคุณของพระองค์นั้นแผ่ไพศาลสุดที่จะพรรณนาได้ พลกนิกรทั่วหน้าอยู่เย็นเป็นสุข สมดังความในศิลาจารึกของพระองค์ที่ว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจกอบ ในไพร่รู้ทาง เพื่อนองูวัวไปค้า ชี้นำไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองคำ”

ด้วยเหตุที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงมีพระคุณยิ่งล้นแก่ชาติไทยเป็นอันมากประการดังกล่าวมาแล้ว ชาวไทยจึงพร้อมใจกันเทิดทูนถวายพระนามของพระองค์ว่าเป็น “มหาราช” องค์แรกของชาติไทย และมีความคิดเห็นพ้องกันโดยทั่วไปว่า สมควรจะได้จัดสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านขึ้นไว้เป็นที่เคารพสักการะเพื่อที่จะให้งานก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชขึ้น โดยมี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการและคณะกรรมการดังกล่าวได้ตั้งอนุกรรมการขึ้นอีกหลายคณะ คือ คณะอนุกรรมการก่อสร้างอนุสาวรีย์ ให้มีหน้าที่ออกแบบรูป กำหนดผังบริเวณโดยรอบ มีอธิบดีกรมศิลปากรเป็นประธานอนุกรม คณะอนุกรรมการจัดหาทุนมี พลตำรวจเอก ประเสริฐ รุจิรวงศ์ เป็นประธานอนุกรรมการ คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์มี พลเอก กฤษ ภูณณกันต์ เป็นประธานอนุกรรมการและคณะอนุกรรมการการเงิน มีผู้อำนวยการสำนักงบประมาณเป็นประธานอนุกรรมการ บัดนี้ คณะอนุกรรมการก่อสร้างได้พิจารณาออกแบบรูปอนุสาวรีย์โดยอาศัยการค้นคว้าจากศิลปสุโขทัย จากประวัติการแต่งกาย ภาพเขียนภาพปั้น ในยุคสุโขทัยเสร็จแล้วด้วยความเห็นชอบของคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชมีมติให้สร้างเป็นพระรูปประทับนั่งห้อยพระบาทบนพระแท่น พระหัตถ์ขวาทรงถือสมุดไทย อันหมายถึงสรรพวิทยาการต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงรอบรู้ พระหัตถ์ซ้ายแสดงลักษณะซึ่งหมายถึงเวลาที่พระองค์ทรงสั่งสอนพลกนิกรหรือขณะออกกว่าราชการ คณะกรรมการดำเนินการก่อสร้าง ฯ ได้มอบให้กรมศิลปากรพิจารณานับหล่อต่อไป โดยให้มีขนาดสองเท่าของพระองค์ นอกจากพระรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว ยังได้กำหนดที่จะปั้นหล่อภาพแผ่นนูนแสดงเหตุการณ์ที่ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนราม-

กำแพงมหาราช ขนาดกว้าง ๑.๕๐ เมตร ยาว ๒ เมตร รวม ๕ แผ่น^(๑) คือ ภาพพ่อนุสรณ์กำแพงมหาราช ชนช้างกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ภาพทรงช้างเผือกชื่อ รุจาตรี ไปนมัสการพระอิศวรที่วัดตะพานหิน ในวันพระ ๑๕ ค่ำ ภาพชาวสุโขทัยบำเพ็ญศีล ทาน การกุศล ภาพ จุงวัวไปค้า ชีมีมาไปขาย ไครจิกไครค้ำช้างคัก ไครจิกไครค้ำม้าคัก อนุสาวรีย์นี้จะประดิษฐานอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๒๐ เมตร เฉพาะส่วนที่ประดิษฐานรูปหล่อของพ่อนุสรณ์กำแพงมหาราชจะสูงถึงพระบาท ๓.๓๐ เมตร ผู้ปั้นอนุสาวรีย์ และออกแบบแท่นฐานนี้คือ นายสนั่น ศิลากรณ^(๒) ช่วงศิลปเอก กองหัตถศิลปกรรมศิลปากร สำหรับสถานที่ที่ประดิษฐานอนุสาวรีย์นี้ใน พ.พ.ฯ ได้โปรดเมตตามาตรวจพิจารณาและ กำหนดสถานที่ให้ในบริเวณเมืองเก่าสุโขทัยใกล้ ๆ กับวัดชัยชนะสงครามและวัดตระกวน เมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๐๘ เป็นเนื้อที่ ประมาณ ๒๖ ไร่ บริเวณอนุสาวรีย์ได้พิจารณาจัดทำให้เป็นสวนไม้ดอก และไม้ยืนต้นโดยเฉพาะไม้ยืนต้น กำหนดที่จะปลูกไม้ที่ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อนุสรณ์กำแพงมหาราชด้วย เช่นต้นตาล และต้นมะม่วง เป็นต้น ถนนในบริเวณจะจัดทำเป็นถนนคอนกรีตเพื่อความคงทนถาวรและสง่างาม ผู้ออกแบบวางผังจัดบริเวณคือ นางจันทร์ลัดดา นั้ทิพย์ สถาปนิกเอก กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร

สำหรับค่าใช้จ่ายในการจัดสร้างอนุสาวรีย์พ่อนุสรณ์กำแพงมหาราช รวมทั้งการทำแท่นฐาน การปรับปรุงบริเวณ และการจัดทำถนนในและรอบ ๆ บริเวณกะประมาณราคา ๒-๓ ล้านบาท ได้คิดไว้ว่าจะพยายามใช้เงินที่ได้จากการบริจาคของประชาชนทั่วไปก่อนเป็นอันดับแรก

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นอุดมมงคลฤกษ์แล้ว กระหม่อมขอประทานกราบเรียนเชิญ พ.พ.ฯ ได้โปรดวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์พ่อนุสรณ์กำแพงมหาราช เพื่อความสำเร็จของการก่อสร้างและความยั่งยืนถาวรของอนุสาวรีย์แห่งนี้ ในอันที่จะเป็นที่เคารพสักการะของปวงชนชาวไทยที่ระลึกถึงพระเมตตาคุณของพระองค์ท่านตลอดไปชั่วกาลนาน.

(๑) ต่อมาในสมัยที่ นาวาเอก สมภพ ภิรมย์ รน. เป็นอธิบดีกรมศิลปากร ได้เพิ่มภาพเหตุการณ์ไว้ที่ปีก ๒ ข้างพระบรมรูปอีก ๒ แผ่น

(๒) นายสนั่น ศิลากรณ ได้ลาออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖

คำกล่าวตอบ
ของ
จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี
ในพิธีวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช จังหวัดสุโขทัย
๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๒

ท่านอธิบดีกรมศิลปากร^(๑) ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย^(๒) และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

ข้าพเจ้ามีความยินดีและรู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้รับเชิญให้มาวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ในเมืองเก่าสุโขทัย อันเคยเป็นราชธานีแห่งแรกของไทยในวันนี้ ตามเกียรติประวัติอันสูงส่งยิ่งของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่ท่านอธิบดีกรมศิลปากรได้หยิบยกขึ้นมากล่าวเฉพาะที่เห็นที่สำคัญ ๆ นั้น ท่านทั้งหลายคงจะเห็นพ้องกันแล้วว่า พระองค์ทรงเป็นอัจฉริยบุคคลของชาติไทยโดยแท้ ยากที่จะหาบุคคลใดมาเทียบเทียมได้ ฉะนั้น ความดำริที่จะให้มีอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านประดิษฐานอยู่ ณ บริเวณที่เคยเป็นราชธานีในราชอาณาจักรของพระองค์ จึงเป็นความดำริที่ชอบและเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง ชาติไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์อย่างหนึ่งที่ฝังมั่นอยู่ในสายเลือดของคนไทย คือ ให้เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีและยกย่องเชิดชูผู้ที่สมควร การที่ประชาชนชาวไทยเราพร้อมแรงร่วมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ของพระมหाराชองค์แรกของชาติไทยขึ้นดังนี้ จึงเป็นการยืนยันถึงคุณธรรมข้อนี้ได้เป็นอย่างดี

การก่อสร้างอนุสาวรีย์ใหญ่และสำคัญเช่นนี้ย่อมยากที่จะทำให้สำเร็จไปได้โดยรวดเร็ว แต่เมื่ออาศัยการร่วมแรงร่วมใจกันของหน่วยราชการหลายฝ่ายและประชาชนแล้ว ก็เป็นที่คาดหมายได้ว่าต้องสัมฤทธิ์ผลในเวลาที่ไม่เนิ่นนานนัก ดังที่มีคำกล่าวไว้ว่า เมื่อมีการเริ่มต้นที่ดีก็เท่ากับงานได้สำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง ในการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช นี้ ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายคงจะเห็น

(๑) นายเชื้อ สาริมาน

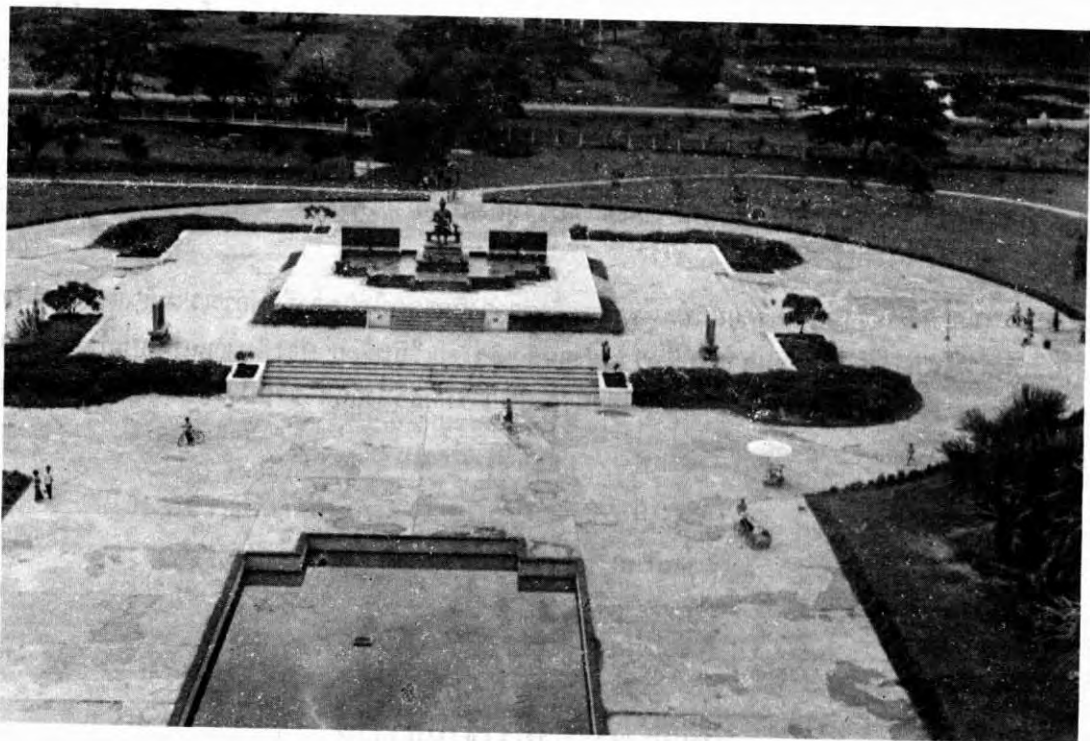
(๒) นายรังสรรค์ รังสิกุล

ห้องกับข้าพเจ้าแล้วว่า ได้มีการเริ่มต้นที่ดีจนกระทั่งได้มีการวางศิลาฤกษ์กันในวันนี้ สำหรับค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างอนุสาวรีย์และปรับปรุงบริเวณนั้น ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าชาวไทยผู้ระลึกถึงพระมหากษัตริย์ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คงจะได้ร่วมใจกันศรัทธาบริจาคทรัพย์เพื่อให้การนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี หากเกิดความจำเป็นขัดข้องด้วยประการใด รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าก็จะพยายามสนับสนุนส่งเสริมทุกวิถีทางให้บรรลุถึงเป้าหมายให้จงได้

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมงคลฤกษ์แล้ว ข้าพเจ้าขอวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช จงดลบันดาลให้การก่อสร้างอนุสาวรีย์นี้บรรลุความสำเร็จโดยเรียบร้อย ประดิษฐานเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนชาวไทยทั้งชาติ และขอให้ผู้มีส่วนร่วมในการก่อสร้างอนุสาวรีย์ประสบแต่ความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปตลอดกาลนาน.

ลักษณะพระบรมราชานุสาวรีย์

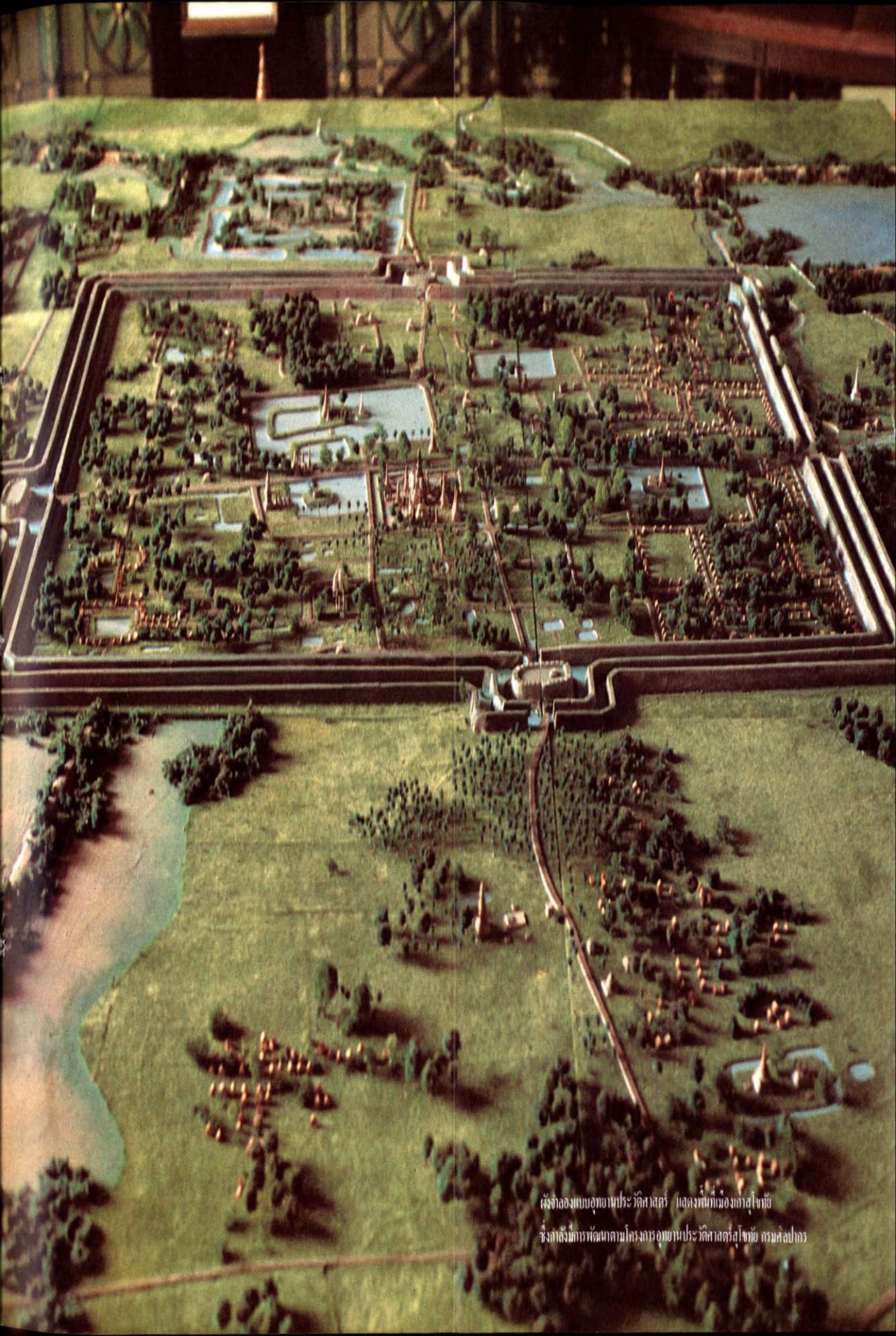
งานก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์เป็นงานศิลปะชั้นสูง แม้ว่าคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างฯ จะได้แต่งตั้งคณะกรรมการก่อสร้างเพื่อดำเนินการโดยเฉพาะแล้วก็ตาม แต่งานหลักนับตั้งแต่การกำหนดสถานที่ การออกแบบแทนฐาน การปั้นหล่อพระบรมรูป ตลอดจนส่วนประกอบอื่น ๆ แต่ละชิ้น จะเป็นงานที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากรทั้งสิ้น เป็นงานที่ต้องระดมผู้มีความรู้ความสามารถหลายสาขาทั้งในเรื่องศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ฯลฯ มาช่วยกันสร้างสรรค์อนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์อันทรงพระคุณต่อชาติไทย ให้เป็นงานศิลปกรรมซึ่งจะต้องสถิตอยู่ยั่งยืนชั่วนานตลอดไป ให้จงดงามเป็นศรีสง่าแก่ชาติ ดังนั้นการออกแบบในขั้นต้น กรมศิลปากรได้มอบหมายให้ นายสนั่น ศิลากรณ์ เป็นผู้พิจารณาออกแบบพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และมอบหมายให้ นางจันทร์ลัดดา นันทิพย์ เป็นผู้ออกแบบแทนฐาน ผังบริเวณและสิ่งแวดล้อม และกรมศิลปากรได้จัดทำหุ่นจำลองทั้งโครงสร้างและรายละเอียด เสนอให้คณะกรรมการดำเนินงานพิจารณาตีพิมพ์ปรับปรุงแก้ไขจนกว่าจะเป็นที่ยุติหลายครั้ง ในการเสนอแนะแก้ไขเพื่อปรับปรุงทั้งพระบรมรูปและลักษณะแทนฐาน ผู้ทรงคุณวุฒิจะได้ให้แนวทางประกอบความคิดด้วยเหตุผลที่มีเค้ามูลมาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมในยุคนั้น แก้ประติมากรรม และแก้สถาปนิก ซึ่งในความเห็นที่เสนอไว้แล้ว มีคุณค่าอย่างยิ่ง จึงเห็นว่า น่าจะได้นำลงไว้ให้เป็นหลักฐานประกอบการศึกษาว่า ในการสร้างอนุสาวรีย์ หรือพระบรมราชานุสาวรีย์นั้น คณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างฯ ได้มีหลักเกณฑ์ในการสร้างสรรค์อย่างละเอียดถี่ถ้วนเพียงใด ถึงแม้ว่าแนวความคิดของการเสนอแนะในบางส่วนจะมีได้นำมาใช้ แต่ก็เป็นสิ่งดลบันดาลให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในเรื่องอื่น ๆ ได้อีก ดังเช่นบันทึกความเห็นแนวการสร้างพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราชของ นายชนิต อัญโศ อธิบดีกรมศิลปากร สมัยเมื่อริเริ่มงานก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ดังต่อไปนี้

พระบรมราชานุสาวรีย์ (ภาพถ่ายทางอากาศ)

ทิวทัศน์สุโขทัย (ภาพถ่ายทางอากาศ)

ฝั่งจำลองเขตอาณาจักรประวัติศาสตร์ แสดงที่เมืองลพบุรี
ซึ่งกำลังมีการพัฒนาโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ลพบุรี กรมศิลปากร

บันทึก
แนวการสร้างพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
ของ
กรมศิลปากร

๑. พระบรมรูป (ใหญ่)

พระพักตร์และทรวดทรงของพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ควรอนุโลมตามพระพักตร์และทรวดทรงของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยตอนต้น เพราะพระพุทธรูปสุโขทัยตอนต้น ก็คงสร้างขึ้นตามทรวดทรงมาตรฐานของสุภาพชนและเจ้านายสมัยนั้น อาจสร้างขึ้นตามพระบรมรูปขององค์พระมหากษัตริย์ก็ได้ เพราะรูปทรงของคนสำคัญย่อมเป็นเหตุบังคาลใจของศิลปินผู้สร้างได้เป็นอย่างดี และตามหลักฐานทางโบราณคดี พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยตอนต้น ช่างยังไม่ถูกอิทธิพลในเรื่องมหาปุริสลักษณะครอบงำนัก เช่น ต้องทำนิ้วพระหัตถ์และพระบาทของพระพุทธรูปให้เสมอกัน เป็นต้น แต่พระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่ประดิษฐานเป็นองค์อนุสาวรีย์นั้น น่าจะทำให้อยู่ในระยะพระชันษาระหว่าง ๔๐-๔๕ คืออยู่ในวัยผู้ใหญ่พอสมควร

ส่วนเครื่องแต่งพระองค์ เครื่องแต่งพระเศียร ควรอนุโลมตามแบบเทวรูปสมัยสุโขทัย เช่น รูปพระนารายณ์ พระอิศวร หรือเทวรูปที่ขุ้มวัดตระพังทองกลาง สุดแต่จะเห็นเหมาะสม พระหัตถ์ถวัลจะถืออะไรก็ตามแต่พระอิริยาบถ ถ้าประทับนั่งบนพระแท่นมณฑลศิลา ก็น่าจะถือพระคัมภีร์ หรือพระแสงดาบ ถ้าประทับยืน ก็น่าจะถือพระแสงดาบ เพราะมีนิยายเล่าถึงสถานที่เกี่ยวข้องกับพระร่วงว่า เสด็จไปดับพระแสงดาบหรือพระขรรค์ที่ *ไซกพระร่วงลงดับดาบ* และไปลองความคมของพระแสงดาบที่ *ไซกพระร่วงลองดาบ* บางท่านก็เรียกว่า *ไซกพระร่วงลองพระขรรค์* แต่พระขรรค์ ในรูปคำบาลีและสันสกฤต ก็หมายถึงมีดตัวยาวด้ามสั้นนั่นเอง จะเห็นได้จากรูปที่เรียกว่า *ขรรค์* ของอินเดีย

ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งที่ให้เป็นพระบรมรูปสะพายแสงธนูและถือคันธนูหรือหน้าไม้ เพราะไม่มีตำนานหรือนิยายสนับสนุน

ถ้าทำเป็นพระบรมรูปประทับนั่งบนพระแท่นมณฑลศิลา ตัวพระแท่นควรหล่อสำริดและทำให้เหมือนของจริง ดูรูปถ่ายพระแท่นมณฑลศิลาเป็นแนว แต่ถ้าไม่จุใจ อาจติดต่อบ้านนักพระราชวัง ขออนุญาตให้ช่างเข้าไปดูในพระวิหารยอด วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อีกก็ได้ และถ้าจะมีลวดลายประกอบฐาน ควรทำเป็นลายแบบสุโขทัย

๒. ฐานรองรับพระบรมรูป

ที่ฐานรองรับพระบรมรูป ควรมีภาพแผ่นนูนต่ำ (bas-relief) แสดงเรื่องประกอบพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สัก ๒ แผ่น หรือ ๓ แผ่น ตามแต่จะมีเนื้อที่ และเรื่องที่จะนำมาสร้างขึ้นเป็นภาพนี้ ควรเลือกมาจากข้อความในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ ซึ่งเป็นจารึกเล่าพระราชประวัติพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และโปรดให้จารึกความตอนต้นไว้ด้วยพระองค์เอง ขอเสนอตอนที่น่าพิจารณาทำเป็นภาพ bas-relief บางตอนดังนี้

แผ่นที่ ๑ ชนช้างกับขุนสามชน

ตอนนั้นแสดงถึงความเป็นนักรบ สร้างขึ้นตามข้อความในศิลาจารึกว่า “เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้สืบแก้วแก้ว ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาที่เมืองตาก พ่อกูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขับมาหัวขวา ขุนสามชนเคลื่อนเข้าไพร่ฟ้าหน้าใสพ่อกูหนีญญายพายจะแจ กูบ่หนี กูชี้ข้างแกกพล กูขับเข้าก่อนพ่อกู กูต่อช้างด้วยขุนสามชน ตนกูพุ่งช้างขุนสามชนตัวชื่อมาสเมืองแพ้ว ขุนสามชนพายหนี พ่อกูจึงขึ้นชื่อกูชื่อรามคำแหง เพื่อกูพุ่งขุนสามชน”

พระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในภาพนี้ ต้องทำเป็นพระรูปเจริญพระชันษาอย่างเข้า ๑๙ ปี ส่วนเครื่องแต่งพระองค์ เครื่องพระคชาธารและจตุลึงคบาท ตลอดจนจรรูปทหาร พงจะทำตามรูปเครื่องสังคโลกได้ ซึ่งได้นำรูปถ่ายจากเครื่องสังคโลกมาให้ดูเป็นแนวทางของช่างด้วย ถ้าดูรูปถ่ายยังไม่แน่ใจ จะดูจากเครื่องสังคโลกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ก็ได้

ส่วนพระบรมรูปพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พระราชบิดานั้น เห็นจะต้องทำเป็นรูปคนสูงอายุ ขนาดพระชันษาไม่ต่ำกว่า ๕๐ ปี และขุนสามชนนั้น คงจะมีอายุราว ๓๐ ปี

แผ่นที่ ๒ ทรงว่าราชการ

ตอนดำเนินรัฐประศาสนบาย ทำพระบรมรูปประทับนั่งว่าราชการบนพระแท่นมณฑลศิลาตามข้อความในจารึกที่ว่า “๑๒๐๔ ศก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัตนาถลึงสุโขทัยนี้ ปดุกไม้ตาลนี้ได้สืบสืบเข้า จึงให้พันชะคารหินตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับเดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบ่างแปดวัน ผูกปุ่ครูกรมหาเถรขึ้นนั่งเหนือชะคารหิน สวดธรรมแก่อุบาสกผูกช่วยจำศีล ผิใช้วันสวดธรรม พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัตนาถลึงสุโขทัย ขึ้นนั่งเหนือชะคารหิน ให้ผูกช่วยลูกเจ้าลูกขุน ผูกช่วยถือบ้านถือเมืองกัน”

แต่ถ้าพระบรมรูป (ใหญ่) ทำประทับนั่งบนพระแท่นมณฑลศิลาแล้ว แผ่นนี้ ก็ควรพิจารณาหาตอนใหม่ อาจเป็นตอนทรงช้างเผือกชื่อ รุจาตรี ไปทรงมนัสการพระที่อรัญญิกก็ได้ เช่น กล่าวไว้ในศิลาจารึกว่า “วันเดือนดับเดือนเต็ม ท่านแต่งช้างเผือกกระพัดคล้าย เทียนย่อมทองงา (ซ้าย) ขวา ชื่อรุจาตรี พ่อขุนรามคำแหงขึ้นขี่ไปนบพระ (อัญชารสในกลาง) อรัญญิกแล้วเข้ามา” ซึ่งในตอนนี้จะดูจะเป็นเครื่องแสดงได้อย่างดีว่ามีพระทัยฝักใฝ่ในพระศาสนา หรือ

แผ่นที่ ๓ ชาวสุโขทัยบำเพ็ญศีลทานการกุศล

แต่ถ้าจะทำแผ่นภาพให้ดูสนุก จะเลือกตอนชาวสุโขทัยสมัยนั้นทอดกฐินกันก็ได้ ซึ่งจะเป็นตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงปกครองประชาชนให้กินดีอยู่ดี หน้าชั้นตบาม ขอบบำเพ็ญทานการกุศล เช่นกล่าวไว้ในศิลาจารึกว่า “คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้าช่วยปัวช่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากرانกฐินเคียนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐิน มีพนมเบ็ญ มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน บริพารกฐินโอยทานแลเป็แล้ญบส้านไปสวดกฐินถึงอรัญญิกพุ้น เมื่อจักเข้ามาเวียงเรียงกันแต่อรัญญิกพุ้น เท้าหั่วลานคั่งงคักลอยด้วยเสียงพาทย์เสียงพิณ เสียงเลื่อน เสียงขับ ใครจักมักเล่นเล่น ใครจักมักหัวหัว ใครจักมักเลื่อนเลื่อน” ถ้าไม่ทำแผ่นที่ ๒ จะใช้แผ่นที่ ๓ นี้แทนก็ได้

นอกนั้นควรมีรูปเลียนแบบหลักศิลาจารึกที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ประดับหรือตั้งเป็นส่วนประกอบอนุสาวรีย์ด้านใดด้านหนึ่งด้วย หลักศิลาด้านที่โผล่ออกมาควรจำหลักให้เห็นตัวหนังสือเหมือนในหลักจริง

บันทึกนี้ ทำขึ้นเป็นแนวทางประกอบจินตนาการของช่างผู้ออกแบบและปั้นหล่อเท่านั้น แต่ช่างอาจพิจารณาเลือกเอาตอนอื่นที่สามารถ *express* ความรู้สึกได้ดีก็ได้

ธนิต

๕ ส.ค. ๒๕๐๘

จากบันทึกความเห็นเพื่อหาแนวทางข้อยุติในเรื่องแบบพระบรมราชานุสาวรีย์ ทั้งในส่วนแท่นฐาน กำหนดผังบริเวณและสิ่งแวดล้อม และพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กรมศิลปากรได้เสนอผัง และหุ่นจำลองให้คณะกรรมการดำเนินการพิจารณา ได้รับการเสนอความเห็นให้ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม เพื่อความเหมาะสมสวยงาม อีกหลายครั้ง จนเป็นที่ยุติก็สามารถได้ลักษณะพระบรมราชานุสาวรีย์ ดังนี้

ลักษณะพระบรมรูป

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ประทับนั่งห้อยพระบาทบนพระแท่นมณีคศิลาอาสน์ ขนาดพระแท่นเท่าจริง คือยาว ๔ เมตร กว้าง ๒.๘๘ เมตร พระหัตถ์ขวาถือคัมภีร์ พระหัตถ์ซ้ายอยู่ในท่าทรงสั่งสอนประชาชน พระแท่นด้านซ้าย มีพานวางพระขรรค์ไว้ข้าง ๆ ขนาดพระบรมรูป ๒ เท่าพระองค์จริง เฉพาะพระองค์สูง ๓ เมตร หล่อด้วยโลหะทองเหลืองผสมทองแดง รมดำ ขนาดหน้าหนักประมาณ ๓ ตัน ลักษณะพระพักตร์อย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยตอนต้น ถ่ายทอดความรู้สึกที่แสดงว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงมีน้ำพระทัย เมตตากรุณา ยุติธรรม และเฉียบขาด เครื่องฉลองพระองค์ และศิราภรณ์ ปิดถือลักษณะจากเทวรูปของศิลปะสมัยสุโขทัย

ภาพแผ่นจารึกเหตุการณ์ในรัชสมัย

คณะกรรมการฯ ได้กำหนดให้มีภาพแผ่นจารึกเหตุการณ์ในรัชสมัย ๖ แผ่น ๔ แผ่นแรกติดตั้งไว้ที่บริเวณแท่นฐาน อีก ๒ แผ่นติดไว้ที่ปีก ๒ ข้าง หลังพระบรมรูป ลักษณะแผ่นจารึกเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีข้อความเหตุการณ์ดังนี้ คือ

ภาพสำคัญที่แท่นฐาน

แผ่นที่ ๑ ภาพพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงช้างเผือกชื่อ “รูจาศรี” ไปทรงนมัสการพระอัฐฐารส วัดตะพานหิน ในวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ มีคำจารึกได้ภาพว่า

“พ่อขุนรามคำแหงทรงช้างเผือกชื่อรูจาศรี ไปนมพระอัฐฐารส ณ วัดตะพานหิน ในวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ”

แผ่นที่ ๒ ภาพจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ไครจักไครค้ำช้างค้ำ ไครจักไครค้ำม้าค้ำ มีคำจารึกได้ภาพว่า “จูงวัวไปค้ำขี่ม้าไปขาย ไครจักไครค้ำช้างค้ำ ไครจักไครค้ำม้าค้ำ”

แผ่นที่ ๓ ภาพพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ชนช้างกับขุนสามชน มีคำจารึกได้ภาพว่า “พ่อขุนรามคำแหงชนช้างกับขุนสามชน”

แผ่นที่ ๔ ภาพชาวสุโขทัย บำเพ็ญศีล ทาน การกุศล มีคำจารึกได้ภาพว่า “ชาวสุโขทัย บำเพ็ญศีล ทาน การกุศล”

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

แผ่นภาพนูนแสดงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ประดิษฐานบริเวณแท่นฐาน

ภาพจำหลักฐานช้างพระบรมรูป

แผ่นที่ ๑ ภาพพ่อนูนรวมคำแห่งมหाराช ทรงคิดประดิษฐ์ต้นแบบอักษรไทย จารึกบนหลักศิลา

แผ่นที่ ๒ ภาพพ่อนูนรวมคำแห่งมหाराช ทรงรับเรื่องราวร้องทุกข์ของราษฎร

แผ่นภาพนูนแต่ละแผ่นหล่อด้วยทองเหลืองผสมทองแดง ทาหน้ายารมดำ หน้าหนักแผ่นละประมาณ ๖๐๐ กิโลกรัม

ลักษณะแท่นฐาน

ทรวดทรงแท่นฐานอยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลักษณะสถาปัตยกรรมเลียนแบบศิลปกรรมสุโขทัย แท่นฐานอย่างเจดีย์ทรงกลมในวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย รอบฐานแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น ชั้นล่างสุดฐานเตี้ยเหมือนมูลดิน ประดับด้วยลวดลายกาบบัว ด้านหน้าประดิษฐานรูปศิลาจารึกหลักที่ ๑ จำลองขนาด ๒ เท่าจริง บริเวณโดยรอบปลูกหญ้าและต้นไม้ มีบันไดขึ้น ๔ ด้าน ระหว่างชั้นบันไดประดับหินอย่างธรรมชาติ ยกพื้นขึ้นไปอีก ๒ ชั้น แต่ละชั้น ประดับด้วยลายบัวคว่ำบัวหงายถึงฐานชั้นที่ ๓ ประดิษฐานพระแท่นมณีศิลอาสน์และพระบรมรูปพ่อนูนรวมคำแห่งมหाराช ด้านหน้าพระบรมรูปมีแผ่นศิลาจารึก

การปั้นหล่อ

งานปั้นหล่อพระบรมรูปพ่อนูนรวมคำแห่งมหाराช ภาพจำหลักเหตุการณ์ในรัชสมัย ตลอดจนภาพลวดลายประดับตกแต่งฐานและศิลาจารึกจำลอง กรมศิลปากรได้มอบหมายให้กองหัตถศิลป์ เป็นผู้ดำเนินงานซึ่งได้แต่งตั้งคณะกรรมการ ประกอบด้วยประติมากรที่มีความชำนาญงานมาแล้วอย่างดีร่วมกันปั้นหล่อ โดยเฉพาะ นายสนั่น ศิลากรณ์ ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นผู้มีฝีมือเป็นเยี่ยม เป็นผู้ปั้นพระบรมรูปพ่อนูนรวมคำแห่งมหाराช คณะประติมากร ประกอบด้วย

๑. หัวหน้ากองหัตถศิลป์ ^(๑)	
๒. นายสนั่น ศิลากรณ์	ช่างศิลปเอก ผู้ปั้น
๓. นายอนุชาติ ชินประยูร	ผู้ช่วยปั้น
๔. นายมนัส กลิ่นขจร	ผู้ช่วยปั้น
๕. นายชิน ประสงค์	ผู้ช่วยปั้น
๖. นายแหลมเทียน คชภูติ	ผู้ช่วยปั้น
๗. นายปรกรณ์ เล็กสน	หัวหน้าแผนกช่างหล่อ เป็นผู้ดำเนินการหล่อ
๘. นายจ้าวรัส ชมพูทิพย์	ผู้ช่วยหล่อ

(๑) นายคำเนียร รตานนท์ ต่อมาเป็นตำแหน่งผู้อำนวยการกอง นายสนิท ดิษฐพันธ์ ดำเนินการต่อ เมื่อลาออกจากราชการแล้วนายประเวศ ลิ้มประังมิ ดำรงตำแหน่งสืบต่อ

พิธีเททองหล่อพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

เมื่องานออกแบบพระบรมรูปได้ลักษณะยุติเป็นที่แน่นอนแล้ว กองหัตถศิลป์ก็ลงมือปั้นหุ่นดิน ประติมากรผู้ปั้นหุ่นพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คือ นายสนั่น ศิลากรณ์ ซึ่งได้ศึกษาเค้าโครงสร้างของลักษณะกายวิภาคของชาวพื้นเมืองสุโขทัยในสมัยปัจจุบัน ประกอบด้วยลักษณะศิลปกรรมพระพุทธรูปสุโขทัยและเครื่องแต่งกายจากเทวรูปสุโขทัยตามแนวทางที่ได้ประมวลไว้แต่ต้น ซึ่งนายสนั่น ศิลากรณ์ ได้แสดงความสามารถถ่ายทอดความรู้สึกของลักษณะพระมหากษัตริย์ที่มีน้ำพระทัยเมตตา กรุณา ยุติธรรม กล่าวหาญ เด็ดเดี่ยว เฉียบแหลม ไว้ในพระพักตร์อย่างกลมกลืน เมื่อปั้นหุ่นดินเสร็จพร้อมที่จะหล่อได้แล้ว คณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างฯ จึงกราบบังคมทูลพระกรุณาอัญเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเททองหล่อพระบรมรูป ณ มณฑลพิธี กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร วันจันทร์ที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ เวลา ๑๖.๓๐ นาฬิกา จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ประธานคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างฯ เป็นผู้กล่าวรายงานพร้อมกำหนดการ ดังนี้

กำหนดการทรงประกอบพิธีเททองหล่อพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ณ พิธีมณฑล กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร

วันจันทร์ ที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๑๓

เวลา ๑๕.๐๐ น.	- ผู้รับเชิญมาถึงบริเวณพิธีมณฑล ณ กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร
เวลา ๑๕.๓๐ น.	- ขพลฯ นายกรัฐมนตรี ^(๑) มาถึงบริเวณพิธีมณฑล
	- จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย เจ้าหน้าที่อาราธนาศีล เมื่อรับศีลเสร็จแล้ว ขพลฯ นายกรัฐมนตรี จุดธูปเทียนบวงสรวงดวงพระวิญญาณพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เสร็จแล้วเจ้าหน้าที่อาราธนาพระปริต พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์
เวลา ๑๖.๑๕ น.	- ผู้รับเชิญเตรียมรับเสด็จ ฯ
	- เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเตรียมการพิธี
	- เจ้าหน้าที่กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร เตรียมพิธีเททอง
เวลา ๑๖.๓๐ น.	- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินถึงพิธีมณฑล บริเวณกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร
	- ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ประทับพระราชอาสน์ทรงศีล
	- ขพลฯ นายกรัฐมนตรี กราบบังคมทูลถวายรายงาน

(๑) จอมพล ถนอม กิตติขจร

- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จขึ้นประทับ ณ เกยในบริเวณพิธีมณฑล
- ขพลฯ นายกรัฐมนตรี ทูนเกล้าฯ ถวายแผ่นทอง
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงหย่อนแผ่นทองลงในบ้ำแล้วทรงถือสายสูตรเททองหล่อพระบรมรูป พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ขณะนั้นพระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย สังกข์ แตร และดุริยางค์ เสร็จพิธีเททองแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ขพลฯ นายกรัฐมนตรี ทูนเกล้าฯ ถวายหนังสือเรื่อง รายงานการสำรวจ และขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๒ เสด็จพระราชดำเนินกลับ

คำกราบบังคมทูล

ของ

จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทรงเททองหล่อพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ณ โรงงานปั้นหล่อ กรมศิลปากร

วันจันทร์ ที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๓

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าและบรรดาข้าราชการบริพารทั้งหลายซึ่งได้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกัน อยู่ ณ ที่นี้ รู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งสอง พระองค์ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเททองหล่อพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในวันนี้

โดยเหตุที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อครั้งเถลิงถวัลยราชสมบัติอยู่ในกรุงสุโขทัยในราว พ.ศ. ๑๘๒๐ จนถึงประมาณ พ.ศ. ๑๘๔๓ ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันนับว่าเป็นพระคุณยิ่งล้นแก่ชาติ ไทยเป็นอันเอกประการ พระองค์ได้ทรงวางรากฐานให้ชาติไทยมีความมั่นคง ทรงแสนยานุภาพสามารถ ปราบปรามศัตรูน้อยใหญ่ให้ราบคาบจนอาณาเขตของประเทศไทยได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางยิ่งกว่า ครั้งใด ๆ พระองค์ทรงเป็นนักปกครองชั้นเยี่ยม ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ด้วยน้ำพระทัยที่เปี่ยมล้น

ด้วยพระมหากษัตริย์คุณ มุ่งประโยชน์สุขของราษฎรเป็นสำคัญ ปฏิบัติพระองค์ดั่งเช่นบิดาปกครองบุตร
ใครมีเรื่องทุกข์ร้อนสิ่งใดก็อาจไปสั่นกระดิ่งซึ่งโปรดให้แขวนไว้ที่ประตูวังเพื่อขอรับความอนุเคราะห์ได้
ทุกเมื่อ พระองค์ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภกและทรงเล็งเห็นอย่างถ่องแท้ว่าพระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรม
เป็นเลิศ จึงดำเนินพระราชโบายที่จะให้พสกนิกรของพระองค์ท่านได้ยึดมั่นในหลักธรรมขององค์พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าอย่างกว้างขวาง เช่น โปรดให้พิมพ์พระสังฆราชจากเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นไปประกาศ
พระศาสนาสั่งสอนประชาชน โปรดให้สร้างวัดขึ้นโดยทั่วไป จนทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นเป็นศาสนา
ประจำชาติไทยอยู่จนถึงบัดนี้ ในด้านการต่างประเทศพระองค์ก็ทรงสถาปนาสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ
ได้อย่างคึกคัก สิ่งสำคัญที่สุดที่นับว่าประชาชนไทยทั้งชาติต้องเป็นหนี้พระคุณอยู่ชั่วกัลปาวสานก็คือ พระองค์
ได้ทรงคิดค้นประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ทำให้ไทยเรามีตัวอักษรไว้ใช้เอง ไม่ต้องอาศัยอักษร
ของภาษาอื่นใด พระมหากษัตริย์คุณของพระองค์นั้นแผ่ไพศาลสุดที่จะพรรณนาได้ ถึงแม้พระองค์ได้เสด็จ
สวรรคตไปแล้วเกือบ ๓๐๐ ปี พระมหากษัตริย์คุณของพระองค์ท่าน ก็ยังคงอยู่ในความทรงจำของประชาชน
ไทยทั้งชาติไม่เสื่อมคลาย จึงมีการเรียกร้องให้ทางราชการจัดสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านขึ้นไว้ เป็นที่
เคารพสักการะ เพื่อที่จะให้การก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อนุรามคำแหงมหาราช ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี รัฐบาล
ของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงได้มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อนุราม-
คำแหงมหาราชขึ้น มีนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ และคณะกรรมการได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ
ขึ้นอีกหลายคณะ ได้แก่ คณะอนุกรรมการจัดหาทุน มีพลตำรวจเอก ประเสริฐ รุจิรวงศ์ เป็นประธาน
คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ มี พลเอก กฤษ ภูณณกันต์ เป็นประธาน คณะอนุกรรมการการเงิน มี
ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ เป็นประธาน และคณะอนุกรรมการก่อสร้างอนุสาวรีย์มี อธิบดีกรมศิลปากร
เป็นประธาน

การพิจารณาออกแบบรูปอนุสาวรีย์พ่อนุรามคำแหงมหาราช คณะอนุกรรมการก่อสร้างได้
อาศัยการค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จากศิลปวัตถุสมัยสุโขทัย ประวัติการแต่งกาย ภาพเขียน
ภาพปั้น จากยุคสุโขทัยประกอบ และด้วยความเห็นชอบของคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์
พ่อนุรามคำแหงมหาราช มีมติให้สร้างเป็นพระบรมรูปประทับนั่งห้อยพระบาทบนพระแท่น ขนาดสองเท่า
ของพระองค์ นอกจากพระบรมรูปพ่อนุรามคำแหงมหาราช แล้ว ยังได้กำหนดที่จะปั้นหล่อภาพแผ่นนูนแสดง
เหตุการณ์ที่ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อนุรามคำแหงมหาราชรวม ๔ แผ่น (๑) คือ ภาพพ่อนุรามคำแหง-
มหาราชทรงกระทำยุทธหัตถีกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ภาพพ่อนุรามคำแหงมหาราช ทรงช้างเผือก ชื่อ รุจาศรี
ไปนมัสการพระอัฐฐารสที่วัดตะพานหินในวันพระ ๑๕ ค่ำ ภาพชาวสุโขทัยกำลังบำเพ็ญศีลบริจาตกาน การ
กุศล และภาพ จูงวัวไปค้าขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครใคร่ค้าม้า ค้า อนุสาวรีย์นี้จะประ-
ดิษฐานอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๒๐ เมตร ที่ตำบลบ้านเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย
จังหวัดสุโขทัย เยื้อง ๆ กันกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง อันเป็นบริเวณที่ตั้งราชธานีของพระองค์
ท่าน ผู้ปั้นอนุสาวรีย์และออกแบบแท่นฐานนี้ คือ นายสนั่น ศิลากรณ์ ช่างศิลปเอก กองหัตถศิลป์ กรม
ศิลปากร ผู้ออกแบบวางผังจัดบริเวณ คือ นางจันทร์ลัดดา น้าทิพย์ สถาปนิกเอก กองสถาปัตยกรรม คณะ

(๑) ภายหลังเพิ่มเติมอีก ๒ แผ่น

กรรมการดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้กระทำพิธีวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างอนุสาวรีย์ ณ บริเวณที่ดินที่จะจัดสร้างไว้แล้ว ตั้งแต่วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

บัดนี้ได้เวลายันเป็นฤกษ์มงคลฤกษ์แล้ว ข้าพระพุทธเจ้า ในนามของคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ขอพระราชทานกราบบังคมทูลอัญเชิญใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงเททองหล่อพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เพื่อความสำเร็จสมความปรารถนาของพสกนิกรทั่วหน้า ในอันที่จะให้อนุสาวรีย์แห่งนี้สถิตสถาพรเป็นที่เคารพสักการะของปวงชนชาวไทยสืบต่อไปชั่วกาลนาน.

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

คำจารึกพระบรมราชานุสาวรีย์

กรมศิลปากรได้มอบให้ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์พิจารณาเรียบเรียงคำจารึกพระบรมราชานุสาวรีย์ กำหนดจารึก ๒ แผน คือ คำจารึกพระบรมราชานุสาวรีย์ และคำจารึกประวัติการก่อสร้างประดิษฐานที่ฐานด้านซ้ายและด้านขวาพระบรมรูป ขนาดหินอ่อน กว้าง ๑.๔๐ เมตร ยาว ๑.๕๘ เมตร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้มอบหมายให้ นักอักษรศาสตร์ งานประวัติศาสตร์ พิจารณาคัดแบบร่างประวัติพระบรมราชานุสาวรีย์ ได้ร่างไว้ ๓ แบบ เนื่องจากพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ยังไม่เป็นที่ยุติ ในเรื่องของศักราช ปีครองราชย์ ซึ่งแต่เดิม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยปีครองราชย์ไว้ว่า เริ่มรัชกาลเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐ และสิ้นสุดรัชกาล เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๐ ซึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยต่อมา ปรากฏว่า ระยะเวลาปีครองราชย์ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแตกต่างไปจากความเห็นเดิม ซึ่งได้สอบถามจากคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ ได้รับคำชี้แจงว่า ปีเริ่มรัชกาล คือ พ.ศ. ๑๘๒๒ และปีสิ้นสุดรัชกาล พ.ศ. ๑๘๔๒

ในการนี้เจ้าหน้าที่ของกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้เสนอร่างจารึกพระบรมราชานุสาวรีย์ ๓ แบบ เพื่อกรมศิลปากรนำเสนอคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างฯ พิจารณาคัดเลือกแบบตามที่เหมาะสม ดังนี้

แบบที่ ๑

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช^(๑)

พระราชโอรสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพระนางเสือง
ทรงกระทำยุทธหัตถีมีชัยชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดเมื่อพระชนมายุ ๑๕ พรรษา
พุทธศักราช ๑๘๒๒ เสด็จเกลี้ยกลัวยราชสมบัติกรุงสุโขทัย
ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๑๘๒๖
พุทธศักราช ๑๘๓๔ โปรดเกล้าฯ ให้สลักศิลาจารึกเหตุการณ์ในรัชสมัย
ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยสืบมา

(๑) เป็นแบบที่มีได้จารึก

ทรงกระทำสัมพันธไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน
พระราชทานพระราชกำหนดกฎหมายและบำรุงการพระศาสนาให้รุ่งเรือง
บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขสงบตลอดรัชสมัยของพระองค์
พ่อขุนรามคำแหงมหาราชสวรรคตเมื่อ พุทธศักราช ๑๘๔๒
ประชาชนชาวไทยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ
จึงพร้อมใจกันสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์นี้ไว้เพื่อประกาศพระเกียรติคุณชั่วนิรันดร์

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ รุ่ง

แบบที่ ๒

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช^(๑)
พระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ที่ ๓ แห่งกรุงสุโขทัย
พระราชโอรสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพระนางเสือง
ทรงกระทำยุทธหัตถีมีชัยชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดเมื่อพระชนมายุ ๑๕ พรรษา
ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๑๘๒๖
พุทธศักราช ๑๘๓๕ โปรดเกล้าฯ ให้สลักศิลาจารึกเหตุการณ์ในรัชสมัย
ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยสืบมา
ทรงกระทำสัมพันธไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน
พระราชทานพระราชกำหนดกฎหมายและบำรุงการพระศาสนาให้รุ่งเรือง
บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขสงบตลอดรัชสมัยของพระองค์
ประชาชนชาวไทยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ
จึงพร้อมใจกันสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์นี้ไว้เพื่อประกาศพระเกียรติคุณชั่วนิรันดร์

นางสาวเพลินพิศ กำราญ รุ่ง

แบบที่ ๓

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช^(๒)
พระราชโอรสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพระนางเสือง
ทรงกระทำยุทธหัตถีมีชัยชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดเมื่อพระชนมายุ ๑๕ พรรษา

(๑) (๒) เป็นแบบที่มีได้จารึก

เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่สามแห่งกรุงสุโขทัย
ทรงประดิษฐ์อักษรไทยและโปรดเกล้าฯ ให้สลักศิลาจารึกเหตุการณ์ในรัชสมัย
เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยสืบมา
ทรงกระทำสัมพันธไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน
พระราชทานพระราชกำหนดกฎหมายและบำรุงการพระศาสนาให้รุ่งเรือง
บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขตลอดรัชสมัยของพระองค์
ประชาชนชาวไทยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ
จึงพร้อมใจกันสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์นี้ไว้เพื่อประกาศพระเกียรติคุณชั่วนิรันดร์

นางสายไหม จบกมลศึก ร่วง

คณะกรรมการดำเนินงานก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ได้พิจารณาเห็นว่า แบบร่างของ
กรมศิลปากรที่เสนอมาทั้ง ๓ แบบ ได้รับความศึกษาค้นคว้าถกกันกรองทั้งสำนวนและหลักฐานทางประวัติศาสตร์
แล้วอย่างรอบคอบ แม้จะมีปัญหาในเรื่องของศักราชในรัชสมัย ก็คาดว่า ผลการศึกษาคงจะได้ยุติ จึงมี
ความเห็นให้ผนวกคำจารึกทั้ง ๓ แบบ เข้าเป็นแบบเดียวกัน และกำหนดให้เป็นแบบจารึก ดังนี้

คำจารึกพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ณ จังหวัดสุโขทัย

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

พระราชโอรสในพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพระนางเสือง

ทรงกระทำยุทธหัตถีมีชัยชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด เมื่อพระชนมายุ ๑๕ พรรษา
เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่สามแห่งกรุงสุโขทัย เมื่อพุทธศักราช ๑๘๒๒

ทรงประดิษฐ์อักษรไทย เมื่อพุทธศักราช ๑๘๒๖

โปรดเกล้าฯ ให้สลักศิลาจารึกเหตุการณ์ เมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๔

ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติสืบมา

ทรงกระทำสัมพันธไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน

พระราชทานพระราชกำหนดกฎหมายและทรงบำรุงการพระศาสนาให้รุ่งเรือง

บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขตลอดรัชสมัยของพระองค์

สวรรคตเมื่อพุทธศักราช ๑๘๔๒

ประชาชนชาวไทยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

จึงพร้อมใจกันสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์นี้ไว้เพื่อประกาศเกียรติคุณชั่วนิรันดร์

การก่อสร้างแท่นฐานและจัดผังบริเวณ

นับตั้งแต่ได้วางศิลาฤกษ์การก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ กรมศิลปากรได้มอบหมายให้กองสถาปัตยกรรม เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างแท่นฐานและจัดผังบริเวณ ซึ่งได้กำหนดขั้นตอนการก่อสร้างเป็น ๔ ระยะ คือ

การก่อสร้างส่วนที่ ๑ ประกอบด้วย

๑. ก่อสร้างแท่นฐานรองรับพระบรมรูป ชั้นที่ ๑ และชั้นที่ ๒
๒. ก่อสร้างพื้นฐานชั้นที่ ๑ และพื้นฐานชั้นที่ ๒ และบันได รวมทั้งแท่นฐาน และโครงยึดภาพจำหลักเหตุการณ์บนฐานชั้นที่ ๒

การก่อสร้างส่วนที่ ๒

๑. ก่อสร้างลานชั้นที่ ๑ และลานชั้นที่ ๓ พร้อมทั้งแท่นฐานภาพจำหลักเหตุการณ์บนลานชั้นที่ ๑
๒. ก่อสร้างบ่อน้ำทางทิศใต้ และทิศตะวันตก

การก่อสร้างระยะที่ ๓

๑. สร้างรั้วรอบบริเวณและประตู
๒. เดินสายไฟและโคมไฟตลอดแนวรั้ว
๓. สร้างศาลาโถง
๔. ทางเท้าและถนนในบริเวณ
๕. ติดตั้งประปาและท่อน้ำ

การก่อสร้างระยะที่ ๔

๑. ปรับบริเวณตามแนว
๒. ปลูกต้นไม้ หญ้าและไม้ประดับ

การติดตั้งพระบรมราชานุสาวรีย์

เมื่อกรมศิลปากรปั้นหล่อพระบรมรูปพ่อนุรรามคำแหงมหาราช และภาพจำหลักนูนแสดงเหตุการณ์ในรัชสมัยเสร็จเรียบร้อยแล้ว จังหวัดสุโขทัยมีความประสงค์ให้อัญเชิญพระบรมรูปไปประดิษฐานไว้ ณ ประรำบริเวณเนินปราสาท อำเภอเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย เพื่อให้ประชาชนได้สักการะบูชาในระหว่างที่ยังมิได้ประกอบพิธีเปิด ซึ่งขณะนั้นเป็นระยะที่กำลังดำเนินการก่อสร้างแท่นฐานและจัดผังบริเวณ โดยได้ก่อสร้างประรำเพื่อประดิษฐานพระบรมรูปชั่วคราว ซึ่งจังหวัดสุโขทัยได้ประกอบพิธีอัญเชิญพระบรมรูปจากกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘

พระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ประดิษฐานอยู่ที่ประรำพิธี ณ เนินปราสาท ๑ ปี งานก่อสร้างแท่นฐานจึงเสร็จเรียบร้อย จากนั้นจังหวัดสุโขทัยจึงได้ประกอบพิธีอัญเชิญพระบรมรูปจากเนินปราสาท ไปประดิษฐานยังแท่นฐานปัจจุบันเมื่อ วันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้จัดงานสมโภชเป็นที่สนุกสนานครึกครื้น ดังกำหนดการ คือ

กำหนดการอัญเชิญพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ไปยังจังหวัดสุโขทัย

เสาร์ที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๑๔

ณ กรุงเทพมหานคร

เวลา ๑๒.๓๐ น. รถยนต์ที่จัดสำหรับอัญเชิญพระบรมราชานุสาวรีย์ และชาวจังหวัดสุโขทัย พร้อมกันที่หน้ากรมศิลปากร เพื่อเตรียมการพิธีอัญเชิญ

เวลา ๑๓.๐๐ น. ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย ในฐานะผู้แทนชาวจังหวัดสุโขทัย ถวายสักการะจุดธูปเทียนบูชาทำพิธีอัญเชิญ

(๑) เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดอธิษฐานเสร็จแล้ว กลองยาวบรรเลง

(๒) จนกว่าธูปเทียนที่บูชามอดดอกแล้ว เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรอัญเชิญพระบรมราชานุสาวรีย์ขึ้นประทับรถทรง

(๓) ระหว่างนี้กลองยาวบรรเลงตลอดเวลา จนเสร็จพิธีอัญเชิญขึ้นประทับรถทรง

เสร็จพิธีอัญเชิญขึ้นประทับรถทรง

เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรดูแลเฝ้ารักษา

อาทิตย์ที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๑๔

เวลา ๐๕.๑๕ น. คณะกรรมการอัญเชิญพระบรมราชานุสาวรีย์ คณะกรรมการสมาคมชาวสุโขทัย และชาวพี่น้องชาวสุโขทัย พร้อมกัน ณ กรมศิลปากร

เวลา ๐๕.๓๐ น. ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัยถวายสักการะ และประกอบพิธีอัญเชิญพระบรมราชานุสาวรีย์ไปยังจังหวัดสุโขทัย

เวลา ๐๖.๐๐ น. เคลื่อนขบวนอัญเชิญพระบรมราชานุสาวรีย์ จากกรมศิลปากรเพื่อไปตั้งขบวนใหญ่ที่วังลิต (หรือประตูน้ำพระอินทร์ ตามควรแก่เวลาที่กำหนดในลำดับต่อไป)

เวลา ๐๙.๐๐ น. เคลื่อนขบวนใหญ่ไปตามเส้นทางถนนสายเอเชียจนถึงจังหวัดกำแพงเพชร แล้วหยุดพักขบวน รอขบวนนำเสด็จของนายอำเภอเมืองสุโขทัย

เวลา ๑๖.๐๐ น. เคลื่อนขบวนต่อไปยังจังหวัดสุโขทัย

ณ จังหวัดสุโขทัย

- เวลา ๑๗.๐๐ น. ขบวนอัญเชิญถึงอำเภอคีรีมาศ
พระสงฆ์ ๔ รูป เจริญชัยมงคลคาถา
ประชาชนถวายสักการะ
- เวลา ๑๗.๓๐ น. เคลื่อนขบวนอัญเชิญต่อไปยังอำเภอเมืองสุโขทัย
อำเภอคีรีมาศจัดขบวนอัญเชิญสมทบ
- เวลา ๑๘.๓๐ น. ขบวนอัญเชิญถึงศาลพระแม่ย่า
ประกอบพิธีถวายสักการะพระแม่ย่า
แล้วเคลื่อนขบวนอัญเชิญไปยังบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัด
นายอำเภอเมืองสุโขทัยถวายสักการะ จุดธูปเทียนบูชา และถวาย
พระแสงราชศาสตรา (สมมุติ)
ระหว่างนี้พระสงฆ์ ๔ รูป เจริญชัยมงคลคาถา
ต่อจากนั้นเจริญพระพุทธมนต์
ประชาชนถวายสักการะ
เจ้าหน้าที่อยู่เวรเฝ้ารักษา
จัดให้มีพรพุดองสมโภช

จันทร์ที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๑๘

- เวลา ๐๘.๐๐ น. เคลื่อนขบวนอัญเชิญต่อไปยังอำเภอศรีสำโรง
อำเภอศรีสำโรงจัดขบวนอัญเชิญสมทบ
- เวลา ๑๐.๐๐ น. ขบวนอัญเชิญถึงอำเภอศรีสำโรง
พระสงฆ์ ๔ รูป เจริญชัยมงคลคาถา
ประชาชนถวายสักการะ
- เวลา ๑๐.๓๐ น. เคลื่อนขบวนอัญเชิญต่อไปยังอำเภอสวรรคโลก
อำเภอสวรรคโลกจัดขบวนอัญเชิญสมทบ
- เวลา ๑๑.๓๐ น. ขบวนอัญเชิญถึงอำเภอสวรรคโลก
นายอำเภอสวรรคโลกถวายสักการะ จุดธูปเทียนบูชา และถวาย
พระแสงราชศาสตรา (สมมุติ)
ระหว่างนี้พระสงฆ์ ๔ รูป เจริญชัยมงคลคาถา
ต่อจากนั้นเจริญพระพุทธมนต์
ประชาชนถวายสักการะ
เจ้าหน้าที่อยู่เวรเฝ้ารักษา
จัดให้มีพรพุดองสมโภช

อังคารที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๘

- เวลา ๐๘.๐๐ น. เคลื่อนขบวนอัญเชิญต่อไปยังอำเภอศรีสัชนาลัย
อำเภอศรีสัชนาลัยจัดขบวนอัญเชิญสมทบ

เวลา ๑๐.๓๐ น.

ขบวนอัญเชิญถึงอำเภอศรีษะนาถ
นายอำเภอศรีษะนาถถวายสักการะ จุดธูปเทียนบูชา และถวาย
พระแสงราชศาสตรา (สมมุติ)
ระหว่างนี้พระสงฆ์ ๔ รูป เจริญชัยมงคลคาถา
ต่อจากนั้นเจริญพระพุทธมนต์
ประชาชนถวายสักการะ
เจ้าหน้าที่อยู่เวรเฝ้ารักษา
จัดให้มีมหรตพลองสมโภช

พุธที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๑๘

เวลา ๐๙.๐๐ น.

เคลื่อนขบวนอัญเชิญนิวัตกลับไปยังเมืองเก่าสุโขทัย
อำเภอศรีษะนาถจัดขบวนส่งเสด็จ
ถึงอำเภอสวรรคโลกจัดขบวนสมทบส่งเสด็จ
ถึงอำเภอศรีสำโรงจัดขบวนสมทบส่งเสด็จ
ถึงอำเภอเมืองสุโขทัยจัดขบวนสมทบส่งเสด็จ

เวลา ๑๔.๐๐ น.

เริ่มพิธีอัญเชิญพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช
ขึ้นประทับพลับพลาบนเนินปราสาท
ระหว่างนี้พระสงฆ์ ๔ รูป เจริญชัยมงคลคาถา
ต่อจากนั้นเจริญพระพุทธมนต์
ฝ่ายพราหมณ์ประกอบพิธีบวงสรวง
ประชาชนถวายสักการะ
เจ้าหน้าที่อยู่เวรเฝ้ารักษาตลอดไปจนกว่าจะเสร็จสิ้นการฉลองสมโภช
จัดให้มีมหรตพลองสมโภช

พฤหัสบดีที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๑๘

เวลา ๐๙.๐๐ น.

ประชาชนถวายสักการะ

เวลา ๒๐.๐๐ น.

จัดให้มีมหรตพลองสมโภช

ศุกร์ที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๑๘

เวลา ๐๙.๐๐ น.

ประชาชนถวายสักการะ

เวลา ๒๐.๐๐ น.

จัดให้มีมหรตพลองสมโภช

การแต่งกาย ๑. การประกอบพิธีในกรุงเทพมหานคร สมาคมชาวสุโขทัยกำหนดการแต่งกายเครื่องแบบ
ปกติขาว หรือสากลนิยม

๒. การประกอบพิธีในจังหวัดสุโขทัย แต่งเครื่องแบบปกติสีทึบ กอพับ ผูกผ้าผูกคอสีดำ

ศาลากลางจังหวัดสุโขทัย

๒๕ มี.ค. ๒๕๑๘

กำหนดการ

สมโภชพระบรมราชานุสรณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

วันที่ ๑๒-๑๖ เมษายน ๒๕๑๕

วันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๑๕

เวลา ๒๐.๐๐ น.

มหรสพ การแสดงต่าง ๆ เริ่มแสดง

วันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๑๕

เวลา ๑๐.๐๐ น.

พิธีบวงสรวงเทพพรหม ชูดใหญ่ ณ บริเวณที่ประทับชั่วคราวพระที่นั่ง
ชุมสาย

เวลา ๑๐.๓๐ น.

ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย กล่าวคำอัญเชิญ

เวลา ๑๐.๔๕ น.

เคลื่อนองค์พระบรมราชานุสรณ์จากแท่นประทับพระที่นั่งชุมสาย (จุดพล
๕ คอก) ขึ้นประทับรถพระที่นั่ง เคลื่อนขบวนแห่ไปยังพระแท่นประทับ
บริเวณพระบรมราชานุสาวรีย์กระทำทักษิณาวรรต ๓ รอบ

เวลา ๑๑.๐๐ น.

ถวายอาหารเพลพระสงฆ์ ๑๐ รูป ณ บริเวณพิธีพระบรมราชานุสาวรีย์

เวลา ๑๒.๐๐ น.

ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย กล่าวคำอัญเชิญพระบรมราชานุสรณ์ขึ้น
ประทับพระแท่นประทับ พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดชัยมงคลคาถา (จุดพล)
เจริญพระพุทธมนต์

เวลา ๑๓.๐๐ น.

ขบวนแห่พระแม่ย่า ปู่ผาดำ และขบวนแห่สงกรานต์ เทพีสงกรานต์
ขบวนจักรยานยนต์ ขบวนรถม้า พร้อมกันที่บริเวณศาลพระแม่ย่า ศาลา
กลางจังหวัดสุโขทัย

เวลา ๑๔.๐๐ น.

เคลื่อนขบวนไปยังบริเวณพระบรมราชานุสาวรีย์ ตำบลเมืองเก่า อัญเชิญ
พระแม่ย่า พ่อปู่ผาดำ ประทับ ณ ที่ประทับศาลาจตุรมุขเพื่อให้ประชาชน
สักการะสงฆ์นำ ตัดสินขบวนแห่สงกรานต์ นางสงกรานต์ ผู้ว่าราชการ
จังหวัดสุโขทัยมอบรางวัลผู้ชนะการประกวด

เวลา ๑๖.๐๐ น.

การแสดงพื้นเมืองและการเล่นประเพณีสงกรานต์

เวลา ๒๐.๐๐ น.

มหรสพและการแสดงต่าง ๆ เริ่มแสดง จุดพลุดอกไม้ไฟ

วันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๖๔

เวลา ๑๕.๐๐ น.

เวลา ๒๐.๐๐ น.

การแสดงพื้นเมือง การแข่งขันกีฬาประชาชน

มหรสพต่าง ๆ และการแสดงเริ่มแสดง จุดพลุดอกไม้ไฟ

วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๖๔

เวลา ๐๗.๐๐ น.

เวลา ๑๕.๐๐ น.

เวลา ๒๐.๐๐ น.

ตักบาตรพระสงฆ์ ณ บริเวณพระบรมราชานุสาวรีย์

การแสดงพื้นเมือง การแข่งขันกีฬาประชาชน

มหรสพและการแสดงต่าง ๆ เริ่มแสดง จุดพลุดอกไม้ไฟ

วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๖๔

เวลา ๑๕.๐๐ น.

เวลา ๒๐.๐๐ น.

การแสดงพื้นเมือง การแข่งขันกีฬาประชาชน

มหรสพต่าง ๆ และการแสดง เริ่มแสดง จุดพลุดอกไม้ไฟ

การแต่งกาย วันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๖๔ พิธีอัญเชิญ ข้าราชการแต่งเครื่องแบบปกติขาว หรือกากีคอพับ
ผ้าผูกคอสีดำ พ้องคำอหบดีประชาชนแต่งสากลนิยม

งบประมาณการก่อสร้าง

ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ พ้องขุนรามคำแหงมหาราช เฉพาะ
ค่าปั้นหล่อและค่าก่อสร้าง ระบุงบประมาณแต่ละรายการได้ ดังนี้

๑. พระบรมรูป พร้อมทั้งแท่นประทับนั่ง

หล่อด้วยทองสำริด รมดำ ขนาด ๒ เท่าพระองค์จริงหนัก ๓ ตัน ราคา ๒๐๐,๐๐๐.- บาท

๒. ภาพแผ่นจำหลักเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัย หล่อด้วยทองสำริด

รมดำ ๖ แผ่น ราคาแผ่นละ ๓๒,๐๐๐.- บาท

ราคา ๒๐๒,๐๐๐.- บาท

๓. แผ่นศิลาจารึก ๑ แผ่น

ราคา ๒๒,๐๐๐.- บาท

๔. ค่าดำเนินการก่อสร้างแท่นฐานและจัดฝังบริเวณ

ประมาณ ๙,๒๕๐,๐๐๐.- บาท

พระราชประวัติพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

นายสมพร อยู่โพธิ์

เรียนเรียง

หน้าว่าง

พระราชประวัติพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

การตั้งนครสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานีแห่งอาณาจักรอยุธยาของไทย

พ่อเมืองไทยสองท่านคือ พ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง^๑ และพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองรัต^๒ ถูกพ่อขุนศรีนาวนมดม รวมกำลังกันยกกองทัพมาตีเมืองสุโขทัย ซึ่งในเวลานั้นมีข้าหลวงขอมตำแหน่ง “สมภคไชยณุลำพง” เป็นผู้รักษาเมืองหรือผู้สำเร็จราชการอยู่ กองทัพไทยได้รับพุงกับพวกขอมเป็นสามภด ในที่สุดฝ่ายไทยมีชัยชนะเข้าเมืองสุโขทัยอันเป็นที่มั่นทางเหนือของขอมได้ แล้วพ่อขุนผาเมืองพร้อมด้วย ชาวไทย จึงพร้อมใจกันอภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย ทรงพระนามว่า “ศรีอินทราทิตย์” เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๘๐ นักประวัติศาสตร์จึงเรียกราชอาณาจักรตามชื่อราชธานีว่า “กรุงสุโขทัย” พ่อขุนศรีอินทราทิตย์มีพระมเหสีทรงพระนามว่า “นางเสือง” มีพระราชโอรสสามพระองค์ พระราชธิดาสองพระองค์ พระราชโอรสองค์ใหญ่สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ยังเยาว์ องค์กลางมีพระนามว่า “บานเมือง” ส่วนพระราชโอรสองค์น้อยนั้น เมื่อเจริญพระชันษาได้ ๑๙ ปี ได้ชนช้างชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด พ่อขุนศรีอินทราทิตย์จึงได้พระราชทานนามว่า “พระรามคำแหง” เป็นบำเหน็จ^๓

พระเจ้าแผ่นดินซึ่งครองกรุงสุโขทัย เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นใหญ่ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา คงจะมีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่งพระนามว่า “พระร่วง” ในหนังสือพงศาวดารว่ามีบุญญาธิการมาก แม้ในหนังสือพงศาวดารของประเทศใกล้เคียง เช่น พงศาวดารมอญ พงศาวดารทงลานนา ต่างก็กล่าวถึงพระร่วง

^๑สันนิษฐานว่า คือ เมืองนครไทย ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดพิษณุโลก

^๒สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า ตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสัก อาจจะเป็นเมืองเพชรบูรณ์หรือเมืองศรีเทพ

^๓“จารึกสุโขทัย หลักที่ ๑”, ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ ๑. (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗).

เมืองสุโขทัย และยกย่องว่ามีอาณาพรมากด้วยกันทั้งสิ้น พระร่วงจึงเป็นที่นับถือของชาวไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตลอดมาจนสมัยรัตนโกสินทร์

ในหนังสือพงศาวดารเหนือที่เคยถือกันเป็นเรื่องกล่าวอ้างทางพงศาวดาร ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวถึงพระร่วงเป็นสองเรื่องต่างกัน เรื่องหนึ่งเรียกว่า “อรุณกุมาร” เริ่มจากพญาอภัยคามินีเจ้าเมืองหริภุญชัย (ปัจจุบันคือเมืองลำพูน) ขึ้นไปจำศีลบนภูเขาแห่งหนึ่ง ได้พบนางนาคซึ่งจำแลงตัวเป็นมนุษย์ เกิดรักใคร่อภิรมย์สมสู่อยู่ด้วยกัน ๗ วัน ก่อนจากกันพญาอภัยคามินีประทานผ้ารัตกัมพลและพระขำมรงค์แก่นางนาคไว้ชดชมต่างพระองค์ แล้วพญาอภัยคามินีก็เสด็จกลับเข้าเมือง เมื่อนางนาคมีครรภ์แก่จวนจะคลอด จึงขึ้นมานบนภูเขาที่เคยอยู่ด้วยกันกับพญาอภัยคามินี คลอดทารกเป็นชาย แล้วทิ้งทารกไว้ ณ ที่นั้นพร้อมกับผ้ารัตกัมพลและพระขำมรงค์ที่พญาอภัยคามินีประทานแก่นาง แล้วก็กลับลงไปใบบาตาล มีพรานป่าไปพบทารกจึงนำมาเลี้ยงไว้เป็นบุตร บุญธรรม ต่อมาพญาอภัยคามินีมีพระประสงค์จะสร้างมหาปราสาท จึงให้เกณฑ์ชาวบ้านมาถากไม้ พรานป่าก็ถูกเกณฑ์ไปด้วย จึงนำกุมารมากับตน เกิดอัศจรรย์ปรากฏแก่กุมารหลายประการ ความทราบถึงพญาอภัยคามินี พญาอภัยคามินีจึงตรัสหาตัวเข้าไปเฝ้า เมื่อทอดพระเนตรเห็นและได้ทรงทราบเรื่องราวที่พรานป่าไปพบ ทั้งได้ทอดพระเนตรของที่ติดตัวกุมารแล้ว ทรงทราบว่า เป็นราชบุตรของพระองค์เกิดด้วยนางนาค จึงประทานนามว่า “อรุณกุมาร” แล้วเลี้ยงไว้ในฐานะลูกหลวง ต่อมาทรงมีราชบุตรเกิดด้วยพระมเหสีอีกองค์หนึ่ง ประทานนามว่า “ฤทธิกุมาร” อยู่ด้วยกันมาจนเติบโตใหญ่ พญาอภัยคามินีปรารถนาจะหาเมืองให้อรุณกุมารครอบครอง ทราบว่าเจ้าเมืองศรีสัชชนาลัยมีแต่ธิดา จึงทรงส่งขอและโปรดอภิเษกนางนั้นให้อรุณกุมาร อรุณกุมารไปอยู่เมืองศรีสัชชนาลัย และต่อมาได้ครองเมืองนั้น (กับทั้งเมืองสุโขทัย) ทรงพระนามว่า “พระร่วง” ส่วนฤทธิกุมารนั้นเมื่อเติบโตใหญ่ก็ได้อภิเษกสมรสกับธิดาพระเจ้าเชียงใหม่ แล้วได้ครองเมืองเชียงใหม่ ทรงพระนามว่า “พระลือ” ทั้งสองอาณาจักรมีเจ้าเมืองเป็นที่น้องกัน บ้านเมืองก็สัมพันธ์สนิทกันมา ตามเรื่องอรุณกุมารที่กล่าวมานี้อ้างว่าพระร่วงเป็นเชื้อมมนุษย์กับนาคระคนกัน และเป็นกษัตริย์วงศ์หริภุญชัยในลานนา

เรื่องพระร่วงในพงศาวดารเหนืออีกเรื่องหนึ่งเรียกว่า “พระร่วงส่วยน้ำ” กล่าวว่า มีชายชาวเมืองละโว้คนหนึ่งชื่อ “คงครธา” เป็นนายกองคุมคนส่งส่วยน้ำสำหรับตักน้ำในทะเลชุบศร ส่งไปถวายพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ ณ เมืองขอม อยู่มานายคงครธา มีลูกชายคนหนึ่งชื่อ “ร่วง” เป็นผู้มีบุญและมีวาจาสิทธิ์ ว่าอะไรเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้นมาแต่กำเนิด จนอายุได้ ๑๑ ปี วันหนึ่งพายเรือไปในทะเลชุบศร เรือทวนน้ำเด็กร่วงพายจนเหนื่อยจึงออกปากว่า “นี่ทำไมน้ำไม่ไหลไปทางโน้นมัง” พอขาดคำลงน้ำก็ไหลกลับไปอย่างคำพูด ต่อมานายคงครธาตาย พวกไพร่พร้อมใจกันยกนายร่วงขึ้นเป็นนายกองส่วยน้ำแทนพ่อ ประจวบเวลานักคัมข้ำหลวงขอมคุมเกวียนบรรทุกถ้องานสำหรับใส่น้ำมาถึงเมืองละโว้ สั่งให้นายร่วงเกณฑ์ไพร่ตักน้ำส่วยส่งส่วยตามเคย นายร่วงเห็นว่าถ้องานที่ทำมานั้นหนัก จึงสั่งให้ไพร่สานชะลอมขึ้นเป็นจำนวนมาก แล้วให้อาชะลอมจุ่มลงไว้ในน้ำ สันวาจาสิทธิ์สั่งน้ำให้ขังอยู่ในชะลอม ก็เป็นเช่นคำสั่ง นักคัมข้ำหลวงขอมเห็นเช่นนั้นก็กลัวฤทธินายร่วง รับชะลอมน้ำกลับไปยังเมืองขอม ทูลพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ว่า มีผู้วิเศษเกิดขึ้นที่เมืองละโว้ พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ทรงวิตกเกรงว่าจะเป็นกบฏ จึงแต่งกองทหารให้มาจับตัวนายร่วง แต่นายร่วงรู้ตัวก่อนจึงหนีออกจากเมืองละโว้ ไปบวชเป็นภิกษุอยู่ ณ วัดแห่งหนึ่งในเมืองสุโขทัย เรียกกันว่า “พระร่วง” เพราะเหตุที่บวชเป็นพระ ฝ่ายทหารขอมมาถึงเมืองละโว้ รู้ว่านายร่วงรู้ตัวหนีขึ้นไปยังเมือง

เหนือ ตัวนายทหารขอมก็ตามขึ้นไป เทียวสืบเสาะได้ความว่า นายร่วงหนีไปอยู่เมืองสุโขทัย แต่มีรู้ว่าไปบวชเป็นพระ จึงดำดิ่งลอบปรากรเข้าไปในเมือง แผลงไปโผล่ขึ้นในลานวัดที่พระร่วงบวชอยู่ เวลานั้นพระร่วงกำลังลงกวาดวัด แต่ขอมไม่รู้จัก จึงถามว่ารู้หรือไม่ว่านายร่วงที่มาจากเมืองละโว้อยู่ไหน พระร่วงก็ลั่นวาจาสิทธิ์สาปว่า “สู้อยู่ที่นั่นเกิด รูปจะไปบอกนายร่วง” ขาดคำ ขอมก็กลายเป็นหินติดแผ่นดินอยู่ตรงนั้น^๔ ด้วยอำนาจวาจาสิทธิ์ของพระร่วง ชาวเมืองสุโขทัยรู้ว่าพระร่วงเป็นผู้มีบุญ เมื่อพระเจ้ากรุงสุโขทัยสิ้นพระชนม์ลง พวกเสนาอำมาตย์จึงพร้อมใจกันเชิญพระร่วงขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่า “พระเจ้าศรีจันทราธิบดี” ตามพงศาวดารเหนือเรื่องพระร่วงช่วยน้ำนี้แสดงให้เห็นว่า พระร่วงเป็นลูกประจักษ์ชาวเมืองละโว้ ได้ดีเพราะเกิดเป็นผู้มีบุญ

พิจารณาตามคักราชที่อ้างในพงศาวดารเหนือทั้งสองเรื่องทีกล่าวนั้น รัชสมัยของพระร่วง แตกต่างไกลกันมาก ในเรื่องอรรถกมุขว่าพระร่วงครองเมืองราว พ.ศ. ๙๕๐ แต่ในเรื่องพระร่วงช่วยน้ำว่าพระร่วงครองเมืองเมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๐ ผิดกัน ๕๐๐ ปีเศษ และไม่มีหลักฐานที่จะเชื่อคักราชไหนว่าถูกต้อง เมื่อตรวจสอบศิลาจารึกสมัยสุโขทัยกับพงศาวดารเหนือแล้ว หลักฐานที่มีอยู่เดิมในเรื่องพระร่วงก็ยิ่งคลาดเคลื่อนมากขึ้น เช่น ความในศิลาจารึกว่าไทยชิงได้อาณาจักรสุโขทัยจากขอมมาตั้งเป็นอิสระต่อเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๕๐ ภายหลังสมัยพระร่วงที่อ้างในพงศาวดารเหนือหลายร้อยปี นอกจากนี้ในศิลาจารึกปรากฏว่าผู้ที่ชิงอาณาจักรสุโขทัยได้จากขอมทรงพระนามว่า “พ่อขุนบางกลางหาว” เป็นเจ้าเมืองบางยางอยู่ก่อน เมื่อได้เมืองสุโขทัยแล้วทำพิธีราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” เป็นรัชกาลที่ ๑ แห่งราชวงศ์พระร่วง และในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยก็ไม่มีพระนาม “พระร่วง” ปรากฏเลย จะเข้าใจว่าเรื่องพระร่วงเป็นแต่นิทาน ไม่มีตัวจริงก็ได้ ด้วยประเทศอื่นที่มีเหตุการณ์เกี่ยวข้องกับกรุงสุโขทัยเมื่อยังเป็นอิสระเรียกพระเจ้ากรุงสุโขทัยว่าพระร่วงทั้งนั้น เช่นในเรื่องราชาธิราชกล่าวว่า พระร่วงได้ทรงขับเสี้ยมมะกะโท อุดหนุนจนได้เป็นพระเจ้าฟ้ารั่ว ครองเมืองมอญ ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า เมื่อพญาเม็งรายสร้างเมืองเชียงใหม่ได้เชิญพระร่วงเมืองสุโขทัยกับ พญาจำเมือง เมืองพะเยา ผู้เป็นพระสหายไปปรึกษา หนังสือตำนานพระพุทธรูปซึ่งพระโพธิ์รังษี ปรากฏเมืองเชียงใหม่แต่งเป็นภาษามคธ แปลงคำ “พระร่วง” เป็น “วังคราช” ว่าได้พระพุทธรูปซึ่งปฏิมาจากเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นไปไว้ ณ เมืองสุโขทัย และในที่สุดชาวกรุงศรีอยุธยาเรียกกันทั่วไปว่า “พระร่วง” ดังนั้น “พระร่วง” คงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ครองกรุงสุโขทัยพระองค์ใดพระองค์หนึ่งใน ๕ พระองค์ เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นอิสระยังมีได้ผนวกเข้ากับกรุงศรีอยุธยา และทรงอานุภาพเลิศล้ำเป็นที่ยำเกรงแก่นานาประเทศที่ใกล้เคียงยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่น และคงเลื่องลือระบือพระเกียรติ แต่ยังไม่ทรงพระนามว่า “พระร่วง” เมื่อเสด็จเสวยราชย์แล้ว พลเมืองยังคงเรียกพระนามเดิมว่า “พระร่วง” ไม่เปลี่ยนแปลงไปเรียกตามพระนามที่ถวายใหม่เมื่อราชาภิเษกแล้ว

^๔ เคยมีศิลาเรียกขานขอมคำดิน ติดอยู่ที่ฐานเจดีย์ราย ด้านใต้พระมหาธาตุเจดีย์ วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง สุโขทัย

ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่า “ปีขุน จุลศักราช ๖๔๕ (พ.ศ. ๑๘๓๐) กษัตริย์ ๓ พระองค์ คือ พระเจ้ามังราย ๑ พระเจ้าจำเมือง ๑ พระเจ้าไร้อ (คือพระเจ้ารามคำแหง ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๐ ถึงประมาณก่อน พ.ศ. ๑๘๓๑) เป็นพระสหายกัน นัดประชุมกัน ในสถานทีนัคณะการชนะ (ประตูชัย) ผูกมิตรภาพซึ่งกันและกันแน่นแฟ้น แล้วต่างก็เสด็จกลับนครของตน” ความในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า “ครั้น จุลศักราช ได้ ๖๒๐ ปี (พ.ศ. ๑๘๐๑) พระยามังเมือง ทิราลัย พระยาจำเมืองก็ได้ครองเมืองพะเยาแทนบิดา.... สมเด็จพระร่วงเจ้าเคย ไปมาหาสู่กันเสมอมิได้ขาด ถึงปีใหม่พระร่วงเจ้ายกกองทัพเสนาไปตีเคียดเกล้ายังแม่น้ำของโดยทางเมืองพะเยา หนทางที่พระร่วงเจ้าเที่ยวไปมายังปรากฏเป็นร่องลึกเรียกว่า แม่ร่องช้าง มาจนเท่าทุกวันนี้

อยู่มาครั้งหนึ่งสมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จมาสู่หาพระยาจำเมือง ณ เมืองพะเยา ได้เห็นนางอ้วเชียงแสนราชเทวีของพระยาจำเมืองมีรูปโฉมอันงาม ก็บังเกิดความกำหนัดในนาง นางนั้นก็มิเจตปฏิพัทธ์ต่อพระร่วง จึงลอบลักสมัครสังวาสกัน พระยาจำเมืองทราบเหตุก็คุมตัวพระร่วง ไว้แล้วจึงให้ไปเชิญพระยามังรายมาตัดสิน...

เมื่อพระยามังราย ได้เปรียบเทียบคดีในระหว่างพระยาทั้งสองให้ปรองดองเลิกแล้วต่อกัน พระยาทั้งสองสามคนนั้นจึงได้ตั้งพิธีกระทำสัตย์ต่อกัน ณ ริมฝั่งแม่น้ำขุนนุก ให้ยกพลปลาดั้งราชอาสน์ทั้งสาม ณ ที่เดียวกัน ตั้งเครื่องราชกกุธภัณฑ์และสรรพอาวุธพร้อมด้วยเครื่องส้อป่านทั้งปวง แล้วกษัตริย์ทั้งสามพระองค์ต่างก็กระทำสัตย์ปฏิญาณสาบานตนว่าจะรักชื้อสัตย์ต่อกัน ไม่เบียดเบียนกันจนตลอดชีวิต แล้วต่างองค์ต่างก็ทรงเอาโลหิตที่นิ้วพระหัตถ์มารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผสมกับน้ำสดย้านั้นเสวยทั้งสามองค์ เหตุที่กษัตริย์ทั้งสามนี้จึงมักกระทำสัตย์ต่อกัน ณ ฝั่งแม่น้ำขุนนุกนั้น ภายหลังแม่น้ำนั้นจึงมีนามปรากฏว่า แม่น้ำอิง สืบมาจนทุกวันนี้

แล้วพระยามังรายลาพระสหายทั้งสองยกกลับไปเมืองเชียงใหม่ แต่พระยาร่วงสุโขทัยนั้นอยู่สอนศาสตร์ศิลปอาคมต่าง ๆ ให้พระยาจำเมืองก่อนแล้วจึงลากลับคืนนครสุโขทัย” เหตุการณ์เหล่านี้ตรงกับรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ในหนังสือพงศาวดารโยนกหรือพงศาวดารเชียงใหม่และศิลาจารึกหลักที่ ๗๖^๕ว่า พระเจ้ามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่เมื่อปีวอก จ.ศ. ๖๕๘ (พ.ศ. ๑๘๓๙) ได้เชิญพญาจำเมือง เจ้าเมืองพะเยา (เมื่อครั้งยังเป็นอิสระ) กับ พญาร่วง อันเป็นมิตรสหายไปปรึกษาหารือกัน ปี จ.ศ. ๖๕๘ นี้ ตรงกับรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ฉะนั้น พญาร่วงเจ้าเมืองสุโขทัย อันเป็นมิตรสหายกับพญามังรายและพญาจำเมือง ก็คือพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีชื่อองค์อื่น

นอกจากหลักฐานดังกล่าวมาแล้ว ยังปรากฏว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงมีบุญญาธิการอันอีกหลายประการ เช่น ทรงแผ่ขยายอาณาเขตได้กว้างขวางที่สุดจนเป็นที่ครั้นคร้ามแก่หัวเมืองอื่นและประเทศใกล้เคียง ทรงเป็นนักปราชญ์รอบรู้พระธรรมเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้ว่า ในรัชสมัยของพระองค์ พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก ทรงสร้างวัดวาอารามมากมายหลายแห่ง มีตำนานกล่าวว่า ทรงได้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า “พระพุทธรูปสิงห์” มาจากลังกาทวีป ได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยและโปรดให้เริ่มจารึก

^๕ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๘).

เหตุการณ์ต่าง ๆ ไว้ในแท่งศิลา ซึ่งนับว่าเป็นหลักฐานมั่นคงของชาติไทยมาจนตราប់เท่าปัจจุบันนี้ เมื่อประมวลหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ เปรียบเทียบกับกษัตริย์พระองค์อื่น ๆ แห่งกรุงสุโขทัยเมื่อยังเป็นอิสระอยู่แล้ว พระมหากษัตริย์ทรงพระนามว่า “พระร่วง” ก็คือ “พ่อขุนรามคำแหงมหาราช” นั่นเอง

กาลพระราชสมภพของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงพระราชสมภพปีใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า ประมาณปีจอ จุลศักราช ๖๐๐ (พ.ศ. ๑๗๘๑) หรือปีกุน จุลศักราช ๖๐๑ (พ.ศ. ๑๗๘๒) เพราะตามหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือพงศาวดารเมืองเหนือ เช่น พงศาวดารโยนก กล่าวว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเป็นพระสหายสนิทและรุ่นราวคราวเดียวกันกับพญาเม็งราย เจ้าเมืองเชียงใหม่ และพญาจำเมือง เจ้าเมืองพะเยา การศึกษาศิลปวิทยาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเมื่อยังทรงพระเยาว์ กล่าวไว้ว่า ทรงศึกษาเล่าเรียนอยู่ในสำนักสกุลกัณฑ์ตฤณี ณ เมืองละโว้ (ลพบุรี) เป็นศิษย์ร่วมอาจารย์เดียวกันกับพญาจำเมือง เป็นพระสหายที่รักใคร่สนิทสนมกันมาก เข้าใจว่าพระชนมายุก็คงจะไล่เลี่ยกันด้วย ปรากฏตามพงศาวดารและจดหมายเหตุเมืองเหนือกล่าวว่า พญาจำเมืองสมภพเมื่อปีจอ จุลศักราช ๖๐๐ (พ.ศ. ๑๗๘๑) ส่วนพญาเม็งรายนั้นกล่าวว่า สมภพในปีกุน จุลศักราช ๖๐๑ (พ.ศ. ๒๗๘๒) ในขณะที่ทรงเล่าเรียนศิลปวิทยาอยู่ร่วมกัน ณ เมืองละโว้นั้น พญาจำเมืองเจริญพระชันษาได้ ๑๖ ปี

เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ประกาศตั้งกรุงสุโขทัยเป็นอิสระแล้ว ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด^๖ ได้ยกกองทัพมาตีเมืองตาก^๗ อันเป็นเมืองหน้าด่านทางทิศตะวันตกของกรุงสุโขทัย พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ยกกองทัพออกไปสู้รบกับขุนสามชน และพระราชโอรสองค์น้อยซึ่งเจริญพระชันษาเข้า ๑๕ ปี ทรงเป็นนักรบที่เข้มแข็งในการสงคราม เข้าชนช้างชนขุนสามชน พวกเมืองฉอดจึงได้แตกพ่ายไป ดังกล่าวไว้ในจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๑ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง) ว่า “เมื่อภูชนใหญ่ได้สืบแก้วเข้า (ปี) เมื่อภูพุงช้างขุนสามชน”

จารึกกรุงสุโขทัยไม่ได้ระบุว่า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดยกกองทัพมาตีเมืองตากในปีใด แต่ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่า ขุนสามชนคงจะต้องยกกองทัพมาตีเมืองในขอบข่ายพหุสีมาของกรุงสุโขทัยในระยะเวลาที่กรุงสุโขทัยกำลังก่อร่างสร้างตัว คือในระยะเวลาที่ประกาศตั้งกรุงสุโขทัยเป็นอิสระใหม่ ๆ นั่นเอง เพราะเป็นระยะหิวเสี้ยวหิวต่อที่กรุงสุโขทัยเพิ่งทำสงครามกับพวกขอมอันเป็นเจ้าขุนมูลนายเต็มใหม่ ๆ ขุนสามชน

^๖เมืองฉอด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า อยู่ที่ด่านแม่สอด จังหวัดตาก แต่ศิลาจารึกกรุงสุโขทัย หลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) ได้กล่าวถึงเมืองฉอดไว้แห่งหนึ่งว่า “เมืองในฤดีถึงฉอดสองหมื่น...สี่พยาม” (ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาค ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๗ แต่ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๐ เขียนว่า “เมืองในฤดี”) คำว่า “ในฤดี” หรือ “ในฤดี” นี้ อาจเป็น หนัด คือทิศตะวันตกเฉียงใต้ คำว่า “พยาม” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานว่าเป็นภาษาบาลีและสันสกฤต แปลว่า “วา” ฉะนั้น ระยะทางเบื้องต้นตะวันตกเฉียงใต้ถึงฉอด เท่ากับ สองหมื่น...สี่วา หรือ ๔๐ กิโลเมตรเศษ ระยะทางนี้นับจากไหน สงสัยจะนับจากเมืองเซียง (เมืองศรีสัชานาลัย) เพราะในจารึกหลักนั้น ตอนต้นได้กล่าวถึงเมืองเซียงกับชื่อพ่อขุนศรีนาวนำถมไว้ แล้วจึงถึงข้อความว่า “เมืองในฤดีถึงฉอดสองหมื่น...สี่พยาม”

^๗อยู่ในท้องที่อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ยังมีเจดีย์สมัยสุโขทัย แบบเดียวกับเจดีย์ที่วัดมหาธาตุ สุโขทัย เรียกกันเป็นสามัญว่า เจดีย์ยุทธหัตถีของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ปรากฏอยู่

คงจะเกรงว่า ถ้าหากกรุงสุโขทัยมีกำลังแข็งขึ้นเมื่อใด ก็คงจะเลยยกกองทัพมาตีเมืองของตนเอาไว้ในขอบ
เขตคามด้วย และประกอบกับคงจะไม่อยากอยู่ในอำนาจของกรุงสุโขทัยด้วย หรือมีฉะนั้นขุนสามชนอาจ
ลองยกกำลังของตนไปตีหัวเมืองชายแดนของกรุงสุโขทัยก่อน เพื่อเป็นการหยั่งกำลังของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์
ดูว่าในระยะที่เริ่มตั้งตัวนั้นมีกำลังเข้มแข็งเพียงใด เพราะภายหลังราชภิเษกแล้ว พ่อขุนผาเมืองพระสหาย
ที่ร่วมกันทำสงครามจนกระทั่งประกาศอิสรภาพได้นั้น ก็ได้ยกกองทัพกลับคืนไปบ้านเมืองแล้ว กรุงสุโขทัย
จึงเหลือแต่เพียงกำลังทัพของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ฝ่ายเดียว หากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์รบแพ้ ขุนสามชนก็
คงจะถือโอกาสยึดเมืองตาก อันเป็นหัวเมืองชายแดนด้านตะวันตกของกรุงสุโขทัยเอาไว้เป็นอาณาเขตของ
ตนเสีย แล้วบางทีก็อาจยกกองทัพล่วงเข้ามาตีกรุงสุโขทัยเอาไว้ในอำนาจของตนอีกด้วย อีกประการหนึ่ง
กว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์จะได้กรุงสุโขทัยก็คงใช้กำลังรบมาหลายเมือง ระยะเวลาที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
ประกาศอิสรภาพตั้งตัวเป็นใหญ่นั้น จึงเป็นระยะเวลาที่กองทัพของพระองค์อดโรยมาก ขุนสามชนเป็นนักรบ
ที่มีฝีมือและเป็นนักฉวยโอกาส คงจะยกกองทัพมาตีอาณาเขตกรุงสุโขทัยในราว พ.ศ. ๑๗๙๙ หรือ พ.ศ.
๑๘๐๐ ในปีใดปีหนึ่ง

ตามจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๑ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง) กล่าวว่า ในปีที่ขุนสามชนยกกองทัพมาตี
เมืองตาก พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเจริญพระชนมพรรษาอย่างเข้า ๑๙ พรรษา และคงจะมีพระนาม
แต่เพียงว่า “พระราม” หรือ “เจ้าราม” ถ้าขุนสามชนยกกองทัพมาตีเมืองตากในปีเถาะ จุลศักราช ๖๑๘ (พ.ศ.
๑๗๙๙) พ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็น่าจะพระราชสมภพปีจอ สัมฤทธิศก จุลศักราช ๖๐๐ (พ.ศ. ๑๗๑๑)
ปีเดียวกับพญาเงี้ยวเมือง เจ้าเมืองพะเยา หรือถ้าขุนสามชนยกกองทัพมาตีเมืองตากในปีมะโรง จุลศักราช ๖๑๙
(พ.ศ. ๑๘๐๐) พ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็น่าจะพระราชสมภพปีgun เอกศก จุลศักราช ๖๐๑ (พ.ศ. ๑๗๑๒)
ปีเดียวกับพญาเม็งราย เจ้าเมืองเชียงใหม่ ปีใดปีหนึ่งใน ๒ ปี ที่กล่าวนี้เป็นระยะเวลาที่พอจะอนุมานให้พ่อ
ขุนรามคำแหงมหาราชมีพระชนมพรรษาอย่างเข้า ๑๙ พรรษา สมกับที่กล่าวไว้ในหนังสือพงศาวดารของเมือง
เหนือ (ซึ่งออกพระนามไว้ว่า “พระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย”) และหนังสือพงศาวดารมอญพม่าว่า มะกะโทได้
พาพระราชธิดาของพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัยชื่อนางเทพสุดาสร้อยดาว หรือสุวรรณเทวี หนีพระร่วงเจ้าไป
ตั้งตัวในรามัญประเทศเมื่อปีจุลศักราช ๖๔๓ (พ.ศ. ๑๘๖๔) จนได้เป็นใหญ่และตั้งตัวเป็นกษัตริย์ เมื่อจุล
ศักราช ๖๔๔ (พ.ศ. ๑๘๖๕) นั้นอีกด้วย เมื่อชนช้างชนขุนสามชนคราวนั้นแล้ว พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
พระราชบิดาจึงพระราชทานเจ้ารามเป็น “พระรามคำแหง” ซึ่งคงจะหมายความว่าพระรามผู้เข้มแข็ง หรือ
เจ้ารามผู้เข้มแข็ง

เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์พระร่วง รัช-
สมัยของพระองค์เจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่ารัชกาลใด ๆ ราชอาณาจักรแผ่ขยายไปกว้างขวาง ประชาชนมีบุญ
สุหนาท และอยู่เย็นเป็นสุขอย่างที่เรียกกันว่า “ไพร่ฟ้าหน้าใส” การพาณิชย์เจริญก้าวหน้า และทรงทำนุบำรุง
ศิลปวิทยาให้เจริญรุ่งเรืองอีกหลายประการ กล่าวคือ

การปกครอง สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี การติดต่อระหว่างไทยกับขอมและอินเดียยังไม่กว้างขวาง
การปกครองจึงยังถือตามคติของไทยแต่เดิมอยู่ กล่าวคือปกครองตามลักษณะการปกครองครอบครัว
ถือว่าผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินคือพระเจ้าแผ่นดินนั้นดำรงอยู่ในฐานะเป็นพ่อของราษฎร เมื่อบ้านเมืองยังเล็ก
๔๒

เหมือนหมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้านก็เรียกว่า “พ่อบ้าน” ผู้ที่อยู่ในปกครองก็เรียกว่า “ลูกบ้าน” หลายบ้านรวมเป็นเมืองอยู่ในความปกครองของ “พ่อเมือง” ถ้าเป็นเมืองประเทศราช เจ้าเมืองเป็นขุน หลายเมืองรวมกันเป็นประเทศ ขึ้นอยู่ในความปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน โบราณเรียกว่า “พ่อขุน” ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงวางพระองค์อย่างพระบิดาของราษฎร ด้วยการสอดส่องความเป็นอยู่ของไพร่บ้านพลเมือง ใครทุกข์ร้อนจะทูลร้องทุกข์เมื่อใดก็ได้ โปรดให้แขวนกระดิ่งไว้ที่ประตูพระราชวัง เมื่อราษฎรมีทุกข์ร้อนจะกราบทูลร้องทุกข์ก็ไปสั่นกระดิ่งนั้นให้ได้ยินถึงพระกรรมได้เป็นนิจ ดังข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า “ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หัน ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมืองมีด้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจมันจะกล่าวถึงขุนถึงเจ้าบไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองโคกยี่นเรียก เมื่อถามสวนความแก่นมันด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงทนม” วิธีการนี้เป็นที่มาของประเพณีซึ่งเรียกกันว่า “ตีกองร้องฎีกา”

นอกจากนั้นพระองค์ยังโปรดให้เลิกรธรรมเนียมที่กีดขวางการคมนาคม เช่น ด้านเก็บภาษีจังกอบเพื่อให้ไพร่บ้านพลเมืองไปมาค้าขายได้สะดวก ส่วนราษฎรที่ตั้งหลักแหล่งทำเรือกสวนไร่นา ก็ทรงทะนุบำรุงให้ได้รับผลเต็มภาคภูมิ ดังข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า “เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาอกบ ในไพร่คู่ทาง เพื่อนองว่วไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทองคำ ไพร่ฟ้าหน้าใส” ลักษณะซึ่งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชปกครองทะนุบำรุงไพร่บ้านพลเมืองดังปรากฏในศิลาจารึกนั้น นับว่าพระเจ้าแผ่นดินกับราษฎรมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก

ที่กล่าวมาแล้วเป็นลักษณะการปกครองที่พระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงสุโขทัยปกครองพลเมืองโดยเฉพาะ คงจะเริ่มเกิดขึ้นและเป็นประเพณีจริงจริงในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ส่วนลักษณะการปกครองอาณาจักร จะใช้วิธีปกครองอย่างไรมิได้กล่าวไว้ในจารึกหรือหนังสือโบราณ แต่มีเค้าเงื่อนอยู่ในหนังสือเก่าบ้าง ประกอบกับสังเกตตามโบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่ เห็นได้ว่าการปกครองพระราชอาณาจักรในสมัยกรุงสุโขทัยน่าจะเป็นดังนี้ คือถือเอาการป้องกันบ้านเมืองเป็นหลัก วางระเบียบการปกครองเป็นอย่างทหาร บรรดาพลเมืองที่เป็นชายฉกรรจ์ต้องเป็นทหารทุกคน เจ้านายขุนนางผู้ที่เป็นมูลนายควบคุมผู้คนเป็นทหารทั้งสิ้น พระเจ้าแผ่นดินทรงดำรงตำแหน่งจอมพล ข้าราชการติดลงมาเป็นนายพล นายพัน นายร้อย นายสิบ ต่างกันตามชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อย เวลาบ้านเมืองสงบต่างทำมาหากินว่ากล่าวบังคับบัญชากันอย่างพลเรือน ถ้าเกิดศึกสงครามจึงบังคับบัญชากันอย่างทหาร การกะเกณฑ์กำหนดตามท้องที่ เช่น เกณฑ์พลเมืองเมืองไหน เจ้าเมืองกรมการกับราษฎรเมืองนั้นเข้ากันเป็นกองทัพ ลักษณะกำหนดเขตอำนาจการบังคับบัญชายึดถือท้องที่เป็นหลักคู่จกัน คือ ราชธานีมีหัวเมืองชั้นในรายรอบเป็นปริมณฑล เวลาทำศึกสงคราม กำลังทั้งมณฑลราชธานีรวมกันเป็นทัพหลวง กล่าวคือ เมืองสุโขทัยเป็นราชธานี มีหัวเมืองชั้นในรายรอบ คือ

ทิศเหนือ เมืองศรีสัชนาลัยเป็นเมืองลูกหลวง ทิศตะวันออกมีเมืองทุ่งยั้ง (อยู่ทางพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์) เมืองบางยม (เดี๋ยวนี้เป็นเมืองร้างอยู่ในลำน้ำยมเก่า) เมืองสองแคว (คือเมืองพิษณุโลก) เมืองสระหลวง (คือเมืองพิจิตร) ทิศใต้มีเมืองพระบาง (เมืองนครสวรรค์) เมืองคนที (อยู่ตำบลบ้านโคก จังหวัดกำแพงเพชร) ทิศตะวันตกมีเมืองตาก

ส่วนหัวเมืองชั้นนอกในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คือ ทิศใต้มีเมืองแพรง (สวรรคบุรี) เมืองสุพรรณภูมิ เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองตะนาวศรี ทิศเหนือมีเมืองแพ่ง ทิศตะวันออกมีเมืองหล่มสักดี เมืองเพชรบูรณ์ เมืองศรีเทพ บรรดาหัวเมืองชั้นในและหัวเมืองชั้นนอกที่กล่าวมาจะตั้งคนไทยด้วยกันเป็นเจ้าของทั้งสิ้น ส่วนเมืองประเทศราช มีเจ้านายชาวเมืองนั้นปกครองสิทธิ์ขาด แต่ต้องถวายเครื่องราชบรรณาการแก่พระเจ้ากรุงสุโขทัยตามกำหนด และเวลาที่มีศึกสงครามต้องเกณฑ์กองทัพไปช่วยรบ

อาณาเขต กรุงสุโขทัยแรกเป็นอิสระ อาณาเขตคงไม่กว้างขวางนัก มีเมืองใหญ่เฉพาะที่สุโขทัย และเมืองเซียง (คือเมืองสวรรคโลกเก่า) เขตทางด้านทิศตะวันตกคงมีเมืองตาก (อยู่ฝั่งตะวันตกใต้ปากน้ำวัง ห่างจากเมืองสุโขทัยระยะทางเดินเพียง ๒ วัน) ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของกรุงสุโขทัยทางด้านทิศตะวันตกทางด้านทิศตะวันออกมีเมืองสองแคว เมืองบางยาง ทางทิศใต้ลงมาเพียงเมืองพระบางที่ปากน้ำโพ (คือเมืองนครสวรรค์บัดนี้) แต่พอถึงรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงเป็นอัจฉริยบุคคลเป็นนักรบที่เข้มแข็งและเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งสามารถในการปกครองพระราชอาณาจักร พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงเป็นผู้ใช้ธรรมานาภายายราชอาณาเขตกรุงสุโขทัยกว้างขวางออกไปเป็นลำดับ สันนิษฐานว่าคงจะเริ่มขยายอาณาเขตตั้งแต่ในรัชกาลของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พระราชบิดา และในรัชกาลพ่อขุนบานเมืองพระเชษฐาแล้ว ต่อมาเมื่อถึงรัชกาลของพระองค์จึงได้ขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวางมากที่สุด ยิ่งกว่ารัชกาลใด ๆ ในราชวงศ์พระร่วง อาณาเขตในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ปรากฏตามศิลาจารึกว่า ด้านทิศตะวันออกถึงเมืองสระหลวง (พิชิต) สองแคว (พิษณุโลก) ลุ่มบาจาย สดามังแม่น้ำโขง ถึงเมืองเวียงจันทน์ เมืองเวียงคำ ด้านทิศใต้ถึงเมืองคนตี (บ้านโคก ริมฝั่งแม่น้ำโขง ประมาณ ๔๐ กิโลเมตร ใต้จังหวัดกำแพงเพชร) เมืองพระบาง (นครสวรรค์) เมืองแพรง (เมืองสวรรคบุรี จังหวัดชัยนาท) สุพรรณภูมิ (จังหวัดสุพรรณบุรี) ราชบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช จะเห็นได้ว่าอาณาเขตในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช นั้น แท้ที่จริงก็คือพื้นที่ประเทศไทยปัจจุบันนี้ทั้งหมด เว้นแต่ตอนเหนือและพื้นที่ส่วนใหญ่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ครั้นเมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชสวรรคต ประเทศราชทั้งหลายซึ่งเคยอ่อนน้อมต่อกรุงสุโขทัยก็พากันกระด้างกระเดื่องขึ้นเป็นลำดับ

การต่างประเทศ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงพระปรีชาในการดำเนินพระบรมราชาบายทางด้านต่างประเทศอย่างสุขุม กล่าวคือ เมื่อแรกตั้งกรุงสุโขทัยนั้น ประเทศไทยยังเป็นประเทศเล็กประเทศหนึ่ง ตั้งอยู่ในท่ามกลางกลุ่มไทยอื่น ๆ ที่มีอำนาจเสมอกัน ทางเหนือมีบ้านเมืองตั้งเป็นอิสระอยู่หลายอาณาเขตเป็นต้นว่าแคว้นลานนา ทางใต้มีพวกขอมที่ยังมีกำลังตั้งอยู่ ณ เมืองลพบุรี สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ครองกรุงสุโขทัย พวกไทยทางแคว้นลานนามีคนสำคัญร่วมสมัยกันอยู่ ๒ คน คือ พญาเม็งราย เจ้าเมืองเงินยาง (ตั้งอยู่เหนือเมืองเชียงแสนบัดนี้) และพญาเงาเมือง เจ้าเมืองพะเยา ครั้งนั้นพญาเม็งรายขงสมกำลังได้มาก ครั้นสร้างเมืองเชียงรายเป็นราชธานีเสร็จเมื่อปีจอ จัตวาศก จุลศักราช ๖๓๖ (พ.ศ. ๑๘๑๓) แล้วจึงปราบปรามเมืองที่ใกล้เคียงขยายอาณาเขตลงมาทางใต้จนได้เมืองหริภุญชัย (เมืองลำพูน) แล้วแผ่อาณาเขตลงมาจนถึงเมืองนครลำปาง ถ้าพิจารณาตามแผนที่จะเห็นได้ว่า พญาเม็งรายแผ่อาณาเขตลงมาจนใกล้ขีดสุโขทัยถึงเพียงนั้น นานที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชผู้ทรงพระเกียรติยศอยู่ในเวลานั้น จะไม่พอพระทัยจนเป็นเหตุให้รบพุ่งกันขึ้น แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ กลับปรากฏว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงปล่อยให้พญาเม็งราย

ขยายอาณาเขตลงมาได้ตามประสงค์ เพื่อรักษาทางไมตรีต่อกันไว้ ยิ่งกว่านั้นยังร่วมกับพญางำเมืองเสด็จขึ้นไปช่วยพญาเม็งรายเลือกที่สร้างเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีเมื่อปีวอก อัฐศก จุลศักราช ๖๕๘ (พ.ศ. ๑๘๓๙)^๕ อีกด้วย ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะพ่อขุนรามคำแหงมหาราชไม่ทรงมีพระราชประสงค์จะให้ไทยต้องผลาญไทยกันเอง ถ้าไทยต่อไทยรบกันเองแล้ว ขอมซึ่งยังเป็นศัตรูสำคัญอยู่ฝ่ายใต้ก็จะพลอยซ้ำเติม แล้วไทยก็จะไม่ดำรงอิสรภาพอยู่ได้ดังที่ได้พยายามแลกมาด้วยชีวิตและเลือดเนื้อ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชคงมีพระราชประสงค์จะขยายอาณาเขตลงมาทางฝ่ายใต้ มุ่งจะขับไล่ขอมเป็นสำคัญ อีกประการหนึ่งประจวบกับเวลานั้นพวกมองโกลมีอำนาจในเมืองจีน ได้เมืองไทยเดิมตลอดไปจนแคนพม่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเห็นว่าจีนอาจช่วยเป็นกำลังป้องกันศัตรูให้แก่กรุงสุโขทัยได้ทั้งทางด้านเหนือและทางด้านใต้ ดังนั้นเมื่อกษัตริย์จีนในราชวงศ์หงวนแต่งตั้งราชทูตเข้ามายังกรุงสุโขทัยเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๕ เพื่อทบทวนสัมพันธไมตรีต่อกรุงสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราชจึงทรงยินดีรับเป็นไมตรี

ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ตามหลักฐานที่ปรากฏเกี่ยวกับการเจริญทางพระราชไมตรีกับต่างประเทศ เริ่มเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๕ ดังที่กล่าวไว้ในจดหมายเหตุจีนว่า พระเจ้าหงวนสีโจวฮ่องเต้รับสั่งให้ขุนนางกวนกุนโหว ชื่อห่อจือจี้ เป็นราชทูตไปเกลี้ยกล่อมเสียมก๊ก และครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๑๘๓๖ แผ่นดินจื๋องหวน ปีที่ ๓๐ พระเจ้าหงวนสีโจวฮ่องเต้รับสั่งให้ราชทูตทำพระราชไมตรีด้วยพระเจ้าเสียมก๊ก ศักราชทั้ง ๒ ครั้งนี้ตรงกับรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งในครั้งนั้นเสียมก๊กกับหลอฮกก็กยังแยกกันอยู่ ข้อนี้มิใช่เนื้อความในจารึกพ่อขุนรามคำแหงประกอบด้วย ในจารึกนั้นชื่อเมืองขึ้นของสุโขทัยไม่มีชื่อเมืองอโยธยา เมืองละโว้ และเมืองอื่น ๆ ซึ่งต่อไปทางตะวันออก จนนครราชสีมา อาจจะมีผู้ปกครองเมืองละโว้เป็นราชอาณาจักรหนึ่งต่างหาก ซึ่งเรียกว่า “หลอฮกก็ก” และเป็นไมตรีกับจีนมาก่อน

ในแผ่นดินพ่อขุนรามคำแหงมหาราช นั้น พระองค์ได้ส่งราชทูตไปเจริญพระราชไมตรีกับกรุงจีน ๒ ครั้ง คือ ครั้งแรก แผ่นดินจื๋องหวนปีที่ ๓๑ กะโหวงซิดหวังยว (ตรงกับ ณ วันเดือนเก้า ปีมะเมียจุลศักราช ๖๕๖ ปี พ.ศ. ๑๘๓๗) ในปีนั้นพระเจ้าหงวนสีโจวฮ่องเต้สวรรคต พระเจ้าหงวนเสงจงฮ่องเต้ขึ้นเสวยราชสมบัติแต่ยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงนามแผ่นดิน มีรับสั่งให้เสียมก๊กอ่องกั้งมกตั้งมาเฝ้า (กั้งมกตั้ง คงจะมาจาก กมรเตง ซึ่งเป็นค่านำหน้าพระนามของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสุโขทัย) หากมีเหตุขัดข้องจะมามีได้ ให้ส่งโอรส อนุชา และขุนนางผู้ใหญ่ไปเป็นตัวประกัน กับครั้งที่ ๒ แผ่นดินไต้เต็ก (นามแผ่นดินของพระเจ้าหงวนเสงจงฮ่องเต้ปีที่ ๔) แกจื่อล็กหวังยว (ตรงกับ ณ เดือนแปด ปีชวด จุลศักราช ๖๖๒ ปี พ.ศ. ๑๘๔๓) เสียมก๊กอ่องมาเฝ้า^๖

การทูตสาหกรรม ได้กล่าวมาแล้วว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงเจริญทางพระราชไมตรีกับจีนถึง ๒ ครั้ง และได้จีนทำถ้อยขามเข้ามาทำจำหน่ายในกรุงสุโขทัย ตั้งแต่ทำที่เมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชชนาลัย ซากเตาที่ทำเครื่องถ้วยชามในครั้งนั้นยังปรากฏอยู่เรียกกันว่า “เตาทุเรียง” ที่เมืองสุโขทัย อยู่

^๕ ประชุมศิลาจารึก ภาค ๑, หลักที่ ๗๖ จารึกวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่

^๖ จดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน นิราศพระภมรานุภาพไปเมืองจีน และกษัตริย์หรือเรือนคือกษัตริย์, (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๕), หน้า ๑๒-๑๓.

นอกกำแพงเมืองห่างจากกำแพงเมืองด้านเหนือไปประมาณ ๑ กิโลเมตร แห่งหนึ่ง และที่หมู่บ้านเกาะน้อยริมลำน้ำยม เหนือเมืองศรีสัชชนาลัยประมาณ ๘ กิโลเมตร แห่งหนึ่ง กับที่หมู่บ้านปายางเหนือวัดกระฎีรายนอกกำแพงเมืองเก่าศรีสัชชนาลัย ริมลำน้ำยมด้านเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร แห่งหนึ่ง ยังมีซากอยู่ทั้ง ๓ แห่ง เครื่องถ้วยชามครั้งกรุงสุโขทัยนี้ เรียกกันว่า “เครื่องสังคโลก”

เตาที่ทำเครื่องสังคโลกสมัยกรุงสุโขทัย มีรูปแบบเดียวกันทั้งที่เมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชชนาลัย คือเป็นเตาย่อม ๆ ก่อด้วยอิฐ แบ่งเป็น ๓ ตอน ตอนข้างหัวเป็นที่ใส่ไฟ ตอนกลางก่ออิฐเป็นประทุนสำหรับเผาถ้วยชาม ตอนกลางนี่อิฐที่ก่อถูกน้ำยาเคลือบเครื่องสังคโลกเกาะแน่นสนิทมาก ตอนข้างท้ายเป็นปล่องควัน เครื่องสังคโลกไทยนี้ทำลักษณะต่างกันเป็น ๓ อย่าง คือ เนื้อดินไม่เคลือบอย่าง ๑ เคลือบเนื้อหยาบอย่าง ๑ เคลือบเนื้อละเอียดอย่าง ๑ อุตสาหกรรมทำเครื่องสังคโลกของไทยครั้งกรุงสุโขทัยนั้น เข้าใจกันว่าทำกันเป็นการใหญ่โตมาก เพราะมีเตาเผาหลายเตาดังกล่าวแล้ว ดังนั้น คงจะทำเป็นสินค้าส่งไปขายยังต่างประเทศด้วย เพราะได้เคยขุดพบเครื่องเคลือบอันมีลักษณะเป็นแบบสังคโลกไทยครั้งกรุงสุโขทัยตามท้องที่ต่าง ๆ ห่างไกลไป เช่นที่ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ซวา และหมู่เกาะบอร์เนียว เป็นต้น ทั้งนี้ อาจจะเป็นด้วยในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนั้นราชอาณาจักรได้แผ่ขยายไปกว้างขวางมากกว่ารัชกาลใด ๆ ทั้งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงทำไมตรีให้มีการไปมาค้าขายระหว่างเมืองไทยกับนานาประเทศด้วย นับว่าเครื่องสังคโลกเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของกรุงสุโขทัย นอกจากนั้นมีอุตสาหกรรมหล่อและปั้นพระพุทธรูป เทวรูป อุตสาหกรรมทำเครื่องทอง เครื่องเงิน เช่นที่กล่าวว่ามีการค้าทองคำเงินในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

การพาณิชย์และภาษีอากร ตามหลักฐานปรากฏว่า ประเทศไทยได้มีการแต่งสำเภาไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีนแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา โดยเฉพาะในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คงจะได้มีการค้าขายทางทะเลกับประเทศเพื่อนบ้าน จนในที่สุดพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ส่งทูตไปถึงเมืองจีน สินค้าที่นำไปขายยังต่างประเทศคงจะมีอย่างน้อยก็ตามที่กล่าวไว้ในศิลาจารึก (จารึกกรุงสุโขทัย หลักที่ ๑) ดังที่กล่าวไว้ว่า “เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้ำทองคำ” นอกจากนั้นอาจมีพวกกฤษณา ไม้หอม กานพลู งาช้าง หรดาล กระวาน พริกไทย และเครื่องสังคโลก

ในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีการพาณิชย์แบบเสรี เจ้าเมืองมิได้เก็บภาษีอากรแต่อย่างใด ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกว่า “เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ผู้ทาง” เรื่องเก็บภาษีการค้านี้คงจะเคยเก็บในระยะที่กรุงสุโขทัยอยู่ภายใต้การปกครองของขอม และเมื่อแรกตั้งกรุงสุโขทัยเป็นอิสระนั้น ก็คงยังเก็บภาษีการค้าอยู่ตามแบบขอม ครั้นถึงรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์คงจะพิจารณาเห็นว่า ภาษีอากรที่เก็บจากผู้ประกอบการค้าคงจะทำให้ราษฎรของพระองค์เดือดร้อน จึงได้ยกเลิก ปล่อยให้ราษฎรทำการค้าได้โดยเสรี คงจะเป็นของใหม่ในสมัยนั้น จึงปรากฏในจารึก

การเก็บภาษีอากรในประเทศไทยอย่างเท่าที่สุด มีเพียงหลักฐานจากจารึกของพ่อขุนรามคำแหง (จารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๑) เท่านั้น^{๑๐} และการเลิกเก็บภาษีนั้นแสดงให้เห็นว่า ในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง มหาราช บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ใจผู้ร้ายก็คงมีไม่มาก เพราะทุกคนประกอบสัมมาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ดังปรากฏข้อความในจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ว่า “.....เห็นข้าวท่านบ่ใครพิน (อินดี) เห็นสินท่านบ่ใครเคียด....”

กฎหมาย^{๑๑} พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงบัญญัติกฎหมายขึ้นหลายอย่าง ดังปรากฏอยู่ในจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๑ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง) คือ

๑. กฎหมายภาษี ดังปรากฏข้อความในจารึกว่า “เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหงเมืองสุโขทัยนี้ดี เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง” จกอบนี้ต่อมาเขียนเป็น จังกอบ แต่ที่เขียนเป็นจำกอบก็มี คือภาษีชนิดหนึ่ง เก็บแก่สัตว์หรือสิ่งของที่น่าเข้ามาจำหน่ายในบ้านเมือง

๒. กฎหมายเกี่ยวกับการค้าขาย ในสมัยสุโขทัยโดยเฉพาะรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีการค้าวัว ค้าม้า ค้าช้าง และค้าเงิน ค้าทอง มีผู้เคยอธิบายว่าการค้าขายในสมัยสุโขทัยเป็นการค้าโดยเสรี ไม่มีระบบการผูกขาด ดังปรากฏตามจารึกหลักที่ ๑ ว่า “เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองคำ”

๓. กฎหมายเกี่ยวกับลักษณะจับจองทรัพย์สิน จารึกหลักที่ ๑ ว่า “สร้างป่าหมาก ป่าพลู หัวเมืองทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลาง (ขุ่น) ก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มัน” แสดงให้เห็นได้ว่า ในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ถ้าใครหักร้างถางพง ทำให้เป็นสวนเป็นไร่เป็นนาไว้ ที่ดินเหล่านั้นก็ตกเป็นทรัพย์สินของผู้หักร้างถางพงนั้น

๔. กฎหมายมรดก ตามจารึกกล่าวว่า “ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล้ว สัมตทายหากว่า (เสียแล้ว) เข้ายเรือน พ่อเชื้อเสื่อคำ (เสื่อติดตัว) มัน ช้างขอลูกเมียเมียข้าว (ฉางข้าว) ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมากป่าพลูพ่อเชื่อมั่น ไว้แก่ลูกมันสิ้น” แสดงให้เห็นว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงเอาใจใส่ต่อมรดกของประชาชนของพระองค์อย่างยิ่ง จนถึงกับทรงให้จารึกไว้ว่า ถ้าเจ้าของมรดกตายให้มรดกนั้นตกทอดเป็นของลูกเต้าของเจ้าของมรดกทั้งสิ้น

๕. กฎหมายเกี่ยวกับการพิจารณาคดี ถ้าเกิดคดีพิพาทกันขึ้นในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์โปรดให้ไต่สวนความให้แน่นอนแล้วจึงตัดสินความด้วยความยุติธรรม ตามที่ปรากฏในคำจารึกว่า “ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน มิแลผิดแพกแสกว่างกัน สวนคูแท้แลจึงแล่งความแก่ชาด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลักมกผู้ช่อน”

๖. กฎหมายเกี่ยวกับการร้องทุกข์ จารึกหลักที่ ๑ กล่าวว่า “ในปากประตูมิกะดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ หัน ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง มีอ้อมมีความ เจ็บท้อง ข้องใจ มันจักกล่าวแจ้งเจ้าเมืองขุนบ่ไว้ ไปลั่นกะดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไต่ฮินเรียกเมื่อถามสวนความแก่มันด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้

^{๑๐} พระยาอนุমানราชชน, ตำนานสุลตการ, (ม.ป.ท. : ๒๔๔๔), หน้า ๑.

^{๑๑} คุราชละเอียดใน ขุนประเสริฐสุภมาตรา, “แนวความคิดเห็นโดยย่อเกี่ยวกับกฎหมายสุโขทัย” คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย, (พระนคร : ศิวพร, ๒๕๐๗).

อิงชม” ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์โปรดให้มีการร้องทุกข์ขึ้น และคงเป็นธรรมเนียมสืบต่อมาจนทุกวันนี้ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรายังไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับการร้องทุกข์ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึงรัชกาลที่๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งกลองวินิจฉัยฎีกาไว้ที่ทิมดาบกรมวัง ในพระบรมมหาราชวัง สำหรับราษฎรที่จะถวายฎีกามาตีกลองนี้ ถวายเสียงให้ทรงทราบ ปัจจุบันนี้กลองวินิจฉัยฎีกาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

๗. กฎหมายเกี่ยวกับเชลยศึก พ่อขุนรามคำแหงมหาราช โปรดให้พลได้เชลยศึกมา ท่านก็ได้จำมิได้ตี คงจะเลี้ยงดูด้วยดี ดังจารึกว่า “ได้ข้าเสือกข้าเสือกหัวฟุงหัวรบก็ดี บ่ฆ่าบ่ตี”

๘. กฎหมายเกี่ยวกับการอพยพชาวต่างประเทศ ปรากฏในศิลาจารึกว่า “คน ไตข้ข้างมาหา พาเมือง มาดู ช้อยเหนือเพื่อคุ้มกัน บ่มีข้างบ่มีม้า บ่มีวัว บ่มีนาง บ่มีเงื่อน บ่มีทองให้แก่มัน ช้อยมันตวงเป็นบ้านเป็นเมือง”

๙. กฎหมายเกี่ยวกับการทำสงคราม ปรากฏตามจารึกว่า เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีพระชนม์เพียง ๑๙ พรรษา นั้น ได้ติดตามพระราชบิดาไปรบกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด จนมีชัยชนะ

การชลประทาน จารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง) ด้านที่ ๓ กล่าวไว้ว่า “เมือง ห้วนอน (ทิศใต้) เมืองสุโขทัยนี้ มีกฎพิหารปลูกอยู่ มีสรัดภงส์...” คำว่าสรัดภงส์ ท่านศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ให้คำอธิบายไว้ว่า มาจากภาษาสันสกฤตว่า สรัทภงฺก แปลว่า ทำนบ

สรัดภงส์ หรือทำนบนี้ เดิมเข้าใจกันว่า อยู่มุมกำแพงเมืองด้านตะวันตกเฉียงใต้ นายมะลิ โกลสันเทียะ ช่างศิลปเอก กองโบราณคดี กรมศิลปากร* ซึ่งทำหน้าที่หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๓ ได้ตรวจดูตรงมุมกำแพงที่กล่าวนั้น เห็นว่าเป็นเพียงคันกันน้ำยาวเพียง ๒๐ เมตร สำหรับบังคับน้ำจากคลองเสาหอให้ไหลเข้ากำแพงเมืองเพื่อไหลลงสู่สระต่าง ๆ ภายในเมือง ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๒๕ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร (นายชนิด อยู่โพธิ์) ได้ไปตรวจโบราณสถานบนเขาพระบาทใหญ่ พบแท่นศิลาขนาดใหญ่ ทำเป็นแท่นสำหรับนั่งและมีต่อม่อหินรองรับ เข้าใจว่าเป็นพระแท่นประทับทรงพักผ่อน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปบนเขาพระบาทใหญ่ เกรงว่าจะถูกทำลายเสีย จึงสั่งให้หน่วยศิลปากรที่ ๓ นำลงมากับรักษาไว้ ณ ที่ทำการของหน่วย เมื่อเจ้าหน้าที่หน่วยศิลปากรไปล่าเสียงแผ่นศิลานั้นจากยอดเขาพระบาทใหญ่ ได้สังเกตเห็นคันดินคล้ายถนนเชื่อมระหว่างเขากวักกาย และเขาพระบาทใหญ่ จึงได้สอบถามชาวบ้านที่เคยท่องเที่ยวป่าแถวนั้นดู ได้ความว่า แนวคันดินนั้นไม่ใช่ทางขึ้นเขาพระบาทใหญ่ และที่เข้าใจว่าถนนก็ไม่ใช่ และไม่พบแนวคันดินเช่นนี้ที่ใดอีก คันดินนี้มีฐานกว้าง ๑๔ เมตร ส่วนบนกว้าง ๓ - ๔ เมตร สูง ๔ เมตรเศษ ยาวจากเสาหอถึงสุดเชิงเขาพระบาทใหญ่ ๓๐๐.๓๐ เมตร มีธารน้ำต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่คลองเสาหอจากทำนบไปจนถึงโขกพระร่วง คือ อ่างหิน โขกพม่า โขกย้าย กาย โขกพระร่วงลับพระขรรค์ โขกน้ำดินชะนาง โขกเรือตามอญ ซึ่งมีระยะทางยาวประมาณ ๕ กิโลเมตรเศษ และจากทำนบถึงมุมกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ยาว ๒ กิโลเมตรเศษ เห็นได้ชัดว่า คือ ทำนบที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกว่า “สรัดภงส์” นั้นเอง

* ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง นักโบราณคดี กองโบราณคดี กรมศิลปากร

นอกจากนั้นทางด้านทิศเหนือมีลำธาร หรือที่เรียกกันในปัจจุบันนี้ว่า คลองแม่ลำพันไหลมารวมกับคูเมืองด้านเหนือ แล้วไหลเลยแยกจากคูเมืองตรงมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปลงแม่น้ำยมเหนือวัดคูหาสวรรค์ ตำบลธานี อำเภอเมืองสุโขทัย จากคูเมืองมีลำรางส่งน้ำเข้าไปในตัวเมือง เพื่อขังเก็บไว้ในสระน้ำใหญ่และเล็กหลายสระ ทุกวัดมีบ่อน้ำสำหรับใช้และจุ่มตลอดปีและมีสระใหญ่ ๆ หรือตระพังในเมือง คือ สระพังเงินอยู่ทางทิศตะวันตก สระพังทองอยู่ทางทิศตะวันออก และสระพังสออยู่ทางทิศเหนือ น้ำในสระพังเหล่านี้คงใสสะอาดมาก ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง) ว่า “กลางเมืองสุโขทัยนี้ มีตระพังโพลีใส กินดีดั่งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง”

เนื่องจากบริเวณรอบ ๆ เมืองเก่าสุโขทัยมีสระน้ำทั้งใหญ่และเล็กหรือตระพังกับบ่อน้ำอยู่โดยรอบ โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นวัด ทำให้พื้นที่ในบริเวณเมืองสุโขทัยไม่ขาดแคลนน้ำ ในสมัยนั้นพืชผลคงอุดมสมบูรณ์มาก จึงได้ “สร้างป่าหมาก ป่าพลู หัวเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลาย ในเมืองนี้ ป่าลาง (ขมุ) ก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลาย ในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้” แสดงให้เห็นว่าในสมัยกรุงสุโขทัยหรือโดยเฉพาะในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนั้น ได้มีการชลประทานเพื่อเกษตรกรรมมาแล้ว

ศาสนา ก่อนที่อาณาจักรสุโขทัยจะได้เอกราชจากขอม ชาวเมืองคงจะนับถือพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน เช่นที่นับถือกันในเมืองลพบุรี ซึ่งเป็นราชธานีของขอม ดังจะเห็นได้จากยังมีพุทธเจดีย์ซึ่งสร้างตามแบบอย่างเมืองลพบุรีปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น ปรากฏสามยอดที่วัดพระพายหลวง ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองเก่าสุโขทัยทางด้านเหนือ แต่เมื่อกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงได้เป็นใหญ่ในกรุงสุโขทัยนั้นเป็นสมัยที่เริ่มเลื่อมใสพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ซึ่งกำลังแพร่หลายเข้ามา พระพุทธเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย จึงสร้างตามลัทธิหินยานแบบลังกาวงศ์

พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ แผล่เข้ามาในประเทศไทยครั้งแรก ราวก่อน พ.ศ.๑๘๐๐ คือ พระภิกษุไทยที่ไปบวชแปลง ณ ลังกาลับมาตั้งคณะที่เมืองนครศรีธรรมราชก่อน แล้วชักชวนพระสงฆ์ชาวลังกาช่วยกันสร้างพระมหาธาตุที่เมืองนครศรีธรรมราช แปลงเป็นรูปพระสถูปแบบลังกาในสมัยนั้น ครั้นเกียรติคุณพระสงฆ์ลังกาวงศ์แพร่หลายขึ้นไปถึงกรุงสุโขทัยราชธานี กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงก็ทรงเลื่อมใสโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้นไปตั้ง ณ กรุงสุโขทัย ลัทธิลังกาวงศ์จึงเข้ามาเจริญรุ่งเรืองในประเทศสืบมา ดังกล่าวไว้ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแด่มหาเถร สังฆราชปราชญ์เวียนจบปฏิภน ไตรย หลวกกว่าปู่ครู ในเมืองนี้ ทุกคนอุกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา” และมีเค้าเงื่อนปรากฏอยู่ในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยว่าพระสงฆ์ลังกาวงศ์มาอยู่ในอรัญญิกก่อน เพราะถือความมักน้อยสันโดษเป็นสำคัญ

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและการศึกษา โดยโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ลังกาวงศ์ที่รอบรู้พระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งเป็นพระสังฆราชและพระราชาคณะ เพื่อสั่งสอนวิชาความรู้ทางคัมภีร์และคติโลกให้แก่ประชาชนชาวกรุงสุโขทัย

ในส่วนพระองค์ทรงรอบรู้อบรมอย่างดี ดังความในจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) กล่าวไว้ว่า “ลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ผู้หนึ่งชื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราช โปรดให้ขุดเอาพระบรมธาตุขึ้นให้คนบูชาแล้วสร้างพระเจดีย์เหนือ (คือที่เรียกกันว่าพระเจดีย์วัดช้างล้อม) ดังปรากฏอยู่ในจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๑ ว่า “๑๒๐๘ ศกปีกุน ให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลายเห็นกระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชชนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือหกเข้า (ปี) อั้งแล้ว ตั้งเวียงผาล้อมพระมหาธาตุสามเข้าอั้งแล้ว” นอกจากนั้นคงจะได้ทรงสร้างวัดวาอารามอีกหลายแห่งทั้งในเมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชชนาลัย โดยเฉพาะในเมืองสุโขทัยและนอกเมืองแทบทั้งสี่ทิศ ปรากฏความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง) ว่า มีวิหารขนาดกลาง วิหารขนาดใหญ่ มีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ มีพระพุทธรูปขนาดกลาง ยิ่งกว่านั้นพ่อขุนรามคำแหงมหาราชยังทรงเป็นพุทธมามกะเพื่อเป็นตัวอย่างอันดีงามแก่พลกนิกรของพระองค์ด้วย กล่าวคือวันพระ ๑๕ ค่ำ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชจะทรงช้างเสด็จไปนมัสการพระถึงวัดในอรัญญิกทางทิศตะวันตกเมืองเก่าสุโขทัย ดังปรากฏในจารึกหลักที่ ๑ ว่า “วันเดือนดับเดือนเต็มท่านแต่งช้างเผือกกระพัดลยาง เทียนย้อมทองงา (ข้าย) ขวาช้อจาศรี พ่อขุนรามคำแหงขึ้นขี่ไปนบพระ เถียรอรัญญิกแล้วเข้ามา”

ในเวลาเข้าพรรษา พ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็ทรงศีลเหมือนอย่างพุทธศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยเคร่งครัดจะพึงประพฤติปฏิบัติ นับว่าทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์เป็นตัวอย่างแก่พลกนิกร ดังนั้น ประชาชนตลอดจนข้าราชการบริพารรวมทั้งพระสนมกำนัลชาวแม่ชาววังทั้งหลายคงจะถือศีลในเวลาเข้าพรรษาเช่นเดียวกับองค์พระประมุขของชาติทุกคน

ในเทศกาลทอดกฐิน ชาวเมืองสุโขทัยสนุกสนานกับการละเล่นต่าง ๆ ประกอบด้วยเสียงขับร้องและประโคมเครื่องดีดสีตีเป่าอย่างไร้เพราะเป็นที่น่าเพลิดเพลิน มีการเล่นดอกไม้ไฟ จุดเทียน ดังที่กล่าวไว้ว่า “คนในเมืองสุโขทัยนี้มักทานมักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบัวท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลายผู้ชายผู้หญิง ฟุ้งท่วยมีศรัทธาในพระพุทธานุศาสน ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคนเมื่อออกพรรษา กรานกฐินเดือนนี้จั้งแล้ว เมื่อกรานกฐินมีพนมเบี้ยมีพนมหมาก มีพนมคอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน บริพารกฐินโอยทานแลเป็แลญิบ^{๑๒} ล้าน ไปสวดญูกฐินเถียรอรัญญิกพัน เมื่อจักเข้ามาเวียงเวียงกันแต่อรัญญิกพันเท่าหัวลาน คับคั่งกลอง^{๑๓} ด้วยเสียงพาทย์เสียงพิณ เสียงเลื่อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัวใครจักมักเลื้อน เลื้อน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียรย้อม^{๑๔} คนเสียดกันเข้ามาดูท่านเผาเทียน ท่านเล่นไฟเมืองสุโขทัยนี้มีดั่งจักแตก”

นอกจากทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาดังได้กล่าวมาแล้ว ใน พ.ศ. ๑๘๓๔ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชยังโปรดให้ทำแท่นหิน ชื่อ มณีคศิลาบาตรและสร้างศาลา ๒ หลัง ชื่อ ศาลาพระมาศ และ พุทธศาลาประดิษฐานไว้กลางดงตาล ตามความในศิลาจารึกว่า “ในกลวงป่าตาลมีศาลา ๒ อัน อันญี่ชื่อ ศาลาพระมาศ อันหนึ่งชื่อ พุทธศาลา ขดานหินนี้ชื่อ มณีคศิลาบาตร สดวกไว้มิ่งจั้งหลายเห็น” ทั้งนี้เพื่อเป็นที่ประทับ

๑๒ ญิบ - สอง
๑๓ คับคั่งกลอง - ดัง (กึกก้อง) ด้วยเสียงประโคมเป็นที่น่าเพลิดเพลิน
๑๔ เทียรย้อม - ล้วนแล้วไปด้วย

ว่าราชการและทรงส่งข้าราชการและประชาชนในวันธรรมดา ส่วนวันอุโบสถ โปรดให้พระสงฆ์นั่ง สวดพระปาฏิโมกข์ และแสดงธรรมแก่อุบาสกอุบาสิกา ขณะนั้นมณฑลคศิลาบาตรหรือเรียกว่า พระแท่น มณฑลคศิลานี้ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในพระวิหารยอด วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชได้เสด็จจุดธูปไปพบเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ชะลอไป กรุงเทพร และให้ก่อเป็นแท่นประทับใต้ต้นมะขามใหญ่หน้าพระอุโบสถวัดราชาธิวาส เมื่อพระองค์เสด็จ ขึ้นครองราชย์ โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปประดิษฐานที่หน้าหอพระคันธารราษฎร์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปเป็นพระแท่นเศวตฉัตร ประดิษฐาน ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พ.ศ. ๒๔๕๔ และในรัชสมัยพระ- บาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ย้ายไปประดิษฐานไว้ในพระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ทางกรจึงได้ย้ายไปเก็บรักษาไว้ในพระวิหารยอด จนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ยังปรากฏมีการนับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู นับถือผีและเทวดา ดังข้อความในจารึกว่า “เบื้องหัวนอน (ทิศใต้)...มีพระขพุงผี เทพดาในเขานันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้วัด พลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้บีด พลีถูก ผีในเขานันบ่คุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย” ภูเขาที่กล่าวในศิลาจารึกนี้ คงเป็นเทือกเขาที่เรียกกันในปัจจุบันนี้ว่า “เขาหลวง” อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองสุโขทัยเก่า “พระ- ขพุงผี” หมายถึงเทพเจ้าแห่งที่สูง หรือเทพเจ้าแห่งยอดเขา และเหมือนกับ “นัด” (Nat) มหาگیری (Mahagiri) ของพม่า ซึ่งอาศัยอยู่บนเขาปอปปะ (Poppa) อันเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เมือง พะโค (Pagan)

แบบหนังสือไทย พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงตั้งแบบอย่างให้เกิดขึ้นและเป็นประ โยชน์ แก่ชาวไทยสืบมาจนทุกวันนี้หลายประการ ที่นับว่าสำคัญมาก คือ พระองค์ทรงประดิษฐ์แบบหนังสือไทย ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า “เมื่อก่อนลายสือไทยนี้มี (มหาศักราช) ๑๒๐๔ ศก บิมะแม พ่อขุนรามคำแหงหาใคร่ใจในใจแลได้ลายสือไทยนี้ ลายสือไทยนี้มีมีพ่อขุนผู้นี้ให้ไว้” แต่ทั้งนี้ คงมิได้หมายความว่าก่อนนั้นมาชนชาติไทยเรายังไม่มีหนังสือใช้ ความจริงนั้นก่อน พ.ศ. ๑๘๒๖ชนชาติไทย เราเอาแบบอย่างอักษรคุณธ์ของอินเดียมาใช้ ดัดแปลงต่อมาจนเกิดอักษรขอม อักษรขอมใช้เขียนภาษา บาลี ภาษาสันสกฤต ได้สะดวก แต่ไม่สะดวกในการเขียนภาษาไทย เพราะไม่มีวรรณยุกต์เป็นเครื่องหมาย กำหนดเสียงสูงต่ำและมีสระน้อย ไม่พอจะเขียนภาษาไทยได้ตามต้องการ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชจึง ทรงคิดแบบอย่างหนังสือไทยขึ้นใหม่ ถ้าสังเกตถ้อยคำในศิลาจารึกจะเห็นมีคำ “นี้” อยู่ต่อคำว่า “ลายสือ” ทุกแห่ง คงจะหมายความว่าหนังสือไทยอย่างนี้หรือแบบนี้พ่อขุนรามคำแหงมหาราชคงจะได้ทรงมุ่งหมาย จะแสดงว่าหนังสือของชาติไทยเพียงจะมีขึ้นต่อเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ แบบหนังสือไทยที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงประดิษฐ์ขึ้นใหม่นั้น มีทั้งสระและวรรณยุกต์พอที่จะเขียนภาษาไทยได้ตามต้องการ และทรงแก้รูป ตัวอักษรให้เขียนได้รวดเร็วกว่าอักษรขอมด้วย ทั้งสระพยัญชนะก็เขียนในบรรทัดเดียวกัน เป็นการนำประหลาด อย่างยิ่งที่โปรดกับวิธีเขียนของชาวยุโรป ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่เคยมีการติดต่อกันเลย แต่ครั้นล่วงรัชกาล พ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว ก็มีผู้แก้ไขกลับไปใช้ตามแบบหนังสือขอม ซึ่งมีสระอยู่ข้างหน้าข้างหลัง พยัญชนะบ้าง และข้างล่างข้างบนพยัญชนะบ้าง อย่างเช่นใช้เป็นแบบหนังสือไทยมาจนทุกวันนี้ ถึงแม้ว่า

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชจะมีได้เป็นผู้ทรงประดิษฐ์รูปอักษรขึ้นโดยพระองค์เองก็ตาม การที่พระองค์ทรงแก้ไขตัวอักษรในสมัยสุโขทัยให้เรียงเป็นแถวเดียวกันได้นั้นเป็นการสำคัญยิ่ง เป็นความสะดวกสืบมาจนในปัจจุบันนี้ ที่เป็นแนวทางให้การคิดตัวอักษรสำหรับใช้แก่พิมพ์ดีดและการตีพิมพ์หนังสือไทยสะดวกมาก เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ความเจริญก้าวหน้าทางวิชาความรู้ และทางราชการ ทั้งนี้ ก็เนื่องจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงพระราชดำริเปลี่ยนรูปตัวอักษรขอมและเรียงพยัญชนะนำทางไว้ ส่วนบรรดาประเทศที่ยังใช้แบบซ้อนตัวพยัญชนะ การพิมพ์หนังสือของประเทศเหล่านั้นจึงไม่สู้สะดวก ตัวอักษรไทยที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงคิดขึ้นนี้ได้มีผู้นำไปใช้แพร่หลายไปในประเทศใกล้เคียงในสมัยนั้น เช่น ในลานช้าง ลานนา และในประเทศข้างฝ่ายใต้ของอาณาจักรสุโขทัย คือ กรุงศรีอยุธยา

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงครองราชสมบัติอยู่ที่ปีไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน แต่มีเค้าเงื่อนจากหนังสือราชาธิราชว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๖ สมเด็จพระร่วงเจ้า (พ่อขุนรามคำแหงมหาราช) พระราชทานอภิเชษกเจ้าแสนเมืองมิ่ง ซึ่งครองเมืองเมาะตะมะอันเป็นพระอนุชาพระเจ้าฟ้ารั่ว พระราชทานพระนามว่า “พระเจ้ารามประเดิด” และกล่าวในหนังสือนั้นต่อมาว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๑ พระเจ้าแสนเมืองมิ่งยกกองทัพไปตีเมืองทวาย เมืองตะนาวศรี เนื่องจากเมืองทั้งสองนี้ขึ้นต่อกรุงสุโขทัย พระเจ้าแสนเมืองมิ่งคงไม่กล้าไปตีในเวลาที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชยังมีพระชนม์อยู่ จึงสันนิษฐานว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชคงจะสิ้นพระชนม์ในราว พ.ศ. ๑๘๖๐ ทรงครองราชสมบัติประมาณ ๔๐ ปี เมื่อสิ้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว กรุงสุโขทัยก็เริ่มเสื่อมอำนาจลง กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงซึ่งครองกรุงสุโขทัยเป็นอิสระต่อมาอีก ๒ รัชกาล คือรัชกาลพระเจ้าเลอไทย (ควรจะเป็นธรรมราชา ดุประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย หลักที่ ๒) และรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลือไทยหรือลิไทย) เมื่อพระมหาธรรมราชาสวรรคตแล้ว พระเจ้าไสยลือไทยราชโอรสได้รับรัชทายาทสืบต่อมา ทรงพระนามว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๒ นับเป็นรัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์พระร่วงซึ่งครองกรุงสุโขทัย ในรัชกาลนี้กรุงสุโขทัยถูกผนวกเข้ากับกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) เมื่อปีมะเมีย จุลศักราช ๗๔๐ (พ.ศ. ๑๙๒๑) พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ได้ย้ายราชธานีจากกรุงสุโขทัยไปครองเมืองสองแคว คือเมืองพิษณุโลกบัดนี้ นับแต่นั้นมากรุงสุโขทัยก็ได้เป็นราชธานีฝ่ายเหนืออีกต่อไป และมีกษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วงครองเมืองสองแคว ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาสืบต่อจากพระมหาธรรมราชาที่ ๒ อีก ๒ พระองค์ คือพระมหาธรรมราชาที่ ๓ และพระมหาธรรมราชาที่ ๔ ครั้นพระมหาธรรมราชาที่ ๔ สวรรคต เมื่อราว พ.ศ. ๑๙๗๐ แล้ว สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงตั้งพระบรมไตรโลกนาถเมื่อยังทรงดำรงพระยศเป็นพระรามศวรราชโอรสขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกในปีมะเมีย จุลศักราช ๘๐๐ (พ.ศ. ๑๙๘๑) แต่ขึ้นมา กรุงสุโขทัยก็รวมเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยารวมกษัตริย์แห่งราชวงศ์พระร่วงที่ครองเมืองเหนือเป็นราชธานีอยู่ทั้งหมด ๔ รัชกาล เป็นอิสระอยู่ ๕ รัชกาล และเป็นเมืองผนวกเข้ากับกรุงศรีอยุธยาอีก ๓ รัชกาล

นับว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเป็นอัจฉริยกษัตริย์โดยแท้ พระองค์ทรงเป็นนักรบที่เข้มแข็ง เป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งสามารถในการปกครองพระราชอาณาจักร และทรงทะนุบำรุงประเทศให้เจริญรุ่งเรืองด้วยศิลปวิทยาการ ทั้งได้ทรงตั้งแบบอย่างบางประการให้เกิดขึ้นและเป็นประโยชน์สืบมาจนทุกวันนี้ จึงนับเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย

ประวัติศาสตร์สุโขทัย

นายนิคม มุสิกคามะ
นางสาวมณีรัตน์ ท้วมเจริญ

เรียบเรียง

หน้าว่าง

ประวัติศาสตร์สุโขทัย

ภูมิหลังของแหลมอินโดจีนตอนเหนือทางด้านประวัติศาสตร์ สังคมและศิลปะ

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

แหลมอินโดจีนตอนเหนืออันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยภาคเหนือ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ตั้งอยู่ในเขตโซนร้อน ได้รับลมมรสุมซึ่งพัดจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ตั้งแต่เดือนเมษายนถึงเดือนกรกฎาคม และจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม ทำให้เกิดฤดูฝนและฤดูแล้งสลับกัน เหมาะสำหรับทำนา ปลูกพืชไร่ และทำการกสิกรรมอื่น ๆ พื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง มีภูเขาเรียงรายกันมากมาย มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่านเป็นต้นกำเนิดของลำธารมากมายหลายสาขา ในตอนกลางของภาคเหนือมีลำน้ำปิง วัง ยม น่าน ซึ่งไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ลงสู่ทะเลทางอ่าวไทยในภาคกลางของประเทศไทยปัจจุบัน

ลักษณะทางประวัติศาสตร์

ในการขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนของประเทศไทยซึ่งตั้งอยู่ติดชายแดนด้านพม่า พบเมล็ดข้าวชนิดหนึ่งมีอายุกว่า ๖,๐๐๐ ปี ประปนอยู่กับเครื่องมือในการผลิตสมัยหินกลางตอนปลาย แสดงให้เห็นแนวโน้มว่าประชาชนที่อยู่ในดินแดนแถบนี้ได้ปลูกข้าวเป็นอาหารหลักมาแล้วเป็นเวลานาน นอกจากนี้ยังได้พบกระดูกสัตว์เลี้ยงรวมอยู่ด้วย ทำให้เห็นว่าดินแดนในตอนเหนือของประเทศไทยนั้นเริ่มมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยสืบต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ยุคหินกลาง ยุคหินใหม่และยุคโลหะตามลำดับ

การขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทยหลายแห่ง ได้ค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ประปนอยู่กับหลักฐานการผลิตต่าง ๆ นักมานุษยวิทยาบางส่วนมองว่า โครงกระดูกเหล่านี้คล้ายคลึงกับชาวมอญ เขมร ไทย จีน และลาวในปัจจุบัน เว้นแต่บางแห่งเช่นโครงกระดูกที่พบบริเวณภาคกลางด้านตะวันตกอยู่ประปนกับวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่มีแนวโน้มว่าจะเป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาไทยปัจจุบัน

ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและศิลปะของคนที่อยู่ในแหลมอินโดจีนสมัยโบราณนั้น ยังไม่ได้ทำให้ทราบรายละเอียดมากนักเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ของคนเหล่านั้น นอกจากทราบว่าพวกเขาเป็นคนที่ รักงานศิลปะ มีการเขียนภาพทิวทัศน์แห่งผืนฟ้าหน้าถ้ำ ทำเครื่องใช้ไม้สอยที่ค่อนข้างงดงาม ตั้งแต่วัฒนธรรม แบบหินกลางจนกระทั่งได้พัฒนาเป็นวัฒนธรรมแบบโลหะที่ยิ่งใหญ่ในนามวัฒนธรรมบ้านเชียงซึ่งแพร่ หลายอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ประวัติศาสตร์ของชาวพื้นเมืองในแหลมอินโดจีนมาปรากฏชื่อครั้งแรกในราวกลางพุทธศตวรรษ ที่ ๖ เพราะพ่อค้าชาวอาหรับและชาวจีนเดินทางผ่านไปมาในดินแดนแถบนี้โดยจีนเรียกว่า เมืองนาน หรือที่ นักโบราณคดีเรียกว่าอาณาจักรฟูนานในปัจจุบัน ขณะเดียวกันกับที่อาหรับเรียกดินแดนแถบนี้ว่าแหลมทอง (Golden Peninsula) แต่รายละเอียดเกี่ยวกับสังคมของชาวฟูนานไม่มีรายละเอียดมากนัก

อาณาจักรฟูนานได้รับอารยธรรมอินเดียอย่างมากมาย นับตั้งแต่ระบบการปกครอง ภาษาศาสตร์ ปรัชญา และแนวความคิดต่าง ๆ เรื่องราวของอาณาจักรนี้สลับซับซ้อนและยังมีข้อโต้แย้งกันมาก ทราบแน่ชัดแต่เพียงว่าอาณาจักรได้เสื่อมลงระหว่าง พ.ศ. ๑๑๐๐-๑๑๕๐ บรรดาเมืองประเทศราชต่าง ๆ ได้ตั้งตัว กันเป็นอิสระเข้าครอบครองพื้นที่ต่าง ๆ เช่น อาณาจักรทวารวดีได้เข้าครอบครองดินแดนภาคกลางของ ประเทศไทย อาณาจักรกัมพูชาเข้าครอบครองบริเวณภาคตะวันออกเฉียง อาณาจักรเวียดนามครอบครองภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ อาณาจักรจัมปาครอบครองดินแดนกลางระหว่างเวียดนามและกัมพูชา ส่วนดินแดนทาง ภาคเหนือนั้นไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนนัก แต่ได้พบสมบัติวัฒนธรรมทวารวดีเป็นจำนวนมาก

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๗ อารยธรรมอินเดียที่แผ่เข้ามาในรูปแบบของการปกครอง ศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้ามาอย่างเต็มที่ ชาวพื้นเมืองได้นำเอาอารยธรรมอินเดียเข้าปรับปรุงรูปแบบของศิลปะ เช่นรูปแบบอาคาร สถาปัตยกรรมต่าง ๆ อักษรศาสตร์และวรรณกรรม อิทธิพลตัวอักษร ที่ใช้ในอินเดียเห็นได้จากคำในศิลาจารึกอย่างแจ่มชัด

ในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สภาวะทางการเมืองของเอเชียอาคเนย์ได้เกิดความผันผวนเกี่ยวกับ ผลประโยชน์ทางด้านทรัพยากรและการแย่งชิงตลาดทางการค้าระหว่างเจ้าอำนาจเดิมและพวกมองโกล ซึ่งมีอิทธิพลเข้าครองอำนาจในประเทศจีนมาตั้งแต่ต้นศตวรรษ อำนาจทางการทหารของมองโกล นอกจากครองดินแดนในประเทศจีนแล้ว ยังพยายามขยายอำนาจลงมาทางตอนใต้ของประเทศและรุกล้ำเข้าไป ในประเทศต่าง ๆ เช่น พม่า เวียดนาม เขมร และหมู่เกาะทะเลใต้ ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งจะได้อธิบาย ต่อไป

ส่วนภายในแหลมอินโดจีนในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ นั้นได้เกิดสงครามขยายอำนาจกันโดยทั่วไป ระหว่างอาณาจักรจัมปา เวียดนาม ขอม มอญและพม่า โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๑๗๒๐ กษัตริย์จัมปาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยอินทรวรมันที่ ๔ ซึ่งได้ทำสัญญาสงบศึกกับเวียดนามแล้วได้ขยายอำนาจเข้า โจมตีอาณาจักรกัมพูชาทางทะเล กองทัพเรือของจัมปาโดยการนำร่องของกะลาสีจีน สามารถแล่นเข้าปากอ่าว ขึ้นไปถึงทะเลสาบใหญ่ในอาณาจักรกัมพูชา เข้าโจมตีและยึดครองกัมพูชาได้สำเร็จ ต่อมาพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ๕๖

ได้ทรงขับไล่ผู้รุกรานและทำการสู้รบกับกองทัพจาม พระองค์ทรงช่วยเหลือแผ่นดินให้พ้นจากการรุกราน และในที่สุดอาณาจักรกัมพูชาก็สงบราบคาบ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงตั้งพระองค์เองเป็นกษัตริย์ในปี พ.ศ. ๑๗๒๔

ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เกิดสงครามเวียดนาม จามและขอม แย่งชิงความเป็นใหญ่ในอินโดจีน คงต่อสู้รบพุ่งสืบทอดกันมาอีกนานผลัดกันแพ้ชนะ หลายยุคหลายสมัย ท่ามกลางการเติบโตและการมีอำนาจขึ้นของเวียดนาม และการเสื่อมลงของอาณาจักรจัมปา เวียดนามขยายอำนาจเข้าครอบครองดินแดนจัมปา ที่ละเล็กทีละน้อย จนกระทั่งในที่สุดอาณาจักรจัมปา ซึ่งเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เป็นเพียงอาณาจักรเล็ก ๆ ที่มีสถานภาพคลอนแคลนแทบจะขาดบทบาทในประวัติศาสตร์ของอินโดจีนในช่วงนั้น

ส่วนในอาณาจักรกัมพูชาภายใต้การบริหารราชการของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ กลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ และเป็นคู่แข่งที่สำคัญของอาณาจักรเวียดนาม มีการทำสงครามรบพุ่งแย่งชิงอำนาจกัน ในขณะเดียวกันมีการขยายอำนาจทางการทหารของกัมพูชาเข้ามาทางทิศตะวันตกซึ่งเป็นดินแดนของคนที่ใช้ภาษามอญขยายอำนาจขึ้นไปทางทิศเหนือเข้าครอบครองดินแดนทางตอนใต้ของอาณาจักรลาวและภาคตะวันตกเฉียงเหนือที่อุดมสมบูรณ์ของกลุ่มแม่น้ำป่าสัก ลุ่มแม่น้ำยม อันเป็นภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทยปัจจุบัน

อนึ่ง ประเทศราชของอาณาจักรกัมพูชา มีขอบเขตกว้างขวาง เจ้าผู้หัวใต้กล่าวไว้ดังนี้

๑. Teng-liu-mei	๗. Lu-yang
๒. Po-ssu-lan	๘. T;un-li-fu
๓. Lo-hu	๙. P'u-kan
๔. San-lo (อาจเป็นดินแดนแถบจุฬ. จำพระยาด้วย)	๑๐. Wa-li
๕. Chen-li-fu	๑๑. Si-p'eng
๖. Ma-lo-wen	๑๒. Tu-huai sun

ในดินแดนด้านตะวันตกของแหลมอินโดจีนขณะนั้น อาณาจักรพุกามซึ่งนับถือพุทธศาสนาได้เข้าครอบครองดินแดนของอาณาจักรมอญ อิทธิพลพุทธศาสนาแบบลังกาได้แพร่หลายเข้ามาในเมืองพุกาม โดยเฉพาะในรัชกาลของพระเจ้าตรีภพนาทิตย์ บวรธัมมราช (พระเจ้าเซเชะเถนะ) ได้โปรดให้สร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ขึ้น ๒ แห่ง คือพระเจดีย์มหาโพธิซึ่งคล้ายกับมหาวิหารโพธิที่พุทธคยาในประเทศอินเดีย และเจดีย์อิโลมินโล หลังจากนั้นวรรณกรรมของพม่าได้เจริญมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ หลังจากที่กองทัพมองโกลเข้าครอบครองอาณาจักรยูนนานทางภาคใต้ของจีนซึ่งคนส่วนใหญ่พูดภาษาไทยไว้ในอำนาจแล้ว พม่าได้เสียดินแดนทางตอนเหนือบางส่วนให้กับจีนในขณะเดียวกัน และในระยะต่อมาเมืองพุกามถูกกองทัพมองโกลทำลายลงอย่างย่อยยับ

อำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในดินแดนภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้พัฒนาอาณาจักรกัมพูชาขึ้นอย่างกว้างขวาง พระองค์ได้ส่งกองทัพเข้าโจมตีกองทัพจาม อาณาจักรขอมและแผ่อำนาจเข้าทางภาคตะวันตกเข้าครอบครองพื้นที่ของชาวทวารวดี มีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกซึ่งราชธิดาของพระองค์พรรณนาความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรว่ามีเมืองหลายเมืองเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร เป็นต้นว่า เมืองพิมายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมืองลพบุรี เมืองราชบุรีและเมืองสิงคโปร์ในจังหวัดกาญจนบุรีในภาคกลาง เป็นต้น

มีการพบหลักฐานเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมจำนวนมากที่สนับสนุนว่าอิทธิพลวัฒนธรรมของขอมในยุคนี้ตามเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ ทั้งมีตำนานปรัมปราของไทยสนับสนุนเกี่ยวกับศูนย์อำนาจของขอมเมืองพระนครหลวงเช่นเรื่องพระร่วงส่งน้ำของไทย เป็นต้น กล่าวเป็นทำนองว่ากษัตริย์ในเมืองลพบุรีต้องส่งส่วยน้ำแก่ขอมเป็นประจำปี ตามแบบอย่างประเพณีการปกครองของไทยในสมัยต่อมา ที่เมืองบริวารจะต้องเข้าไปในพระนครหลวงเพื่อค้ำน้ำพิพัฒน์สัตยา หากเจ้าชายหรือเจ้าเมืองใดไม่เข้าร่วมราชประเพณีประจำปีเช่นนี้ถือเป็นกบฏ ทางเมืองหลวงจะส่งกองทัพเข้าปราบปราม

อำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ยึดเอาพระนครหลวงเป็นศูนย์การปกครองซึ่งเปรียบเทียบกับศูนย์จักรวาลนั้นน่าจะจะเป็นความจริงอยู่ไม่น้อย เพราะบรรดาเมืองต่าง ๆ เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของศูนย์จักรวาลนั้น ภาษาที่ใช้ในราชสำนักอาณาจักรไทยโบราณมักเป็นภาษาพิเศษที่ผสมผสานระหว่างภาษาขอม อินเดียนและภาษาพื้นเมือง ไม่ใช่ภาษาที่ประชาชนทั่วไปใช้กัน ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการที่เจ้าเมืองขอมส่งขุนนางมาปกครองเมืองบริวารต่าง ๆ

แต่เรื่องราวของภาคเหนือตอนล่างนั้น เอกสารว่าด้วยอำนาจของขอมไม่ค่อยจะแพร่หลายนัก ซึ่งแตกต่างจากเอกสารทางภาคเหนือที่ยืนยันว่ามีการรุกรบแย่งอำนาจกันระหว่างอำนาจขอมและอำนาจของคนเฝ้าไทยอยู่เนื่อง ๆ ซึ่งค่อนข้างจะขัดแย้งกับโบราณวัตถุและโบราณสถานซึ่งค้นพบโดยทั่วไปในดินแดนแถบนี้

วัฒนธรรมขอมในดินแดนภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อันเป็นปีที่สิ้นสุดอำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นั้น ปรากฏหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุโบราณสถาน ศิลาจารึกและตำนานพระราชพงศาวดารท้องถิ่นหลายฉบับ ปรากฏว่า ดินแดนทางภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย มีร่องรอยโบราณวัตถุสถานที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมและเทคโนโลยีของขอมเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก เช่น

จังหวัดเพชรบูรณ์ มีซากโบราณสถานของขอมอยู่แถบเมืองศรีเทพ เป็นปราสาทที่สร้างด้วยศิลาแลงและอิฐ รวมทั้งพระพุทธรูปศิลาหลายองค์ที่เป็นศิลปกรรมขอม อายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘

โบราณสถานนอกกำแพงเมืองสุโขทัย

โบราณสถานนอกกำแพงเมืองสุโขทัย

โบราณสถานนอกกำแพงเมืองสุโขทัย

จังหวัดพิษณุโลก มีซากโบราณสถานของขอม เช่น พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระปรางค์
วัดจุฬามณี สร้างด้วยศิลาแดง

จังหวัดสุโขทัย มีพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองศรีสัชนาลัย พระปรางค์วัดเจ้าจันทร์
พระเจดีย์ ๓ องค์ วัดพระพายหลวง ศาลาผาแดงและฐานพระปรางค์วัดศรีสวย เมือง
สุโขทัยเก่า เป็นต้น

โบราณสถานเหล่านี้ แม้จะได้รับการซ่อมแซมและแก้ไขทรวาดทรงในสมัยหลังเป็นจำนวนมาก
แต่ลักษณะทางการก่อสร้าง แสดงให้เห็นร่องรอยของศิลปะวัฒนธรรมของขอมในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-
๑๘ อย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนที่ตั้งของเมืองสุโขทัยเก่า ปรากฏว่ามีซากเมืองโบราณที่เก่า
ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ คือบริเวณที่มีคูน้ำล้อมรอบ กว้างประมาณ ๑๕ เมตร ยาวประมาณ ๕๐๐ เมตร
มีลำน้ำล้อมรอบแบบคูเมือง ตรงกลางเป็นศาสนสถานก่อสร้างเป็นรูปพระปรางค์ ๓ องค์ ปรางค์หักพัง
เหลือแต่เพียงฐาน ๒ องค์ คือองค์กลางและองค์ทางทิศใต้ เหลือค่อนข้างสมบูรณ์เพียงองค์เดียว ชาวบ้าน
ปัจจุบันเรียกว่าวัดพระพายหลวง ส่วนคูเมืองโดยรอบเรียกว่าแม่โจน ทางด้านทิศตะวันตกของแม่โจน
ออกไป มีร่องรอยของการขุดคันทวนและถมเป็นคันรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างประมาณ ๘๕๐ เมตร ยาวประมาณ
๑,๑๕๐ เมตร คันดินเดิมสูงโดยเฉลี่ยประมาณ ๓ เมตรเศษ ลักษณะของคันดินดังกล่าวนี้เหมาะสำหรับเก็บ
น้ำเอาไว้ใช้ในการเพาะปลูก ชาวบ้านเรียกว่า ทะเลน้อยทะเลนางและท่านบโบราณ ถัดจากเมืองนี้ออกไป
ทางทิศตะวันตกประมาณ ๖ กิโลเมตร เป็นที่ลุ่มมากเดิมเข้าใจว่าเป็นกว๊านขนาดใหญ่พื้นที่รอบ ๆ ประมาณ
๑๐๐ ตารางกิโลเมตร ปัจจุบันในฤดูน้ำหลากน้ำยังคงขังเป็นแอ่งท้องกระทะ รอบ ๆ ริมบึงน้ำใหญ่นี้ มีซาก
โบราณสถานเหลือเป็นหลักฐานอยู่โดยรอบ

การวางผังเมืองแบบนี้เป็นลักษณะเดียวกันกับเมืองพระนครหลวงของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ กล่าวคือ
ณ เมืองพระนครหลวงนั้น มีคูและกำแพงล้อมรอบ โดยมีปราสาทขอมเป็นจุดศูนย์กลาง รอบเมืองมี
ปราสาทต่าง ๆ ทางด้านตะวันออกมีสระน้ำขนาดใหญ่ซึ่งมีน้ำเต็มอยู่เสมอทุกฤดูกาลเรียกชื่อว่าสระสรง
ซึ่งผังอย่างคร่าว ๆ นี้เข้ากันดีกับบริเวณสภาพซากโบราณสถานพระพายหลวง อันแสดงให้เห็นลักษณะ
ทางผังเมืองและการใช้ที่ดินของวัฒนธรรมขอมแบบโบราณ

ณ บริเวณทางทิศตะวันตกของโบราณสถานพระพายหลวง ได้มีการค้นพบศิลาจารึกหลักหนึ่งซึ่ง
จารึกขึ้นบนผิวหน้าของหินชนวนขนาดใหญ่และถูกฝังเอาไว้ในซากโบราณสถานซึ่งเป็นของสร้างขึ้นใน
ศตวรรษต่อมา จารึกหลักนี้ได้เล่าเรื่องราวการต่อสู้ของชาวไทยกลุ่มหนึ่งกับขุนนางชื่อ “ขอมสมาดไชยฉู
ลำพง” เหตุการณ์ที่เล่าในศิลาจารึกหลักนี้มีข้อความหลายประการที่ชวนแก่การสนใจ เป็นต้นว่า ฝัฟ่า
(เจ้าเมือง) เมืองยโสธรปุระ (พระนครหลวง-กัมพูชา) ได้พระราชทานพระนางศิขรมหาเทวีมาให้เจ้าชาย
ไทยที่มีพระนามว่า พ่อยูนผาเมือง พร้อมด้วยตำแหน่งกมรเตงศรีบริดินทราทิษฐ์ พร้อมด้วยพระขรรค์
ชัยศรี ซึ่งเป็นคาบแห่งอำนาจหรือคาบอาชญาสิทธิ์ เมื่อนักประวัติศาสตร์ตีความแล้วเห็นว่า เจ้าชายผาเมือง
ของไทยนั้น น่าจะเป็นราชบุตรเขยของพระราชานแห่งกรุงกัมพูชา อาจเป็นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ก็เป็นไปได้

ครั้นต่อมาภายหลังที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ล้มพระชนม์ประมาณปี พ.ศ. ๑๗๖๒ อำนาจทางการเมืองของแหลมอินโดจีนด้านตะวันตกเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นั้น ศูนย์กลางการปกครองทั้งหมดตั้งอยู่ ณ เมืองพระนครหลวง หลังจากสมัยของพระองค์แล้ว บรรดาเมืองขึ้นทั้งโดยตรงหรือโดยทางอ้อมต่างแยกตนเป็นอิสระ และในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางอำนาจของกัมพูชาหรือในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ นี้ เอกสารตำนานและพระราชพงศาวดารของไทยกล่าวเป็นทำนองเดียวกันว่า คนที่พูดภาษาไทยซึ่งทำมาหากินอยู่ในดินแดนตอนเหนือและภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางและภาคใต้ได้รวมพลประกาศอำนาจทางการเมืองขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ แยกปกครองเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกันในชั้นต้น และขยายอำนาจทางการเมืองทหารเข้าครอบครองรัฐอิสระต่าง ๆ เพื่อที่จะสร้างศูนย์กลางแห่งใหม่ขึ้นแทนศูนย์กลางการปกครองเดิม คือ เมืองพระนครหลวงแห่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

สุโขทัย

เมืองสุโขทัยเป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีกำแพงเมือง ๓ ชั้น ล้อมรอบ ความยาวโดยรอบกำแพงเมืองประมาณ ๗,๒๐๐ เมตร กำแพงเมืองสร้างด้วยวัสดุส่วนใหญ่เป็นดิน มีร่องรอยของอิฐ หิน ศิลาแลงบ้าง ระหว่างกำแพงเมืองมีคูน้ำคั่นกลาง ๓ ชั้น คูบางตอนกว้างอย่างมาก ๒๘ เมตร อย่างน้อย ๑๔ เมตร เมืองสุโขทัยตั้งอยู่ที่ราบริมเขาหลวง ซึ่งเทลาดเอียงจากทิศตะวันตกไปยังทิศตะวันออก ระดับพื้นที่โดยทั่วไปสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๕๐๐ เมตร

เมืองสุโขทัยในอดีตมีประตูเมือง ๔ ประตู คือประตูด้านทิศตะวันออก ปัจจุบันเรียกว่า ประตูกำแพงหัก ประตูด้านทิศตะวันตกเรียกว่า ประตูอ้อ ประตูด้านทิศใต้เรียกว่า ประตูมะโม และประตูด้านทิศเหนือเรียกว่า ประตูศาลหลวง ที่ประตูเมืองมีป้อมปราการอยู่ทุกด้าน

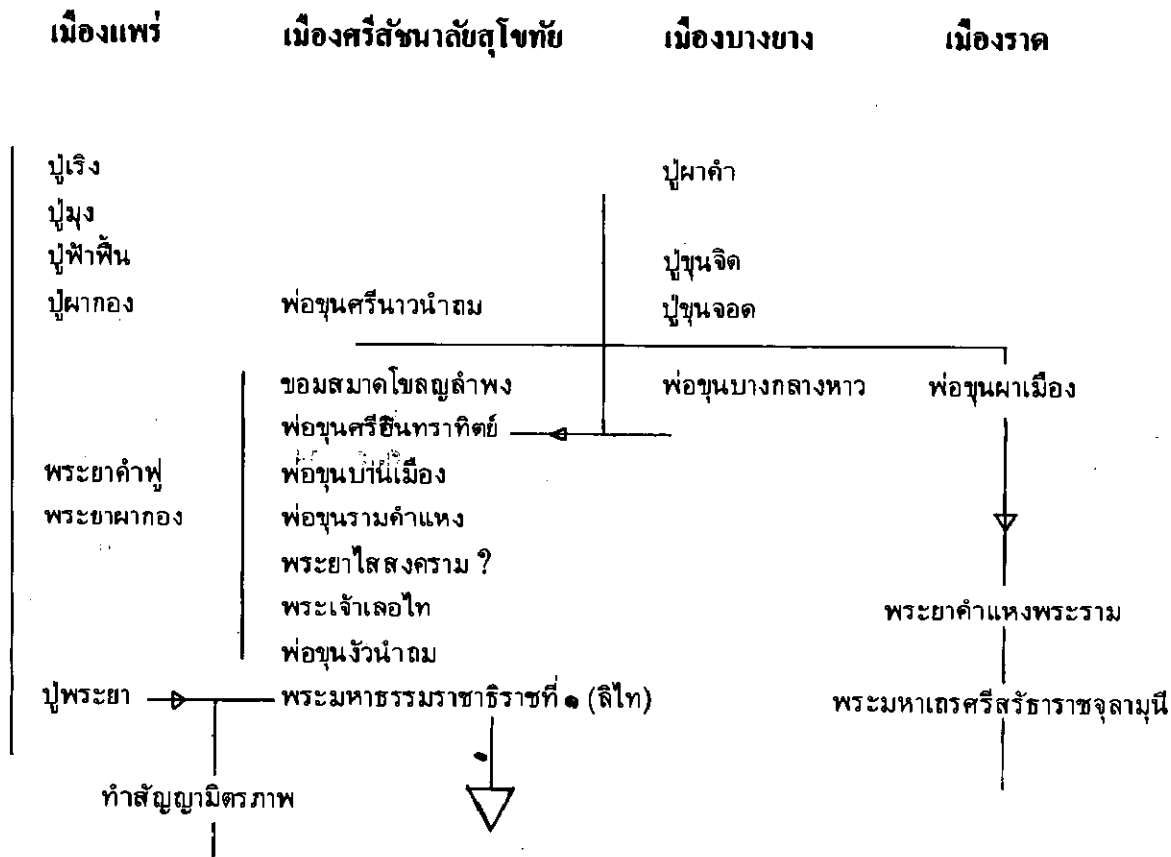
๑. บรรพบุรุษเมืองสุโขทัย

จารึกเมืองสุโขทัยหลักที่ ๔๕ บอกให้ทราบเรื่องราวบรรพบุรุษของสุโขทัยไม่นานไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ว่า มีผู้นำของชาวไทยอยู่หลายท่านดังปรากฏในข้อความจารึกตอนหนึ่งว่า

“.....ปู่พระยา.....ปู่เวียง ปู่มุง ปู่พอง ปู่ฟ้าพิน ผากอง ปู่พระยาคำฟู พระยาผากอง กับแม่ปู่ผาคำ ปู่หวาน ปู่ขุนจิต ขุนจอด ปู่พระยาศรีอินทราทิตย์.....”

ชื่อบุคคลเหล่านี้เป็นชื่อผู้นำของบรรพบุรุษของเราที่ทราบนามอย่างมีหลักฐานแน่นอนและเก่าที่สุดเท่าที่ทราบได้ในปัจจุบันนี้ อาจเป็นเรื่องที่เราชาวไทยทุกคนจะต้องช่วยกันค้นคว้าว่า ท่านเหล่านี้เป็นใคร อยู่ที่ไหน แหล่งกำเนิดของบรรพบุรุษอยู่แห่งใด พวกเราสืบทอดจากท่านเหล่านั้นมาจนกระทั่งบัดนี้ อย่างไร

ผังเชื้อพระวงศ์ในอดีต

จากหลักฐานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าอย่างน้อยประมาณ ๑๒๐ ปีหรือสี่ชั่วผู้คนที่ชาวไทยได้สร้างบ้านแปลงเมืองและดำรงชีพอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ก่อนพ่อขุนศรีอินทราทิตย์จะได้เสวยราชย์เมืองสุโขทัย โดยประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นอย่างน้อย จากตำแหน่งของผู้นำชาวไทยในตอนต้นนั้น แสดงให้เห็นว่ามีการใช้ชื่อพ่อขุน พญา ลักษณะการปกครองอาจอยู่ในรูปแบบของเมืองแล้วก็ได้

บรรพบุรุษของไทยอาจจะกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปตั้งแต่ภาคใต้ของประเทศจีน ลงมาจนกระทั่งรัฐฉานภาคเหนือ ภาคเหนือตอนล่าง โดยแยกย้ายกันครอบครองพื้นที่แบบรัฐนคร ดังที่ปรากฏในเอกสารตำนานพงศาวดารต่าง ๆ เช่นลานนาไทย พะเยา หรือภูมัย น่าน สุโขทัย ละโว้-ไทรโยธา สุพรรณบุรี นครชัยศรี เพชรบุรี และนครศรีธรรมราช แต่ที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ คือ อาณาจักรลานนาไทย อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรละโว้-ไทรโยธาและนครศรีธรรมราช ตามลำดับ

ข้อควรพิจารณา

จากหลักฐานทางด้านเอกสารและโบราณสถานที่ยพบ ณ บริเวณภาคเหนือตอนล่าง เช่นโบราณสถานศาลตาผาแดง แสดงให้เห็นว่าดินแดนบริเวณนี้มีประชาชนอาศัยมาก่อนแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา คนเหล่านี้อาจเป็นพวกเดียวกับ ปู่ผาค่า ปู่ขุนจืด ปู่ขุนจืด และปู่ว่านถม ซึ่งปรากฏในเอกสารก็เป็นไปได้ เขาเหล่านี้ไม่ใช่ใครที่ไหน แต่เป็นต้นตอของผู้นำของชนเผ่าไทยในยุคก่อนสุโขทัยนั่นเอง

หากข้อเสนอดังกล่าวนี้พอจะมีมูลความจริงแล้ว ก็น่าจะพิจารณาบทบาทความเป็นมาของชนชาติไทยซึ่งได้เป็นเจ้าว่านในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมานั้นคนไทยเราไม่ได้อาศัยอยู่แต่เพียงภาคใต้ของประเทศจีน ภาคเหนือและภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทยเท่านั้น แต่อาจรวมตลอดไปจนกระทั่งภาคกลางและภาคใต้ด้วยในนามอาณาจักรต่าง ๆ ที่แยกย้ายกันปกครองในรูปแบบ รัฐนครอิสระ โดยรับกระแสวัฒนธรรมจาก มอญ เขมร มาเป็นแนวทางปฏิบัติ.

๒. ขอบเขตของอาณาจักรสุโขทัย

ประจักษ์พยานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ปัจจุบันแสดงให้เห็นว่า สุโขทัยเป็นราชธานีของรัฐนครของไทยแห่งหนึ่งที่ปรากฏหลักฐานชัดว่า ผู้ปกครองเป็นชนชาติไทย เพราะร่วมสมัยเดียวกันนี้ก็มีคนไทยเป็นเจ้าของครองดินแดนอื่น ๆ ในนามอาณาจักรต่าง ๆ เช่นอาณาจักรลานนาไทย อาณาจักรสุพรรณบุรี อาณาจักรละโว้-โยชยา และอาณาจักรตามพรลิงค์ หรือนครศรีธรรมราช เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่มีพระราชวงศ์ของตนเอง ปกครองอาณาจักรเป็นรัฐนครอิสระ เช่นเดียวกัน

เฉพาะอาณาเขตของสุโขทัยนั้น ในระยะแรกไม่กว้างขวางมากนัก ครั้นต่อมาภายหลังมีชัยชนะเหนือเมืองฉอด จนกระทั่งในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้แผ่อาณาเขตกว้างขวางออกไปทางทิศตะวันออกถึงสระหลวง สองแคว ลุมบาจาย สระคา จนกระทั่งถึงฝั่งโขง เวียงจันทน์ ด้านทิศใต้ถึงพระบาง แพรกสุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และนครศรีธรรมราช ด้านทิศตะวันตกถึงเมืองฉอด เมืองหงสาวดี และด้านทิศเหนือถึงเมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองพลัว ฝั่งไปถึงฝั่งโขงดินแดนสิบสองจุไทย

นักประวัติศาสตร์เสนอความคิดเห็นว่าอำนาจดังกล่าวนี้เป็นลักษณะทางเครือญาติมากกว่าเป็นเรื่องของแสนยานุภาพ เพราะพื้นที่และรากฐานของสุโขทัยไม่ล่อให้เห็นว่าจะมีพลังสนับสนุนในทางกรรรมมากนัก ด้วยเหตุนี้เมื่อสิ้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและกษัตริย์องค์ต่อมา เมืองต่าง ๆ ต่างแยกตนเองเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นกับกษัตริย์สุโขทัย โดยเฉพาะพ่อขุนว่านถม ได้เข้าครอบครองเมืองสุโขทัย แต่พระยาศรีสุรยพงศ์มหาราช (พระเจ้าลิไท) ซึ่งเป็นรัชทายาทไม่ยอม ทรงยกกองทัพจากเมืองศรีสัชนาลัยเข้าปราบปรามยึดเมืองสุโขทัยคืน และต้องทำการปราบปรามเมืองอื่น ๆ อยู่ยาวนานถึง ๒๐ ปี แต่ปราบไม่ได้ทั้งหมดทำให้อาณาจักรแคบลง ด้านเหนือจดเพียงเมืองน่าน ด้านตะวันตกจดเมืองตาก ด้านตะวันออกจดเมืองพิษณุโลก และด้านทิศใต้จดเมืองนครสวรรค์ เท่านั้น

๓. ภูมิสถานเมืองสุโขทัย

บริเวณเมืองสุโขทัยทั้งหมดที่มีหลักฐานปรากฏชัดนั้นมีพื้นที่ประมาณ ๕๐ ตารางกิโลเมตร กรมศิลปากรได้ดำเนินการค้นคว้าซากเมืองในอดีต โดยการแผ้วถางพื้นที่ ภายในกำแพงเมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ และทำการสำรวจจัดทำผังบริเวณขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ปรากฏว่าภายในเมืองมีซากโบราณสถาน ๓๖ แห่ง ส่วนนอกกำแพงมีจำนวน ๕๐ แห่ง มีตระพังหรือสระน้ำกระจายอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและบริเวณใกล้เคียง ๔๔๕ แห่ง แต่ที่มีอยู่หนาแน่นได้แก่บริเวณทางด้านตะวันออกและนอกเมืองทางด้านทิศใต้ แสดงให้เห็นว่าบริเวณดังกล่าวนั้นคงมีคนอยู่หนาแน่นกว่าแถบอื่น ๆ ประชากรมีจำนวนเท่าใดไม่ปรากฏแน่ชัด*

ตรงกลางเมืองมีเกาะล้อมรอบด้วยคูน้ำขนาดใหญ่ ๑ เกาะ มีซากโบราณสถานวัดมหาธาตุอยู่ทางทิศตะวันตก ทางด้านทิศตะวันออกเป็นที่ราบมีฐานโบราณสถานก่ออิฐอยู่แห่งหนึ่งเรียกว่าเนินปราสาท กับมีสระน้ำอยู่ ๓ สระ เชื่อกันว่าบริเวณนี้อาจเป็นพระราชวัง อันเป็นที่ตั้งของคุ้มหลวง ของพ่อขุนผู้ปกครองในอดีต บริเวณรอบ ๆ เกาะทางด้านทิศใต้มีวัดที่สำคัญคือ วัดศรีสวย ทางด้านทิศเหนือมีวัดชนะสงคราม วัดสระศรี วัดสระกวน ศาลตามาแดง วัดช่อนข้าว วัดสรศักดิ์ วัดใหม่ ด้านทิศตะวันออกมีวัดตระพังทองและวัดมุมเมือง ส่วนทิศตะวันตกมีวัดตระพังเงิน วัดตระพังมะพลับ วัดศรีประทับ วัดยายสีไพร และวัดร้างไม่มีชื่ออีก ๕-๖ วัด

ทางทิศเหนือ นอกกำแพงเมืองออกไปมีซากโบราณสถานหลายแห่ง ที่น่าสนใจคือ เกาะมีลักษณะรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีลำน้ำแม่โจนล้อมรอบ มีวัดพระพายหลวง เป็นโบราณสถานสร้างแบบปรางค์ขอมอยู่ตรงกลาง ลำคูแม่โจนกว้างประมาณ ๖๐ เมตร บางแห่งตื้นเขิน แต่บางตอนยังมีน้ำขังอยู่ตลอดปี มีเนินดินรอบ ๆ กว้างประมาณ ๑๐๐ เมตร มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบอีกชั้นหนึ่งเข้าใจว่าเป็นบ้านเมืองที่มีอาณาเหนือดินแดนส่วนนี้มาก่อนตั้งเมืองสุโขทัยเก่า

ริมฝั่งแม่โจนด้านทิศเหนือมีซากเตาเผาด้วยขามเป็นจำนวนมาก เรียกว่า เตาทูเรียง เข้าใจว่าเป็นโรงงานอุตสาหกรรมเครื่องถ้วยขามที่หล่อเลี้ยงเศรษฐกิจและสังคมของชาวไทยสมัยนั้น ทางด้านทิศตะวันออกของวัดพระพายหลวงมีคันดินและคูน้ำตรงไปทางทิศตะวันออกยาวประมาณ ๔ กิโลเมตร แล้ววกกลับเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในบางตอนเป็นคันนาขนาดเล็ก มีซากเจดีย์ร้างอยู่ ๒-๓ แห่ง ชาวบ้านเรียกว่าทะเลน้อยทะเลนางและท่านบโบราณ ต่อจากนั้นออกไปเป็นที่ลุ่มและทุ่งหญ้า ทางด้านทิศตะวันตกของเมืองนั้นเป็นป่าละเมาะ มีเขื่อนกั้นน้ำที่เรียกว่า สรีดภงส์ ซึ่งกั้นน้ำบริเวณซากเขาหลวงหรือซากพระร่วง แล้วระบายลงสู่คูเมืองเข้ามาหล่อเลี้ยงภายในเมืองตามลำดับท่าลัดหลันกันหลายชั้น สุดทางด้านทิศตะวันตกเป็นเขาสูงที่สลับซับซ้อน หักนัยภาพงดงามมาก

* จารึกหลักที่ ๔๕ ได้กล่าวถึงการระดมพล ทำให้ทราบถึงจำนวนประชากรอาณาจักรสุโขทัยในอดีตว่ามีไม่น้อยกว่า ๓๐๐,๐๐๐ คน

วัดสระศรี

วัดสระศรี

วัดพระพายหลวง

คูแม่โจนล้อมรอบวัดพระพายหลวง

วัดมหาธาตุ

วัดศรีสวาย

เขื่อนศรีดงส์

สภาพเกี่ยวกับภูมิสถานของบ้านเมืองในอดีตนั้น ปรากฏอยู่ในจารึกหลักที่ ๑ กล่าวว่ารอบเมืองสุโขทัยนี้ตรีบูรได้สามพันสี่ร้อยวา.....

กลางเมืองสุโขทัย สร้างป่าหมากป่าพลูทั่วทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าสาบก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มัน กลางเมืองสุโขทัยนี้มีตระพังไทย สีเสกินดีตั้งกินโขงเมื่อแล้ง มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐฐารส มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีปุศู มีเถร มีมหาเถร ส่วนภายนอกเมืองสุโขทัยจารึกบรรยายไว้ว่า

ด้านตะวันออก มีพิหาร มีปุศู มีทะเลหลวง มีป่าหมาก ป่าพลู มีไร่มีนา มีถิ่นมีฐาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีปาม่วงป่าขาม ดงงามดั่งแก้ง

ด้านทิศตะวันตก เป็นบริเวณอรัญญิกไปจดเขาหลวงเป็นสถานที่สงบสำหรับพระภิกษุ ฝ่ายวิปสนาธุระ มีวัดสะพานหินซึ่งพ่อขุนรามคำแหงขึ้นไปนบพระทุกวันเดือนดับเดือนออก มีปาม่วงที่ริมเขิน

ด้านทิศเหนือ มีตลาดปสาน มีพระอจนะ มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว หมากกลาง มีไร่ มีนา มีถิ่นมีฐาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก

ด้านทิศใต้ มีกุฎิพิหารปุศู มีสรืดกงส์ มีป่าพร้าว ป่าสาบ มีปาม่วงป่าขาม มีน้ำโคก มีพระขงขี้เขาบรรง ซึ่งเป็นใหญ่กว่าทุกฝี่ในเมืองนี้ พื้นที่บริเวณโดยรอบเมืองในปัจจุบัน เป็นป่าละเมาะและทุ่งนา มีราษฎรทำการเพาะปลูก พืชไร่ ทำนา และปลูกเรือนอาศัยอยู่โดยรอบ ในฤดูฝนน้ำจะไหลป่าจากทิศตะวันตกลงมาท่วมท้องทุ่งเหล่านั้น ทำให้ดินมีความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ พืชไร่ต่าง ๆ จึงเขียวขุ่มอยู่เกือบตลอดปี โดยเฉพาะทางที่ราบด้านตะวันตกเชิงเขาหลวง

๔. การปกครองของสุโขทัย

ระบบการปกครองของชาวสุโขทัยสมัยนี้เป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงไว้ซึ่งอำนาจเด็ดขาดในการบริหารราชการแผ่นดิน เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจทางการเมืองการปกครองออกพระราชกำหนดกฎหมายระเบียบแบบแผนของสังคม เป็นตุลาการชั้นสูงสุด (ศาลฎีกา) และทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดในการพิจารณาความยุติธรรมในแผ่นดินที่เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคม

พระเจ้าแผ่นดินสมัยสุโขทัยในระยะแรกทรงเปรียบเสมือนพ่อที่ปกครองไพร่ฟ้าพลเมืองในฐานะลูกบ้าน โดยอาศัยหลักของความเมตตาปราณีตามหลักพุทธศาสนา และคติธรรมดั้งเดิม พระองค์ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินและทรัพยากรต่าง ๆ ตามธรรมชาติ แต่ในทางปฏิบัติหารได้รวบรวมเอาผลประโยชน์อันนั้นไว้เพียงผู้เดียวไม่ ทรงโปรดให้อาณาไพร่ฟ้าพลเมืองใช้ประโยชน์ของที่ดินต่าง ๆ เพื่อทำการเกษตร ปลูกบ้านเรือนอาศัยและทำการผลิตผลต่าง ๆ ผลผลิตเหล่านั้นถือเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ดำเนินการสืบทอดเป็น

มรดกตกทอดได้ตามลำดับ พฤติกรรมดังกล่าวนี้ส่งผลให้ระบบการผลิตได้ผล จนปรากฏเป็นหลักฐานชัดเจนว่าไพร่ฟ้าเป็นสุข บ้านเมืองในน้ำมีปลา ในนามีข้าว อุดมสมบูรณ์ตามอัธยาของสังคมสมัยนั้น

ในทางการบริหารราชการแผ่นดิน สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่สืบทอดกันตามสายเลือด โดยมีพระราชโอรสองค์ใหญ่เป็นรัชทายาทที่ชอบธรรม หากไม่มีพระราชโอรส ราชสมบัติจะตกแก่พระราชอนุชาตามลำดับ พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงอำนาจในการแต่งตั้งบรรดาขุนนางให้ไปเป็นเจ้าเมืองอื่น ๆ ในราชอาณาจักร โดยแต่งตั้งจากพระราชวงศ์ ลูกเจ้าลูกขุน บุคคลธรรมดาจะมีสิทธิ์ดำรงตำแหน่งสำคัญหรือไม่ ไม่ปรากฏหลักฐานไว้ให้ศึกษา ส่วนบรรดาขุนนางเฉลยศึกที่จับมาได้ มีหลักฐานจารึกยืนยันว่าไม่ได้ฆ่าหรือทรมาน คงชุบเลี้ยงเป็นขุนนางรับราชการต่อมา พฤติกรรมการปกครองดังกล่าวนี้ทำให้เห็นชัดว่า สมัยหลัง ๆ ของสุโขทัยมุ่งทางด้านพุทธศาสนามากกว่าแสนยานุภาพ

ส่วนในด้านตุลาการหรือการศาลนั้น มีหลักฐานด้านจารึกที่ปรากฏชัดแจ้งว่าพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม เมตตาปราณีแก่ไพร่ฟ้าข้าไท ไม่ได้ถือเอาอำนาจที่พระองค์มีบุตรีคผลผลิตของไพร่บ้านพลเมือง โดยเฉพาะในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชมีการแขวนกระดิ่งไว้ที่ประตูเมืองเพื่อให้ไพร่บ้านพลเมืองที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม มีสิทธิ์ถวายฎีการ้องขอความเป็นธรรมจากพระองค์ได้ซึ่งเปรียบเทียบกับราชอาณาจักรอื่น ๆ ที่ร่วมสมัยนั้นแล้ว ไม่ปรากฏว่ากษัตริย์ของชาติไหนที่มีความห่วงใยเมตตาประชาชนเท่ากับกษัตริย์ของนครสุโขทัย

กลไกสำคัญที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์และประชาชนมีความเคารพนับถือและเมตตาปราณีซึ่งกันและกันนั้น น่าจะขึ้นอยู่กับหลักธรรมของพุทธศาสนาที่ได้รับการยกย่องเป็นหลักธรรมประจำชาติ ประชาชนทุกคนล้วนปฏิบัติและพึงเทศน์คำสอนของพระสงฆ์อยู่เป็นประจำ พระสงฆ์ต่าง ๆ คงจะปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด เป็นตัวอย่างที่สร้างศรัทธาให้แก่ประชาชนอย่างสูง สมัยสุโขทัยแม้จะไม่มี การเสมอภาคตามสิทธิมนุษยชนอย่างในปัจจุบันแต่เป็นสังคมที่มีความเมตตาปราณีเคารพนับถือกันตามฐานะ

จากผลการปกครองที่อาศัยความเมตตาปราณีเป็นคุณธรรมหลักนี้ ส่งความสุข ความร่มเย็นให้แก่ไพร่บ้านพลเมือง ทุก ๆ คน จึงมีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ สร้างป่าหมาก สร้างป่าพลู หัวเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าว ป่าม่วง ป่าลาง ป่าขาม ก็มีมากมายทั่วเมืองเช่นกัน.

๕. สถานะทางการเมืองของสุโขทัย

พระนครสุโขทัยดำรงความเป็นอาณาจักรอยู่ประมาณ ๒๐๐ ปี จึงเสียอำนาจทางการเมืองแก่พระนครศรีอยุธยา ถ้าจะพิจารณาในด้านขอบเขตและเมื่อเปรียบเทียบกับอาณาจักรไทยอื่น ๆ เช่นลานนาไทย และพระนครศรีอยุธยาแล้ว สุโขทัยค่อนข้างจะเป็นอาณาจักรขนาดเล็ก ภายหลังรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้วไม่มีร่องรอยการขยายตัวอีกเลย แต่จากซากโบราณสถาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์เช่นจารึก และร่องรอยของวัฒนธรรมแสดงให้เห็นว่าอาณาจักรสุโขทัยมีคุณค่าความหมายในตัวของตัวเอง ลักษณะ

ที่เห็นอาณาจักรสุโขทัยให้เด่นชัดขึ้นเป็นพิเศษคือร่องรอยของพฤติกรรมหลายอย่างอันสื่อถึงจุดมุ่งหมาย และแนวนโยบายแห่งรัฐ อาณาจักรสุโขทัยไม่ได้อยู่ในฐานะรัฐผู้นำทางการเมือง แนวที่ปรากฏเด่นชัดคือความพยายามเป็นรัฐผู้นำทางศาสนา จากความเชื่อของกลุ่มชนในสังคมได้มีการสถาปนาพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ขึ้นเป็นศาสนาประจำรัฐ พระมหากษัตริย์ของสุโขทัยยึดมั่นในแนวทางแบบธรรมราชา ซึ่งได้มาจากการผสมผสานระหว่างหลักธรรมทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ความเชื่อดั้งเดิมในสังคม อุดมการณ์เช่นนี้บรรลุจุดมุ่งหมายเมื่อพระมหารัชมราชา (ลิไท) ทรงออกผนวช ณ วัดป่ามะม่วง จากสมัยสุโขทัยมาถึงพระนคร ศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่าเป็นแกนกลางเพราะเงื่อนไขดังกล่าวนี้กำหนดลักษณะที่ผู้ปกครองสุโขทัย พยายามจะเป็นอยู่ ๓ แบบคือ

๑. ราชที่ต้องการเป็นบิดาของประชาชน ส่งสอนธรรมให้แก่ประชาชน เช่นพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
๒. ราชที่ต้องการเป็นจักรพรรดิในอุดมคติ เช่น พญาลิไท
๓. ราชซึ่งประกอบด้วย ทศพิธราชธรรม จะเห็นได้ว่าตั้งแต่สมัยพญาลิไท พระนามของกษัตริย์สุโขทัยหลายองค์เป็นธรรมราชาทั้งสิ้น

ระยะแรกนั้นการควบคุมสังคมและวิธีการปกครองของรัฐ มีลักษณะปะปนกันอยู่เป็นแบบครอบครัว พ่อ-ลูก การควบคุมการใช้แรงงานจึงเป็นแบบครอบครัวปะปนกับการจัดหมวดหมู่แบบทหาร แต่แนวทางแห่งความเป็นธรรมราชา ได้กำหนดขอบเขตอำนาจของกษัตริย์ สร้างรูปแบบของกษัตริย์ขึ้น กษัตริย์ของสุโขทัยจึงมิใช่เป็นเพียงผู้นำชุมชน ซึ่งมีฐานอำนาจอยู่ที่กำลังทหารเพียงอย่างเดียว

ในสังคมสุโขทัยความคิดที่เห็นว่าที่ดินเป็นของกษัตริย์นั้นมีการย้ำหนักแน่นสมัยพญาลิไท ดังที่พระองค์ได้อ้างถึงเนื้อความคัมภีร์ไตรโลกวินัจฉัยไว้ในไตรภูมิพระร่วงว่ากษัตริย์ได้รับพระนามขัตติยหรือกษัตริย์เพราะเป็นเจ้าของเขตคือที่นาและที่ดินที่ราชอาณาจักร การครอบครองที่ดินย่อมขึ้นอยู่กับกำลังคนที่สามารถนำผลประโยชน์จากที่ดินมาใช้ได้หัวหน้าต้องแสวงหากำลังคนให้เข้ามาตั้งเป็นบ้านเป็นเมือง ดังปรากฏพฤติกรรมของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่ “ช่วยมันดวงเป็นบ้านเป็นเมือง” อยู่ในจารึก

การควบคุมสังคมสุโขทัยนั้นแบ่งเป็น ๒ ระดับเริ่มด้วยระดับ “ครัวเรือน” หัวหน้าคอยควบคุมลูกหลานหว่านเครือของตน ทั้งเวลาปกติและเวลารบทัพจับศึก อีกระดับหนึ่งคือ ระดับที่ควบคุมผู้มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ด้วยกันทั้งหมด ผู้ควบคุมคือ เจ้าหมู่ สรุปได้ว่าบุคคลในครัวเรือนนั้นเป็นทั้งทหารและพลเรือน

สมัยสุโขทัยเรียกผู้ที่เป็นทั้งทหารและพลเมืองว่า “ไพร่” หรือ “ไพร่ฟ้า” แตกต่างจากลูกเจ้าลูกขุนมุขมนตรีต่าง ๆ ตามจารึกหลักที่ ๙ จารึกวัดป่าแดง แสดงว่าเมืองมีการเกณฑ์พลได้ใช้จำนวนครัวเรือนเป็นหลัก ขณะเดียวกันทุกคนไม่ว่า “ไพร่” หรือผู้ใดก็ตามต่างเป็น “ลูกเมือง” ของเจ้าเมืองด้วยกันทั้งหมด การปกครองและการควบคุมสังคมจึงมีลักษณะ ๒ อย่าง ประสานกันคือ ความสัมพันธ์แบบวงศ์ญาติอย่างหนึ่งและการจัดระบบหมวดหมู่อีกอย่างหนึ่ง ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าสังคมสุโขทัยเป็นสังคมซึ่งมีการควบคุมแบบทหารอยู่ด้วย ปลายสมัยสุโขทัยอย่างน้อยประมาณ พ.ศ. ๑๙๖๒ ตามจารึกวัดป่าแดง สุโขทัยมีการเกณฑ์พล การที่สุโขทัยมีตำแหน่งมุขมนตรีเป็นเจ้าเป็นขุน แสดงว่าอย่างน้อยต้องมีการควบคุมคนตามลำดับชั้นเช่นกัน

ในสังคมสุโขทัยยังมีคนอีกจำนวนหนึ่งซึ่งถูกอุทิศให้แก่วัดหรือศาสนสถานหรือปลดปล่อยเพื่อโปรดสัตว์ตั้งข้อความตามจารึกหลักที่ ๒ เมื่อพระมหาเถรศรีสุวราชราชจุฬามณีซื้อคนเพื่อโปรดสัตว์ “เทตลาดซื้อสัตว์ทั้งหลาย โปรดอันเป็นต้มว่าคนอีกแพะแลหมู หมา เป็ด ไก่ หังฟ่านนกหกปลาเนื้อ” ธรรมเนียมที่ปรากฏเห็นชัดเจนในสังคมสุโขทัยคือ การถวายคนหรือกัลปนาคนให้วัด จะเห็นได้ว่าการสร้างวัดสมัยสุโขทัยนอกจากเป็นการขายตัวของชุมชนแล้ว ยังเกี่ยวกับการอุทิศผู้คนให้วัดด้วยเพื่อสะสมเนื้อนาบุญ

เข้าใจว่าคนซึ่งถูกอุทิศให้วัดนั้นในชั้นหลังเรียกว่า “ข้าพระ” อย่างน้อยก็หลังจากสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ประมาณตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๔๒ จารึกหลักที่ ๙๓ กล่าวถึง “สมวัด” และอุทิศ “ไพร่สิบเรือน” ให้แก่วัด

เกี่ยวกับคนอีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่า “ทาส” สังคมสุโขทัยได้คุ้นเคยกับเรื่องราวของทาสแบบต่าง ๆ อยู่แล้วจากคัมภีร์กฎหมายซึ่งรับอิทธิพลพุทธศาสนา คือ คัมภีร์ไทย สัตถ์มจากมอญเชื่อกันว่าคัมภีร์นี้เป็นต้นเค้าของธรรมศาสตร์แบบไทยตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การเรียงลำดับทาส ๗ จำพวก ในกฎหมายไทยระบุนุคคลซึ่งถือเอาเป็นทาสมิได้ เป็นระเบียบเดียวกับคัมภีร์กฎหมายมอญและพม่า ซึ่งดำเนินตามแนวพุทธศาสนา

นอกจากนี้กฎหมายพระอัยการลักพา กล่าวถึงปัญหาเรื่องมีผู้เอาไพร่และทาสไปขายทางเหนือคือเขลียง ทู่งยั้ง บางยม สองแคว สระหลวง ว่าเป็นการยากที่จะบังคับเอาเงินคืนจากผู้ขายเพราะเมืองเหล่านั้นอยู่ไกล “สุดหล้าฟ้าเขียว” นอกจากนั้นยังกล่าวถึงการขายทาส จากอยุธยาในสุโขทัยด้วยมิใช่ว่าไพร่และทาสอยุธยาหนีไปอยู่สุโขทัยเพื่อเป็นอิสระนั้นข้อความดังกล่าวอ้างว่า

“ศุภมัสดุ ๑๔๕๕ จึงนายสามขลา เลมียน พระสุภาวะดี บังคมทูล..... ประสงค์ด้วยข้าหนีเจ้าไพร่หนีนายแลมีผู้เอาไปถึงเขลียง ศุโขไทย ทู่งยั้ง บางยม สองแคว สระหลวง ชาวดงราว กำแพงเพชร เมืองท่ามเปนนอันหน้งอันเคียวตังนี้ แลมีผู้เอาทาสเอาไพร่ท่ามมาขายแลเจ้าทาสเจ้าไพร่แห่งพระนครศรีอยุธยาพบแลมากล่าวทักท้วงให้ผู้ใดไปไล่เอาเนี้ยแก่ผู้ขายนั้นคืน”

ความสำคัญของสุโขทัยไม่ว่าจะมีความสำคัญในฐานะเป็นราชธานีในอดีตหรือเป็นแหล่งโบราณวัตถุสถานและร่องรอยความยิ่งใหญ่ของดงมาทั้งเพื่อการศึกษาและการเที่ยวชมถือเป็นความสำคัญที่สืบต่อเนื่องกันมาโดยตลอดถึงปัจจุบัน สุโขทัยเป็นสังคมของชุมชนที่มารวมกลุ่มกัน และได้สร้างลักษณะเฉพาะของเขาขึ้นด้วยความพยายามเลือกวิธีการที่คำนึงถึงความสำคัญของคนในสังคมของตน เป็นจุดเริ่มแนวสืบเนื่องแห่งประวัติศาสตร์ ลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในสังคมนี้ได้มีความพยายามสืบทอดต่อมาในสังคมสมัยหลัง การศึกษาค้นคว้าและบำรุงรักษา เพื่อพลิกฟื้นภาพชีวิตและจิตวิญญาณในอดีตตามร่องรอยที่ปรากฏอยู่ในเมืองเก่าสุโขทัย เป็นหนทางหนึ่งที่จะเปิดให้คนในสังคมปัจจุบันได้มีโอกาสสัมผัสบรรยากาศความสำคัญของจุดเริ่มแห่งความเป็นมาด้วยความเข้าใจคุ้นเคย และตระหนักในคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ด้วยตัวของเขาเอง

๖. การประกอบอาชีพของชาวสุโขทัย

จารึกสุโขทัยได้พรรณานาฏมิสถานของเมืองพร้อมกับการทำมาหากินของประชาชนไว้ว่า นอกเมืองสุโขทัยมีป่าหมาก ป่าพร้าว ป่าลาง ป่าม่วง ป่าขาม มีเรือสวนไร่นา มีถิ่นมีฐาน บ้านใหญ่บ้านเล็ก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อาชีพอย่างหนึ่งของประชาชน คือการทำนา ทำไร่ กสิกรรม อนึ่งยังมีข้อความในจารึกหลัก ๑ กล่าวไว้ว่า

“เพื่อนองวัวไปค้า ชัมผ้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า” ย่อมแสดงว่ามีการพาณิชย์ภายในเมืองด้วย บุคคลเหล่านี้คงเป็นชาวบ้านธรรมดา ส่วนพระเจ้าแผ่นดินและขุนนางนั้น นอกจากการเก็บภาษี ส่วยสาอากรนำทรัพย์สินมาใช้ในการพัฒนาสังคม และป้องกันชาติบ้านเมืองแล้ว น่าจะมีการจัดทำอุตสาหกรรมเครื่องถ้วยชามด้วย เพราะปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับซากนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในเมืองและบริเวณใกล้เคียงอยู่หลายแห่ง

ในเมืองสุโขทัย อุตสาหกรรมเครื่องถ้วยชามที่เรียกว่าสังคโลกนั้น กระทำกันที่เตาทุเรียง ซึ่งมีการสำรวจอย่างคร่าว ๆ ทราบว่า มีถึง ๔๔ เตา เรียงรายอยู่ ๓ กลุ่ม คือทางทิศเหนือมีอยู่ ๓๗ เตา ทางทิศใต้มี ๕ เตา ทางทิศตะวันออกอีก ๓ เตา มีพื้นที่กว้างขวางมากจนเรียกได้ว่าเป็นเขตนิคมอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังมีที่ตำบลปายาง และเกาะน้อย เมืองศรีสัชนาลัยด้วย นับเป็นการประกอบอาชีพที่สำคัญยิ่งของชาวสุโขทัย

เทคนิคในการผลิตเครื่องถ้วยชามเหล่านี้ ส่วนใหญ่พัฒนาแบบอย่างตามรูปแบบ สีลันและวิธีการของจีนโบราณในการทำถ้วยชามราชวงศ์ซ้อง และราชวงศ์หงวน และทำให้นักประวัติศาสตร์โบราณคดี และนักเศรษฐศาสตร์คาดคะเนกันหลายแนวความคิด บางคนก็ว่า การผลิตนี้ทำกันเป็นโรงงานอุตสาหกรรมของหลวง บางคนก็ว่า เป็นของช่างจีนโพ้นทะเลที่หนีภัยจากการรุกรานของพวกมองโกลออกมา บางคนมองไกลไปถึงว่าเป็นการลงทุนทำอุตสาหกรรมของจีนในต่างประเทศ

สินค้าเครื่องถ้วยชามเหล่านี้มีการส่งไปจำหน่ายโดยสำเภาลองไปยังประเทศฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย บอร์เนียว มาเลเซีย แข่งกับสินค้าจากประเทศจีนระยะหนึ่ง และมีจำนวนจำหน่ายในต่างประเทศสูงมาก นับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญทางเศรษฐกิจของสุโขทัย เพราะประชาชนจำนวนมากสามารถประกอบอาชีพเป็นช่างปั้นหม้อ ช่างเขียน ช่างเผา กรรมกรขนส่ง นักการพาณิชย์ และผู้ขายแรงงานอื่น ๆ ราว

นอกจากนี้ชาวสุโขทัยยังประกอบอาชีพเป็นช่างศิลปชั้นสูง เป็นนายช่างก่อสร้าง ประติมากร จิตรกร และช่างฝีมืออื่น ๆ ร่วมกันสร้างสรรค์ศิลปกรรม จนเป็นที่ยอมรับกันว่า ศิลปสุโขทัยเป็นยุคทองของศิลปกรรมไทยที่ให้ความอ่อนช้อย และสะท้อนอารมณ์ผู้พบเห็นมากที่สุด ด้วยเหตุนี้แม้เมืองสุโขทัยจะเป็นเมืองที่มีขนาดเล็ก แต่เป็นเมืองที่งดงามกลมกลืนด้วยศิลปกรรม เป็นนครที่มีเสน่ห์น่ารักและจรรโลงใจประชาชนให้มีความร่มเย็นเป็นสุข ไพโรพ้าหน้าใตเบิกบาน

๗. การศึกษาและการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ

การศึกษาของชาวสุโขทัยคงมีปรัชญาทางการศึกษาแบบเดียวกับประชาชนในอาณาจักรอื่นที่ร่วมสมัยกัน มีการศึกษาในวัดเพื่อสืบทอดศาสนา พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครู มีการสอนการอ่านการเขียน และพระธรรมคำสอนต่าง ๆ ส่วนวิชาชีพนั้นเน้นหนักในด้านการช่างและศิลปกรรม

มีหลักฐานในจารึกสุโขทัยกล่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงโปรดให้สร้างพุทธศาลาและศาลาพระมาศใช้เป็นทีสอนกุลบุตรกุลธิดาชาววังขึ้นในบริเวณกลางดงตาลตามจารึกหลัก ๑ ซึ่งคงจะมีการสอนศิลปศาสตร์ การปกครองจารีตประเพณีต่าง ๆ สังคมสุโขทัยเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพระศาสนาอย่างมาก ชาววังลูกขุนส่วนใหญ่ประพฤติธรรมในระหว่างเข้าพรรษา ราษฎรคงมีความเห็นอกเห็นใจระหว่างกันและกันมากกว่าปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในสมัยสุโขทัยตอนปลาย ระบบการแบ่งชั้นวรรณะของคนมีอิทธิพลในสังคมมากขึ้น มีกฎหมายว่าด้วยทาส ซึ่งปัจจุบันถือกันว่าเป็นการลดคุณค่าของคนให้ต่ำลง ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากระบบสังคมของพระนครศรีอยุธยาที่เป็นได้

การพัฒนาทางการเกษตร มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการ นับตั้งแต่การสร้างเขื่อน ฝ่ายน้ำที่เมืองสุโขทัย เพื่อระบายน้ำเข้ามาใช้ในเมืองและพื้นที่ดินทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีให้น้ำท่วมไปในตัวด้วย การมีระบบชลประทานสมัยสุโขทัยซึ่งประกอบด้วยการนำน้ำมาไว้ในเมืองอย่างหนึ่ง การขุดคลอง ฝ่ายช่วยในการเพาะปลูกอีกอย่างหนึ่ง ชวนให้เชื่อว่าสังคมสุโขทัยนั้นมีการควบคุมแรงงานเพื่อการเกษตรซึ่งราษฎรมีได้ทำโดยลำพัง หากมีรัฐเป็นผู้ชี้แนะ จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า สังคมเช่นนี้จำเป็นต้องอาศัยการจัดการควบคุมแรงงาน ทั้งเพื่อการเกษตร การก่อสร้างวัดตุ และเพื่อสู้รบยามสงครามในสังคมสุโขทัย เมื่อที่ดินเป็นของแบ่งปันกันโดยกษัตริย์เป็นผู้นำ ผู้ถือสิทธิที่ดินจึงมิได้มีคุณค่าในตัวของมันเองเหมือนกับทรัพย์สินอื่น ๆ เช่นข้าวทาส บริวาร ปศุสัตว์ สัตว์พาหนะ ผลผลิตทางการเกษตร จารึกสุโขทัยยืนยันสิทธิสืบต่อบรรดาทรัพย์สินเหล่านี้จากพ่อมายังลูก แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าประชาชนสามารถสืบสิทธิที่ดินได้ด้วยลูก

๘. ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ความรุ่งเรืองของเมืองสุโขทัยหาได้จำกัดอยู่เพียงเฉพาะทางด้านศิลปกรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ความก้าวหน้าในการผลิตต่าง ๆ อีกหลายด้านได้รุดหน้าพร้อมกันไปด้วย โดยเฉพาะหากจะเปรียบเทียบความเจริญก้าวหน้าของการผลิตกับเมืองอื่น ๆ แล้วจะเห็นว่า สุโขทัยก้าวหน้ากว่าหลายด้าน ปัจจัยที่ทำให้ชาวสุโขทัยต้องคิดค้นสิ่งต่าง ๆ มากมายนั้น น่าจะเนื่องมาจากสภาพของพื้นที่ภูมิศาสตร์และความแห้งแล้งของดิน กับความจำเป็นในการดำรงชีวิต ซึ่งแยกประเภทของความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีออกได้ดังนี้

๑) เทคโนโลยีทางการเกษตร เนื่องจากสภาพพื้นที่บริเวณเมืองสุโขทัยเฉียงลาดจนไม่สามารถเก็บน้ำได้ตามธรรมชาติ ทั้งพื้นที่อยู่ติดภูเขา จำเป็นต้องพัฒนาแหล่งเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ชาวไทย

สมัยนั้นจึงได้ศึกษาและค้นพบการเก็บกักน้ำโดยการสร้างอ่างเก็บน้ำขึ้น จัดทำทำนบเชื่อมระหว่างเขา เรียกตามจารึกว่าศรีคางส์บ้าง ขุดเป็นบ่อหรือสระเรียกว่าตระพังบ้าง ที่เป็นอ่างน้ำขนาดมหึมาก็มี เช่น

ก. อ่างน้ำโขกพระร่วง^๑ เป็นอ่างใหญ่อยู่กลางหุบเขาทางทิศตะวันตกของเมือง สร้างเป็นทำนบดินเสริมด้วยศิลาแลง เชื่อมระหว่างเขาพระบาทใหญ่กับเขากิวอ้ายมา ทำนบสูงประมาณ ๓ - ๕ เมตร สามารถเก็บน้ำได้ประมาณ ๘๐,๐๐๐ - ๑๒๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร น้ำดังกล่าวนี้สามารถระบายไปตามคลองเสาหอเข้าไว้ใช้ในเมืองและใช้ในการเพาะปลูกในพื้นที่ด้านทิศใต้ และทิศตะวันตกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดี

ข. อ่างน้ำพระร่วง^๒ เป็นคันดินรูปเกือกม้าสำหรับเก็บน้ำอย่างทางด้านทิศตะวันตกของเมือง อยู่ติดกับเชิงเขาวัดสะพานหิน ใกล้กับบ่อวิญญิก เริ่มจากด้านทิศใต้ของเขาสะพานหินเป็นแนวตรงลงมาทางด้านทิศตะวันออกประมาณ ๒๐๐ เมตร แล้วหักมุมกลับไปทางทิศใต้ยาวประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร ปัจจุบันมีช่องขาดกลาง ต่อจากนั้นก็หักมุมไปทางทิศตะวันตกยาวประมาณ ๔๐๐ เมตร บริเวณภายในทำนบปัจจุบันเป็นป่าละเมาะไม่มีต้นไม้ใหญ่ ทำนบนี้สามารถกักน้ำไว้ใช้ตามวัดวาอารามที่อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันตก รวมทั้งเขตปามะม่วงได้เป็นอย่างดี ได้ทำนบหมายเลข ๒ ลงมาเป็นนาบึงเดียว ซึ่งเดิมเป็นตระพัง มีคันดินล้อมรอบ นอกจากนี้ยังมีตระพังข้างฝือกเป็นสระน้ำขนาดกลางอีก ๒-๓ แห่ง มีลำคลองเล็ก ๆ ระบายน้ำลงสู่คูเมืองด้านทิศตะวันตก

ค. ทำนบพระร่วง^๓ (ห้องทะเล-วังบ่อ) เป็นคันดินบังคับน้ำขนาดใหญ่ฐานกว้างประมาณ ๓๐ เมตร ยาวประมาณ ๗,๐๐๐ เมตร เริ่มตั้งแต่มุมกำแพงด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นแนวตรงไปยังทุ่งเขาพระบาทใหญ่ สามารถกักน้ำบริเวณทุ่งเขาพระบาทใหญ่ทางทิศใต้คลองเสาหอทั้งหมด ทำให้น้ำไหลบ่าลงมุมคูเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดี และสามารถป้องกันน้ำไม่ให้ท่วมบริเวณด้านทิศใต้ของเมืองได้ด้วย

ง. ทำนบพระร่วง^๔ เป็นคันดินอยู่ทางด้านตะวันออกของกำแพงเมือง เริ่มตั้งแต่คลองยางไปจดแนวคันดินด้านทิศใต้ของทำนบหมายเลข ๗ ผ่านคลองแม่ลำพัน ซึ่งเดิมมีฝายน้ำล้นสำหรับกั้นน้ำไว้ในคูเมือง (ปัจจุบันทางราชการสร้างทับของเดิมอีกครั้งหนึ่ง) แต่วิศวกรบางท่านเห็นว่าเป็นการป้องกันน้ำท่วมเข้ามาในเมืองมากกว่า

จ. ทำนบพระร่วง^๕ เป็นคันดินบังคับน้ำแบบเดียวกับหมายเลข ๖ รับน้ำฝนจากด้านตะวันตกของแม่โจน ให้ไหลลงสู่คูแม่โจนทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และระบายน้ำส่วนหนึ่งลงสู่คูเมืองด้านทิศเหนือ จากแม่โจนมีคลองส่งน้ำขนาดใหญ่ยาวประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ เป็นแนวไปทางด้านทิศตะวันออกไปลงคลองแม่ลำพัน มีคันดินขนานอยู่ด้านใน คลองดังกล่าวนี้อาจเป็นเส้นทางขนส่งสิ่งของโลกจากโรงงานอุตสาหกรรมทุกเรียงไปยังท่าเรือใหญ่ นำส่งต่อไปยังท่าเรือเดินทะเล

ฉ. ทำนบพระร่วง^๖ เป็นคันบังคับน้ำตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เพื่อบังคับน้ำจากที่ราบเชิงเขาด้านทิศเหนือของวัดสะพานหินและเขาพระบาทน้อยให้ไหลบ่าลงมาทางคูเมืองด้านทิศตะวันตกตามแนวทำนบ (ด้านนอก) มีคลองส่งน้ำขนานกันมาด้วย ยาวประมาณ ๓ กิโลเมตร เป็นแนวตรงไปยังแม่โจนรับกับทำนบหมายเลข ๕ ที่เหนือวัดศรีชุมคันดินหักเป็นมุมบ้านบังคับน้ำให้ไหลไปทางทิศตะวันตกด้วย

ข. ทำนบพระร่วง๗ (ทะเลน้อย ทะเลนาง) เป็นคันดินขนาดใหญ่รูปเกือกม้า มีพื้นที่ภายในทั้งหมดประมาณ ๒ ตารางกิโลเมตร มีซากโบราณสถานอยู่ภายในประมาณ ๒-๓ แห่ง บริเวณดังกล่าวนี้บางท่านเห็นว่าเป็นอ่างเก็บน้ำโบราณแต่บางท่านว่าเป็นนาหลวงสำหรับราชสำนัก

นอกจากอ่างเก็บน้ำและทำนบทั้งภายในและภายนอกเมืองแล้วยังมีสระพังและสระน้ำขนาดต่าง ๆ มากมาย แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองสุโขทัยรู้และเข้าใจแก้ไขความขาดแคลนน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภคได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นแม้พื้นที่ที่ทำการผลิตมีจำนวนจำกัด สภาพภูมิสถานของเมืองเชียงลาดทำให้เก็บน้ำไม่ได้ แต่ชาวไทยสมัยนั้นได้อาศัยความรู้ทางด้านชลประทานกักน้ำทั้งหมดในฤดูน้ำหลากเอาไว้ในฤดูกาลอื่น ๆ ที่แห้งแล้ง จนแผ่นดินมีความชุ่มชื้น สามารถทำการผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารเลี้ยงชาวเมืองได้เป็นอย่างดี ความก้าวหน้าดังกล่าวนี้นำไปสู่ความผาสุกของประชาชนในที่สุด

๒) ความก้าวหน้าทางด้านสาธารณสุข ในสมัยปัจจุบัน ชาวพื้นเมืองในถิ่นต่าง ๆ เป็นจำนวนมากยังคงดื่มน้ำจากลำคลอง หรือถ่ายอุจจาระตามชายป่า ชายทุ่ง ไม่รู้จักโทษของการไม่รักษาความสะอาดของสภาพแวดล้อม แต่ย้อนไปในสมัยสุโขทัย กลับปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า ประชาชนส่วนหนึ่งรู้จักสร้างส้วมหลุมและสลักหินเป็นแผ่นรองรับคล้ายหัวส้วมซีมในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าได้มีการพัฒนากิจการด้านสาธารณสุขขึ้นด้วย งานพัฒนาด้านสาธารณสุขที่น่าสนใจ เช่น

ด้านสุขาภิบาล

ในการสำรวจทางโบราณคดีของกรมศิลปากร ได้พบหัวส้วมทำด้วยหินเจาะรูตรงกลางเป็นรูปกลม มีรางน้ำไปทางหนึ่ง บางอันมีที่รองเท้าสำหรับนั่งด้วย แผ่นหินดังกล่าวนี้ตั้งอยู่เป็นฝาหลุมขนาดใหญ่ ซึ่งการขุดค้นได้พบขุยของอุจจาระเป็นปุ๋ยหมักอยู่ด้วย แม้หลักฐานดังกล่าวนี้จะพบอยู่เป็นจำนวนน้อยและพบในวัดก็ตาม แต่เป็นหลักฐานยืนยันถึงการเริ่มต้นการพัฒนาทางด้านสาธารณสุขของประเทศไทยครั้งแรก

บ่อและการกรองน้ำ

แม้จารึกของเมืองสุโขทัยจะยืนยันว่า กลางเมืองสุโขทัยนี้มีสระพังโพย สีใสกินดี แต่เชื่อว่าน้ำในสระพังต่าง ๆ ของเมืองคงไม่สะอาดเท่าที่ควร ประกอบกับได้มีการค้นพบท่อรูปกระบอกเคลือบปากแคบไม่มีก้น ทำให้คิดกันว่าสิ่งนั้นเป็นท่อน้ำในอดีต นอกจากนี้ยังมีการขุดบ่อน้ำดื่มเป็นจำนวนมากไว้ในเมืองเป็นการกรองน้ำจากสระพังต่าง ๆ

การผลิตยารักษาโรค

ความก้าวหน้าอีกด้านหนึ่งเกี่ยวกับอนามัยของประชาชนได้แก่การผลิตยารักษาโรค ซึ่งมีนาสมุนไพรมีแปลงหนึ่งอยู่บนเขาหลวง เป็นที่ปลูกพันธุ์สมุนไพรมานานสำหรับทำยารักษาโรคโดยเฉพาะ ปัจจุบันยังมีร่องรอย

ซากพื้นที่บางตอนเหลืออยู่ แสดงให้เห็นว่าได้เริ่มทำการเพาะพันธุ์สมุนไพรรักษาโรคเช่นบางประเทศดำเนินการในปัจจุบัน

๓) ความก้าวหน้าในการผลิตด้วยขามเครื่องปั้นดินเผาเคลือบ การเคลือบด้วยขามเป็นเทคโนโลยีที่สำคัญซึ่งชาวสุโขทัยสมัยโบราณได้พัฒนาแบบอย่างมาจากชาวจีน ได้ทำด้วยขามเครื่องปั้นดินเผาเคลือบ ๓ ประเภท คือ

ประเภทสีเขียวไขกา

ประเภทสีเทาดำ

ประเภทสีน้ำตาล

ประเภทเครื่องปั้นดินเผานั้นกลไกและกรรมวิธีส่วนใหญ่เอาแบบอย่างมาจากจีน แต่ก็มี การดัดแปลงรูปทรงและน้ำยาให้เป็นของตนเอง มีความงามและน่าใช้พอสมควร อุตสาหกรรม การเคลือบยังได้ก้าวหน้าไปสู่การก่อสร้างและการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมด้วยผลผลิตดังกล่าว นำความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่อาณาจักรเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังผลิตศิลปะพื้นบ้านเป็นรูปตุ๊กตา รูปสัตว์แบบต่างๆ อีกด้วย

๔) ความก้าวหน้าในด้านการก่อสร้าง นอกจากชาวสุโขทัยจะมีความชำนาญในการสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ในทางการก่อสร้างหรือด้านสถาปัตยกรรม ก็มีความน่าทึ่งอยู่เป็นอันมาก นับตั้งแต่การจัดระบบผังเมือง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าประหลาดใจว่า ชาวสุโขทัยรู้จักการแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตต่างๆ เช่น บริเวณศาสนสถาน ตลาด สวน ไร่ นา และเขตอุตสาหกรรมได้อย่างเหมาะสมที่ใดเป็นป่าไผ่ลี้ๆ เขาจัดเป็นเขตอรัญญิกที่สงบ ที่ใดอยู่ใกล้ลำน้ำก็ทำการอุตสาหกรรมซึ่งสะดวกในการขนส่ง ภายในเมืองก็จัดวางผังเมืองได้อย่างมีระบบ ด้วยเหตุนี้บ้านเมืองสุโขทัยจึงงามดังแก่ง ซึ่งทุกคนย่อมกล่าวชม

ด้านการสร้างศาสนสถาน เราต้องยอมรับว่าช่างไทยสมัยนั้นได้สร้างแบบอย่างสิ่งทีเการพหูขานในอุดมการณ์ของตนเองขึ้นเป็นแบบอย่างโดยเฉพาะ มีการคิดแบบรูปทรงของธาตุเจดีย์เป็นรูปดอกบัวบ้าง เป็นจอมแหบ้าง นอกเหนือไปจากแบบอย่างสถาปัตยกรรมขอมและลังกา แสดงให้เห็นว่ามีการปฏิวัติแนวความคิดและความรู้ทางการก่อสร้างอย่างกว้างขวาง

นายช่างวิศวกรเหล่านั้นรู้จักนำเอาวัสดุตามธรรมชาติของท้องถิ่น ใช้ในการก่อสร้างอาคาร เช่น ศิลาแลง หินชนวน วิศวกรเข้าใจระบบการทรงตัวของมวลสารที่มีน้ำหนัก จนสามารถสร้างเสาดและผนังอาคารด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่ คุมรูปร่างเป็นรูปทรงได้ตามต้องการ ความชำนาญเหล่านี้เห็นได้จากโบราณสถานที่ยังสมบูรณ์อยู่จนกระทั่งบัดนี้ ช่างไทยสมัยนั้นยังรู้จักนำเอาผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบไปใช้ในการตกแต่งอาคารสถานที่เช่น บราลี เสาระเบียงอาคาร ฯลฯ ด้วยเป็นการประสานผลผลิตทางด้านอุตสาหกรรมสู่การตกแต่งอาคารสิ่งก่อสร้าง

ในบรรดาสິงก่อสร้างที่น่าชมที่สุดได้แก่การทำอุโมงค์ในผนังวัดศรีชุม ซึ่งวัดนี้มีพระพุทธรูปขนาดใหญ่เป็นที่เคารพบูชาบนบานศาลกล่าวของประชาชนสมัยนั้น นักโบราณคดีบางท่านเสนอความเห็นว่าการทำอุโมงค์ดังกล่าวนี้เป็นเรื่องของการขี้นัดให้เห็นปรัชญาของพุทธศาสนา และมรรควิธีของการตรัสรู้ที่มีมืดและสว่าง ความมืดคืออวิชชา แสงสว่างคือวิชา

๕) ความก้าวหน้าในการหล่อโลหะ โลหะ เช่น เหล็ก ทองแดง ตะกั่ว เงิน และทองคำเป็นวัสดุที่มีความสำคัญต่อการหล่อหลอมโลหะ โดยเฉพาะการหล่อพระพุทธรูปสำริด ศิลปะของช่างไทยสมัยสุโขทัยแสดงให้เห็นว่าบรรพชนของเรามีความรู้ และสืบทอดความชำนาญมาแต่ดึกดำบรรพ์นับเป็นร้อย ๆ ปีทีเดียว

หลักการใหญ่ในการหล่อโลหะนั้นอาจมีการสร้างหุ่นด้วยดินเหนียวแล้วพอกด้วยขี้ผึ้งและตกแต่งผิวด้วยดินขี้วัว แล้วพอกด้วยดินเหนียวอีกชั้นหนึ่ง หลังจากนั้นนำโลหะที่เผาจนถึงจุดหลอมละลายเทใส่ลงไปตามสายขนวน จนโลหะลงไปแทนที่ขี้ผึ้งจนเต็ม ปล่อยให้เย็นแล้วจึงทุบเข้าพอกออกก็จะเหลือโลหะหุ้มหุ่นดินเหนียวตามที่ต้องการทำให้สามารถประหยัดโลหะในการสร้างรูปเคารพลงได้

การที่ต้องยกย่องความชำนาญดังกล่าวนี้ไม่ได้อยู่ที่ชาวไทยสามารถหล่อโลหะได้หากแต่สามารถหล่อศิลปกรรมขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศได้สำเร็จและงดงามหาที่ติมิได้

นอกจากการหล่อโลหะเป็นประติมากรรมรูปเคารพแล้ว ยังมีการทำภาชนะเครื่องมือ เครื่องใช้ ในการผลิตจำพวกมีดพร้า ฯลฯ ปฏิบัติกันมาจนเป็นคำพังเพยว่า *“เสริจหน้าม้า ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก”*

๕. การพาณิชย์นาวี

แม้สุโขทัยจะเป็นเมืองขนาดเล็ก แต่มีซากโบราณสถานที่ยังแสดงให้เห็นว่าฐานะกำลังทางเศรษฐกิจมั่งคั่งพอสมควร อาจเป็นปัญหาให้ท่านสงสัยว่า พุทธศาสนิกชนเหล่านั้นเอาทรัพย์จากไหนมาใช้ในการก่อสร้างดังกล่าว เพราะพิจารณาพื้นที่ในการเพาะปลูกก็มีจำกัด ป่าไม้และทรัพยากรชนิดอื่น ๆ ก็มีไม่มากนัก

ปัญหาดังกล่าวนี้จะไม่มีอะไรน่าสงสัยเลย หากได้ทราบว่า พระเจ้าแผ่นดินของสุโขทัยเน้นการพัฒนาประเทศหนักลงไปทางด้านการอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการทำด้วยขามเครื่องปั้นดินเผาเคลือบ ซึ่งอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีอยู่มากมาย แล้วส่งไปจำหน่ายในต่างประเทศ ทำกำไรมหาศาลให้แก่ราชอาณาจักร ก็กิจการอันนี้เจริญขึ้นมาได้ก็ด้วยเหตุที่ชาวไทยสมัยนั้นรู้จักจัดตั้งการพาณิชย์นาวี หรือลงทุนว่าจ้างชนชาติอื่น ๆ เช่น ชาวจีนดำเนินการค้าขายทางทะเล

เป็นที่ยอมรับทั่วโลกว่า การพาณิชย์นาวีเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชนชาติต่าง ๆ มาแล้วแต่โบราณ เพราะสามารถนำผลิตผลที่เหลือใช้ในประเทศของตนส่งออกไปจำหน่ายในดินแดนประเทศ

อื่น ๆ ที่อยู่ห่างไกล และนำทรัพยากรจากดินแดนอื่น ๆ เข้ามาพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ก็กิจการพาณิชย์นาวี จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นแขนงอาชีพพิเศษของประเทศที่สามารถยื่นออกไปในแผ่นดินที่ไม่จำกัดขอบเขต เพื่อแลกเปลี่ยนหรือแย่งชิงทรัพยากรของชนชาติอื่นในดินแดนอื่น ๆ มาทะนุบำรุงประชาชนในประเทศ

บรรพบุรุษของเราในสมัยสุโขทัยได้เห็นความสำคัญของกิจการพาณิชย์นาวี จึงได้สร้างหรือซื้อหรือลงทุนร่วมกับพ่อค้าชาติอื่น ๆ นำผลิตภัณฑ์จากโรงงานอุตสาหกรรมของเมืองสุโขทัยส่งออกทางทะเลไปจำหน่ายยังประเทศอื่น ๆ จนสามารถครอบครองตลาดในประเทศอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ บอร์เนียว สุมาตรา และมาเลเซีย ไว้ได้ระยะหนึ่ง แต่ต่อมาภายหลังเนื่องจากสภาพทางการเมืองในประเทศและความชำนาญในการเดินเรือไม่ดีพอ ทำให้เรือสินค้าส่งคโลกหลายสิบลำต้องอับปางลงในทะเลและโดยเหตุที่ขาดการพัฒนาาระบบการผลิตตลอดจนรูปทรงและเทคนิค ทำให้ธุรกิจอุตสาหกรรมการผลิตส่งคโลกประสบความเสียหายจนต้องยุติการค้าดังกล่าวลงอย่างสิ้นเชิงในเวลาต่อมาฐานะทางเศรษฐกิจของชาติจึงหันกลับไปสู่สังคมเกษตรกรรมอีกอย่างน่าเสียดาย

๑๐. การติดต่อกับต่างประเทศ

ผลจากการที่สุโขทัยมีการพาณิชย์นาวีขึ้นเพื่อนำสินค้าไปจำหน่ายในต่างประเทศนี้เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าสุโขทัยไม่ได้เป็นเมืองปิด หากมีการไปมาหาสู่ระหว่างประเทศต่าง ๆ เพื่อกิจการค้าเพื่อสัมพันธ์ไมตรี และอื่น ๆ ด้วย อย่างน้อยที่สุดการที่สุโขทัยส่งสินค้าออกไปจำหน่ายในประเทศต่าง ๆ จำเป็นที่จะต้องมีการตรวจตลาด การค้า และเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศนั้น ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ราชสำนักจีน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับนครสุโขทัยเป็นอย่างมาก ได้บันทึกเรื่องราวดังกล่าวไว้ว่า ในสมัยราชวงศ์ซ้อง ราชวงศ์ซ่ง และราชวงศ์หมิง มีการแลกเปลี่ยนราชทูตระหว่าง ๒ ราชอาณาจักรอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้โปรดให้ราชทูตไทยไปเมืองจีนเพื่อขอช่างจีนมาปรับปรุงการทำเครื่องถ้วยชามในเมืองสุโขทัยให้ทัดเทียมกับของจีน

สัมพันธ์ไมตรีไทย-จีน ดำเนินต่อมาในสมัยราชวงศ์หมิง เพราะในเมืองสุโขทัยมีการขุดค้นพบภาชนะเครื่องเคลือบของสมัยดังกล่าวเป็นจำนวนมาก นับแต่สินค้าประเภทเครื่องเคลือบสีเขียวไข่กา เครื่องเคลือบสีน้ำตาลขาว และสีน้ำเงินขาวตามลำดับ

นอกจากสุโขทัยจะมีการติดต่อกับจีนและประเทศในเอเชียอาคเนย์สมัยโบราณแล้วยังปรากฏในบันทึกของราชทูตเจาตางวนที่เดินทางเข้ามาในประเทศกัมพูชา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๙ อีกว่า มีชาวไทยอพยพเข้าไปทำนกออาศัยในราชอาณาจักรนั้นพร้อมกับนำระบบการทอผ้าไหม การเย็บปักถักร้อยเข้าไปเผยแพร่ด้วย ชาวกัมพูชาเรียนรู้ศิลปหัตถกรรมเหล่านี้จากไทย

ราชทูตจีนบันทึกเพิ่มเติมไว้อีกว่า ก่อนหน้านั้นชาวไทยได้ส่งกองทัพเข้าไปรุกรานประเทศกัมพูชา จนพระเจ้าแผ่นดินเขมรต้องเกณฑ์พลหญิง-ชาย เข้าร่วมสงครามป้องกันตนเอง ประจักษ์พยานในเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในแจ่มชัดในภาพจำหลักหินเรื่องกองทัพสยาม บนผนังปราสาทนครวัด

ส่วนทางด้านตะวันตก ซึ่งมอญมีอำนาจเป็นใหญ่ในเมืองหงสาวดี มีตำนานประวัติศาสตร์เล่าว่า มะกะโท ชาวมอญคนหนึ่งซึ่งเคยเข้ามาอยู่อาศัยในราชสำนักสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ต่อมาได้เป็นใหญ่มีอำนาจปกครองเมืองหงสาวดี และส่งบรรณาการมาถวายพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทำให้อำนาจของสุโขทัยแพร่หลายไปทางด้านตะวันตก

อนึ่ง สุโขทัยหาได้มุ่งแสวงหามิตรประเทศเพื่อประโยชน์ทางการค้าเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ในทางความคิดก็พยายามผูกไมตรีกับประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าทางปรัชญา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศาสนา ซึ่งขณะนั้นประเทศลังกาเป็นศูนย์กลางการพระพุทธศาสนาที่สำคัญถึงกับพระมหากษัตริย์ไทย โปรดให้อาราธนาสมเด็จพระสังฆราชซึ่งมาเผยแผ่ศาสนาในเมืองพันท (มอญ) มาจำพรรษาในเมืองสุโขทัย มีชาวลังกาจำนวนหนึ่งเดินทางเข้ามาอาศัยอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองสุโขทัย และตั้งหมู่บ้านชาวลังกาขึ้นด้วย

๑๑. ศาสนาและมายาศาตร์ในเมืองสุโขทัย

ชาวไทยเราในอดีตก็เหมือนกับมนุษย์ชนชาติอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเร้นลับบางอย่าง เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ อาจเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ พืช ร่อง ฟันผุ ถัดมากก็เป็นเรื่องวิญญานบรรพบุรุษ ก่อนที่จะค้นพบปรัชญาและพระธรรมคำสอนของศาสนาที่เคารพ

จากจารึกของเมืองสุโขทัย จะเห็นว่าในยุคหนึ่งมีการผสมผสานกันระหว่างธรรมชาติ ภูติผีปิศาจ เจ้าเขาเจ้าป่า กับพระพุทธศาสนาซึ่งแพร่หลายเข้ามาในภายหลัง เหตุนี้สิ่งเคารพของชาวไทยสุโขทัยแยกออกได้ดังนี้

๑. การนับถือผีบรรพบุรุษเจ้าป่าเจ้าเขา

เป็นความเชื่อเบื้องต้นของคนไทยโดยทั่วไป แม้กระทั่งในปัจจุบันนี้ คนภาคเหนือและภาคอีสานยังมีการนับถือผีบรรพบุรุษ คนไทยในภาคใต้ก็นับถือครุหมอ และงูใหญ่ ว่าเป็นทวด คนภาคกลางก็นับถือพระเสื้อเมืองทรงเมือง วลว ชาวสุโขทัยก็เช่นเดียวกัน มีการนับถือผีบ้าน ผีเมือง ผีบรรพบุรุษ จากจารึกของสุโขทัยทำให้ทราบว่า ทางด้านทิศใต้ของเมืองสุโขทัยมีสระรัตนวงษ์ มีพระขงพุงผี เป็นใหญ่กว่าทุกผี ในเมืองนี้ใครเช่นตีพลีถูก จะเจริญรุ่งเรือง ใครเช่นบตีพลีปลุก เมืองจักหาย

หรือก่อนทำสัญญาสัตยาบันระหว่างพระมหากษัตริย์แห่งสุโขทัยกับน่าน มีจารึกกล่าวถึงผีไว้ด้วยว่า

“แม่ผู้ใดบ่ชื่อไรไซ้ ใผ่ทั้งเสื่อใหญ่ เขาพูคา เขาผาคาน ผาแดง แผ่นแม่ศักดิ์ พระสอเสื่อทวนฮาง ทวนฮอน ปู่ขระหมัน หมันห้วยแสนคง ทั้งปู่เจ้าพระขงพุง เขาขรรง พระศรี ผีบง พระศักดิ์อารักษ์ทุกแห่ง”

๒. ศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์

ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลอยู่ในดินแดนนั้นด้วย เพราะปรากฏว่ามีเทวาลัยของพระผู้เป็นเจ้า และรูปเคารพต่าง ๆ อยู่ด้วยเช่น ที่ศาลตาผาแดง ครั้นถึงสมัยสุโขทัยความเชื่อถือเหล่านั้นยังคงสืบทอดต่อกันมาจนกระทั่งในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท โปรดให้หล่อเทวรูปขนาดใหญ่ ทำด้วยสำริดเป็นจำนวนมากประดิษฐานไว้ในเทวาลัยต่าง ๆ ในเมือง

นอกจากการเคารพเทพเจ้าต่าง ๆ แล้ว ไสยศาสตร์อันเป็นเรื่องของลัทธิดินตะรังซึ่งผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธและพราหมณ์เชื่อถือเกี่ยวกับเวทย์มนต์ คาถาอาคม ฯลฯ คงจะแพร่หลายในเมืองสุโขทัยอยู่ไม่น้อย เพราะปรากฏว่า มีตุ๊กตาเสียดบาลเคลือบทำเป็นรูปชายหญิงคู่กันในอาภักภักิริยาต่าง ๆ คล้ายกับการทำเสน่ห์ยาแฝดในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่า ไสยศาสตร์คงจะแฝงอยู่ในพุทธศาสนาด้วย

๓. พระพุทธศาสนา

เป็นศาสนาที่สำคัญและเป็นที่ยึดเหนี่ยวกันแพร่หลายมากที่สุดของชาวบ้านชาวเมือง และราชสำนัก ทั้งนี้เราจะสังเกตได้จากบรรดาซากโบราณสถานและโบราณวัตถุของสุโขทัย ซึ่งยังคงเหลือร่องรอยหลักฐานมากกว่าอย่างอื่น ๆ ทางด้านเอกสารก็มีการกล่าวถึงพุทธศาสนาอยู่หลายตอน และเชื่อกันว่าในชั้นแรกนั้นคงนับถือพุทธศาสนาซึ่งผ่านมาทางเมืองนครศรีธรรมราช มีพระเถระชื่อนครว ไปจำพรรษาที่เมืองสุโขทัย และเป็นพระสงฆ์ที่ประชาชนเลื่อมใสศรัทธา

ต่อมาภายหลังชาวสุโขทัยคงได้มีการติดต่อกับพระสงฆ์ชาวลังกา และเห็นว่าพระพุทธรูปที่ประเทศนั้นมีความเจริญมาก พระมหาธรรมราชาลิไทจึงได้อัญเชิญมาเป็นพระสังฆราชของเมืองสุโขทัย ขณะเดียวกันก็ส่งเจ้านายที่บวชเป็นพระสงฆ์ไปศึกษาพระศาสนา ณ เมืองลังกา กับจาริกแสวงบุญไปทางภาคใต้ของประเทศอินเดียด้วย

พระพุทธรูปในเมืองสุโขทัยแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. **คามวาสี** ได้แก่ฝ่ายพระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ที่วัดในเมือง ทำหน้าที่ทะนุบำรุงพระพุทธรูป และศาสนพิธีต่าง ๆ

๒. **อรัญวาสี** ได้แก่ฝ่ายพระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ที่วัดในป่า ประพฤติปฏิบัติธรรมและมุ่งแสวงหาธรรมที่บริสุทธิ์ โดยปฏิบัติทางด้านวิปัสสนา

๑๒. ศิลปกรรม

ศิลปกรรมของชาวไทยสมัยสุโขทัย เป็นศิลปะที่สะท้อนให้เห็นความศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวความคิดและอุดมการณ์ของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง การ

สร้างสรรค์งานต่าง ๆ เพื่อราชสำนักนั้นมีไม่มาก เพราะไม่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีมากนัก จากหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่เหลือให้เราเห็นในปัจจุบัน แสดงว่าบรรพบุรุษของเราได้เรียนรู้เทคโนโลยีต่าง ๆ เกี่ยวกับการหล่อสำริดก้าวหน้ามาก สามารถสร้างประติมากรรมขนาดใหญ่ที่สุดได้ ทั้งยังมีฝีมือยอดเยี่ยมกว่าทุกยุคทุกสมัย ประติมากรรมแต่ละชิ้นของสมัยสุโขทัยให้อารมณ์สะเทือนใจต่อผู้พบเห็นอย่างสูง แสดงว่าคนเหล่านั้นได้รับการศึกษาทางสุนทรียศาสตร์อย่างสูงส่ง และมีศรัทธาในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาอย่างเปี่ยมล้น จึงสามารถเนรมิตศิลปกรรมไทยสมัยนั้นได้อย่างวิจิตรบรรจง

ศิลปกรรมที่สำคัญอีกด้านหนึ่งของสมัยนั้นคือการแสดงดนตรี ละคอน ฟ้อนรำ มีข้อความปรากฏในจารึกหลัก ๑ เช่น

“ตบังกถ็กลงด้วยเสียงพาดเสียงพิน เสียงเลื่อนเสียงขับ ไครจกมักเล่น เล่น ไครจกมักหัว หัว ไครจกมักเลื่อน เลื่อน”

แสดงให้เห็นว่าเทศกาลของนครสุโขทัยนั้น บรรพบุรุษของเราประโคมเสียงดนตรีขับร้องฟ้อนรำกันอย่างสนุกสนาน จากวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงตอนหนึ่งกล่าวสนับสนุนในเรื่องนี้ว่า

“แล้วแสร้งก้องขับเสียงพาทย์เสียงพิน แตรสังข์พึงเสียงกลองใหญ่ และกลองราม กลองเล็กและฉิ่งฉ่อง บัณเฑาะว์วิงเวง ลางคนตีกลองตีพาทย์ ม้องตีกรับตีพิพทุกิ่ง ลางจำพวกคิด พินและสือของคอกแลกกันฉิ่งฉิ่งรำ จับริป่าเต็มเล่นสรรพ มักคุณทั้งหลายสรรพควียคนตีอยู่ครั้นเครื่องอลวนอลเวงตั้งแต่มันดิน จะถล่ม.....”

ทางด้านวรรณกรรม พ่อขุนรามคำแหงมหาราชประดิษฐ์แบบอย่างอักษรของตนเองขึ้นใช้โดยตัดแปดมาจากอักษรขอม ทำให้เกิดเป็นแบบฉบับอักษรของตนเองในปี พ.ศ. ๑๘๒๖ และให้อิทธิพลแก่ลาวและชาวไทยภาคอื่น ๆ ในเวลาต่อมา วรรณกรรมสุโขทัยนอกจากจะปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลายหลักแล้ว ยังมีหนังสือที่เขียนบนสมุดไทยดำ คือ เรื่องไตรภูมิพระร่วง เข้าใจว่าเป็นวรรณกรรมสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท หนังสือเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ได้ทรงศึกษาปรัชญาและเรื่องราวในพระพุทธศาสนาอย่างแตกฉาน ทรงเป็นปราชญ์ที่ชาญฉลาดพระองค์หนึ่ง

๑๓. ประเพณี

มีหลักฐานด้านเอกสาร จารึกและศิลปพื้นบ้านรูปตุ๊กตาดินเผาอันแสดงถึงประเพณีของชาวไทยสมัยนั้นอยู่หลายประการ นอกจากมีประเพณีการเกิด แก่ เจ็บ และตายแล้วยังมีการจัดเทศกาลงานเมืองขึ้นตามวันสำคัญทางศาสนาด้วย จารึกสุโขทัยหลัก ๑ กล่าวว่า

“เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียรช่อมคนเสียดกันเข้ามาดูท่านเผาเทียน ท่านเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้มีคังจกแตก” และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

“เมื่อออกพรรษากฎาณเดือนนี้จึงแล้ว เมื่อกรานกฐินมีพนมเบ็ญพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนโนน บริวารกฐิน โยชาน.....คืบคักคองด้วยเสียงพาดเสียงพิณ เสียงเลื่อนเสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน”

เทศกาลประเพณีสมัยนั้นในแต่ละครั้งจะมีการบรรเลงสังคีต เป่าปี่ ตีตะโพน ประสานด้วยเสียงพาทย์เสียงพิณ โหมประโคมกันเป็นที่รื่นรมย์สนุกสนานครื้นเครง บางครั้งมีการตั้งกระบวนแห่เทียนแห่งพนมหมาก พนมเบ็ญไปไหว้พระพุทธรูปบ้าง จุดประทิปี่เสียงเทียนและดอกไม้ไฟเป็นที่สว่างไสวสลับกับเสียงของไฟพะเนียง ไฟลูกหนูและพลุไฟแบบต่าง ๆ

ในเทศกาลต่าง ๆ ประจำปี ผุ้ชนภายในกำแพงเมืองและที่อยู่อาศัยอยู่รายรอบ คงจะเดินทางเข้าไปร่วมพิธีกรรมภายในซึ่งตามประทิปี่โคมไฟสว่างไสวและอีกก็ทักด้วยดุริยางค์ดนตรี เสียงพาทย์เสียงพิณเป็นที่สนุกสนานกันอย่างยิ่ง

ในเทศกาลเหล่านี้ หนุ่มสาวชาวสุโขทัย คงจะได้ตกแต่งกายไปประกวดประชันกันอย่างเต็มที่ การแต่งกายของชาวพื้นเมืองสมัยนั้นอาจศึกษาได้จากภาพประติมากรรมรูปปั้น ประติมากรรมสำริด จิตรกรรมลายเส้น และเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีหลักฐานแสดงให้เห็นว่ากุลสตรีสมัยนั้นคงมีการนุ่งผ้าถุงและโจงกระเบน ประดับร่างกายด้วยเครื่องอัญมณี แก้วแหวน กำไลเท้า กำไลแขน กำไลมือ กรองสอที่สวยงาม ประติมากรรมรูปเคารพบางชิ้นซึ่งมีเครื่องประดับเคียรเป็นรัศมีเกล้าและมงกุฎที่สวยงามยิ่ง คงเอาแบบอย่างมาจากการแต่งกายของชนชั้นสูงในสังคม สำหรับทรงผมของกุลสตรีสมัยนั้นก็มีทั้งที่ปล่อยประบ่าและนุ่งเป็นมวยรัดด้วยเกี้ยว ปักด้วยปิ่นอย่างสวยงาม ส่วนผู้ชายรัดเกล้าผมเป็นมวยไว้ตรงกลางศีรษะ ถ้าเป็นบุคคลชั้นสูงมีรัศมีเกล้าทำด้วยเงินและทองคำสวยงามมาก หากใส่เสื้อจะเป็นเสื้อแขนสั้นคอกลม มีเครื่องประดับทำด้วยทองคำและเงินตามฐานะ ผู้หญิงเกล้าผมและปล่อยเป็นปอยก็มี นุ่งผ้าถุงเป็นลายดอกไม้แบบต่าง ๆ ยาวลงจรดข้อเท้า ใส่เสื้อแขนยาวทรงกระบอก ขุนนางและพวกเจ้านายคงจะนุ่งผ้าโจงกระเบน ใส่เสื้อแขนสั้นผ่าอก บางคนซึ่งอาจเป็นทหารคงใส่หมวกหัวเม็ด

บทสรุป

ความมั่นคงของรัฐและการปกครองฐานะของเมืองสุโขทัย

เมื่อเมืองสุโขทัยได้กำเนิดขึ้นในขณะที่ยุทธจักรโบราณ เช่น ยโสธรปุระ พุกาม กำลังเสื่อมความสำคัญทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมลงทีละน้อย พร้อมด้วยหลักฐานเอกสาร จารึก และโบราณสถาน โบราณวัตถุต่าง ๆ มากมายที่ยืนยันให้เห็นอำนาจทางการเมือง ศิลปและวิทยาการสาขาต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ร่วมระยะเวลาเดียวกันนี้หาใช่เพียงสุโขทัยเพียงเมืองเดียวเท่านั้นที่มีอำนาจขึ้น

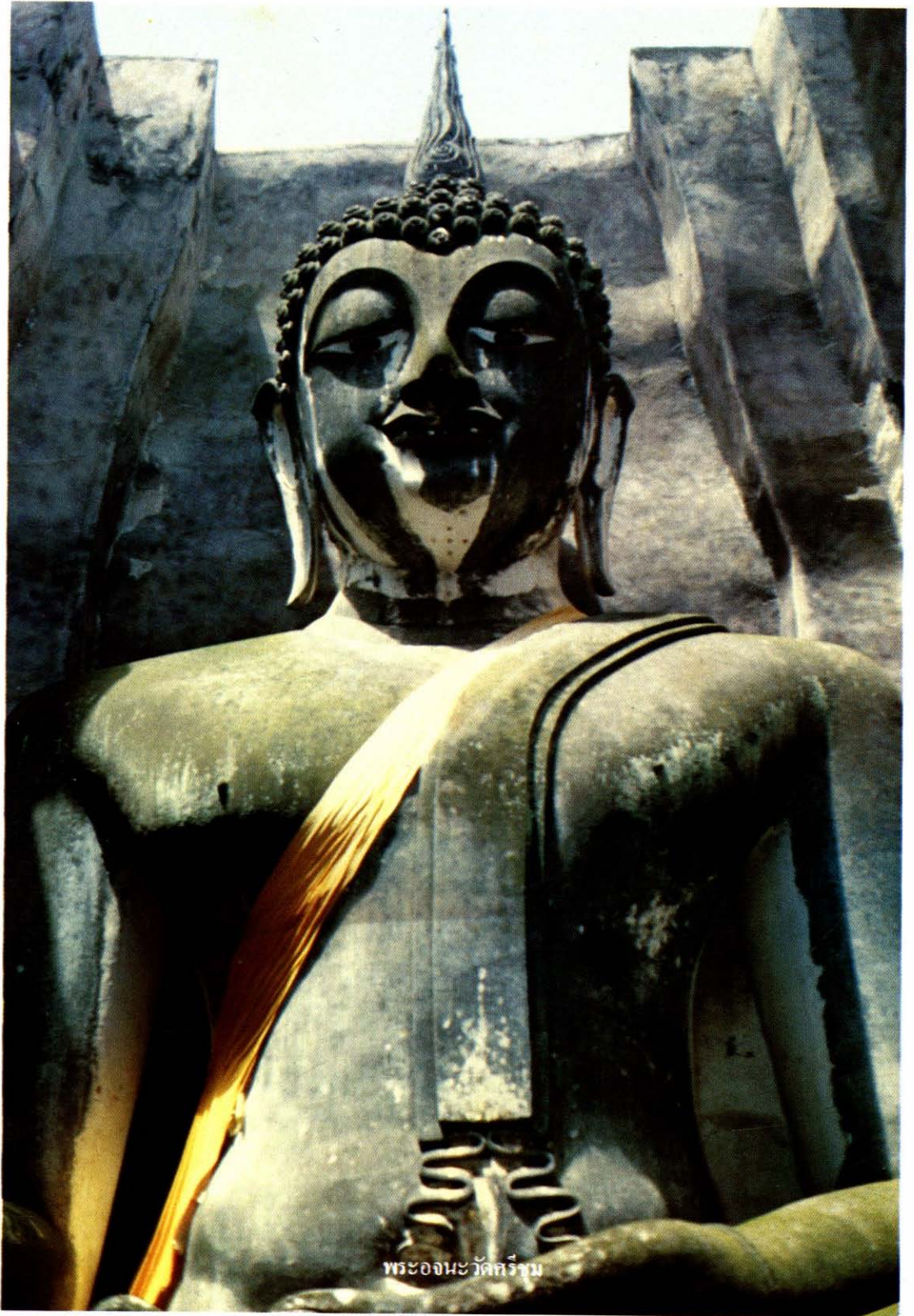
ในดินแดนภาคเหนือของประเทศ กษัตริย์ราชวงศ์มังรายได้ขยายอาณาเขตทางการทหารและการพัฒนาทางการผลิตและการปกครองจนมีความมั่นคงเป็นอาณาจักรลานนาไทยขึ้น มีขอบเขตพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล พร้อมด้วยกำลังคนและทรัพยากรต่าง ๆ มากมาย ทางด้านทิศใต้ของเมืองสุโขทัยลงไปดินแดนภาคกลางของประเทศยังมีอาณาจักรละโว้-โยธยาซึ่งครอบครองดินแดนบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำป่าสักค่อย ๆ เรืองอำนาจขึ้นแทนที่ พร้อม ๆ กับเมืองสุพรรณภูมิซึ่งครอบครองดินแดนทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาและในส่วนปลายแหลมมลายูก็เช่นเดียวกัน เมืองตามพริงหรือนครศรีธรรมราชสามารถครอบครองพื้นที่ประชากรและทรัพยากรเป็นจำนวนมากร่วมสมัยกับราชวงศ์มังรายที่เข้ายึดครองปลายแหลมมลายูทั้งหมด ส่วนทางด้านตะวันตกของไทยนั้นชาวพม่าได้เข้าครอบครองพื้นที่ของมอญและไทยใหญ่ไว้ในอำนาจ

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของแหลมอินโดจีนในครั้งนี้นำผลมาถึงสุโขทัยด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลประโยชน์เกี่ยวกับกำลังคนและทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากสุโขทัยถูกบังคับให้ตกอยู่ในวงล้อมของอาณาจักรอื่น ๆ เช่น ลานนาไทย พม่า เวียดนาม ละโว้-โยธยา และสุพรรณภูมิ ทำให้ไม่สามารถขยายอำนาจเข้าครอบครองทรัพยากรและแรงงานไพร่บ้านพลเมืองจากดินแดนอื่นมาเป็นกำลังสำคัญทางการผลิตได้ ความจำเป็นเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองที่บีบบังคับนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ผลักดันให้ผู้ปกครองเมืองสุโขทัยหันไปพัฒนาพื้นที่ที่จำกัดกำลังคนจำนวนน้อยให้เร่งการผลิตและความอุดมสมบูรณ์แก่เมือง โดยพัฒนาระบบการบังคับน้ำจนประสบความสำเร็จในขณะที่เมืองอื่น ๆ ซึ่งมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์กว่าให้ความสนใจน้อย โดยเหตุนี้ ในระยะต้นของเมืองสุโขทัย จึงมีความอุดมสมบูรณ์พอสมควร ซึ่งหมายถึงประชาชนและไพร่บ้านพลเมืองมีความผาสุก จนปรากฏข้อความในศิลาจารึกดังกล่าวมาแล้ว

แต่.....ความผาสุกเหล่านี้ไม่ใช่ของจริงยั่งยืนนัก เพราะเพียงภายหลังที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชสวรรคต เกิดการแก่งแย่งอำนาจกันขึ้นระหว่างลูกเจ้าลูกขุน เกิดความระส่ำระสายขึ้นจนพระมหาธรรมราชาลิไทต้องใช้กำลังทหารเข้าทำการปราบปราม (ผู้ที่แย่งสิทธิ์แห่งบัลลังก์พระมหาธรรมราชาลิไทไปนั้นน่าจะได้แก่พ่อขุนจ้วนาคม) บ้านเมืองจึงเป็นปึกแผ่นอีกครั้งหนึ่ง

ด้วยเหตุที่สถานที่ตั้งของเมืองอยู่คาบกลางระหว่างนครเชียงใหม่ทางด้านเหนือกับพระนครศรีอยุธยาทางด้านใต้ และอยู่ในเส้นทางระหว่างหงสาวดี และพระนครศรีอยุธยา ทำให้สุโขทัยต้องอยู่ในระหว่างเสื่อและจระเข้ตลอดเวลา ในที่สุด แรงผลักดันและเป้าหมายในการขยายอาณาเขตของลานนาไทยและพระนครศรีอยุธยาบีบบังคับให้สุโขทัยต้องทำสงครามเพื่อปกป้องดินแดน กำลังคนและทรัพยากรของตนเองอย่างเต็มที่ เอกสารทางด้านประวัติศาสตร์ในสมัยกลางนี้ บันทึกไว้ทั้งในด้านพงศาวดารของพระนครศรีอยุธยา เชียงใหม่และจารึกของสุโขทัยเอง

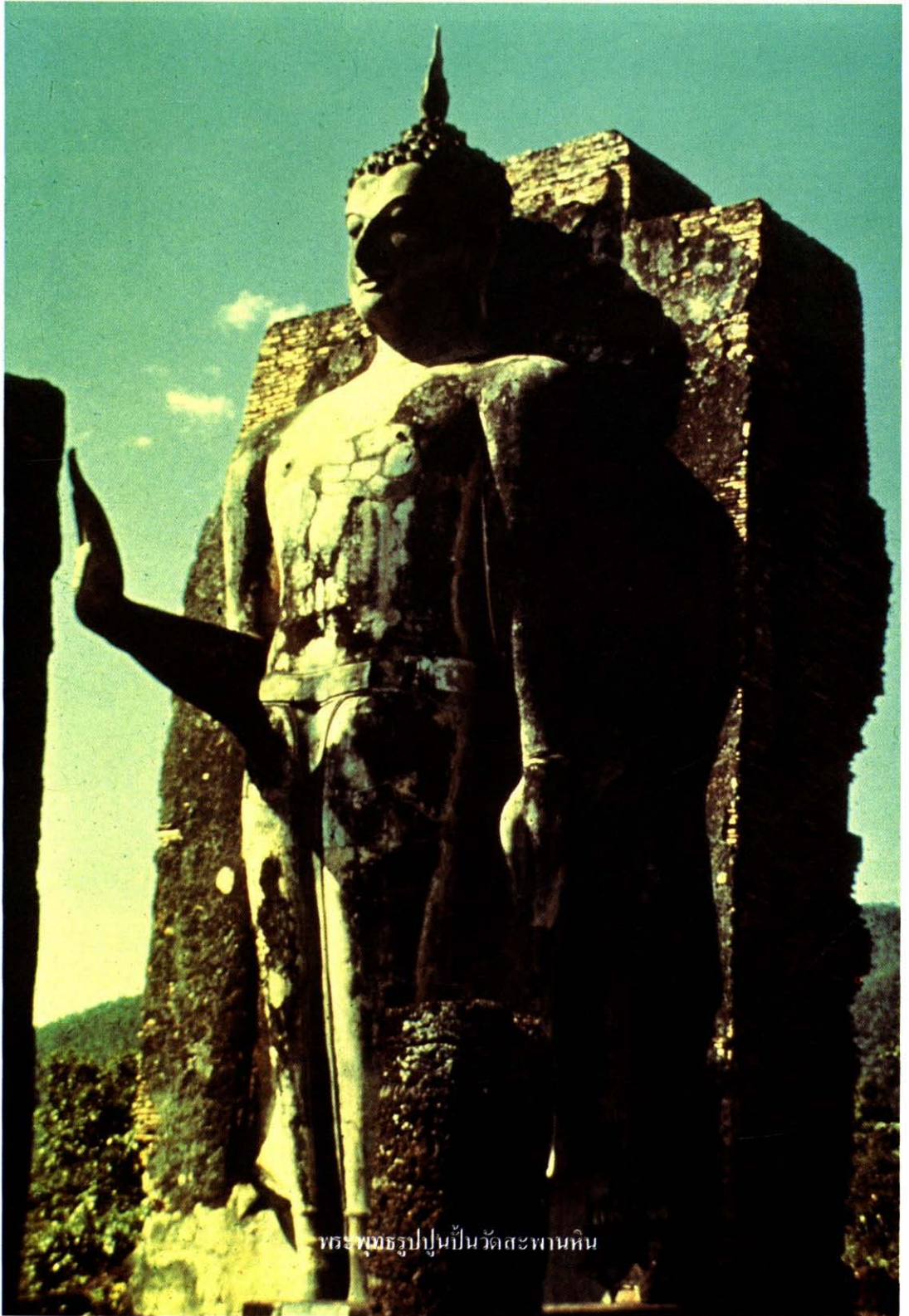
สาเหตุของสงครามลานนาไทย-สุโขทัย และอยุธยา นั้น มีมูลเหตุจากเจตนาธรรมณ์ของอาณาจักรลานนาไทยและพระนครศรีอยุธยา มากกว่าเป็นความประสงค์ของเมืองสุโขทัย ทั้งนี้เพราะปัจจัยทางด้านทรัพยากรและกำลังคนของอาณาจักรทั้งสองที่จะครอบครองพื้นที่สุโขทัย ทำให้พระนครศรีอยุธยาและลานนาไทยซึ่มกำลังพลเข้าไปเมืองสุโขทัย จนกระทั่งสมเด็จพระเจ้าอู่ทองได้ใช้กำลังเข้ายึดครองเมือง

พระอจนะวัดศรีชุม

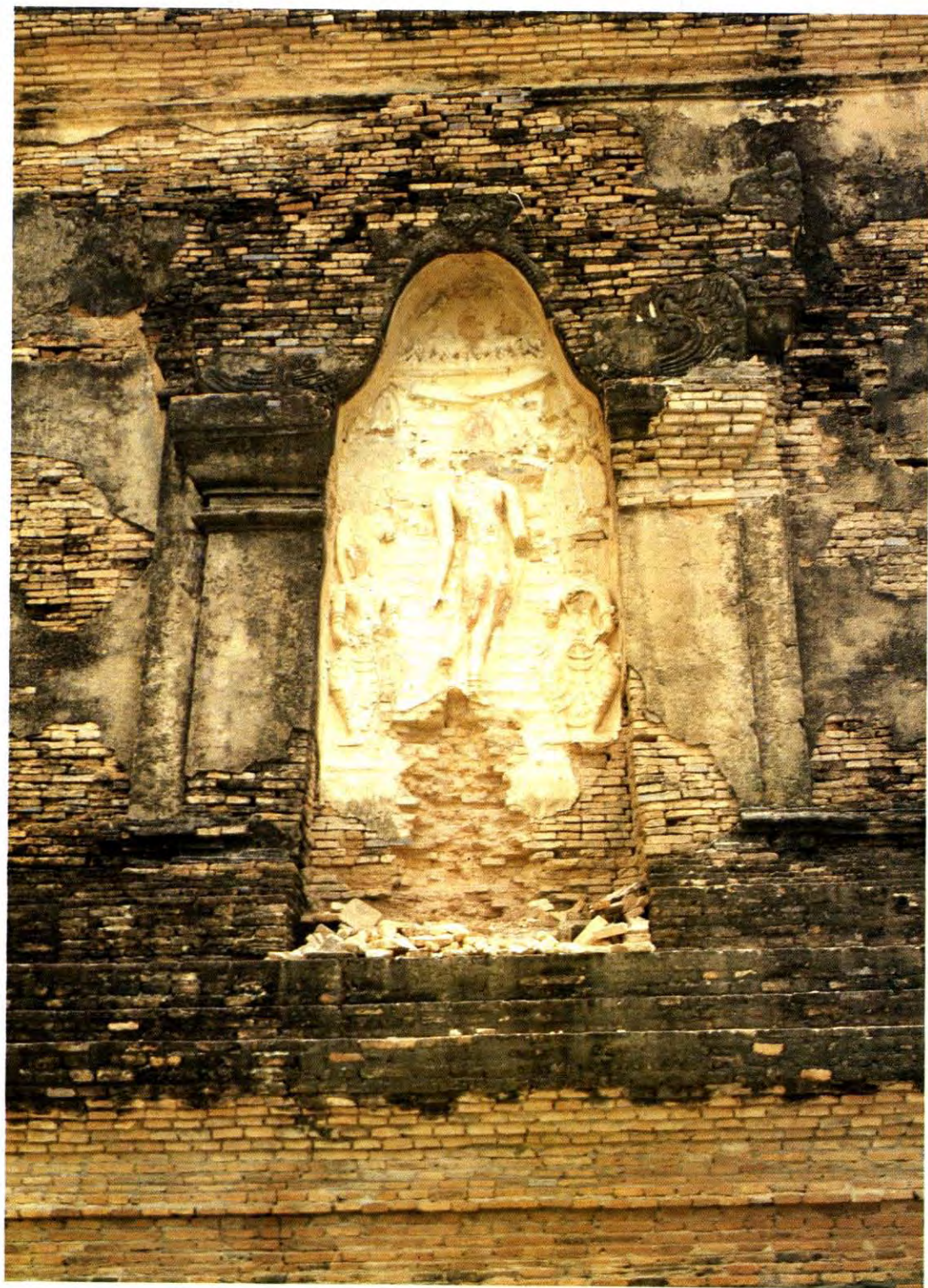

ลวดลายและอักษรจากหินจำหลักในวัดศรีชุม

พระพุทธรูปปูนปั้นวัดสะพานหิน

หน้าว่าง

ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถานวัดตระพังทองกลาง เป็นศิลปะแบบสุโขทัยที่งดงามมาก

พระพุทธรูปหินสี ประดิษฐานแบบบุโขทัย ปัจจุบันที่ประดิษฐาน ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

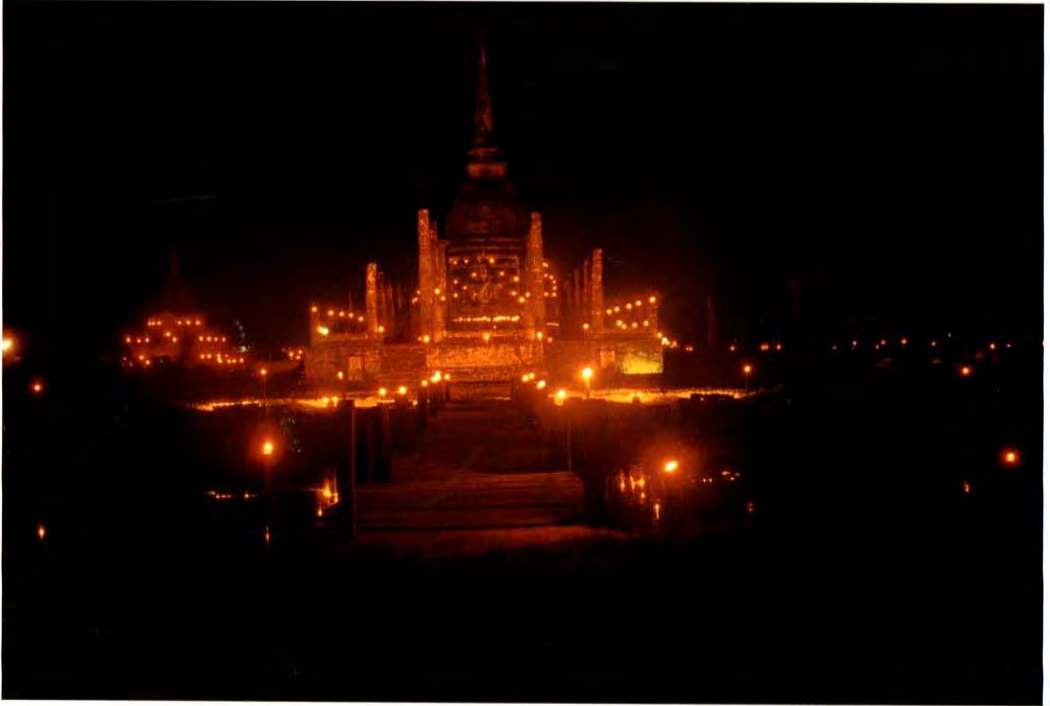
สถาปัตยกรรมศิลปะแบบลพบุรีที่แผ่กระจายทางพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนและผู้สืบทอดศาสนาในปัจจุบัน

เครื่องปั้นดินเผาเคลือบ ไข้เป็นส่วนประกอบโบราณสถาน

เทศกาลเผาเทียนเล่นไฟที่สุโขทัย

เทศกาลเผาเทียนเล่นไฟที่สุโขทัย

เทศกาลเผาเทียนเล่นไฟที่สุโขทัย

สองแคว (พิษณุโลกหรือชัยนาท) แต่สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ได้ขอเมืองคืนในที่สุด เมื่อเมืองสุโขทัย ถูกกองทัพของพระนเรศวรหรือยุทธการน่านนี้เป็นธรรมดาอยู่เองที่ผู้ปกครองสุโขทัยจะต้องรับหาพันธมิตร มาช่วยเหลือเป็นฐานกำลัง ซึ่งในขณะนั้นไม่มีอาณาจักรไหนจะมีกำลังมากไปกว่าอาณาจักรลานนาไทย เพราะฐานะทางเศรษฐกิจและกำลังคนของอาณาจักรลานนาไทยมีกำลังใกล้เคียงกับพระนเรศวรหรือยุทธยา โดย ข้อเท็จจริงแล้วลานนาไทยเองก็ปรารถนาสุโขทัยไว้ในอำนาจจึงถือโอกาสเข้าช่วยเหลือทันที แต่ผลจาก สัมพันธมิตรดังกล่าวนี้อยู่ไม่นานนัก สุโขทัยมองเห็นทันทีว่าลานนาไทยไม่ได้มีเจตนาที่จะให้การช่วยเหลืออย่างจริงจัง แต่แอบแฝงซ่อนเป้าหมายอื่นเอาไว้ด้วย ในที่สุดสุโขทัยต้องแยกตัวออกมาและนำไปสู่การทำสงครามกับนครเชียงใหม่ในที่สุด

การที่ผู้ปกครองสุโขทัยหนีเสือไปปะจระเข้เช่นนี้ ทำให้พระมหาธรรมราชาลิไทต้องแสวงหา มิตรจากเมืองเล็ก ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องทางเครือญาติ เช่น เมืองแพร่และเมืองน่าน เป็นต้น มีการทำสัญญา ร่วมระหว่างกัน ดั่งมีข้อความปรากฏในจารึกสุโขทัยบรรยายถึงเรื่องนี้ไว้อย่างน่าสนใจ ในขณะเดียวกันผู้ ปกครองสุโขทัยก็พยายามใช้พุทธธรรมให้เป็นประโยชน์ในทางการเมืองเพื่อรักษาความมั่นคงปลอดภัย ของรัฐไว้ให้มากที่สุด ผลจากพุทธธานภาพดังกล่าวยังความเป็นเอกราชของเมืองสุโขทัยอยู่ระยะหนึ่ง

การเสื่อมอำนาจทางการเมืองของสุโขทัย

ความสงบของเมืองสุโขทัยมีอยู่ไม่นานนัก เพราะในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชแห่งพระ นครศรีอยุธยา ได้ส่งกองทัพเข้าโจมตีเมืองชายแดนของสุโขทัยครั้งแล้วครั้งเล่าหน่นเนื่องต่อกันมาจน กระทั่งพระนครศรีอยุธยายึดได้เมืองชากังราว (กำแพงเพชร) ไว้ในอำนาจในปี พ.ศ. ๑๙๒๑ ทำให้ฐานะ ของสุโขทัยคลอนแคลนและต้องสูญเสียอำนาจทางการเมืองในเวลาต่อมา

การที่พระนครศรีอยุธยายึดเมืองสุโขทัยไว้ในอำนาจนี้ เป็นการขัดผลประโยชน์ของอาณาจักร ลานนาไทยที่ปรารถนาจะเข้าครอบครองเมืองสุโขทัยเช่นเดียวกัน จึงส่งกำลังลงมาช่วยในลักษณะพันธมิตร เป็นผลให้กองทัพลานนาไทยและพระนครศรีอยุธยาต้องทำการต่อสู้แย่งชิงเมืองสุโขทัยกันขึ้น เป็นสงคราม ที่ยืดเยื้อเป็นเวลานาน ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะอยู่หลายครั้ง

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเห็นว่าการจะปกป้องเมืองสุโขทัยไว้ได้นั้น จำเป็นจะต้องย้าย กองบัญชาการไปอยู่ในสมรภูมิที่ใกล้เคียง จึงเสด็จมาประทับที่เมืองพิษณุโลกแทนพระนครศรีอยุธยา ผล จากการกระทำนี้ทำให้อำนาจของสุโขทัยหมดกำลังในการที่จะดิ้นรนเพื่อความเป็นอิสระของตนเอง ฐานะ ของเมืองจึงลดความสำคัญไปในที่สุด สุโขทัยกลายเป็นเมืองเอกเมืองหนึ่งของพระนครศรีอยุธยา ผู้ปกครอง เมืองในชั้นหลังก็คือเจ้านายของสุโขทัยที่พระมหากษัตริย์ของพระนครศรีอยุธยาทรงแต่งตั้งทั้งสิ้น

เมืองสุโขทัยยังคงมีประชาชนอาศัยสืบทอดมาจนกระทั่งในสมัยรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา แต่อยู่ในฐานะที่ต้องส่งส่วยอากรและผลผลิตให้แก่พระนครศรีอยุธยาบ้าง เก็บผลประโยชน์ส่งพม่าบ้าง

คามเหตุการณ์ของสงครามจบจนกระทั่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพไม่ยอมอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าที่เมืองแครงในปี พ.ศ. ๒๑๒๗ พระองค์โปรดให้กวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองเหนือลงไปไว้เมืองอยุธยาทั้งหมดทำให้สุโขทัยกลายเป็นเมืองอ่อนกำลังลง

การที่เมืองสุโขทัยอ่อนกำลังลงเช่นนี้ เป็นผลให้บรรดาสิ่งก่อสร้าง ปราสาทราชวัง วัดวาอาราม คูเมือง กำแพงเมือง และระบบการชลประทานต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตมาในอดีตถูกภัยธรรมชาติ รุกเข้าแทนที่ ถนนหนทางเริ่มชำรุด คูเมือง คลองส่งน้ำเริ่มตื้นเขิน วัดวาอารามชำรุดทรุดโทรม จนเกิดป่าไม้เบญจพรรณต่าง ๆ เข้าปกคลุมพื้นที่ บ้านเมือง วัดวาอารามที่โอ้อ่ากลายเป็นป่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเห็นว่าศิลปโบราณวัตถุทางศาสนา เช่น เทวรูปและพระพุทธรูปที่งดงามถูกทอดทิ้งอยู่กลางดงกลางป่าไม่เกิดผลในการพระศาสนาแต่อย่างใด จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายประติมากรรมล้ำค่าเหล่านั้นไปประดิษฐานตามวัดวาอารามต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา ศิลปกรรมของเมืองสุโขทัยส่วนหนึ่งจึงเก็บรักษาอยู่ในกรุงเทพมหานครสืบต่อมาจนกระทั่งบัดนี้ สิ่งที่เหลือเป็นอนุสรณ์ของความเป็นใหญ่ของเมืองในอดีตมีเพียงแต่ซากของสถาปัตยกรรมที่ปรักหักพังเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

สรุปสุโขทัยในประวัติศาสตร์

กล่าวได้ว่าชุมชนสุโขทัยเป็นหนึ่งในบรรดาชุมชนทั้งหลายที่มาตั้งตนเป็นอิสระในบริเวณแถบนี้ เช่นชุมชนเมืองฉอด ชุมชนเมืองเชียงทราย สำหรับชุมชนสุโขทัย ได้มียึดครองเมืองที่สร้างอยู่ก่อนแล้ว มิใช่มาสร้างเมืองใหม่ สุโขทัยก้าวขึ้นสู่ความเจริญสูงสุดในสมัยราชวงศ์พระร่วง ราชวงศ์นี้เป็นญาติกับกลุ่มชนทางเหนือตั้งปรากฏหลักฐานในจารึกหลักที่ ๔๕ ชื่อที่ปรากฏในจารึก แสดงการลำดับญาติวงศ์ของกลุ่มชนที่เข้ามายึดครองสุโขทัย สุโขทัยเมื่อกำเนิดขึ้นมาเป็นรัฐนั้น เป็นรัฐที่เกิดจากชุมชนเมือง มีเมืองสุโขทัยศรีสัชชนาลัย เป็นส่วนสำคัญในตำนานและจารึกมักกล่าวถึงความสำคัญของศรีสัชชนาลัยและสุโขทัยควบคู่กันไป หลักฐานทางโบราณคดีมีปรากฏว่าเมืองศรีสัชชนาลัยและสุโขทัยมีอายุมาก่อนที่ราชวงศ์พระร่วงจะครองสุโขทัย หลักฐานดังกล่าวได้แก่โบราณสถานเก่าแก่ เช่น ศาลาผาแดง วัดพระพายหลวง วัดพระบรมธาตุเชิงียง

คนในชุมชนสุโขทัยอยู่กันเป็นหย่อมตามความอุดมสมบูรณ์ของที่มา กลุ่มคนเหล่านี้มีศูนย์สังคมอยู่ตามวัดต่าง ๆ ติดต่อกันด้วยแนวเชื่อมโยงทางการเกษตร โดยอาศัยแนวคู คลอง คันดิน มีเมืองสำคัญเป็นหลักได้แก่ พระบาง กำแพงเพชร สุโขทัย ศรีสัชชนาลัย ทุกขัง บางยม พิชณุโลก สอดคล้องกับหลักฐานการกระจายของศิลปวัฒนธรรมในบริเวณซึ่งอิทธิพลของสุโขทัยแผ่ไปถึง นอกจากนั้นสุโขทัยอยู่กึ่งกลางล้อมรอบด้วยลานนาทางเหนือ มอญทางตะวันตก เวียงจันทน์เวียงคำทางตะวันออก ไอยชยาและสุพรรณภูมิทางใต้ ตามเหตุผลที่แสดงมาชวนให้คิดว่าขอบเขตของสุโขทัยควรมีขนาดใกล้เคียงกับอาณาจักรร่วมสมัย ความกว้างขวางของอาณาเขตตามจารึกหลักที่ ๑ เป็นเพียงการแผ่ไปของกำลังอำนาจทางทหารไม่ใช่จัดระเบียบการปกครองเป็นขอบเขตแน่นอน เพราะวิธีปกครองสำหรับอาณาเขตอันกว้างขวางนั้น

รัฐต้องมีพื้นฐานการคุมอำนาจที่มั่นคงมากกว่าความผูกพันและจับรั้วร่วมกัน อันเกิดจากผู้นำที่เป็นนักรบ และเป็นธรรมราชาเท่านั้น จึงไม่น่าประหลาดเลยที่สมัยหลังพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว สภาพของสุโขทัย คือ

“เมื่อชั่วพระยารามราช...กว้างขวางรอดทุกแห่ง...เป็นเจ้าเป็นขุนอยู่บ้านเมืองขาด...” ซึ่งให้เห็นว่าเมืองเล็กเมืองน้อยต่างตั้งตนเป็นใหญ่ได้โดยง่าย

เพราะฉะนั้น สุโขทัยควรมีอาณาเขตด้านตะวันตกไม่ไกลไปถึงเมืองฉอด เพราะภูมิประเทศอันทุรกันดารเป็นอุปสรรคอยู่ทางใต้สุดคงลงมาถึงพระบางหรือนครสวรรค์ ทางเหนือขึ้นไปเพียงอุตรดิตถ์ทุ่งยั้ง บางยม ตะวันออกเฉียงใต้ กินบริเวณสระหลวง สองแคว พิษณุโลก ตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชาลิไท เมืองพิษณุโลกคือเมืองซึ่งกษัตริย์สุโขทัยพยายามยึดไว้เพื่อกันอำนาจทางอยุธยา จนกระทั่งเมืองนี้มีฐานะเป็นเสมือนที่ประทับอีกแห่งหนึ่งของกษัตริย์สุโขทัย เป็นศูนย์แห่งอำนาจควบคุมอีกแห่งหนึ่งออกไปจากเมืองสุโขทัย

สภาพของบรรดาเมืองเล็กเมืองน้อยที่จะมาขึ้นต่อสุโขทัย เมื่อสุโขทัยมีกำลังและผู้นำที่มีความสามารถ เป็นสิ่งธรรมดาที่หัวเมืองใกล้เคียงย่อมอ่อนน้อมต่อกำลังทัพอันเข้มแข็งของสุโขทัยในบางเวลา สร้างพันธมิตรด้วยความเกรงอำนาจสุโขทัย ส่วนเมืองใกล้เคียงขึ้นกับสุโขทัย และอยู่ในพระราชอาณาเขตของสุโขทัยแน่นอน อาณาเขตที่เป็นหัวใจของสุโขทัยแท้ ๆ คือเขตที่กองกำลังของสุโขทัย แม้เมื่อผู้นำไม่เข้มแข็งขนาดพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและพระมหาธรรมราชาลิไทสามารถปราบปรามได้ ควบคุมได้หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นอาณาเขตซึ่งบุคคลสามารถเชื่อมโยงถึงกันด้วยการติดต่อสัมพันธ์ทางการเกษตรกรรม ชลประทานอย่างน้อยต้องอยู่รอบบริเวณสามเหลี่ยมซึ่ง “ถนนพระร่วง” เชื่อมสุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร เข้าด้วยกัน ตามแนวถนนนี้มีหมู่บ้านและวัดเป็นจำนวนมากและมีซากเมืองโบราณอยู่ด้วย

เราอาจกำหนดประวัติศาสตร์สุโขทัยออกได้เป็น ๕ ระยะด้วยกัน คือ

๑. สมัยวัดพระพายหลวง ก่อนพ่อขุนบางกลางหาวเข้ามาปกครองสุโขทัย วัดพระพายหลวงเป็นโบราณสถานขนาดใหญ่ นอกกำแพงเมืองขึ้นไปทางเหนือนับได้ว่าวัดนี้สร้างมาก่อนสมัยสุโขทัย มีคูน้ำลำน้ำแม่โจนล้อมรอบบริเวณนี้ ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมืองมีร่องรอยของการปล่อยน้ำจากแม่โจนเข้าสมทบกับคลองแม่ลำพัน ปรากฏแนวทางของลำเหมืองเก่าซึ่งน้ำจากแม่ลำพันเข้าไปทำนาทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมืองร่องรอยและโบราณสถานที่หลงเหลืออยู่นี้ทำให้เชื่อได้ว่าบริเวณใกล้เคียงเมืองสุโขทัยเก่าแห่งนี้เป็นแหล่งชุมชนมีอายุเก่าก่อนสมัยเมืองสุโขทัยเก่า

๒. สมัยเมืองสุโขทัยเก่าเมื่อพ่อขุนบางกลางหาวเข้ามาปกครองเมืองสุโขทัย จนถึงยุคแห่งความรุ่งเรืองของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อาศัยความตามจารึกวัดศรีชุมหลักที่ ๒ ทำให้เราทราบว่าเมืองสุโขทัยเก่าซึ่งปรากฏร่องรอยการนำน้ำมาใช้ในตัวเมืองเป็นหลักฐานอยู่จนปัจจุบันนี้ มีพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองรเวศและพ่อขุนบางกลางหาวได้เข้ายึดครอง ในที่สุดพ่อขุนบางกลางหาวได้รับการแต่งตั้งเป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ต้นราชวงศ์พระร่วง ปกครองสุโขทัย ต่อมาสุโขทัยต้องเผชิญกับการขยายตัวของชุมชนกลุ่มอื่น เช่น

ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ยกทัพเข้าตีสุโขทัยทางเมืองตาก แต่ต้องพ่ายแพ้แก่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชในการชนช้าง เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชขึ้นครองราชย์นั้น เชื่อว่าบ้านเมืองได้แผ่อำณาเขตออกกว้างขวางตามเนื้อความในจารึกหลักที่ ๑ ว่า ทิศตะวันออกได้สระหลวง สองแคว (พิษณุโลก) ลุมบาจาย (หล่มเก่า) สระคาถึงฝั่งโขง เวียงจันทร์ เวียงคำ ทิศใต้ได้เมืองคณฑี พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช จนสุดฝั่งทะเลทิศตะวันตกได้เมืองฉอด หงสาวดีถึงสมุทร ทิศเหนือได้เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองพลัว เลยฝั่งโขงไปถึงขวา (หลวงพระบาง)

สมัยนี้เป็นสมัยแห่งการสร้างเอกลักษณ์ วางรากฐานความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคมสุโขทัย คือการสร้างตัวอักษรไทยและการสถาปนาพุทธศาสนาลังกาวงศ์เป็นศาสนาประจำรัฐ แสดงให้เห็นเจตจำนงของฝ่ายบ้านเมืองที่จะประสานความเชื่อแบบต่าง ๆ ในสังคมให้อยู่ในรูปแบบอันเดียวกับที่ทางราชการยอมรับ จะเห็นได้ว่า การรับนับถือพุทธศาสนาลังกาวงศ์มิใช่การปฏิเสธความเชื่อและวัตรปฏิบัติอื่น ๆ โดยสิ้นเชิง สิ่งเหล่านี้ยังคงปะปนรวมเป็นพุทธศาสนาและความเชื่อแบบของสุโขทัยโดยเฉพาะได้มีการยอมรับปฐุจากนครศรีธรรมราช สร้างวัดในบริเวณอรัญญิกบรรจุพระธาตุ ขณะเดียวกันก็เคารพผี บูชาพระชะพุงผีอันเป็นผีใหญ่ประจำเมือง ใหญ่กว่าผีทั้งหลายความเชื่อที่ปะปนกันเหล่านี้ ทำให้ทั้งฝ่ายปกครองและประชาชนรวมกันอยู่ได้ด้วยการประสานความเชื่อให้สอดคล้องกันเป็นพื้นฐาน สำหรับการยอมรับอำนาจของกษัตริย์หรือผู้ปกครอง ในแนวทางของพระพุทธศาสนาตั้งแต่พ่อขุนรามราชปราชญ์รัฐธรรมนูญจนถึงกษัตริย์ที่เป็นธรรมราชาทรงทศพิธราชธรรม และจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ

๓. สมัยแห่งการรวมสุโขทัยครั้งพระมหาธรรมราชาลิไท เสด็จขึ้นเสวยราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๙๐ ด้วยอาศัยกำลังทหารเอา “ขวานประหารศัตรู” ปราบปรามพวกเจ้าพวกขุนต่าง ๆ สมัยนี้ปรากฏถึงความพยายามของสุโขทัยที่จะแผ่อำนาจออกไป พระมหาธรรมราชาลิไทเสด็จประทับอยู่ที่พิษณุโลกดังปรากฏในจารึกหลักที่ ๘ ว่า

“มหาธรรมราชาธิราช เอาพลไปปราบยั้งน้ำ.....บุรีได้สิ้น ได้ทั้งยั้ง ตะวันออกเขต...ยังพระสักกรอดลิ้น จึงไปอยู่เมืองสองแคว”

อาณาเขตสุโขทัยยุคนั้นได้เมืองต่าง ๆ ระหว่างแม่น้ำปิงกับแควป่าสัก ทิศเหนือจดน่าน ทิศใต้จดพระบาง สุโขทัยสมัยต้องเผชิญกับการขยายตัวของอยุธยา ล้วนเป็นปัญหาสำคัญถึงกับพระมหาธรรมราชาลิไทต้องประทับกุมเชิงอยู่ที่พิษณุโลกและอำนาจของทั้งสองอาณาจักรนี้ต่างประชันกันที่กำแพงเพชรก็เป็นได้ เพราะกำแพงเพชรเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญทางใต้อยู่ระหว่างอยุธยาและสุโขทัย ก่อนถึงพิษณุโลก ความสำคัญของเมืองกำแพงเพชรคงมีอยู่มากพอที่จะอยู่ในเส้นทางสงคราม คือ “ถนนพระร่วง” ซึ่งเชื่อมสุโขทัย ศรีสัตนาลัย กำแพงเพชรให้เชื่อมโยงอยู่ในขอบเขตเดียวกัน เป็นขอบเขตอันแท้จริงของสุโขทัย (Sukhothai proper) แม้ในเวลาทีสุโขทัยอ่อนแอลง

ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท เราได้เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมสุโขทัยซึ่งเชื่อมโยงกันอยู่ด้วยแนวความเชื่อทางพุทธศาสนาชัดเจนขึ้น การที่พระองค์ได้รับสมญาว่าธรรมราชาที่ดี

การสถาปนาพระบรมธาตุและรอยพระพุทธรูปไว้ตามที่ตั้งต่าง ๆ ก็ดี ซึ่งให้เห็นความพยายามที่จะสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวให้กับประชาชนนั้น ๆ ทั้งสิ้น เราได้ทราบจากจารึกว่าแม้แต่การไปนมพระบาท คือ เคารพพระพุทธรูป ก็เกณฑ์พลเมืองต่าง ๆ เพื่อการนี้ซึ่งหมายถึงความพยายามที่จะเชื่อมโยงคนจากแหล่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

๔. สมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๒ จนถึงเมื่อผนวกเข้ากับกรุงศรีอยุธยา สมัยนี้เราเห็นการย้ายศูนย์อำนาจจากสุโขทัยไปพิษณุโลก (ชัยนาท) และจากพิษณุโลกมาสุโขทัย เราไม่มีหลักฐานมากนักเกี่ยวกับช่วงเวลาดังกล่าว

พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ซึ่งเป็นโอรสของพระมหาธรรมราชาลิไท มีอำนาจในสุโขทัยตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๑๑ เมื่ออยุธยาขยายอาณาเขตมา พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ต้องออกถวายบังคมเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ เข้าใจว่า พ.ศ. ๑๙๓๐ สุโขทัยคงแข็งเมือง เพราะในปีนั้นอยุธยาต้องยกทัพไปตีกำแพงเพชร ซึ่งตรงกับสมัยขุนหลวงพะงั่วและในปี พ.ศ. ๑๙๔๕ นั้น พญาเสลอิท หรือพระมหาธรรมราชาที่ ๓ ยกทัพหลวงจากเมืองสุโขทัยมาตีเชียงใหม่

พระมหาธรรมราชาที่ ๓ เสวยราชย์ประมาณ พ.ศ. ๑๙๔๒ และสวรรคต พ.ศ. ๑๙๖๒ ตลอดรัชสมัยของพระองค์ ได้พยายามรวบรวมเขตแดนของสุโขทัยให้เป็นปึกแผ่นไปในที่ต่าง ๆ ดังจารึกหลัก ๔๖ ว่า

“อำนาจนำหัวหาญ นำพลรบคราครั้นดีล...พลาญปรัปกรณ์ศัตร์...ขอบพระบางเป็นแพนแสนสองหนองห้วยและแพร่”

จากร่องรอยของโบราณสถานและการชลประทานทำให้เชื่อได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวชุมชนสุโขทัยซึ่งคุมเมืองสำคัญ ๒ แห่งไว้ตามความจำเป็น คือ สุโขทัยและพิษณุโลกนั้น ได้พยายามเชื่อมโยงเมืองซึ่งเป็นศูนย์อำนาจทั้งสองนั้นเข้าด้วยกัน ตัวเมืองสุโขทัยยังคงมีความสำคัญอยู่ไม่เสื่อมคลาย ปรากฏร่องรอยการนำน้ำมาใช้ในการเกษตร โดยอาศัยคลองยางซึ่งขุดขึ้นระยะหลัง ได้มีการสร้างวัดสำคัญตามแนวถนนพระร่วง เช่น วัดโคกการาม วัดสรศักดิ์ วัดศรีพิจิตรกิริตักถยาธรรม การขยายตัวของชุมชนในบริเวณดังกล่าวแสดงให้เห็นแนวทางการเมืองของสุโขทัยเดิม และการย้ายแหล่งปกครองไปอยู่ที่ใหม่ คือ พิษณุโลกในบางเวลา พร้อมกับก็พยายามรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ และความเชื่อในพระพุทธศาสนาของสุโขทัยปรากฏในรูปของการสร้างวัดแถบบริเวณนี้

๕. สมัยสุโขทัยเป็นเมืองขึ้นกรุงศรีอยุธยาตรงกับเวลาเมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๔ บรมपालครองราชย์ พ.ศ. ๑๙๖๒ และสุโขทัยมีฐานะเป็นเมืองขึ้นอยุธยา เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๙๘๐ ตามข้อสันนิษฐานของศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร เพราะปีนี้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พระรามาเมศวร) เสด็จจากอยุธยาขึ้นไปครองพิษณุโลก

เหตุการณ์นั้นย่อมชี้ให้เห็นความพยายามของอยุธยาที่จะคุมสุโขทัยและหัวเมืองเหนือทั้งปวงไว้ในอำนาจ จนกระทั่งรัศมีแห่งอำนาจทางการเมืองของอยุธยาควบคุมอยู่ทั่วไปในบริเวณนี้ กระนั้นก็ดี ลักษณะเฉพาะของสุโขทัยในรูปของศิลปวัฒนธรรม ศาสนา ยังคงสืบต่อเจตนารมณ์ของผู้ที่สร้างขึ้นมาไปชั่วนาน แม้ใคร่สร้างแห่งอำนาจทางการเมืองและรัฐเสื่อมสลายไปแล้วก็ตาม

บรรณานุกรม

- ธิดา สาระยา. "ธรรมราชสมัยสุโขทัย". วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๒๐). ศิลปากร, กรม. คำบรรยายสันนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓. พระนคร : ศิวพร, ๒๕๐๗.
- _____. ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.
- _____. "รายงานการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสถาปัตยกรรม." รายงานวิชาการ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. กันยายน ๒๕๒๐. (เอกสารโรเนียว).
- Coedes, G. *The Making of Southeast Asia*. tr. by H.M. Wright, London : 1966.
- Grisowld, A.B. *Towards a History of Sukhothai Art*. Bangkok : Siva Phorn, 1968.

ลำดับเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับแคว้นสุโขทัย

นายพิเศษ เจอจันทร์พงษ์

เรียบเรียง

หน้าว่าง

ลำดับเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับแคว้นสุโขทัย

สุโขทัยมีความสำคัญในฐานะที่เป็นแคว้นแรกที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เก่าที่สุด ที่คนไทยเข้ามาครอบครอง ตั้งหลักแหล่งอยู่อย่างชัดเจน หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ที่สำคัญคือลายลักษณ์อักษรที่จารึกลงบนศิลาของอาณาจักรสุโขทัยเอง บ้างก็ปรากฏอยู่ในหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่สร้างขึ้นในลักษณะอื่น เช่น จารึกบนศิลาหรือใบลาน เล่าเรื่องราวของดินแดนข้างเคียง คือ แคว้นลานนา และที่จดบันทึกเป็นพระราชพงศาวดารของกรุงศรีอยุธยา ฯลฯ ดังนั้น เรื่องราวเกี่ยวกับแคว้นสุโขทัยที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานเหล่านี้ จึงมีลักษณะที่ไม่ต่อเนื่องกัน เพราะบางเรื่องก็มีลักษณะการบันทึกจากเรื่องที่เล่าสืบกันมาเป็นปรัมปราคติ หรือตำนาน ซึ่งขาดการบ่งบอกขอบเขตของกาลเวลา

ในการลำดับหลักฐานเหล่านี้ให้เป็นเรื่องราวต่อเนื่องกัน จำเป็นที่จะต้องอาศัยการวิเคราะห์และแปลความหมายหลักฐานเหล่านี้ก่อน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิดที่ว่า สุโขทัยแม้จะเป็นแคว้นแรกที่มีหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่แสดงการครอบครองของคนไทยที่เก่าที่สุด แต่ภาพพจน์จากหลักฐานที่ให้ก็ค่อนข้างจะชัดเจนเกี่ยวกับการเป็นแคว้นที่เริ่มแรกของการรวมตัวกัน คล้ายคลึงกันกับแคว้นใกล้เคียงคือ เชียงราย พะเยา และน่าน การรวมตัวกันเป็นแคว้นในตอนต้น ต้องอาศัยบุคลิกภาพส่วนตัวของผู้นำเป็นสำคัญ เท่าที่พบในหลักฐานคือ คุณสมบัติของการเป็นผู้นำในการรบและการเป็นปราชญ์ผู้รู้บุญรู้ธรรม ซึ่งหลักการทางพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้ถูกนำมาเสริมคุณสมบัติข้อนี้ คุณสมบัติดังกล่าวจะถูกส่งผ่านตามสายสัมพันธ์ของการเป็นเครือญาติในบรรดาผู้นำของเมืองต่าง ๆ แคว้นสุโขทัยจึงได้ก่อเป็นรูปขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แต่ลักษณะการรวมตัวกันดังกล่าวก็ได้พัฒนาระบบการปกครองใหม่เพื่อความถาวรของการรวมกลุ่มกันแต่อย่างใด ดังนั้น ในสมัยต่อมา พระมหาธรรมราชาลิไท จึงต้องทรงพยายามรวบรวมความเป็นแคว้นขึ้นมาใหม่ พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้รับการนำมาใช้เป็นอย่างมาก และบุคลิกภาพของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้รับการเน้นเสมือนเป็นรูปแบบที่สำคัญของผู้นำแคว้น แต่ความไฝฝืนของพระมหาธรรมราชาลิไทยังไม่ทันแสดงผลให้เห็นได้ชัดเจนเท่าใดก็ปรากฏแคว้นอีกแคว้นหนึ่งคือ กรุงศรีอยุธยาขึ้นมาแข่ง ซึ่งถึงแม้ว่าหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรจะกล่าวถึงแคว้น ๆ นี้ในระยะ

เวลาหลังจากแคว้นสุโขทัย แต่ภาพที่เกิดขึ้นของกรุงศรีอยุธยาก็ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นแคว้นที่มีรากฐานถาวรมั่นคงมาก่อนแล้ว และสุโขทัยก็ได้รับการผนวกเข้าเป็นอาณาจักรอยุธยาในที่สุด

เมื่อพิจารณาผู้นำของอาณาจักรอยุธยา พบว่าประกอบด้วยราชวงศ์ที่สำคัญคือ สายของพระเจ้าอู่ทอง และสายของสุพรรณบุรี กระบวนการในการรวมเอาแคว้นสุโขทัยเข้าเป็นอาณาจักรอยุธยานั้น ผ่านสายสัมพันธ์ของการเป็นเครือญาติกับทางราชวงศ์สุพรรณบุรี

การสิ้นสุดของแคว้นสุโขทัยจึงมีอาจที่จะขีดเส้นของกาลเวลามาแบ่งให้เห็นได้ชัด เพราะเป็นการรวมตัวผ่านสายสัมพันธ์ที่รับนับถือกันทางเครือญาติระหว่างผู้นำของแคว้นทั้งสอง. แต่ถ้าหากจะมองในด้านการปกครองก็อาจจะกล่าวได้ว่า แคว้นสุโขทัยได้ถูกผนวกเข้ากับกรุงศรีอยุธยาอย่างแน่นอนตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไว้แล้ว แต่ในแง่พฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิดของข้าราชการและประชาชนที่ยังมีจิตสำนึกว่า พวกตนเป็นอีกกลุ่มอีกแคว้นหนึ่งที่มีเชื้อสายเจ้านายเป็นของตนเอง อันเป็นประวัติที่รับรู้กันเกี่ยวกับบทบาทของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และได้รับการกระตุ้นอย่างมากภายในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทนั้น ยังคงมีอยู่ทั่วไป ดังจะเห็นได้จากที่กรุงศรีอยุธยาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ไม่สามารถที่จะรวมอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินไว้ที่กรุงศรีอยุธยาได้ ต้องมีการแต่งตั้งเจ้าที่มีเชื้อสายทางสุโขทัยเองมาปกครอง และถึงแม้จะปรากฏว่า ในสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราชจะกระทำสำเร็จ แต่ปัญหาภายในของกรุงศรีอยุธยาเองในสมัยต่อมา ทำให้ต้องกระจายอำนาจดังกล่าวโดยการคืนฐานันดรให้แก่เจ้าเมืองเหนือ และให้พระมหาธรรมราชากลับไปปกครองกลุ่มเมืองเหนืออยู่ที่เมืองพิษณุโลก จิตสำนึกที่ว่ากลุ่มเมืองเหนือดำรงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันต่างหากไปจากกรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนเมื่อพระมหาธรรมราชาเมืองพิษณุโลกร่วมเป็นพันธมิตรกับกรุงหงสาวดี เข้ายึดกรุงศรีอยุธยาได้ และพระมหาธรรมราชาขึ้นครองบัลลังก์กรุงศรีอยุธยาโดยยอมอ่อนน้อมต่อพม่า

แคว้นสุโขทัยถึงการสิ้นสุดลงอย่างแท้จริงทั้งในด้านการปกครองและพฤติกรรม เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาโปรดให้กวาดต้อนครัวเรือนกลุ่มเมืองเหนือทั้งหมดเข้ามาอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเพื่อรับศึกพม่า และถึงแม้ในชั่วระยะเวลาต่อมาไม่นาน เมื่อบ้านเมืองสงบลงแล้ว ได้มีการกลับตั้งเมืองขึ้นใหม่ก็ตาม กลุ่มเมืองเหนือที่เคยรวมเป็นแคว้นสุโขทัยแต่เดิมก็มีฐานะเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาอย่างถาวร ซึ่งทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เนื่องจากมีนครรุ่นใหม่ขึ้นมาแทนที่ ประกอบกับผู้นำของกรุงศรีอยุธยาเป็นเชื้อสายของราชวงศ์สุโขทัยโดยตรง

อนึ่ง ในการลำดับศักราช ได้ใช้ตัวเลขที่ปรากฏแน่นอนในศิลาจารึกเป็นสำคัญ ในเหตุการณ์ตอนท้าย ๆ ที่เกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ถือเลขศักราชของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์มาใช้หรือปรับปรุงใช้

ลำดับเหตุการณ์

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
เวลาในตำนาน	<p>อดีตของแคว้นสุโขทัยเมื่อเริ่มแรก ปรากฏหลักฐานอยู่ในรูปของตำนานและปรัมปราคติที่เล่ากันอยู่ในกลุ่มคนในเขตข้างเคียงของแคว้นสุโขทัย คือบริเวณที่ราบภาคกลาง และตอนเหนือของประเทศไทย เรียกบรรพบุรุษของแคว้นสุโขทัยในนามว่า “พระร่วง”</p> <p>ตำนานเรื่องพระร่วงบางเรื่องผูกพันพระร่วงกับแคว้นที่เคยรุ่งเรืองในอดีต คือลพบุรีทางภาคกลางและหริภุญชัยทางภาคเหนือ</p> <p>บางเรื่องเล่าถึงการมีชาติกำเนิดของพระร่วงอยู่ในแถบบริเวณจังหวัดกำแพงเพชร</p> <p>ชื่อของบรรพบุรุษในตำนานของแคว้นสุโขทัยเองปรากฏตามคำเรียกในศิลาจารึกว่า “ปู่ขุนจิตขุนจอต”</p>	<p>(๑๑) น. ๓๒๖-๓๓๖, ๓๔๕-๓๔๖</p> <p>(๑๐) น. ๑๐๐</p> <p>(๓) น. ๖๒</p>
ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔	<p>สุโขทัยในฐานะที่เป็นแคว้นทางการปกครองอย่างเป็นทางการ ได้ปรากฏเป็นรูปร่างขึ้นเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เมื่อวีรบุรุษชาวไทย ๒ คนคือ พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด และพ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง สหายทั้งสองท่านนี้ได้ร่วมมือกันในการยึดเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยคืนมาจากข้าศึกที่ชื่อว่า “ขอมสมาด ไชลญล้าพง”</p> <p>เมืองสุโขทัยนั้น เดิมพญาศรีนาวนำถมเป็นเจ้าของเมืองครองอยู่ แต่ครั้งเมื่อพญาศรีนาวนำถมถึงแก่กรรมลง ได้เกิดเรื่องยุ่งยากขึ้น โดยที่เมืองสุโขทัยต้องตกไปอยู่ในอำนาจของขอมสมาด ไชลญล้าพง ดังนั้น พ่อขุนผาเมืองผู้เป็นบุตร จึงได้ร่วมมือกันกับพ่อขุนบางกลางหาว ในการที่จะยึดอำนาจคืนตัวพ่อขุนผาเมืองเองนั้น นอกจากเป็นบุตรของเจ้าเมืองสุโขทัยเก่าและเป็นเจ้าเมืองราดแล้ว ยังดำรงฐานะเป็นบุตรเขยของกษัตริย์ขอม เมืองพระนคร และได้รับมอบนามเกียรติยศคือ</p>	<p>(๑๒) น. ๒๗-๒๘</p> <p>(๑๒) น. ๒๗-๒๘</p>

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
	<p>“ศรีอินทราทิตย์” กับพระขรรค์ชัยศรีจากกษัตริย์เมืองพระนครด้วย</p> <p>เมื่อทั้งสองยึดเมืองศรีสัชชนาลัยกับสุโขทัยได้แล้ว พ่อขุนผาเมืองจึงได้มอบเมืองสุโขทัยให้สหายของตนครอง พร้อมทั้งนามเกียรติยศของตนให้แก่สหาย ส่วนตัวท่านเองกลับไปครองเมืองราดเช่นเดิม ด้วยเหตุนี้พ่อขุนบางกลางหาวจึงได้เป็นที่รู้จักกันภายหลังในนามว่า ศรีอินทราทิตย์หรือ ศรีอินทราทิตย์</p> <p>พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ครองเมืองสุโขทัยเป็นศูนย์กลางมีอำนาจอยู่แถบบริเวณลุ่มแม่น้ำยมและน้ำปิงตอนล่าง ทรงมีโอรสที่ปรากฏนามอยู่สององค์คือ พ่อขุนบานเมืองผู้พี่ และพ่อขุนรามราชผู้น้อง</p>	<p>(๑๒) น. ๒๗-๒๘</p> <p>(๑๒) น. ๗</p>
<p>ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐</p>	<p>ในขณะนั้น บ้านเมืองยังไม่อยู่ในความสงบ ยังมีผู้นำของกลุ่มชนอิสระอยู่อีกหลายกลุ่มที่คิดจะตั้งตัวเป็นใหญ่ ดังนั้นในการรวบรวมกลุ่มชนต่าง ๆ เหล่านี้เข้าไว้ด้วยกัน จึงต้องมีการต่อสู้และกระทบกระทั่งกันอยู่เสมอ ดังเช่นครั้งหนึ่งเมื่อขุนรามราชอายุได้ ๑๕ ปี ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดตามาตีเมืองตากซึ่งเป็นเมืองในอาณาเขตการปกครองของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ครั้งนั้น ขุนรามราชได้ช่วยบิดาออกสู้รบด้วย และสามารถชนช้างชนะขุนสามชนได้ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์จึงให้นามแก่ขุนรามราชโอรสว่า “รามคำแหง”</p> <p>เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์สิ้นพระชนม์ ขุนบานเมืองได้ขึ้นครองเมืองต่อมา แต่อยู่ในระยะเวลาสั้น ๆ ไม่ปรากฏเหตุการณ์สำคัญในหลักฐานทางประวัติศาสตร์</p>	<p>(๑๒) น. ๗</p> <p>(๑๒) น. ๗</p>

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๑๘๒๒	<p>เมื่อพ่อขุนบานเมืองสิ้นพระชนม์ พ่อขุนรามคำแหงผู้น้องจึงได้ขึ้นครองราชย์ต่อมา และเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองปีแห่งการครองราชย์ของพระองค์ จึงโปรดให้มีการปลูกต้นไม้ขึ้นที่กลางเมืองสุโขทัยตามประเพณี ตลอดจนรัชกาลของพระองค์มีเรื่องราวที่สำคัญคือ</p> <p>ทรงรับพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ซึ่งเผยแพร่ขึ้นมาจากเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้เกิดการศึกษาศาสนาแบบลังกาเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในเมืองสุโขทัย</p>	(๑๒) น. ๗, ๘ (๑๒) น. ๘
พ.ศ. ๑๘๒๖	<p>จากความรู้ที่ได้ศึกษาตามแนวใหม่ ทำให้พระองค์คิดประดิษฐ์อักษรไทยแบบใหม่ขึ้นมาใช้</p>	(๑๒) น. ๑๐
พ.ศ. ๑๘๒๘	<p>ได้ทรงสร้างมหาธาตุเจดีย์ขึ้นที่กลางเมืองศรีสัชฉาลัย</p>	(๑๒) น. ๑๐
พ.ศ. ๑๘๓๕	<p>ในสมัยของพระองค์ บ้านเมืองมีแต่ความสงบสุข ได้โปรดให้สร้างพระแท่นมณีคศิลาขึ้น เพื่อที่พระองค์จะใช้เป็นที่ประทับว่าราชการ และในวันธรรมสวนะก็ใช้เป็นที่แสดงธรรมแก่ทวยประชา โดยพระองค์ผู้มีความรู้</p> <p>นอกจากนี้ ยังสนับสนุนให้มีการค้าขายกับต่างแดนที่ไกลออกไป เช่น จีน และอาหรับ โปรดให้เปิดตลาดค้าเสรีขึ้นในเมืองสุโขทัย เพื่อพ่อค้าจากต่างแดนนำสินค้าเข้ามาขายโดยไม่เก็บภาษีเข้า</p> <p>ในด้านความสัมพันธ์กับอาณาจักรใกล้เคียง พระองค์ทรงสนับสนุน มะกะโท ชาวมอญซึ่งเป็นบุตรเขยของพระองค์ ในการตั้งตัวเป็นกษัตริย์ที่เมืองมอญ</p>	(๑๒) น. ๘ (๑๒) น. ๗

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๑๘๓๙	<p>พระองค์ทรงสนับสนุนพญามังรายแห่งเมืองเชียงใหม่ ในการเข้ามามีอำนาจเหนือบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน โดยการยึดเมืองหริภุญชัยได้ จนพญาธิบาเจ้าเมืองเดิมต้องหนีลงมาทางใต้ และหลบภัยอยู่ที่เมืองสองแคว ซึ่งขณะนั้นเชื้อสายของพ่อขุนผาเมืองมีอำนาจปกครองอยู่ และได้ทรงช่วยเหลือพ่อขุนมังรายในการสร้างเมืองเชียงใหม่เพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครอง มีอำนาจเหนือบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนอย่างเด็ดขาด</p> <p>จากบุคลิกภาพส่วนพระองค์เช่นนี้ ทำให้เป็นที่ยำเกรงแก่บ้านเมืองต่าง ๆ โดยทั่วไป ทั้งใกล้และไกล ทำให้พระองค์สามารถดำรงเป็นผู้นำในกลุ่มบ้านเมืองที่ญาติพี่น้องปกครองอยู่ ตลอดชั่วรัชสมัยของพระองค์</p>	<p>(๑๐) น. ๙๓</p> <p>(๒) น. ๓๒</p> <p>(๒) น. ๒๖-๒๘</p>
<p>ประมาณ พ.ศ. ๑๘๙๒</p>	<p>พ่อขุนรามคำแหงมหาราชสวรรคต หลังจากทรงปกครองแคว้นสุโขทัยมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน พญาเลอไทผู้โอรสได้ครองราชย์สืบต่อมา ในรัชสมัยของพระองค์ ปรากฏเหตุการณ์ที่สำคัญคือ ครั้งนั้นได้มีการร่วมมือกันกับฝ่ายเมืองสองแคว คือพระศรีศร็ทธาราชจุฬามณี ได้ยกกองทัพออกไปร่วมรบ พระศรีศร็ทธาราชจุฬามณีได้ต่อสู้ชนช้างกับขุนจิ้ง ขาศึก จนได้รับชัยชนะ</p>	<p>(๑๒) น. ๒๙-๓๐</p>
พ.ศ. ๑๘๘๓	<p>เมื่อพญาเลอไทสวรรคต พญาจรัญนำกรมในฐานะพระอนุชา แต่เป็นโอรสของพ่อขุนบานเมือง ได้ขึ้นครองเมืองสุโขทัย และโปรดให้พญาลิไทผู้เป็นโอรสของพ่อขุนเลอไทไปครองเมืองศรีสัชนาลัย ในฐานะเป็นอุปราชครองเมืองลูกหลวง</p>	<p>(๑๐) น. ๑๐๒</p> <p>(๑๒) น. ๔๗</p>

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
	<p>สมัยนี้ มีพระภิกษุชาวสุโขทัย ๒ รูปคือ พระสมณะเถร และพระอโนมทสี ได้เดินทางไปศึกษาพระไตรปิฎกที่นครพิน เมื่อเดินทางกลับ พระอโนมทสีอยู่เผยแพร่มหาศาสนาที่ศรีสัชนาลัย ส่วนพระสมณะเถรไปจำพรรษาที่เมืองสุโขทัย ครั้งนั้น พระสมณะเถรได้พบพระบรมธาตุที่ในเจดีย์ร้างองค์หนึ่งซึ่งอยู่ระหว่างเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย ท่านนำพระธาตุไปแสดงแก่พระมหากษัตริย์ที่เมืองศรีสัชนาลัย ได้รับความศรัทธาเป็นอันมากจากพระมหากษัตริย์ที่เมืองศรีสัชนาลัย แต่พญางัวนำดมที่กรุงสุโขทัยไม่มีความศรัทธานัก</p>	<p>(๗) น. ๑๙๔</p> <p>(๑๐) น. ๙๗-๙๘</p>
พ.ศ. ๑๘๘๘	<p>พระมหากษัตริย์ราชสีห์ไทย ผู้เป็นอุปราชครองเมืองศรีสัชนาลัย ทรงศรัทธาและศึกษาพุทธศาสนา และทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีทางศาสนาเรื่องไตรภูมิภิกขาจารย์เป็นผลสำเร็จ</p> <p>เหตุการณ์ภายในแคว้นสุโขทัย หลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชสวรรคตแล้ว จึงเท่ากับขาดผู้นำของแคว้น ที่มีบุคลิกภาพสูงเท่าเทียมพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ในอันที่จะยึดเหนี่ยวเจ้าเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นพระญาติให้รวมกันอย่างมีเอกภาพได้ ดังปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในหลักฐานที่กล่าวถึง หลังการสิ้นพระชนม์ของพญางัวนำดมแล้ว</p>	
พ.ศ. ๑๘๙๐	<p>พญางัวนำดมสิ้นพระชนม์ เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในราชสำนักกรุงสุโขทัยที่เป็นไปอย่างไม่ชอบตามขนบธรรมเนียม บรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ภายในแคว้นสุโขทัย แสดงตัวอย่างเปิดเผยถึงการดำรงอยู่อย่างอิสระ ไม่ยอมขึ้นอยู่ร่วมกับส่วนกลาง</p> <p>พระมหากษัตริย์ราชสีห์ไทยจึงได้ลอบเสด็จยกทัพจากเมืองศรีสัชนาลัย ใช้กำลังเข้ายึดเมืองได้ ประหารพวกที่เป็นเสี้ยน</p>	<p>(๑๒) น. ๔๗</p> <p>(๑๒) น. ๕๖</p>

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
	<p>หนาม ขึ้นครองราชย์ตามสิทธิอันชอบธรรม ทรงพระนาม "ศรีสุริยพงศ์รามมหาธรรมราชาธิราช"</p> <p>เมื่อขึ้นครองเมืองสุโขทัยแล้ว ทรงปราบปรามเจ้าเมืองต่าง ๆ ภายในเขตแคว้น แล้วแต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ที่ไว้วางพระทัยไปปกครอง รวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง คือ กรุงสุโขทัยเหมือนดังเช่นที่เคยเป็นมาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช บ้านเมืองจึงอยู่ด้วยความสงบอีกครั้งหนึ่ง</p> <p>พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี ผู้สืบเชื้อสายมาจากพ่อขุนผาเมืองที่เมืองสองแคว ทรงผนวชและจาริกแสวงบุญไปยังลังกา เมืองสองแควขาดผู้ปกครอง จึงถูกผนวกเข้ากับแคว้นสุโขทัยอย่างถาวร</p>	<p>(๑๒) น. ๔๗</p> <p>(๑๒) น. ๓๐-๓๓</p>
พ.ศ. ๑๗๐๐	พระมหาธรรมราชาลิไทเสด็จไปสร้างเจดีย์พระมหาธาตุที่เมืองนครชุม	(๑๒) น. ๔๔
พ.ศ. ๑๗๐๒	พระองค์เสด็จยกทัพไปตีเมืองแพะ กวาดต้อนครัวเรือนมาเป็นข้าพระที่วัดป่าแดงศรีสัชชาลัย และในปีนั้นได้ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลองขึ้นที่ เขาสุมนกูฏ เมืองสุโขทัย	(๑๒) น. ๑๕๓
	ในฐานะเป็นเจ้าผู้ครองแคว้นสุโขทัย พระมหาธรรมราชาลิไททรงพยายามดำเนินรอยตามพระยุคลบาทพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คือเป็นทั้งนักปราชญ์ผู้สนพระทัยในทางศาสนา ให้ความสำคัญแก่พุทธศาสนาสำนักที่ไปเรียนมาจากนครพิน ส่งสมณทูตเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังที่ต่าง ๆ ที่พระองค์ต้องการเป็นพันธมิตรด้วย เช่น เมืองน่าน หลวงพระบาง และกรุงศรีอยุธยา แต่ในขณะเดียวกัน ก็ได้แสดงบทบาทของการเป็นนักรบ ที่พยายามจะขยายอำนาจของแคว้น	(๗) น. ๑๕๔

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
	<p>สุโขทัยออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้นในสมัยของพระองค์ นอกจากที่ได้ขึ้นไปตีเมืองแพร่ทางทิศเหนือตั้งได้กล่าวแล้ว ทางทิศตะวันออก ได้พยายามที่จะขยายขอบเขตออกไปจนถึงเมืองในลุ่มแม่น้ำป่าสัก</p> <p>จากบทบาทการเป็นนักรบของพระมหาธรรมราชาลิไท ที่ขยายอำนาจไปยังเมืองในลุ่มแม่น้ำป่าสักนี้เอง ทำให้กระทบกระทั่งกับกรุงศรีอยุธยาที่มีความเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองแถบนั้น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จึงลอบยกทัพขึ้นมายึดเมืองสองแคว (พิษณุโลก) ไว้ได้ และได้โปรดให้ขุนหลวงพ่องั่ว พระเชษฐาของพระมหาลีซึ่งขณะนั้นครองเมืองสุพรรณบุรีมาปกครองเมืองสองแคว ทำให้พระมหาธรรมราชาลิไทต้องยุติบทบาททางด้านเป็นนักรบของพระองค์ลง</p>	(๑๐) น. ๑๐๒
พ.ศ. ๑๙๐๕	<p>พระมหาธรรมราชาลิไทได้อัญเชิญพระมหาสามีสังฆราช พระสงฆ์ผู้มีความรู้จากนครพนมมาจำพรรษาที่เมืองสุโขทัย</p> <p>พระมหาธรรมราชาลิไททรงผนวชกับพระมหาสามีสังฆราช</p> <p>และเพื่อขอเมืองสองแควคืนมาจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระมหาธรรมราชาลิไทต้องทรงถวายบรรณาการเป็นอันมาก ในที่สุดสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงมอบเมืองสองแควคืน และโปรดให้ขุนหลวงพ่องั่วกลับไปครองเมืองสุพรรณบุรีดังเดิม</p> <p>แต่ในการคืนเมืองสองแคว สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงตั้งเงื่อนไขว่า พระมหาธรรมราชาลิไทต้องเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองสองแคว อันเป็นเหตุให้แคว้นสุโขทัยที่เริ่มจะรวมกันได้อีกครั้งหนึ่งต้องสั่นคลอน</p>	<p>(๑๒) น. ๖๕-๗๐, ๖๐</p> <p>(๑๒) น. ๗๔-๗๕</p> <p>(๑๐) น. ๑๐๒-๑๐๓</p>

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๑๙๑๔	<p>พระบรมราชาธิราชที่ ๑ หลังจากนั้นพระมหาธรรมราชาลิไท เสด็จสวรรคต</p> <p>แคว้นสุโขทัยเกิดการแตกแยกเนื่องจากขาดผู้นำแคว้นที่มีบุคลิกภาพอันเป็นที่ยอมรับของญาติพี่น้องที่ครองเมืองต่างๆ</p> <p>สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ เสด็จยกกองทัพขึ้นมาตีแคว้นสุโขทัยได้ทั้งหมด หากยังโปรดให้เชื้อพระวงศ์ทางสุโขทัยปกครองตนเอง โดยขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา เช่น ไอรสของพระมหาธรรมราชาลิไทองค์หนึ่ง ครองเมืองศรีสัชชาลัย และพระขนิษฐาของพระมหาธรรมราชา ครองเมืองสุโขทัย</p>	(๑๐) น. ๑๐๓ (๔) น. ๔๓ (๑๐) น. ๑๐๓
พ.ศ. ๑๙๑๖	<p>พญาคำแหงเจ้าเมืองชากังราว (กำแพงเพชร) กับพญาไสแก้ว พยายามที่จะแข็งเมือง ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ จึงได้เสด็จยกกองทัพขึ้นมาปราบ พญาไสแก้วตายในที่รบ ส่วนพญาคำแหงหนีเข้าเมืองได้ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ จึงเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา</p>	(๔) น. ๔๓
พ.ศ. ๑๙๑๘	<p>ขุนสามแก้วเจ้าเมืองสองแควแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ จึงเสด็จยกกองทัพมายังเมืองพิษณุโลก จับเอาตัวขุนสามแก้วและครอบครัวกลับไปกรุงศรีอยุธยา</p>	(๔) น. ๔๓
พ.ศ. ๑๙๑๙	<p>พญาคำแหงเจ้าเมืองชากังราว ขออาศัยกำลังหนุนจากพญาผากองเจ้าเมืองน่านที่จะต่อต้านกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ จึงเสด็จยกกองทัพมาตีชากังราวอีก พญาผากองเห็นที่จะสู้ไม่ได้ จึงยกทัพหนีกลับเมืองน่าน</p>	(๔) น. ๔๓
พ.ศ. ๑๙๒๐	<p>พญาคำแหงสถาปนาตนเองเป็นพระมหาธรรมราชาเมืองชากังราว</p> <p>สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ เสด็จยกกองทัพมาตีชากังราวอีก ได้มีการสู้รบกันเป็นอย่างมาก พระมหาธรรม-</p>	(๔) น. ๔๓

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๑๗๒๗	<p>ราชาเมืองซำกักราวเห็นที่จะสู้ไม่ได้ จึงยอมออกมาถวายบังคม อ่อนน้อมต่อกรุงศรีอยุธยาเช่นเดิม</p> <p>พระชนินุรธาในพระมหาธรรมราชาลิไทสิ้นพระชนม์ พระศรีเทพาหาราช ไอรสผู้มีเชื้อสายฝ่ายบิดาเป็นวงศ์สุพรรณบุรีครองกรุงสุโขทัยต่อมา และเพื่อเป็นการป้องกันเหตุไม่สงบที่อาจมีขึ้นได้ในกลุ่มขุนนางสุโขทัย พระศรีเทพาหาราช จึงขอให้พอนมโสดำ สีกมาช่วยราชการเมืองสุโขทัย</p> <p>พอนมโสดำนั้น เป็นขุนนางชั้นอาวุโสมากผู้หนึ่ง เคยรับราชการเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระมหาธรรมราชาลิไท เมื่อพระมหาธรรมราชาลิไทออกผนวช พอนมโสดำออกบวชตามเสด็จด้วย จนพระศรีเทพาหาราชขอให้สึกออกมารับราชการใหม่ ดังนั้น จึงเป็นที่เกรงใจของเหล่าขุนนางทั่วไป</p> <p>เหตุที่พระศรีเทพาหาราชสามารถสีกพอนมโสดำได้นั้น ก็เพราะเมียของพอนมโสดำคือแม่นมเทด เป็นขุนนางฝ่ายใน ที่ใกล้ชิดกับห้องหญิงของพระมหาธรรมราชาลิไท และเคยเป็นแม่นมของพระศรีเทพาหาราช</p>	<p>(๑) น. ๑๐๐,๑๒๖ (๔) น. ๗๗-๗๘</p> <p>(๑) น. ๑๒๔-๑๒๕</p>
พ.ศ. ๑๗๒๗	<p>พระบรมราชาธิราชที่ ๑ ทรงใช้เมืองซำกักราวเป็นทางผ่านเสด็จไปตีเมืองลำปาง</p>	<p>(๔) น. ๕๓-๕๔</p>
พ.ศ. ๑๗๓๐	<p>เจ้าเมืองซำกักราวคิดจะเอาเมืองไปขึ้นกับพญาแสนเมืองมา กษัตริย์เชียงใหม่แห่งลานนา และขอกองทัพไปช่วยสู้รบกับกรุงศรีอยุธยา ทัพของพระเจ้าแสนเมืองมาจึงยกมาชุมนุมอยู่นอกเมือง คอยรับทัพของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ซึ่งกำลังเสด็จมา เฝ้าัญสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑</p>	<p>(๒) น. ๔๓ (๔) น. ๕๓-๕๔ (๖) น. ๕๔-๕๕</p>

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
	<p>ทรงประชวรและเสด็จสวรรคตกลางทาง ท้าหญิงศรีอยุธยา จึงต้องยกกลับ ท้าเมืองซากังราวเปลี่ยนใจ ลอบตีทัพพระเจ้าแสนเมืองมา</p> <p>ทางด้านกรุงศรีอยุธยา หลังจากสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ สวรรคต สมเด็จพระรามเมศวรเสด็จจากเมืองลพบุรี ประหารเจ้าทองลัน ไอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ แล้วเสด็จขึ้นครองราชย์</p> <p>ที่เมืองสุโขทัย พระศรีเทพาหุราชน่าจะได้กลับไปทีสุพรรณบุรี ปกครองเมืองในแคว้นสุพรรณภูมิโดยอิสระไม่ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา และให้ไอรสของพระมหาธรรมราชาลิไทที่อยู่ศรีสัชนาลัย มีอำนาจครองทั้งศรีสัชนาลัยและสุโขทัย ทรงพระนามพระมหาธรรมราชา</p>	(๔) น. ๙๔
พ.ศ. ๑๙๓๕	สุโขทัยได้เริ่มดำเนินการเป็นพันธมิตรกับพญาคำตันเจ้าเมืองน่าน	(๓) น. ๖๑-๖๗
ประมาณ พ.ศ. ๑๙๓๘	เจ้าเมืองสุพรรณบุรีสิ้นพระชนม์ เจ้านครอินทร์ผู้เป็นไอรส ขึ้นครองเมืองต่อมา	(๕) น. ๔๐
พ.ศ. ๑๙๔๐	เจ้านครอินทร์ได้เสด็จมาทำพิธีราชาภิเษกที่เมืองกำแพงเพชร บรรดาพระญาติทางฝ่ายมารดาเชื้อสายวงศ์สุโขทัยที่ครองเมืองต่าง ๆ ได้เข้าร่วมพิธี สรงน้ำอภิเษกด้วยเป็นอันมาก ปรากฏพระนามว่า "สมเด็จพระพิตร (มหาราชาบุตร)...ราชศรีบรมจักรพรรดิราช" และโปรดให้ตรากฎหมายลักษณะลักพาเพื่อใช้บังคับร่วมกันมาประดิษฐาน ณ กลางเมืองสุโขทัย อันอยู่กึ่งกลางของเมืองต่าง ๆ	(๓) น. ๒๖-๒๗

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
	<p>ญาติที่มีอิทธิพลการต่อรองอย่างสูง และผลักดันให้เจ้านครอินทร์ได้ขึ้นเสวยราชสมบัติที่กรุงศรีอยุธยา เปลี่ยนจากวงศ์พระเจ้าอู่ทอง มาเป็นวงศ์สุพรรณภูมิ-สุโขทัย</p> <p>เจ้านครอินทร์ได้ขึ้นเสวยราชย์ที่กรุงศรีอยุธยา ทรงพระนาม สมเด็จพระนครินทราชาธิราช</p>	
พ.ศ. ๑๙๕๕	<p>นายอินทสรศักดิ์ขุนนางของฝ่ายสมเด็จพระนครินทราชาธิราช ผู้ซึ่งถูกส่งมาช่วยราชการในเมืองสุโขทัย ขอที่ดินจากพระมหาธรรมราชาไสลือไทเพื่อสร้างวัด</p>	(๓) น. ๘๓
พ.ศ. ๑๙๕๗	<p>พระบรมราชาธิบดีศรีจักรพรรดิราชา (เจ้าสามพระยา ก่อนเสวยราชย์ที่กรุงศรีอยุธยา) ได้เสด็จมาให้ทานช้างเผือก และราชรถแก่พระสงฆ์ทุกเมือง ได้เสด็จมาที่วัดที่นายอินทสรศักดิ์สร้าง พร้อมด้วยพระมารดาและน้ำ โดยพักอยู่ที่ตำหนักในเมืองสุโขทัย</p>	(๓) น. ๘๕ (๔) น. ๒๘
พ.ศ. ๑๙๖๒	<p>พระมหาธรรมราชาไสลือไทสวรรคต เกิดการแย่งชิงความเป็นใหญ่ในแคว้นสุโขทัยระหว่างพี่น้องคือพญาบาลและพญาราม สมเด็จพระนครินทราชาธิราช ในฐานะเป็นพระญาติผู้ใหญ่ ต้องเสด็จขึ้นมายังเมืองนครสวรรค์เพื่อระงับเหตุการณ์ครั้งนั้น ทรงตั้งให้เจ้าสามพระยา ไอรสของพระองค์ผู้มีมารดาเป็นเจ้าหญิงสุโขทัย ขึ้นเสวยราชย์ที่เมืองชัยนาท (พิษณุโลก) ปกครองดินแดนแคว้นสุโขทัย</p>	(๔) น. ๘๔ (๘) น. ๑๐๕
พ.ศ. ๑๙๖๗	<p>สมเด็จพระนครินทราชาธิราชสวรรคต ไอรสคือเจ้าอ้ายพระยาและยี่พระยา แย่งราชสมบัติ ต่อสู้กันจนสิ้นพระชนม์ทั้งคู่ เจ้าสามพระยาจึงเสด็จเสวยราชย์ ทรงพระนาม สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ครองกรุงศรีอยุธยา ส่วนเมือง</p>	(๔) น. ๘๔

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
	<p>พิษณุโลกนั้น โปรดให้พญาบาลครองเมืองแทน ทรงพระนาม พระมหาธรรมราชา</p>	
พ.ศ. ๑๙๗๐	<p>พระมหาธรรมราชาบรมपाल เมืองพิษณุโลก มีพระชนมายุครบ ๓ รอบ โปรดให้สร้างรอยพระพุทธรูปจำลองขึ้น</p>	(๔) น. ๒๗
พ.ศ. ๑๙๗๔	<p>ส่งรีพลไปช่วยท้าวอินทแก่น เจ้าเมืองน่าน ในการชิงบัลลังก์คืนมาจากเจ้าแบ่งผู้น้อง</p>	(๑๓) น. ๓๐๖
พ.ศ. ๑๙๘๐	<p>พระมหาธรรมราชาบรมपालสวรรคต เจ้าสามพระยาจึงโปรดให้พระรามศวร ราชโอรสผู้มีมารดาเป็นเชื้อสายราชวงศ์สุโขทัย ไปเป็นอุปราชอยู่ที่เมืองพิษณุโลก ปกครองกลุ่มเมืองในแคว้นสุโขทัย</p>	(๔) น. ๔๔
พ.ศ. ๑๙๘๐	<p>สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) สวรรคต พระรามศวรอุปราชจึงเสด็จมาจากเมืองพิษณุโลกไปครองกรุงศรีอยุธยา ทรงพระนาม สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ</p> <p>ส่วนที่เมืองพิษณุโลกนั้น โปรดให้พระยษธิวัระ ญาติทางฝ่ายมารดา เชื้อสายราชวงศ์สุโขทัยขึ้นเป็นเจ้าเมือง รวมอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินเข้าสู่ศูนย์กลางที่กรุงศรีอยุธยา ไม่ทรงกระจายอำนาจการบริหารราชการในกลุ่มเมืองแคว้นสุโขทัยให้แก่อุปราชเหมือนเช่นที่เป็นมาแต่เดิม</p>	(๔) น. ๔๕
พ.ศ. ๑๙๘๓	<p>พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์เชียงใหม่ ขยายอำนาจแคว้นลานนาเข้ายึดครองเมืองน่านได้ ท้าวอินทแก่นหนีมาหลบภัยอยู่ในแคว้นสุโขทัย ครั้งนั้น เขตแดนของแคว้นลานนาได้มาประชิดแดนสุโขทัยทางทิศเหนือตลอดแนว</p>	(๑๓) น. ๓๐๘

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๑๙๙๔	<p>พระยษฐิฐิระ ไม่พอใจเป็นอย่างมากที่ได้รับการตั้งให้เป็นเพียงเจ้าเมืองพิษณุโลก จึงหันไปผูกพันมิตรกับพระเจ้าติโลกราชเมืองเชียงใหม่ ยกทัพมาตีซากังราว (กำแพงเพชร) ได้แล้ว มาตีเมืองสุโขทัยแต่ไม่สำเร็จ พระเจ้าติโลกราชจึงกวาดต้อนครัวชาวเมืองพิษณุโลก พร้อมทั้งพระยษฐิฐิระกลับไปเมืองเชียงใหม่ และส่งไปเป็นเจ้าเมือง เมืองพริ้ว</p>	<p>(๔) น. ๔๔ (๖) น. ๑๐๑-๑๐๒</p>
พ.ศ. ๑๙๙๙	<p>สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพร้อมกับพระอินทราชา ไอรส คิดทำศึกกับพระเจ้าติโลกราช ยกทัพจากกรุงศรีอยุธยา ร่วมกับกองทัพจากกลุ่มเมืองเหนือ (แคว้นสุโขทัยเดิม) ไปทางเมืองเถิน ข้ามคอยลี้เพื่อจะตีเมืองลำปาง แต่ถูกสกัดทัพ ครั้งนั้นพระอินทราชาถูกปืนที่พระพักตร์ บาดเจ็บ การศึกครั้งนั้น พระยษฐิฐิระซึ่งเข้าช่วยกับฝ่ายพระเจ้าติโลกราช ได้ทำความดีความชอบจนเป็นที่พอพระทัย ได้รับรางวัลโดยได้ครองเมืองพะเยาและกินเมืองงาว เมืองแพร่</p>	<p>(๔) น. ๔๕ (๖) น. ๑๐๓-๑๐๔</p>
พ.ศ. ๒๐๐๒	<p>พระเจ้าติโลกราชเสด็จไปตีเมืองลือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงฉวยโอกาสยกทัพไปทางแม่น้ำน่าน ข้ามเขาพลึงไปเมืองแพร่ แต่ภัทหารของพระเจ้าติโลกราชชื่อหมื่นด้ง ได้คุมกำลังออกต่อต้าน กองทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแตกหนีมาอยู่ที่เมืองพิษณุโลก พระเจ้าติโลกราชทราบข่าวศึก ยกทัพกลับมาทัน และเข้าล้อมเมืองพิษณุโลกไว้ แต่ฝ่ายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ใช้อุบายว่า เสด็จหนีออกจากเมืองพิษณุโลกได้ในเวลากลางคืน พระเจ้าติโลกราชคิดว่าเป็นจริง จึงเลิกทัพกลับ</p>	<p>(๖) น. ๑๐๔</p>
พ.ศ. ๒๐๐๓	<p>พระยาเซียง เจ้าเมืองศรีสัชนาลัย ได้เอาเมืองไปขึ้นกับพระเจ้าติโลกราช</p>	<p>(๔) น. ๔๕</p>

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๒๐๐๕	<p>พระยาเซลิยงนำทัพพระเจ้าติโลกราชตีเมืองพิษณุโลก แต่ไม่สำเร็จ จึงยกไปตีกำแพงเพชรแต่ไม่ได้อีก จึงเลิกทัพ กลับ</p> <p>พระเจ้าติโลกราชไม่ไว้พระทัยพระยาเซลิยง จึงให้หมื่นดังมาครองเมืองเซลิยง และให้พระยาเซลิยงไปครองเมืองหาง</p>	(๔) น. ๔๕
พ.ศ. ๒๐๐๕	เมืองนครไทยพาครอบครัวอพยพไปเมืองน่าน แต่ตามคืนมาได้ และในปีนี้ตีเมืองสุโขทัยได้คืนกลับมาอย่างเก่า	(๔) น. ๔๕
พ.ศ. ๒๐๐๖	เพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับกลุ่มเมืองเหนือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเสด็จมาครองเมืองพิษณุโลก และโปรดให้พระอินทราชาครองกรุงศรีอยุธยาแทนพระองค์ ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓	(๔) น. ๔๕
พ.ศ. ๒๐๐๕	<p>สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงคิดที่จะหย่าศึกเมืองเชียงใหม่ จึงออกผนวชและส่งสมณทูตไปเมืองเชียงใหม่เพื่อขอปิดทพาคเมืองศรีสัชนาลัยคืน แต่ไม่สำเร็จ</p> <p>หลังจากผนวชอยู่ ๘ เดือนจึงลาผนวช</p>	(๔) น. ๔๕
พ.ศ. ๒๐๐๕	พระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ประสูติ ณ เมืองพิษณุโลก ทรงพระนาม พระเชษฐา	(๔) น. ๔๕
พ.ศ. ๒๐๐๕	สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสามารถยึดเมืองศรีสัชนาลัยคืนมาได้	(๔) น. ๔๕
พ.ศ. ๒๐๐๕	สงบศึกระหว่างสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระเจ้าติโลกราช	(๔) น. ๔๕

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๒๐๒๐	ตั้งเมืองนครไทยขึ้นใหม่	(๔) น. ๔๖
พ.ศ. ๒๐๒๗	พระเชษฐาโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราช ทรงผนวชเป็นสามเณรทั้งสองพระองค์	(๔) น. ๔๖
พ.ศ. ๒๐๒๘	พระเชษฐาหลานนวย ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระมหาอุปราช อยู่ที่เมืองพิษณุโลกกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	(๔) น. ๔๖
พ.ศ. ๒๐๓๐	สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สวรรคตที่เมืองพิษณุโลก	(๔) น. ๔๖
พ.ศ. ๒๐๓๓	ก่อกำแพงเมืองพิษขัยเป็นเมืองหน้าด่าน รับผิดชอบแม่น้ำน่าน ก่อนถึงเมืองพิษณุโลกด้านทิศเหนือ	(๔) น. ๔๗
พ.ศ. ๒๐๓๔	สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ สวรรคต พระเชษฐาจึงเสด็จจากเมืองพิษณุโลกไปครองกรุงศรีอยุธยา ทรงพระนาม สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ส่วนที่เมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นศูนย์กลางของกลุ่มเมืองเหนือนั้น พระอาทิตย์วงศ์อยู่ดูแล แต่มิได้รับแต่งตั้งให้เป็นอุปราชมีอำนาจเต็มที่แต่อย่างใด	(๔) น. ๔๗
พ.ศ. ๒๐๔๓	พระยาศรีธรรมโศกราชเมืองกำแพงเพชรให้ช่างสร้างรูปพระอิศวรสำริด อุทิศกุศลให้แก่พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์	(๔) น. ๒๔

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๒๐๕๘	<p>พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ที่กรุงศรีอยุธยา และพระอาทิตย์วงศ์ซึ่งเป็นที่นับถือของขุนนางที่ปกครองกลุ่มเมืองเหนืออยู่</p> <p>สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และพระอาทิตย์วงศ์เสด็จยกไปตีเมืองลำปางได้</p>	<p>(๒) น. ๗๐ (๔) น. ๔๗</p>
พ.ศ. ๒๐๖๗-๘	<p>สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงพยายามที่จะรวมอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินไว้ที่กรุงศรีอยุธยาเพียงแห่งเดียวอีกพระองค์หนึ่ง โดยมีได้ทรงแต่งตั้งตำแหน่งอุปราชครองเมืองเหนืออย่างเป็นทางการ จึงเกิดความไม่พอใจระหว่างหมู่ขุนนางขึ้นอย่างลับ ๆ จนพระองค์ต้องสั่งฆ่าพวกขุนนางที่ต้องสงสัยเสียเป็นจำนวนมาก</p>	<p>(๔) น. ๔๗</p>
พ.ศ. ๒๐๖๙	<p>สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงทนการถูกบีบบังคับไม่ได้ ในที่สุดตัดสินใจพระทัยตั้งพระอาทิตย์วงศ์ขึ้นเป็นอุปราชเมืองพิษณุโลก ปกครองกลุ่มเมืองเหนือ</p>	<p>(๔) น. ๔๗</p>
พ.ศ. ๒๐๗๒	<p>สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ สวรรคต พระอาทิตย์วงศ์เสด็จไปครองกรุงศรีอยุธยา ต่อมา ทรงพระนาม พระบรมราชาเหนือพุทธางกูร</p> <p>พระชัยราชา ครองเมืองเหนือต่อไป</p>	<p>(๔) น. ๔๗</p>
พ.ศ. ๒๐๗๖	<p>สมเด็จพระบรมราชาเหนือพุทธางกูรสวรรคต ไอรสของพระองค์ซึ่งยังทรงพระเยาว์ ขึ้นเสวยราชสมบัติ</p>	<p>(๔) น. ๔๗</p>

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๒๐๗๗	<p>พระชัยราชาเสด็จจากเมืองเหนือ ปราบดาภิเษกเสวยราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา และประหารพระราชกุมารผู้ครองบัลลังก์</p> <p>สมเด็จพระชัยราชาธิราช ทรงรวบอำนาจไว้ที่พระองค์ได้อย่างเด็ดขาด เชื้อสายฝ่ายราชวงศ์สุโขทัยมีฐานะเป็นข้าราชการกรุงศรีอยุธยาหมด</p>	(๔) น. ๕๗
พ.ศ. ๒๐๘๐	<p>ประหารชีวิตพระยานารายณ์เจ้าเมืองกำแพงเพชร เพราะคิดตั้งตัวเป็นอิสระ</p>	(๔) น. ๕๗
พ.ศ. ๒๐๘๘	<p>สมเด็จพระชัยราชาธิราช พร้อมกำลังจากเมืองเหนือ มีพระยาพิษณุโลกเป็นทัพหน้า ยกกองทัพไปตีเมืองลำพูน</p>	(๒) น. ๗๓ (๔) น. ๕๗
พ.ศ. ๒๐๘๙	<p>เมื่อเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาแล้ว พระชัยราชาสวรรคต พระยอดฟ้าโอรสซึ่งยังทรงพระเยาว์ ขึ้นเสวยราชย์สืบต่อมา</p>	(๔) น. ๕๘
พ.ศ. ๒๐๙๐	<p>มีเหตุการณ์ยุ่งยากเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยา คือ แม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ พระมารดาของพระยอดฟ้า ได้คบคิดกับขุนชินราชกำจัดพระยอดฟ้าและให้ขุนชินราชครองราชย์แทน ด้วยเหตุนี้พระเทียรราชา เชื้อพระวงศ์องค์หนึ่ง จึงได้คบคิดกับข้าราชการที่เป็นเชื้อสายสุโขทัย กำจัดขุนชินราชและแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ได้ พระเทียรราชาเสด็จเสวยราชสมบัติ ทรงพระนาม สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และได้คืนฐานันดรให้แก่ขุนพิเรนทรเทพผู้ร่วมคบคิด เป็นพระมหาชรรมราชา กลับไปปกครองเมืองพิษณุโลก ครองแคว้นเมืองเหนือดังที่เคยเป็นมาในอดีต พร้อมพระราชทานพระราชธิดา คือพระวิสุทธิกษัตริย์ให้เป็นพระมเหสี</p>	(๔) น. ๕๘ (๘) น. ๑๑๕-๑๒๓

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๒๑๐๖	ทัพพม่ายกเข้าล้อมเมืองพิษณุโลก พระมหาธรรมราชา และเจ้าเมืองต่าง ๆ ในแคว้นสุโขทัยยอมเป็นพันธมิตรกับพม่า ร่วมส่งกำลังเข้าล้อมกรุงศรีอยุธยา ครั้งนั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิขอหย่าศึก โดยยินยอมส่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม กับช้างเผือก ๔ เชือก ให้แก่พระเจ้ากรุงหงสาวดี	(๔) น. ๙๙ (๔) น. ๑๕๘
พ.ศ. ๒๑๐๗-๘	พระไชยเชษฐาแห่งล้านช้างและสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทำสัมพันธไมตรีกัน โดยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดพระราชทานพระเทพกษัตริ์แก่พระไชยเชษฐา แต่พระมหาธรรมราชาทรงส่งกองทหารออกแย่งชิงตัวพระเทพกษัตริ์นำไปถวายแก่พระเจ้ากรุงหงสาวดี	(๔) น. ๙๙-๑๐๐ (๔) น. ๑๕๘-๑๖๐
พ.ศ. ๒๑๐๘	ด้วยอำนาจของพระเจ้ากรุงหงสาวดีสนับสนุน ทำให้พระมหาธรรมราชาที่พิษณุโลกมีอิทธิพลครอบงำการบริหารภายในกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงทรงสละราชสมบัติให้พระมหินทราริราชขึ้นเสวยราชสมบัติแทน พระมหินทราริราชคบคิดกับพระไชยเชษฐาแห่งล้านช้าง เข้าโจมตีเมืองพิษณุโลกเพื่อกำจัดอำนาจ แต่พระมหาธรรมราชารู้พระองค์ ทรงขอกำลังพมามาช่วย ทัพกรุงศรีอยุธยาและล้านช้างจึงแตกพ่ายกลับไป	(๔) น. ๑๖๒-๑๖๖
พ.ศ. ๒๑๑๐	สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงผนวช พระมหาธรรมราชามีคำสั่งให้ข้าราชการคนที่เห็นว่าเป็นต้นคิดในการเป็นปฏิปักษ์ต่อตนในอยุธยา ย้ายไปอยู่ในแคว้นสุโขทัยที่ตนปกครอง สมเด็จพระมหินทราริราชไม่ยินยอมและคาดว่า พระมหาธรรมราชาคงจะต้องรายงานให้ฝ่ายกรุงหงสาวดีทราบเรื่อง การกระด้างกระเดื่องของพระองค์แน่นอน จึงเตรียมการที่จะรับศึกพม่า	(๔) น. ๑๖๖-๑๖๗

พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	หลักฐานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๒๑๒๕	เนื่องจากมักจะมีเหตุวุ่นวายเกี่ยวกับเขตแดนกับพม่า จึงโปรดให้สร้างวังขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาสำหรับอุปราช และสมเด็จพระนเรศวรได้เสด็จไปประทับช่วยการศึกษา ส่วนทางเมืองพิษณุโลกมีหลวงโกษาและขุนนางรักษาการเมืองเมื่อพระอุปราชไม่อยู่	(๔) น. ๑๙๔-๒๐๗
พ.ศ. ๒๑๒๖	พม่าให้มาเตรียมสะสมเสบียงอาหารที่เมืองกำแพงเพชร	(๔) น. ๑๐๒ (๔) น. ๒๑๙-๒๒๐
พ.ศ. ๒๑๒๘	<p>เกิดการขัดแย้งกันระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงหงสาวดี สมเด็จพระนเรศวรประกาศไมยอมเป็นพันธมิตรกับกรุงหงสาวดี อีกต่อไป และใช้กำลังขับไล่พม่าที่เมืองกำแพงเพชร</p> <p>ฝ่ายเมืองพิษณุและศรีสัชนาลัย เห็นกรุงศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดีขาดไมตรีกันเช่นนั้น จึงแข็งเมือง สมเด็จพระนเรศวรต้องยกทัพไปปราบ</p> <p>พระมหาธรรมราชาโปรดให้กวาดครัวเรือนในกลุ่มเมืองเหนือทั้งหมดเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากกำลังที่กรุงศรีอยุธยาไม่พอในการป้องกันศึกใหญ่ที่คาดว่าจะมีขึ้นกับพม่า และเป็นการป้องกันมิให้พม่าใช้กำลังจากหัวเมืองเหนือเป็นฐานในการสนับสนุนส่งกำลังบำรุง</p> <p>ดังนั้น เมืองต่าง ๆ ที่เคยเป็นกลุ่มเมืองในแคว้นสุโขทัย จึงถูกทอดทิ้ง หมดความสำคัญไปแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา</p>	(๔) น. ๒๐๗-๒๐๘ (๔) น. ๒๐๙-๒๑๑ (๔) น. ๒๑๓

บรรณานุกรมหลักฐานประวัติศาสตร์

๑. คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. "จารึกหลักที่ ๑๐๒, ๑๐๖," ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๔. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓. หน้า ๙๗-๑๐๔, ๑๒๔-๑๓๒.
๒. _____. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔. ๑๕๐ หน้า.
๓. คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี. "จารึกหลักที่ ๓๘, ๔๕, ๔๖, ๔๙, ๖๒," ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๘. หน้า ๒๕-๓๘, ๖๑-๖๙, ๗๐-๗๔, ๘๒-๘๘, ๑๓๖-๑๔๔.
๔. _____. ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค ๑. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐. หน้า ๒๙, ๓๒-๓๓, ๙๓-๑๐๓.
๕. เฉลิม บงบุญเกิด (แปล). "เมืองไทยในจดหมายเหตุจีน." ศิลปากร. ปีที่ ๗ เล่ม ๒ (กรกฎาคม, ๒๕๐๖). หน้า ๔๐.
๖. ประเสริฐ ณ นคร. "สุโขทัย-อยุธยา และเชียงใหม่ ในตำนานสิบห้าราชวงศ์." ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของกลือ (ไม้) เค็ม. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๔. หน้า ๕๔-๑๐๗.
๗. พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ. ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๙. ๓๐๗ หน้า.
๘. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโอเดียนสโตร์, ๒๕๐๕. หน้า ๙๘-๓๔๔.
๙. มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง. พระนคร : พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาวิเชียรปราการ, ๒๕๐๐. หน้า ๗๗-๗๘.
๑๐. รตนปัญญาเถร. (น้อย), พระ. "พงศาวดารเหนือ". พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพงศาวดารเหนือ เล่ม ๒. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔. หน้า ๑๒๖-๓๓๕, ๓๔๙-๓๕๑.
๑๑. ศิลปากร, กรม. "จารึกหลักที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๘, ๙." ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๕. หน้า ๑-๑๒, ๑๓-๓๗, ๓๘-๔๙, ๕๐-๖๐, ๖๑-๗๑, ๑๑๐-๑๒๐, ๑๔๙-๑๕๖.
๑๒. สุริยพงษ์ผริตเดช, พระเจ้า. "พงศาวดารเมืองน่าน." ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗. หน้า ๒๘๕-๓๔๔.

หน้าว่าง

หน้าว่าง

คำถ่ายทอด

คำอ่าน

- ๑๑. อชั้วพู้ กู กบ็เรอแก้พู้ กู กบ็เรอแก้แม่
กู กู ได้ตัว อชั้วพู้^{๒๒} กู บำเรอแก้พู้^{๒๒} กู บำเรอแก้แม่^{๒๓}
กู กู ได้ตัว
- ๑๒. ^๕เน้อตววปลา กูเอามาแก้พู้ กู กู ได้
หมากสัหมากหวา เน้อตวปลา กูเอามาแก้พู้ กู กู ได้
หมากสัหมากหวา^{๒๔}—
- ๑๓. นอนนได กนอรัย กน ^๕คูกูเอามาแก้
พู้ กู กู ไปตี น อันไดกนอรัยกนตี กูเอามาแก้
พู้ กู กู ไปตี^{๒๕}—
- ๑๔. หนงวงข้างได้ กูเอามาแก้พู้ กู กู ไป
ที่บ้านที่ ^๕เม หนงวังข้างได้ กูเอามาแก้พู้ กู กู ไป
ที่บ้านที่^{๒๕}เม—
- ๑๕. องได้ข้างได้วงได้ บัวได้นางได้
^๕เงอนได้ทอง กูเอา อง ได้ข้างได้วง ได้บัวได้นาง ได้
^๕เงอนได้ทอง กูเอา^{๒๖}
- ๑๖. มาเวนแก้พู้ กพู้ กตายฉง ^๕พู้ กู ก
พรำบเรอแก้ ^๕พ มาเวนแก้พู้^{๒๗} พู้ กู ตายฉง พู้ กู
พรำบเรอแก้^{๒๘}พ
- ๑๗. กูฉงบเรอแก้พู้ ก ^๕พู้ กตาย ฉงได้
^๕เมองแก้ กทง กู ฉงบำเรอแก้พู้^{๒๗} พู้ กู ตาย ฉงได้
^๕เมองแก้^{๒๗}กทง
- ๑๘. (ก)ล ^๕เม้ออชั้วพู้ ขนรามค้ำแหง ^๕เมอง
สุโขไท ^๕น ^๕คในน้ำ กลม ^{๓๐}เม้ออชั้วพู้ ขนรามค้ำแหง ^๕เมอง
สุโขทัยน ^๕ค ในน้ำ
- ๑๙. (ม)ปลาในน้ำ ^๕มเข้าเจ้า ^๕เมองบ่เอา
จกอบในไพร่ ^๕ลทาง ^๕เพ มปลา ในน้ำ ^๕เข้า เจ้าเมืองบ่เอา
จกอบในไพร่ ^{๓๒}ลูทาง^{๒๕}เพ—
- ๒๐. (อ)น จองววไปค้ำ ^๕ขม้าไปขายใคร
จกใครค้ำข้างค้ำใคร อนจววไปค้ำ ^๕ขม้าไปขาย ใคร
จกใครค้ำข้าง ^๕ค้ำ ใคร
- ๒๑. จกใครค้ำมาค้ำใครจกใครค้ำ ^๕เงอน
ค้ำทองค้ำ ^๕ไพร่ ^๕ฝ่าหน้าใส จกใครค้ำมา ^๕ค้ำ ใครจกใครค้ำเงอน
ค้ำทองค้ำ ^๕ไพร่ ^๕ฝ่าหน้าใส
- ๒๒. ลกเจ้า ลก ^๕ขณุ ^๕ผู้ใดแล้ ^๕ตตายหายกว่า
^๕อยาว ^๕เรอน ^๕พ ^๕เช้อ ลกเจ้า ลก ^๕ขณุ ^๕ผู้ใดแล้ ^{๓๓}ตตายหายกว่า^{๓๔}
^๕เหยา ^๕เรอน ^๕พ ^๕เช้อ

คำถ้อยทอด

คำอ่าน

๒๓. เสอ^๕คำ^๕มน^๕น^๕ข้าง^๕ขุ^๕ลก^๕ ม^๕ข^๕ย^๕ ข^๕ย^๕เข้า^๕
ไพร^๕ฟ้า^๕เข้า^๕ไท^๕ป่า

๒๔. หมาก^๕ป่า^๕ พล^๕พี^๕ เซอ^๕มน^๕น^๕ไว^๕แก^๕ล^๕ก^๕
มน^๕น^๕ ส^๕น^๕ไพร^๕ฟ้า

๒๕. ล^๕ก^๕เจ้า^๕ ล^๕ก^๕ข^๕น^๕ ผ^๕แล^๕ ผ^๕ค^๕ผ^๕ก^๕ผ^๕ก^๕
ว^๕าง^๕ก^๕น^๕ส^๕ว^๕น^๕ ค^๕

๒๖. แท^๕แล^๕ จ^๕ง^๕แล^๕ง^๕ค^๕ว^๕าม^๕(แ^๕)ก^๕ขา^๕ด^๕ว^๕ย^๕ ช^๕บ^๕
เข้า^๕ ผ^๕ ล^๕ก^๕ก^๕ม^๕ก^๕

๒๗. ผู้^๕ซ^๕อน^๕เห^๕น^๕เข้า^๕ท่า^๕น^๕บ^๕ไ^๕ไร^๕ พ^๕น^๕เห^๕น^๕ ส^๕น^๕
ท่า^๕น^๕บ^๕ไ^๕ไร^๕ เด^๕อ

๒๘. ค^๕น^๕ค^๕ไ^๕ค^๕ ข^๕ข้าง^๕มา^๕หา^๕พา^๕ เม^๕อง^๕มา^๕ ส^๕ุ^๕ซ^๕อ^๕
เห^๕น^๕อ^๕ เพ^๕ื่อ

๒๙. อ^๕ก^๕ม^๕น^๕บ^๕ ม^๕ข^๕าง^๕บ^๕ ม^๕มา^๕บ^๕ ม^๕บ^๕ว^๕บ^๕
ม^๕นาง^๕บ^๕ ม^๕เง^๕(อ)

๓๐. น^๕บ^๕ม^๕ท^๕อง^๕ให้^๕แก^๕ม^๕น^๕น^๕ช^๕อ^๕ย^๕ม^๕น^๕น^๕ต^๕ว^๕
เป^๕น^๕บ้าน^๕เป^๕น^๕ เม^๕อ

๓๑. ง^๕ไ^๕ค^๕ขา^๕ เส^๕อ^๕ก^๕ขา^๕ เส^๕อ^๕ห^๕ว^๕ว^๕ พ^๕ง^๕ห^๕ว^๕ร^๕บ^๕
ก^๕ค^๕ บ^๕เข้า^๕บ^๕ ต^๕ใน

๓๒. ป^๕าก^๕ป^๕ด^๕ม^๕ก^๕ ค^๕ง^๕อ^๕น^๕น^๕ ฉ^๕ง^๕แ^๕ว^๕น^๕ไว^๕
ห^๕น^๕น^๕ไพร^๕ฟ้า^๕ห^๕น^๕

๓๓. ป^๕ก^๕กลาง^๕บ้าน^๕กลาง^๕ เม^๕อง^๕ม^๕ถ^๕อ^๕บ^๕ม^๕
ค^๕ว^๕าม^๕เจ^๕็บ^๕ท^๕อง^๕

๓๔. (ข^๕)อง^๕ใจ^๕ม^๕น^๕จ^๕ก^๕ก^๕ลาว^๕ เ^๕ง^๕เจ้า^๕ เ^๕ง^๕
ข^๕น^๕บ^๕ไร^๕ไป^๕ล^๕น^๕น^๕ก^๕

๓๕. ค^๕ง^๕อ^๕น^๕น^๕ท่า^๕น^๕แ^๕ว^๕น^๕ไว^๕ พ^๕้อ^๕ข^๕น^๕ร^๕าม^๕ก^๕ำ^๕แ^๕ง^๕
เจ้า^๕ เม^๕อง^๕ไ^๕ค^๕

เสอ^๕คำ^๕มน^๕ ข^๕าง^๕ข^๕อ^๕ล^๕ก^๕เม^๕ย^๕เซ^๕ย^๕เข้า^๕
ไพร^๕ฟ้า^๕เข้า^๕ไท^๕ ป^๕่า

หมาก^๕ป่า^๕พล^๕พี^๕เซอ^๕มน^๕น^๕ไว^๕แก^๕ล^๕ก^๕
ม^๕น^๕ส^๕น^๕ ไ^๕ไร^๕ฟ้า

ล^๕ก^๕เจ้า^๕ล^๕ก^๕ข^๕น^๕ ผ^๕แล^๕ผ^๕ค^๕ผ^๕ก^๕ผ^๕ก^๕
ว^๕าง^๕ก^๕น^๕ ส^๕ว^๕น^๕ค^๕

แท^๕แล^๕ จ^๕ง^๕แล^๕ง^๕ค^๕ว^๕าม^๕แก^๕ขา^๕ด^๕ว^๕ย^๕ช^๕อ^๕ บ^๕
เข้า^๕ผ^๕ล^๕ก^๕ม^๕ก^๕

ผู้^๕ซ^๕อน^๕เห^๕น^๕เข้า^๕ท่า^๕น^๕บ^๕ไ^๕ไร^๕พ^๕น^๕เห^๕น^๕ส^๕น^๕
ท่า^๕น^๕บ^๕ไ^๕ไร^๕เด^๕อ-

ค^๕ น^๕ค^๕ไ^๕ค^๕ ข^๕าง^๕มา^๕หา^๕พา^๕ เม^๕อง^๕มา^๕ส^๕ุ^๕ซ^๕อ^๕
เห^๕น^๕อ^๕เพ^๕-

อ^๕ก^๕ม^๕น^๕บ^๕ ม^๕ข^๕าง^๕บ^๕ม^๕มา^๕ บ^๕ม^๕บ^๕ว^๕บ^๕
ม^๕นาง^๕ บ^๕ม^๕เง^๕-

น^๕บ^๕ม^๕ท^๕อง^๕ ให้^๕แก^๕ม^๕น^๕น^๕ช^๕อ^๕ย^๕ม^๕น^๕น^๕ต^๕ว^๕
เป^๕น^๕บ้าน^๕เป^๕น^๕เม^๕อ-

ง^๕ ไ^๕ค^๕ขา^๕เส^๕อ^๕ก^๕ขา^๕เส^๕อ^๕ห^๕ว^๕พ^๕ง^๕ห^๕ว^๕ร^๕บ^๕
ก^๕ค^๕ บ^๕เข้า^๕บ^๕ ต^๕ใน

ป^๕าก^๕ป^๕ระ^๕ต^๕ม^๕ก^๕ะ^๕ด^๕ัง^๕อ^๕น^๕แ^๕ง^๕แ^๕ว^๕น^๕ไว^๕
ห^๕น^๕ ไ^๕ไร^๕ฟ้า^๕ห^๕น^๕

ป^๕ก^๕ กล^๕าง^๕บ้าน^๕กล^๕าง^๕เม^๕อง^๕ ม^๕ถ^๕อ^๕บ^๕ม^๕
ค^๕ว^๕าม^๕ เจ^๕็บ^๕ท^๕อง^๕

ข^๕อง^๕ใจ^๕ ม^๕น^๕จ^๕ก^๕ก^๕ลาว^๕เ^๕ง^๕เจ้า^๕เ^๕ง^๕
ข^๕น^๕บ^๕ไร^๕ไป^๕ล^๕น^๕ก^๕-

ค^๕ง^๕อ^๕น^๕น^๕ท่า^๕น^๕แ^๕ว^๕น^๕ไว^๕ พ^๕้อ^๕ข^๕น^๕ร^๕าม^๕ก^๕ำ^๕แ^๕ง^๕
เจ้า^๕เม^๕อง^๕ไ^๕ค^๕

Handwritten text in Khmer script on a palm leaf manuscript. The text is arranged in approximately 15 horizontal lines, written in a traditional style. The characters are dark brown or black, contrasting with the lighter, aged surface of the leaf. The script is dense and fills most of the width of the leaf.

ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 (ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง)

คำถ่ายถอด

คำอ่าน

- ๑๓. ๙า ทุกคน^๔ เม่ออ^๔อ็อกพรนษากราน
ก^๔ ธิ^๔ เคอน^๔ ฉง^๔ จ^๔ ษาทุกคน^๔ เม่อออก^๔พรษากราน
ก^๔ ธิ^๔ เคือน^๔ ฉง^๔ จ^๔-
- ๑๔. งแล่ว^๔ เม่อกรานก^๔ ธิ^๔ ม^๔พ^๔น^๔ บ^๔ข^๔ ม^๔
พ^๔น^๔ห^๔มา^๔ ก^๔ ม^๔ งแล่ว^๔ เม่อกรานก^๔ ธิ^๔ ม^๔พ^๔น^๔ม^๔เบ^๔ข^๔ ม^๔
พ^๔น^๔ม^๔ห^๔มา^๔ ก^๔ ม^๔
- ๑๕. พ^๔น^๔ค^๔อ^๔ก^๔ไม^๔ ม^๔ห^๔ม^๔อ^๔น^๔ฉง^๔ห^๔ม^๔อ^๔น^๔ไ^๔น^๔
บ^๔ร^๔พ^๔าร^๔ก^๔ ธิ^๔ น^๔อ^๔ พ^๔น^๔ม^๔ค^๔อ^๔ก^๔ไม^๔ ม^๔ห^๔ม^๔อ^๔น^๔ฉง^๔ห^๔ม^๔อ^๔น^๔ไ^๔น^๔
บ^๔ร^๔พ^๔าร^๔ก^๔ ธิ^๔ น^๔อ^๔-
- ๑๖. ข^๔ท^๔าน^๔แล^๔บ^๔ แ^๔ล^๔ ญ^๔บ^๔ล^๔าน^๔ไป^๔ ส^๔ค^๔ญ^๔ค^๔
ก^๔ ธิ^๔ เ^๔ง^๔อ^๔ ข^๔ท^๔าน^๔แล^๔บ^๔ แ^๔ล^๔ ญ^๔บ^๔ล^๔าน^๔ไป^๔ ส^๔ค^๔ญ^๔ค^๔
ก^๔ ธิ^๔ เ^๔ง^๔อ^๔-
- ๑๗. ไร^๔ ญ^๔ก^๔ พ^๔น^๔ เม่ออ^๔จ^๔ก^๔ก^๔ษ^๔าม^๔ว^๔ง^๔ร^๔ย^๔
ก^๔น^๔น^๔แ^๔ก^๔ไ^๔ไร^๔ ไร^๔ ญ^๔ก^๔ พ^๔น^๔ เม่ออ^๔จ^๔ก^๔ก^๔ษ^๔าม^๔ว^๔ง^๔ร^๔ย^๔
ก^๔น^๔น^๔แ^๔ก^๔ไ^๔ไร^๔-
- ๑๘. ญ^๔ก^๔ (พ^๔) น^๔เท^๔า^๔ห^๔ว^๔ล^๔าน^๔ค^๔บ^๔ง^๔ค^๔ก^๔ล^๔อง^๔
ค^๔ว^๔ย^๔ส^๔ย^๔ง^๔พ^๔าด^๔ส^๔ย^๔ง^๔ พ^๔ ญ^๔ก^๔ (พ^๔) น^๔เท^๔า^๔ห^๔ว^๔ล^๔าน^๔ค^๔บ^๔ง^๔ค^๔ก^๔ล^๔อง^๔
ค^๔ว^๔ย^๔ส^๔ย^๔ง^๔พ^๔าด^๔ส^๔ย^๔ง^๔ พ^๔-
- ๑๙. น^๔ส^๔ย^๔ง^๔ เล^๔อ^๔น^๔ส^๔ย^๔ง^๔ข^๔บ^๔ไ^๔ค^๔ร^๔จ^๔ก^๔ก^๔ม^๔ก^๔
เท^๔ล^๔น^๔เท^๔ล^๔น^๔ไ^๔ค^๔ร^๔จ^๔ น^๔ส^๔ย^๔ง^๔ เล^๔อ^๔น^๔ส^๔ย^๔ง^๔ข^๔บ^๔ไ^๔ค^๔ร^๔จ^๔ก^๔ก^๔ม^๔ก^๔
เท^๔ล^๔น^๔เท^๔ล^๔น^๔ไ^๔ค^๔ร^๔จ^๔-
- ๒๐. ก^๔ม^๔ก^๔ห^๔ว^๔ห^๔ว^๔ไ^๔ค^๔ร^๔จ^๔ก^๔ก^๔ม^๔ก^๔ เล^๔อ^๔น^๔
เล^๔อ^๔น^๔ เม^๔อ^๔ง^๔ ส^๔ ก^๔ม^๔ก^๔ห^๔ว^๔ห^๔ว^๔ไ^๔ค^๔ร^๔จ^๔ก^๔ก^๔ม^๔ก^๔ เล^๔อ^๔น^๔
เล^๔อ^๔น^๔ เม^๔อ^๔ง^๔ ส^๔-
- ๒๑. ก^๔ไ^๔ท^๔ไ^๔ น^๔ มี^๔ ค^๔ป^๔าก^๔(ป^๔)ต^๔ห^๔ล^๔ว^๔
ท^๔ข^๔น^๔ญ^๔อ^๔ม^๔ค^๔น^๔ส^๔ย^๔ค^๔ก^๔น^๔น^๔ ก^๔ไ^๔ท^๔ไ^๔ น^๔ มี^๔ ค^๔ป^๔าก^๔(ป^๔)ต^๔ห^๔ล^๔ว^๔
ท^๔ข^๔น^๔ญ^๔อ^๔ม^๔ค^๔น^๔ส^๔ย^๔ค^๔ก^๔น^๔น^๔-
- ๒๒. เข^๔าม^๔ค^๔ุ^๔ท^๔าน^๔เผ^๔า^๔เท^๔ย^๔(น^๔)ท^๔าน^๔เท^๔ล^๔น^๔ไฟ^๔
เม^๔อ^๔ง^๔ส^๔ไ^๔ท^๔ไ^๔ น^๔ เข^๔าม^๔ค^๔ุ^๔ท^๔าน^๔เผ^๔า^๔เท^๔ย^๔(น^๔)ท^๔าน^๔เท^๔ล^๔น^๔ไฟ^๔
เม^๔อ^๔ง^๔ส^๔ไ^๔ท^๔ไ^๔ น^๔-
- ๒๓. ม^๔ค^๔ง^๔จ^๔ก^๔ค^๔แ^๔ก^๔ค^๔ล^๔(ว^๔) เม^๔อ^๔ง^๔ส^๔ไ^๔ท^๔ไ^๔
น^๔ มี^๔ พ^๔ห^๔าร^๔ มี^๔ ม^๔ค^๔ง^๔จ^๔ก^๔ค^๔แ^๔ก^๔ค^๔ล^๔(ว^๔) เม^๔อ^๔ง^๔ส^๔ไ^๔ท^๔ไ^๔
น^๔ มี^๔ พ^๔ห^๔าร^๔ มี^๔-
- ๒๔. พ^๔ร^๔ะ^๔ พ^๔ท^๔ร^๔ุ^๔ร^๔บ^๔ท^๔อง^๔ มี^๔พ^๔ร^๔ะ^๔อ^๔ฎ^๔ฐ^๔าร^๔ศ^๔ มี^๔
พ^๔ร^๔ะ^๔ (พ^๔)ท^๔ร^๔ุ^๔ร^๔บ^๔ พ^๔ร^๔ะ^๔ พ^๔ท^๔ร^๔ุ^๔ร^๔บ^๔ท^๔อง^๔ มี^๔พ^๔ร^๔ะ^๔อ^๔ฎ^๔ฐ^๔าร^๔ศ^๔ มี^๔
พ^๔ร^๔ะ^๔ พ^๔ท^๔ร^๔ุ^๔ร^๔บ^๔

(๑๑) เดิมอ่านว่า กลอย สอบทานแล้วเป็น กลอง

คำถ่ายถอด

คำอ่าน

๒๕. มีพระพุทธรูปรอบนใหญ่ มีพระ
พุทธรูปรอบน
มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระ
พุทธรูปอัน
๒๖. รม มี พหารอนนใหญ่ มี พหารอนน
รม มี ปี่
รม มี ปี่
๒๗. ุกร นส(สขุม)ด มี(เถร)มมหาเถร
เบ่องตวนนตค
กรุนีสัมมุตัก มีเถร มีมหาเถร
เบ่องตวันตค
๒๘. เมืองสุโข(ไท) น มี(ไร)ญญก
พชุนรามกัแห่งกระทำ
เมืองสุโขทัย มีไรญัก
พชุนรามกัแห่งกระทำ
๒๙. โอบทานแก่มหาเถรส(งงม)ราชปราชญ
รยจนบ บคกไทร
โอบทานแก่มหาเถร สังฆราชปราชญ์
เรยจนบปฎกไทร
๓๐. หลวกกกว่า ปี่ ุกรใน เมือง นี ทุกคน
ลูกแก่ เมือง สรร
หลวก กว่าปี่ ุกรในเมืองนี้ ทุกคน
ลูกแต่เมืองสรร-
๓๑. รมราชมาใน(น)กลางอริญญก มี พ
หารอนน ฉิ่งมน
รมราชมา ในกลางอริญญก มีพิ
หารอนฉิ่งมน
๓๒. ใหญ่ สงงามแก่ก มีพระอฎฐารศอนน
ฉิ่ง ลก อย
ใหญ่ สงงามแก่ก มีพระอฎฐารศอน
ฉิ่ง ลกย-
๓๓. น เบ่องตวน(น)อิก เมือง(ง) ส(โ)ข
ไท น มี พหาร มี ปี่ ุกร
น เบ่องตวันอิกเมืองสุโข
ทัย มี พหาร มี ปี่ ุกร
๓๔. มีทะเลหลวง(มี)าหมากป่า พล มีไร
มีนา มี อนถาน
มีทะเลหลวง มีป่าหมากป่าพล มีไร
มีนา มีอนถาน
๓๕. มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีบ้านวังมี
ป่าขาม คุมามคังแก่ถ
มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีบ้านวังมี
ป่าขาม คุมามคังแก่ถ

คำศัพท์ ๓

คำถ่ายถอด

คำอ่าน

<p>๑. (งแแง)ง เบ่อง^๑ ตนนอน^๑ เมือง^๑ สุโขไท^๑
นี้^๑ มตลาดป</p> <p>๒. (ส่า)น^๑ มพระอจน^๑ มปราสาท^๑ มป่า^๑
หมากพร้าว ป่าหมาก</p> <p>๓. ลาง^๑ มีไร^๑ มีนา^๑ มีถิ่นถาน^๑ มีบ้านใหญ่^๑
บ้านเล็ก^๑ เบ</p> <p>๔. องหววนอน^๑ เมือง^๑ สุโขไท^๑ นี้^๑ มี^๑ ก^๑ ค^๑
พิหาร^๑ ปู้^๑ คร</p> <p>๕. ู้อย^๑ มี^๑ สรคกงส์^๑ มีป่าพร้าวป่าลาง^๑ มี^๑
ป้าม่วงป้าขาม</p> <p>๖. มี^๑ น้าโลก^๑ มีพระช^๑ พง^๑ ผเทพคาน^๑
สวอนนนั้น</p> <p>๗. เป็นใหญ่กว่า^๑ ทุก^๑ ผใน^๑ เมือง^๑ นี้^๑ ขุน^๑
ผู้ใด^๑ ถ^๑ เมือง</p> <p>๘. สุโขไท^๑ นี้^๑ แล้^๑ ไหว^๑ ค^๑ พล^๑ ถก^๑ เมือง^๑
นี้^๑ เทยง^๑ เมือง</p> <p>๙. นี้^๑ ค^๑ ผ^๑ ไหว^๑ บ^๑ ค^๑ พล^๑ บ^๑ ถก^๑ ผ^๑ ใน^๑ เขา^๑
อนัน^๑ บ^๑ ค^๑ ม^๑ บ^๑</p> <p>๑๐. เกรง^๑ เมือง^๑ นี้^๑ หาย^๑ ๑๒๑๔ สก^๑ ปมะโรง^๑
พ^๑ ขุนรามค^๑</p> <p>๑๑. แหงเจ้า^๑ เมือง^๑ สรชชนนาไล^๑ สุโขไท^๑
นี้^๑ ปลกไม้ตา</p> <p>๑๒. น^๑ นี้^๑ ค^๑ สบ^๑ ค^๑ เข้า^๑ จัง^๑ ให้^๑ ข้าง^๑ ฟน^๑
ขคาร^๑ หน^๑ ฎ^๑ ง^๑ ห^๑ ว่าง</p> | <p>(งแแต่)ง เบ่อง^๑ ตนนอนเมือง^๑ สุโข^๑
ทัย^๑ นี้^๑ มตลาดป-</p> <p>๑๒ ม^๑ พระอจนะ^๑ มีปราสาท^๑ มีป่า^๑
หมากพร้าว ป่าหมาก</p> <p>ลาง^๑ มีไร^๑ มีนา^๑ มีถิ่นถาน^๑ มีบ้านใหญ่^๑
บ้านเล็ก^๑ เบ-</p> <p>องหววนอนเมือง^๑ สุโขทัย^๑ นี้^๑ มี^๑ ก^๑ ค^๑
พิหาร^๑ ปู้^๑ คร</p> <p>อยู่^๑ มีสรคกงส์^๑ มีป่าพร้าวป่าลาง^๑ มี^๑
ป้าม่วง ป้าขาม</p> <p>มี^๑ น้าโลก^๑ มีพระช^๑ พง^๑ ผเทพคาน^๑
เขานัน^๑</p> <p>เป็นใหญ่กว่า^๑ ทุก^๑ ผใน^๑ เมือง^๑ นี้^๑ ขุน^๑
ผู้ใด^๑ ถ^๑ เมือง</p> <p>สุโขทัย^๑ แล้^๑ ไหว^๑ ค^๑ พล^๑ ถก^๑ เมือง^๑
นี้^๑ เทยง^๑ เมือง</p> <p>นี้^๑ ค^๑ ผ^๑ ไหว^๑ บ^๑ ค^๑ พล^๑ บ^๑ ถก^๑ ผ^๑ ใน^๑ เขา^๑
อนัน^๑ บ^๑ ค^๑ ม^๑ บ^๑</p> <p>เกรง^๑ เมือง^๑ นี้^๑ หาย^๑ ๑๒๑๔ สก^๑ ปมะโรง^๑
พ^๑ ขุนรามค^๑-</p> <p>แหงเจ้า^๑ เมือง^๑ สรชชนนาลัย^๑ สุโขทัย^๑
นี้^๑ ปลกไม้ตา-</p> <p>นี้^๑ ค^๑ ได้^๑ สบ^๑ ส^๑ เข้า^๑ จัง^๑ ให้^๑ ข้าง^๑ ฟน^๑
ขคาร^๑ หน^๑ ฎ^๑ ง^๑ ห^๑ ว่าง</p> |
|---|--|

คำถ่ายถอด

คำอ่าน

๑๓. กลางไม้ต่าน^๑ นวน^๑ เคนคบบ
 เคน^๑ โอกแปควนวน
๑๔. น^๑ เคนเต็ม^๑ เคนบ้างแปควน^๑ ผ่ง
 ปู้^๑ คุรเถรมหาเด
๑๕. ร^๑ ขันฉ่ง^๑ เกนออกคาร^๑ หนุ^๑ สดธรรม
 แก่^๑ อุบาสกุ^๑ ผู่
๑๖. ง^๑ ท่วยจำ^๑ สล^๑ ผู่^๑ ไซวัน^๑ สดธรรม^๑ พ้อ
 ขุนรามคำ^๑ แห่ง
๑๗. เจ้า^๑ เมอง^๑ สร^๑ สชชนนาไล^๑ ส^๑ โขไท^๑ ขัน
 ฉ่ง^๑ เหนอชคา
๑๘. ร^๑ หนให้^๑ ผ่ง^๑ ท่วย^๑ ลูกเจ้า^๑ ลูก^๑ ขุน^๑ ผ่ง
 ท่วย^๑ ถบ้าน^๑ ถ
๑๙. ^(๑๑) เมอง^๑ กนนวน^๑ เคนคบบ^๑ เคน
 เตม^๑ ทาน^๑ แ่ง^๑ ซ่าง^๑ เผ
๒๐. (อ)กกรพคค^๑ ลย^๑ ย^๑ ท^๑ ย^๑ น^๑ ญ^๑ อ^๑ ม^๑ ท^๑ อ^๑ ง^๑ ...
 ขวา^๑ ชู^๑ ร^๑ จา^๑ คุ^๑ ร^๑
๒๑. (ท) ขุนรามคำ^๑ แห่ง^๑ ขัน^๑ ข^๑ ไป^๑ น^๑ บ^๑ พ^๑ ร^๑ (ะ)
 ... อ^๑ ร^๑ ญ^๑ ญ^๑ ก^๑ แล^๑
๒๒. (ว) ข^๑ มา^๑ , จ^๑ ริ^๑ ก^๑ ัน^๑ ฉ^๑ ง^๑ มี^๑ น^๑
 เมอง^๑ ช^๑ ล^๑ ย^๑ ส^๑ ท^๑ า^๑ ก^๑ ไ^๑ ว^๑
๒๓. (ค) ข^๑ พ^๑ ร^๑ะ^๑ ส^๑ ร^๑ ร^๑ ค^๑ น^๑ ช^๑า^๑ จ^๑ ริ^๑ ก^๑ ัน^๑
 ฉ^๑ ง^๑ มี^๑ น^๑ ถ^๑า^๑ ช^๑ ถ^๑า^๑
- กลางไม้ตาลัน^๑ วัน^๑ เคนคับ^๑
 เคน^๑ โอกแปควัน^๑ วั-
- น^๑ เคนเต็ม^๑ เคนบ้างแปควัน^๑ ผ่ง
 ปู้^๑ คุ^๑ ร^๑ เถ^๑ร^๑ มหา^๑เด-
- ร^๑ ขัน^๑ ฉ่ง^๑ เหน^๑ อ^๑ ช^๑ คา^๑ น^๑ หิน^๑ ส^๑ ด^๑ ช^๑ ร^๑ ร^๑ ม^๑
 แก่^๑ อุ^๑ บ^๑ ส^๑ ก^๑ ผู่
- ง^๑ ท่วย^๑ จำ^๑ ส^๑ ล^๑ ผู่^๑ ไซ^๑ วัน^๑ ส^๑ ด^๑ ช^๑ ร^๑ ร^๑ ม^๑ พ้อ
 ขุน^๑ ร^๑ ม^๑ คำ^๑ แห่ง
- เจ้า^๑ เมอง^๑ ส^๑ ร^๑ ส^๑ ช^๑ ช^๑ น^๑ น^๑ ไล^๑ ส^๑ โข^๑ ไท^๑ ขัน
 ฉ่ง^๑ เหน^๑ อ^๑ ช^๑ คา-
- น^๑ หิน^๑ ให้^๑ ผ่ง^๑ ท่วย^๑ ลูก^๑ เจ้า^๑ ลูก^๑ ขุน^๑ ผ่ง
 ท่วย^๑ ถ^๑ บ้าน^๑ ถ
- เมอง^๑ กร^๑ น^๑ วัน^๑ เคน^๑ คับ^๑ เคน
 เตม^๑ ทาน^๑ แ่ง^๑ ซ่าง^๑ เผ-
- อ^๑ ก^๑ ร^๑ พ^๑ ค^๑ ค^๑ ล^๑ ย^๑ ย^๑ เท^๑ ย^๑ ร^๑ ย^๑ อ^๑ ม^๑ ท^๑ อ^๑ ง^๑
 (ซ้าย) ขวา^๑ ชู^๑ ร^๑ จา^๑ คุ^๑ ร^๑
- พ้อ^๑ ขุน^๑ ร^๑ ม^๑ คำ^๑ แห่ง^๑ ขัน^๑ ข^๑ ไป^๑ น^๑ บ^๑ พ^๑ ร^๑
 (เถิง) อ^๑ ร^๑ ญ^๑ ญ^๑ ก^๑ แล^๑
- ว^๑ ข^๑ มา^๑ , จ^๑ ริ^๑ ก^๑ ัน^๑ ฉ^๑ ง^๑ มี^๑ น^๑
 เมอง^๑ ช^๑ เล^๑ ย^๑ ส^๑ ท^๑ า^๑ ก^๑ ไ^๑ ว^๑
- ค^๑ ข^๑ พ^๑ ร^๑ะ^๑ ส^๑ ร^๑ ร^๑ ค^๑ น^๑ ช^๑า^๑ จ^๑ ริ^๑ ก^๑ ัน^๑
 ฉ^๑ ง^๑ มี^๑ น^๑ ถ^๑า^๑ ช^๑ ถ^๑า^๑

(๑๑) เดิมอ่านว่า กน น สอทานแล้วเป็น กน

(๑๒) เดิมอ่านว่า ศรี สอทานแล้วเป็น ศรี

คำถ่ายถอด

คำอ่าน

๒๔. (พ)ระราม อยุ่ฝ่งน้ำสำพายจา ริกอนน
ฉ่ง มในถ่า

พระราม อยุ่ฝ่งน้ำสำพาย จารักอัน
ฉ่ง มในถ่า

๒๕. (รด)นธารในกลวงป่าตาน น มขาลา
สองอนนอน ฉ่ง ช

รัตนธาร ในกลวงป่าตาล น มีศาลา
สองอัน อันฉ่งชอ

๒๖. (ษา)ลาพระมาสอน ฉ่ง ชุพทษขาลา
(ข)คาร หน น ช่ม

ศาลาพระมาส อันฉ่งชอพุทษศาลา
ขคานหัน ช่อม

๒๗. นง ษลาบาตรสถาบกว ไหว หน (จ)ง
ทงหลายเหน

นงศีลาบาตร สถาบกวไวน ฉ่ง
ชหลายเหน

คำนำที่ ๔

คำถ่ายถอด

คำอ่าน

<p>๑. พุ^๑ ขุนพระ(รา)มคั^๑แห่ง ลุ^๑ท^๑ พุ^๑ ขุน^๑ ษร^๑
อิน^๑ทรา^๑ ทศย^๑เป</p> <p>๒. (น^๑) ขุน(ไ)น^๑ เมือง^๑ ษร^๑สข^๑(นา)ล^๑
สุ^๑โข^๑ท^๑ทง^๑มา^๑กา^๑ว^๑ลา^๑</p> <p>๓. (แ)ล^๑ไท^๑ เมือง^๑ไค^๑หล้า^๑ฟ้า^๑ฎ^๑ . . . ไท^๑
ชา^๑ว^๑ อ^๑ชา^๑ว^๑ของ^๑มา^๑อ^๑</p> <p>๔. ก ๑๒๐๗ สก^๑ ป^๑กร^๑ให้^๑ ข^๑ค^๑(เอา)พระ^๑
ธา^๑ค^๑ออก^๑ทง^๑หลา^๑ย</p> <p>๕. เหน^๑ก^๑ทำ^๑ บ^๑ชา^๑บ^๑เร^๑อ^๑แก่^๑พระ^๑ธา^๑ค^๑ไค^๑
เด^๑อน^๑ท^๑ก^๑ว^๑น^๑ จ^๑</p> <p>๖. ง^๑เอา^๑ลง^๑ฝ^๑ง^๑ใน^๑ก^๑ลา^๑ง^๑ (เม^๑)ง^๑ ษร^๑สข^๑
นา^๑โลก^๑พระ^๑เจ</p> <p>๗. ค^๑ เหน^๑อ^๑ห^๑ก^๑เข^๑า^๑ จ^๑ง^๑แ^๑ล^๑ว^๑ค^๑ง^๑เว^๑ง^๑ผ^๑
ล^๑อ^๑ม^๑พระ^๑ม</p> <p>๘. ห^๑ธา^๑ค^๑สาม^๑เข^๑า^๑ จ^๑ง^๑แ^๑ล^๑ว^๑ เม^๑อ^๑ก^๑อน^๑ลา^๑
ส^๑ไ^๑ท^๑น^๑บ^๑</p> <p>๙. ม ๑๒๐๕ สก^๑ ป^๑ม^๑แม^๑พ^๑ ข^๑น^๑ร^๑า^๑ม^๑ค^๑า^๑ห^๑
หา^๑ไ^๑คร^๑ไ^๑</p> <p>๑๐. ใน^๑ใจ^๑แ^๑ล^๑ไ^๑ส^๑ลา^๑ย^๑ ส^๑ไ^๑ท^๑น^๑ลา^๑ย^๑ ส^๑ไ^๑ท^๑น^๑
จ^๑ม^๑เพ^๑</p> <p>๑๑. อ^๑ข^๑น^๑ส^๑ัน^๑น^๑ไ^๑ส^๑ไ^๑ว^๑ พ^๑ุ^๑ข^๑น^๑พระ^๑ร^๑า^๑ม^๑ค^๑
ห^๑า^๑ง^๑น^๑น^๑ห^๑</p> <p>๑๒. เป^๑น^๑ท^๑า^๑ว^๑เป^๑น^๑พ^๑ร^๑ณ^๑า^๑แ^๑ก^๑ไ^๑ท^๑ท^๑ง^๑หล^๑า^๑ย^๑ห^๑
เป^๑น</p> | <p>พ^๑อ^๑ข^๑น^๑พระ^๑ร^๑า^๑ม^๑ค^๑า^๑ห^๑ง^๑ ถ^๑ูก^๑พ^๑อ^๑ข^๑น^๑ศ^๑ร^๑
อิน^๑ท^๑รา^๑ท^๑ศ^๑ย^๑เป^๑—</p> <p>น^๑ข^๑น^๑ใน^๑เม^๑อง^๑ศ^๑ร^๑ส^๑ข^๑ช^๑น^๑า^๑ล^๑
สุ^๑โข^๑ท^๑ย^๑ ท^๑ง^๑มา^๑กา^๑ว^๑ลา^๑</p> <p>แล^๑ไ^๑ท^๑ย^๑เม^๑อง^๑ไค^๑หล้า^๑ฟ้า^๑ฎ^๑ . . . ไ^๑ท^๑
ชา^๑ว^๑อ^๑ชา^๑ว^๑ของ^๑มา^๑อ^๑—</p> <p>ก ๑๒๐๗ สก^๑ป^๑ก^๑น^๑ ให้^๑ข^๑ค^๑เอา^๑พระ^๑
ธา^๑ค^๑อ^๑อก^๑ ท^๑ง^๑หล^๑า^๑ย</p> <p>เ^๑น^๑ ก^๑ระ^๑ทำ^๑บ^๑ชา^๑บ^๑า^๑เร^๑อ^๑แก่^๑พระ^๑ธา^๑ค^๑ไค^๑
เด^๑อน^๑ท^๑ก^๑ว^๑น^๑ จ^๑—</p> <p>ง^๑เอา^๑ลง^๑ฝ^๑ง^๑ใน^๑ก^๑ลา^๑ง^๑เม^๑อง^๑ศ^๑ร^๑ส^๑ข^๑
นา^๑ล^๑ย^๑ก^๑อ^๑พระ^๑เจ—</p> <p>ค^๑ย^๑เ^๑น^๑อ^๑ห^๑ก^๑เข^๑า^๑จ^๑ง^๑แ^๑ล^๑ว^๑ค^๑ง^๑เว^๑ง^๑ผ^๑
ล^๑อ^๑ม^๑พระ^๑ม—</p> <p>ห^๑ว^๑ธา^๑ค^๑ สาม^๑เข^๑า^๑จ^๑ง^๑แ^๑ล^๑ว^๑ เม^๑อ^๑ก^๑อน^๑ลา^๑
ส^๑ไ^๑ท^๑น^๑บ^๑</p> <p>ม ๑๒๐๕ สก^๑ป^๑ม^๑มะ^๑แม^๑ พ^๑อ^๑ข^๑น^๑ร^๑า^๑ม^๑ค^๑า^๑ห^๑
หา^๑ไ^๑คร^๑ไ^๑</p> <p>ใน^๑ใจ^๑ แ^๑ล^๑ไ^๑ส^๑ลา^๑ย^๑ส^๑ไ^๑ท^๑น^๑ ล^๑า^๑ย^๑ส^๑ไ^๑ท^๑น^๑
จ^๑ม^๑เพ^๑—</p> <p>อ^๑ข^๑น^๑ส^๑ัน^๑น^๑ไ^๑ส^๑ไ^๑ว^๑ พ^๑อ^๑ข^๑น^๑พระ^๑ร^๑า^๑ม^๑ค^๑
ห^๑า^๑ง^๑น^๑น^๑ห^๑</p> <p>เป^๑น^๑ท^๑า^๑ว^๑เป^๑น^๑พ^๑ระ^๑ณ^๑า^๑แ^๑ก^๑ไ^๑ท^๑ท^๑ง^๑หล^๑า^๑ย^๑ ห^๑
เป^๑น</p> |
|---|--|

คำถ่ายถอด

คำอ่าน

- ๑๓. ครูอาจารย์สงสอนไททองหลายให้รู้
- ๑๔. บุนุธรรมแทแตกนอนน มีใน เมือง
ไทยด้วย
- ๑๕. ุรด้วยหลวกกด้วยแก้ลด้วยหานด้วย
แกะ
- ๑๖. ด้วยแรงหากนจกเสมอ มีได้อาจ
ปราบ ผ่งข้า
- ๑๗. เสก มี เมืองกว้างข้างหลายปราบ
เบ่องตวนนอ
- ๑๘. อกรอดสรลวงสองแคว ลับาจาขสคา
เทำฝ่งขอ
- ๑๙. ง เองวงจนนวงคำเป้น ทแล้ว เบิ่ง
หาว
- ๒๐. นอนรอดคน ท พระบางแพรกุส
พรณญ ก
- ๒๑. มราช บูรเพช(บุ)ร สรรหมราช
ฝ่งทะเล
- ๒๒. ส มุทรเป้น ท(แล้ว)เบ่องตวนนต
รอก เมอ
- ๒๓. งลอค เมือง...นหงสาพิ ด ส มุทร
หาเป
- ๒๔. นแดน ๖ เบ่อง(ตน)นอนรอก เมือง
แพล เม
- ๒๕. องมาน เมืองน...เมืองพลวท้นฝ่ง
ของ

- ครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้
- บุญธรรมแท้ แตกนอนมีในเมือง
ไทยด้วย
- รู้ด้วยหลวก ด้วยแก้ด้วยหาญ ด้วย
แกะ
- ด้วยแรง หากนจักเสมอมีได้ อาจ
ปราบผ่งข้า
- เสก มีเมืองกว้างข้างหลาย ปราบ
เบ่องตะวันออก-
- ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗
อก รอด สรลวง สองแคว ลุมบาจาข สคา
เทำฝ่งขอ-
- ง เองเวียงจันทน์เวียงคำเป้นที่แล้ว เบ(อ)ง
หาว
- ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐
นอน รอดคนท พระบาง แพรกุ ส
พรณญ
- มี ราชบุร เพชรบุร สรรหมราช
ฝ่งทะเล
- สมุทรเป้นที่แล้ว เบ่องตะวันออก
รอกเมอ-
- งลอค เมือง...น หงสาวค ส มุทร
หาเป-
- ๑๑๒
นแดน ๖ เบ่องตนนอน รอกเมือง
แพล เม-
- ๑๑๓
องมาน เมืองน...เมืองพลว ท้นฝ่ง
ของ

คำถ่ายถอด

คำอ่าน

๒๖. เมืองขวาเป(น^๔ท)แล้ว > ปลูกขัง
ฝุง^๑ลูกบ้า^๑
๒๗. น^๑ลูก^๑เมือง(น^๑)นชอบควัชรรม
ทุก^๑คน

- เมืองขวา^๑ เป^๑นท^๑แล้ว > ปลูก^๑เลียง
ฝุง^๑ลูกบ้า^๑-
- น^๑ลูก^๑เมือง^๑น^๑ ชอบ^๑ควัชรรม
ทุก^๑คน

คำอธิบาย

(๑) กู	- เรา, ฉันทัน, ข้าพเจ้า (เป็นเอกพจน์)
(๒) ตู	- เราทั้งหลาย ฉันทันทั้งหลาย ข้าพเจ้าทั้งหลาย (เป็นพหูพจน์)
(๓) ผู้หญิงสอง	- ผู้หญิงสอง
(๔) เพื่อ	- เรา (เป็นพหูพจน์)
(๕) อ้าย	- พี่ชายคนแรก
(๖) เตยมแต่	- ตั้งแต่
(๗) สิบเก้าเข้า	- ปี ในสมัยสุโขทัย นับปีอย่าง เช่น สิบเก้าเข้า เท่ากับอายุ
ย่างเข้า ๑๘ ปี เหมือนกับที่นิยมใช้กันอยู่ปัจจุบัน
(๘) เมืองฉอด	- ชื่อเมืองโบราณตั้งอยู่ริมแม่น้ำเมย แถบอำเภอแม่สอด
จังหวัดตาก
(๙) ท่	- ต่ របៀង กวาดต้อน
(๑๐) หัวซ้าย	- ด้านซ้าย
(๑๑) หัวขวา	- ด้านขวา
(๑๒) เกลื่อน	- เกลื่อน គាត់ หนีเข้าไป
(๑๓) ไพร่ฟ้าหน้าใส	- ทหาร ทัพ ประชาชน ไพร่พล
(๑๔) หนีญญ่ายพายจแจ้น	- หนีกระจัดกระจาย หนีอย่างซุกซ่อนวุ่นวาย
(๑๕) กูบ่หนี	- กูไม่หนี (หนี หรือ หนี ก ทางเหนือแปลว่า หลีกไป)
(๑๖) เบกพล	- เบิกพล บุคคล (เบิกในภาษาเขมร แปลว่า จับ ต้อน)
(๑๗) ต่อข้าง, พุ่งข้าง	- ขนข้าง พุ่งข้าง-รบ พุ่ง แปลว่า รบ เช่น รบพุ่ง
(๑๘) มาสเมือง	- ชื่อข้าง
(๑๙) แพ้	- ชนะ
(๒๐) พ่าย	- ปราศัย แพ้
(๒๑) เพือก	- เพราะกู
(๒๒) เมอชัว	- เมอครั้ง เมอรัชสมัย

- (๒๓) บำเรอ - ปรมนิบัติ
- (๒๔) หนักสั้หมากหวาน - ผลไม้เปรี้ยวผลไม้หวาน
- (๒๕) ตั้หน้งวังข้าง - คล้องข้าง, จับข้าง (หน้ง บางแห่งใช้นาง, หนาง แปลว่า ตาข่าย หมายความว่าเช่นเดียวกับ ตื่อวน คือจับสัตว์เล็ก)
- (๒๖) ได้บัวได้นาง - ได้ผู้ชายได้ผู้หญิง ได้ผู้ได้คน
- (๒๗) ได้เงื่อน - ได้เงิน
- (๒๘) เวน - มอบให้, ถวาย
- (๒๙) พร้าบำเรอ - บ่อยๆ สม่่าเสมอ เป็นประจำ บำเรอ-ปรมนิบัติ รั้บใช้ บำรุง
- (๓๐) ทั้กกลม - ทั้หมดทั้งสน
- (๓๑) จกอบ - ภาชีผ่านด้าน
- (๓๒) ลูท่าง - สะดวกสบาย
- (๓๓) แล้ - แล, และ
- (๓๔) กว้า - ไป
- (๓๕) พ้อเชอเสอคำ - พ้อผู้ให้กำเนิด พ้อที่ลวงลั้บไปแล้ว (เสอคำ เป็นคำใช้คู่กับพ้อเชอ)
- (๓๖) เข็ชข้าว - นางข้าว (ในภาคอีสานเรียกว่าเจ้าข้าวหรือเข็ชข้าว)
- (๓๗) ไพรฟ้าเข้าไท - ประชาชน บริวาร
- (๓๘) ผิดแผกแสดกว้างกัน - ผิดใจแตกแยก เป็นความกัน (ในกฎหมายตราสามดวง ใช้ว่า ผิดแผกแซกกว้าง)
- (๓๙) สนวนดูแท้แล - สอบสวนดูแน่แล้ว สอบถามดูแน่แล้ว ใต้สวน
- (๔๐) จังแล้งความแก่เขาด้วยช้อ - ตัดสินความแก่เขาทั้งสองโดยยุติธรรม
- (๔๑) บ่เข้าผู้ลักมกผู้ช่อน - ไม่เข้ากับผู้ร้ายลักทรัพย์ ไม่เห็นแก่ผู้รับของโจร (มก แปลว่า ชอบ เห็นแก่)
- (๔๒) บ่ใคร่พีน - น่าจะหมายถึงไม่ยินดี
- (๔๓) บ่ใคร่เดอด - น่าจะหมายถึงไม่ยินดีร้าย ไม่เดือดร้อน

- (๔๔) มาสู่
- (๔๕) ซ่อยเหนือเพือกู้
- (๔๖) ดวง
- (๔๗) ข่าเสือกข่าเสื่อ
- (๔๘) หัวพุ่งหัวรบ
- (๔๙) อันฉิ่ง
- (๕๐) หัน
- (๕๑) ไพร่ฟ้าหน้าปก
- (๕๒) เถิง
- (๕๓) บัไว้
- (๕๔) ลาง
- (๕๕) ตระพังโพยสี่
- (๕๖) ตริบูร
- (๕๗) โยขทาน
- (๕๘) ท่วย
- (๕๙) พนม
- (๖๐) หมอนโนน
- (๖๑) แล่บี่แล่ญิบล้าน
- (๖๒) สูด
- (๖๓) พุ้น
- (๖๔) เวียง
- (๖๕) เท้าหัวลาน
- (๖๖) คับคั่งกลอง
- มาอยู่ด้วย
- ซ่วยเหลือเออเพือกอบกู้ (ซ่วย = ซ่วย, เหนือ = เหลือ, กู้ = ชก, อุ่มชู, คูแล)
- จน, จนกระทั่ง
- ข่าศึก
- หัวหน้า, แม่ทัพนายกอง
- อันหนึ่ง
- หัน
- ประชาชนที่มุกข์ร้อน
- ถึง
- ไม้ยาก
- ขนุน (ไทยใหญ่) อีสาน - ต้นไม้ชนิดหนึ่งคล้ายมะพร้าว
- สระชื่อโพยสี่
- กำแพงสามชั้น
- ให้ทาน
- ผุ่ง, หมู่
- พุ่ม
- หมอนนอน
- บี่ละสองล้าน (ญิบ แปลว่า สอง)
- สูด
- โพน
- เมือง
- ถึงที่เตียน, ถึงหัวสนาม เท้า = ถึง หัวลาน = หัวสนาม ทักกว้าง
- คับ หรือ คม แปลว่า ต่ำ บงคี่ หรือ บงคม, บังคม แปลว่า ประโคม รวมความว่า ต่ำประโคมกลอง

- (๖๗) เสียงเอน - เสียงร้องเอน เสียงร้องเป็นทำนองเสนาะ
- (๖๘) เทียรข้อม - ข้อมมี ชรรมา โดยปกติ มีใช้หลายแห่งในหนังสือไตรภูมิพระร่วง
- (๖๙) ราม - กลาง อีสาน แปลว่า ใหญ่
- (๗๐) นิสัยมุตกั - ผู้พ้นจากนิสัย ได้แก่ พระภิกษุผู้ศึกษาอบรมดีแล้ว และมีพรวิเศษ
- (๗๑) อโรญิก - อโรญิก เสนาสนป่า
- (๗๒) หลวก - รุกข์หลวก, นลาด, หลวกแหลม
- (๗๓) ลูกแต่ - ใช้ควบกับ มา เป็นลูกแต่ . . . มา แปลว่า ออกจากมาจาก เข้ามา
- (๗๔) แกกม - ทิสุด
- (๗๕) ดงแกถ้ง - ดงตั้งใจ
- (๗๖) เบองต่นอน - ทิศเหนือ
- (๗๗) ตลาดปสาน - ตลาดร้านค้า
- (๗๘) อังนะ - ชื่อพระพุทธรูป
- (๗๙) เบองห้วนอน - ทิศใต้
- (๘๐) สรคกงส์ - ทำนบ (ภาษาสันสกฤตว่า สรทงค)
- (๘๑) น้ำโคก - นาดก
- (๘๒) พระขพง - ชื่อภูเขา
- (๘๓) ๑๒๑๔ - มหาศักราชตรงกับพุทธศักราช ๑๘๓๕
- (๘๔) เดือนดับ - วันสิ้นเดือน วันแรม ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ
- (๘๕) เดือนโอกแปดวัน - ขึ้นแปดค่ำ
- (๘๖) เดือนเต็ม - วันเพ็ญ วันกลางเดือน
- (๘๗) เดือนบ้างแปดวัน - แรมแปดค่ำ
- (๘๘) กระพัดลยาง - กระพัด แปลว่า ผูก ลยาง แปลว่า สับคับริวมความว่า สายรัดผูกข้างไม่ให้เคลื่อนไหว

- (๘๕) รุจาครี - ชื่อช้าง (ดูคัมภีร์โลกบัญญัติ กัณฑ์รุจาครี)
- (๘๖) ถ้ำพระรามแลถ้ำรัตนธาร - คูหนังสือพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เรื่อง เทวเมือง
พระร่วง ฉบับพิมพ์ ๒๔๕๘ ร.พ.อักษรบริวาร ๑๗๕-๑๘๒
เรื่องที่ตั้งของถ้ำ และจารึกขงพบในสมัยนั้น
- (๘๗) ในกลาง - ในภายใน, ในบริเวณ
- (๘๘) มากาวถาว - ถ้อย ๑. มา = ชนชาติไทยที่น่าจะอยู่ใต้เมืองน่านลงมา
๒. กาว = ชนชาติไทยในจังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน
ดังปรากฏในจารึกหลักที่ ๔๕ พ.ศ. ๑๕๓๕
เรียกผู้บรรพบุรุษราชวงศ์น่านว่าคำพงศ์ถาว
๓. ถาว = ชนชาติไทยในประเทศลาวปัจจุบัน
- (๘๙) ชาวอุซาวของ - ผู้ที่อยู่ตามริมแม่น้ำอุ และแม่น้ำโขง
- (๙๐) มาออก - มาขึ้น
- (๙๑) ๑๒๐๗ ศก ปีกุน - มหาศักราช ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๒๘ นับตามแบบ
ปัจจุบัน เช่น ประกา มหาศักราช ๑๒๐๕ ตรงกับ
พุทธศักราช ๑๘๓๐
- (๙๒) เวียงผา - กำแพงหิน
- (๙๓) ลายสือ - ตัวหนังสือ
- (๙๔) ๑๒๐๕ - มหาศักราช ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๒๖
- (๙๕) หากใครใจในใจ - หากคิดในใจ
- (๑๐๐) หากเป็นท้าวเป็นพระยา - หากเป็นท้าวเป็นพระยา ถือเป็นอย่างแน่นอน
- (๑๐๑) หากเป็นครูเป็นอาจารย์ - หากเป็นครูเป็นอาจารย์
- (๑๐๒) แคะ - เรียว, เปรี๊ยว, ว่องไว
- (๑๐๓) รอด - ถึง ทางอีสานออกเสียงเป็น ฮอด
- (๑๐๔) สรลาวง - เดิมเข้าใจว่าได้แก่จังหวัดพิจิตร ซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้
เพราะพิจิตรอยู่ใต้พิษณุโลก (สองแคว) ลงไป การกล่าว
ชื่อเมืองในจารึกนี้ กล่าวตามลำดับจากเมืองที่อยู่ใกล้

สุโขทัยและไกลออกไปตามลำดับคือ “สรลงง สองแคว ลุมบาจาย” จารึกหลักที่ ๘, บอกชื่อเมือง เริ่มต้นจาก ตะวันออก กวาดลงไปทางใต้แล้วไปทางทิศตะวันตกขึ้นไปจนถึงทิศเหนือ คือ สรลงง สองแคว (พิษณุโลก) ปากยม (พิจิตร)... เห็นได้ว่า สรลงง อยู่สูงกว่า สองแคว หรือมีค่านั้น สรลงง กับ สองแคว ต้องเป็น เมืองแผ่นดิน

- (๑๐๕) สองแคว - ชื่อพิษณุโลกสมัยโบราณ
- (๑๐๖) ลุมบาจาย - น่าจะเป็นชื่อเมืองโบราณอยู่แถบลุ่มแม่น้ำสัก มีปรากฏใน จารึกหลักที่ ๘
- (๑๐๗) สกา - ชื่อเมืองโบราณ เข้าใจว่าอยู่แถวแควป่าสัก
- (๑๐๘) กนที - บ้านโคน อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
- (๑๐๙) พระบาง - ชื่อเมืองนครสวรรค์ในสมัยโบราณ
- (๑๑๐) แพรก - เมืองสรรค์บุรี จังหวัดชัยนาท
- (๑๑๑) สุพรรณภูมิ - ชื่อเมืองโบราณอยู่บริเวณจังหวัดสุพรรณบุรีปัจจุบัน
- (๑๑๒) สมุทรหาเป็นแดน - สมุทรหากเป็นแดน สมุทรนั้นแหละเป็นแดน
- (๑๑๓) เมืองม่าน - ชื่อเมืองโบราณ อยู่ระหว่างจังหวัดแพร่กับน่าน
- (๑๑๔) เมืองพลัว - ปัจจุบัน คืออำเภอบัว จังหวัดน่าน
- (๑๑๕) เมืองชวา - ปัจจุบัน คือ เมืองหลวงพระบาง

รายงานการชุดค้นทางโบราณคดีในเมืองสุโขทัย

นายบรรเวท รุ่งรุจี

เรียบเรียง

หน้าว่าง

รายงานการขุดค้นทางโบราณคดีในเมืองสุโขทัย

ที่ตั้ง

จังหวัดสุโขทัย จัดอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ ๔๘๐ กิโลเมตร เมืองเก่าสุโขทัยตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศตะวันตก ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๒ เชื่อมต่อระหว่างจังหวัดสุโขทัย - จังหวัดตาก (ถนนจรดวิถีถ่อง) ระยะทางประมาณ ๑๒ กิโลเมตร

เมืองเก่าสุโขทัยตั้งอยู่เชิงเขาประตักษ์ทางด้านทิศตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๖๐ เมตร และตั้งอยู่ระหว่าง เส้นรุ้งที่ ๑๗° ๐๐' ถึง ๑๗° ๐๓' เหนือกับเส้นแวงที่ ๙๙° ๕๑' ตะวันออก (แผนที่ทางทหาร ระบุว่าที่ ๔๔๕๓ - III พิมพ์ครั้งที่ ๑ RTSD ลำดับชุด L ๗๐๑๗ มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐)

ธรณีสัณฐาน

เทือกเขาประตักษ์ประกอบด้วยเขาพระบาทใหญ่ เขากิวอ้ายมา เขาเจดีย์งาม เขาพระบาทน้อย และเขากรวดขาว ซึ่งวางตัวเป็นแนวติดต่อกันทางทิศเหนือทิศใต้ ยาวประมาณ ๒๕ กิโลเมตร กว้างประมาณ ๓ กิโลเมตร โดยตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ขึ้นมาจนถึงทิศตะวันตกของเมืองเก่าสุโขทัย

หินดั้งเดิมเป็นหินตะกอน (SEDIMENTARY ROCKS) ชนิดหินทราย (SAND STONE) ที่เกิดขึ้นมาราว ๒๐๐ ล้านปีล่วงมา (จัดอยู่ในยุค TRIASSIC CRETACEOUS) มีความหนารวมทั้งหมดแล้วกว่า ๔,๐๐๐ เมตร หินที่พบจัดอยู่ในหินชุดโคราช (THE KORAT GROUP)

หินชุดโคราชที่บริเวณเขตสุโขทัยนี้ แข็งแกร่งเป็นพิเศษ คงเป็นเพราะถูกหินอัคนีดินแทรกขึ้นมาด้วยความร้อนและแรงบีบอัด ทำให้หินทรายแถบนี้แกร่ง

หินกลุ่มนี้เกี่ยวข้องกับแหล่งแร่ มังกานีส เหล็ก เหล็ก และสายแร่เขี้ยวหนุมาณ (QUARTZ) หินทรายและหินกรวด ใช้ในการก่อสร้างและทำหินดับมีด

ปฐพีสัณฐาน

วัตถุต้นกำเนิดของดินบริเวณนี้เป็นดินตะกอนลำนํ้าเก่า (OLD ALLUVIUM) มีอายุประมาณ ๗๕ ล้านปี ถึงปัจจุบัน (QUATERNARY + RECENT) ผสมกับดินตะกอนลำนํ้ากลางเก่ากลางใหม่ (SEMI-RECENT ALLUVIUM) ของลำนํ้ายม และลำนํ้าแม่รำพัน ซึ่งเป็นลำธารสาขาหนึ่งของแม่นํ้ายม ที่มีต้นบ้นน้ำเกิดจากเทือกเขาที่อยู่ทางทิศตะวันตกเขตอำเภอบ้านด่านลานหอย

ตะกอนที่มาตกเป็นที่ราบบริเวณนํ้าบางส่วนจะถูกชะล้างมาจากเทือกเขาประทักษ์ และเชื่อว่าชั้นดินเหนียวตอนบนสุดจะมีความหนาแน่นทางด้านทิศตะวันตก และจะหนามากขึ้นเรื่อย ๆ ไปทางด้านทิศตะวันออกของเมือง

ระดับน้ำใต้ดินทั่วไปด้านทิศตะวันตกจะต่ำกว่าทางด้านทิศตะวันออกเล็กน้อย และโดยทั่วไปแล้วระดับน้ำใต้ดินจะไม่ลึกไม่ว่าจะเป็นด้านไหน

ภูมิอากาศ

จังหวัดสุโขทัย จัดอยู่ในภูมิอากาศชุ่มชื้น แห้งแล้งในเขตร้อน (TROPICAL SAVANNA) ฤดูร้อนจะเริ่มต้นตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม ฝนจะแล้งในราวกลางฤดูฝนทำให้เกิดความเสียหายในการทำนา แต่จะมีพายุไซร่อนพัดผ่านทำให้ฝนตกชุกในเดือนสิงหาคม และเดือนกันยายน ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน ถึงเดือนมกราคม โดยได้รับลมหนาวจากไซบีเรียและจากตอนเหนือของประเทศจีน

อุณหภูมิสูงสุดในจังหวัดสุโขทัย ประมาณ ๔๑.๘° เซลเซียส ในเดือนเมษายน และอุณหภูมิต่ำสุดประมาณ ๗.๕ เซลเซียส ในเดือนมกราคม

จำนวนนํ้าฝนที่ตกโดยเฉลี่ยตลอดทั้งปี ประมาณ ๑๐๐.๑๔ มิลลิเมตร จะเห็นว่าจำนวนนํ้าฝนที่ตกโดยเฉลี่ยค่อนข้างน้อย ทั้งนี้ อาจจะเป็นผลจากการตัดต้นไม้ทำลายป่าเพื่อใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกและเอาไม้มาสร้างที่อยู่อาศัย

ป่าไม้

ป่าไม้ที่ปกคลุมอยู่บริเวณเทือกเขาประทักษ์ ส่วนมากเป็นป่าไม้เบญจพรรณ (MIXED DECIDUOUS FOREST) และป่าเต็งรัง (DREY DIPTEROCARPS FOREST) ประกอบด้วยไม้ไฟชนิดต่าง ๆ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ตะแบก ไม้แดง ไม้ประจูด ไม้พลวง และไม้เพียว ขึ้นผสมคละเคล้ากัน ปัจจุบันมีการปลูกสวนป่าสักและไม้กระยาเลย ขึ้นมาทดแทนป่าไม้ที่ถูกตัดโค่นทำลายไป

ป่าไม้ชนิดนี้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายชนิด เช่น เนื้อทราย เก้ง กวาง หมูป่า ละอง ละมั่ง ลิง ชะนี กระรอก หมี เป็นต้น

นอกจากนี้ตามลำน้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง ต่าง ๆ พบว่ามีสัตว์น้ำจืดประเภทต่าง ๆ ปะปนอยู่กับพวกเต่านา หอยขม หอยกาบ หอยบึง

การขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดี ส่วนใหญ่จะดำเนินการขุดค้นภายในเขตบริเวณกำแพงเมืองเก่าสุโขทัย นอกจากการขุดค้นที่วัดศรีชุมเท่านั้นที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ นอกกำแพงเมืองห่างออกไป ประมาณ ๒๐๐ เมตร

๑. การวางผัง

ได้แบ่งพื้นที่ภายในกำแพงเมืองเก่าสุโขทัย ออกเป็น ๔ เขต (ZONE) โดยถือเอาเจดีย์ทรงลังกาซึ่งเป็นเจดีย์ประธานของวัดชนะสงครามเป็นจุดกำหนดตายตัวของผังทั้งหมด (O FIXED POINT) ปรากฏพิกัดในแผนที่ทางทหารที่ ๗๕๒๕๑๔ และได้ผังหมุดคอนกรีตทรงกระบอก กว้าง ๘ เซนติเมตร ยาว ๘ เซนติเมตร สูง ๕๐ เซนติเมตร (เขียนตัวอักษร O FIXED POINT) ไว้ทางด้านทิศเหนือของฐานเจดีย์นี้เป็นที่สังเกต

จากจุดกำหนดตายตัวของผังทั้งหมด ได้วางแกนตัวอักษรตามแนวเหนือ-ใต้ และแกนตัวเลขตามแนวตะวันออก-ตะวันตก แบ่งพื้นที่ภายในเมืองออกเป็น ๔ เขตด้วยกัน คือ

- ก. ZONE.A คือ พื้นที่ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
- ข. ZONE.B คือ พื้นที่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
- ค. ZONE.C คือ พื้นที่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้
- ง. ZONE.D คือ พื้นที่ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

ในแต่ละเขตได้สำรวจแหล่งโบราณคดีที่จะทำการขุดค้นเป็นแห่ง ๆ ไป ซึ่งได้ดำเนินการมาในช่วงปีงบประมาณ ๒๕๒๐-๒๕๒๕ ตามกำลังงบประมาณที่ได้รับในส่วนของงานทศโน-โบราณคดี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

-ปีงบประมาณ ๒๕๒๑

- ขุดค้นทางโบราณคดี ใน ZONE. A ๒๘ หลุม และ ZONE. B ๓ หลุม

-ปีงบประมาณ ๒๕๒๒

- ขุดค้นทางโบราณคดี ที่บริเวณประตูอ้อ (ประตูเมืองด้านทิศตะวันตก) ในส่วนของคูเมืองชั้นใน คูเมืองชั้นกลาง คูรอบป้อมประตูเมือง คูเมืองชั้นนอกบนป้อมประตูเมือง กำแพงเมืองชั้นกลาง และกำแพงเมืองชั้นนอก รวม ๑๐ หลุม

-ปีงบประมาณ ๒๕๒๓

- ขุดค้นทางโบราณคดี ใน ZONE. A ๔ หลุม และ ZONE. C ๑๓ หลุม

-ปีงบประมาณ ๒๕๒๔

- ขุดค้นทางโบราณคดี ใน ZONE. B ๑ หลุม ZONE. C ๒ หลุม (ภายในบริเวณวัดมหาธาตุ) และ ZONE. D ๓ หลุม (ภายในบริเวณเนินปราสาท ๒ หลุม)

- ขุดค้นทางโบราณคดี ที่วัดศรีชุม ๓ หลุม
- ขุดหลุมทดสอบทางโบราณคดีที่กำแพงเมืองชั้นในด้านทิศเหนือ ๗ หลุม ด้านทิศตะวันออก ๒ หลุม ด้านทิศใต้ ๒ หลุม และด้านทิศตะวันตก ๔ หลุม

จะเห็นว่าได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดี ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ภายในกำแพงเมือง รวมทั้งสิ้น ๘๒ หลุม ซึ่งส่วนใหญ่จะจัดอยู่ใน ZONE. A และ C เพราะมีพื้นที่กว้างขวาง บ้านเรือนราษฎรมีอยู่น้อยมาก แต่ใน ZONE. B และ D มีบ้านเรือนราษฎรตั้งอยู่เป็นจำนวนมากทำให้เป็นอุปสรรคในการเลือกแหล่งขุดค้น ดังนั้นจำนวนหลุมขุดค้นจึงน้อยกว่าในอีก ๒ เขต

ส่วนรูปแบบและขนาดของหลุมที่ใช้ในการขุดค้นจะเลือกหลุมรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส (GRID SYSTEM) และหลุมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (TRENCH SYSTEM) ซึ่งจะเลือกใช้ทั้งรูปแบบและขนาดที่ต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพื้นที่ และเป้าหมายที่จะดำเนินการขุดค้น เช่น ในการขุดค้นบนพื้นที่ราบโดยทั่วไป จะเลือกใช้หลุมรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส แต่ถ้าเป็นการขุดค้นที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน เช่น วิหาร เจดีย์ หรือ กำแพงเมืองจะเลือกใช้หลุมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตามความเหมาะสม

๒. เทคนิควิธีการขุดค้น

เครื่องมือเครื่องใช้ในการขุดค้น จะมีทั้งเครื่องมือขนาดใหญ่ เช่น เครื่องเจาะตรวจดิน (SOIL AUGER) จอบ เสียม หน้าตัด ฯลฯ และเครื่องมือขนาดเล็ก เช่น ชะแลง เกวียง เครื่องมือแต่งกระดูก แปรงปิดฝุ่น ลูกยางลม ตะกร้าใส่เศษภาชนะดินเผา กระบะตักดิน ฯลฯ โดยจะเลือกใช้เครื่องมือตามสภาพความเหมาะสมและเทคนิควิธีที่เลือกใช้ในการขุดค้นแหล่งโบราณคดีนั้น ๆ

เทคนิควิธีการขุดมี ๓ แบบ คือ

๑. ขุดแบบระดับ (LEVEL SYSTEM) โดยกำหนดระดับความลึกที่จะใช้ในการขุดค้น (๑๐-๒๐ เซนติเมตร) เท่ากันทุกระดับจนสิ้นสุดการขุดค้น

๒. ขุดตามชั้นดินธรรมชาติ (LAYER SYSTEM) คือ การขุดตามการเปลี่ยนแปลงของชั้นดินธรรมชาติเท่านั้น

๓. ขุดแบบผสมหรือการขุดแบบชั้นดินสมมุติ (UNIT-LEVEL) คือ การขุดค้นที่รวมเอาวิธีการขุดตามชั้นดินธรรมชาติและตามระดับชั้นดินสมมุติที่กำหนดว่าจะต้องขุดให้ลึกเพียง ๑๐ เซนติเมตร เข้าด้วยกัน

ในการขุดค้นได้เลือกใช้วิธีการขุดแบบระดับและการขุดแบบผสมกับแหล่งโบราณคดีที่จะทำการขุดค้นแต่ละแห่งตามความเหมาะสม

การดำเนินการขุดค้น เริ่มจากการถ่ายภาพและทำผังแสดงบริเวณแหล่งขุดค้น หลุมขุดค้น ระหว่างการขุดค้นจะทำผังแสดงสภาพภายในหลุมขุดค้นแต่ละระดับ พร้อมกับการถ่ายภาพประกอบ และจดบันทึกประจำวัน ทำบัญชีแยกประเภทหลักฐานโบราณวัตถุที่ได้รับจากการขุดค้นจนสิ้นสุดการขุดค้น จึงแบ่งลักษณะชั้นดินตามธรรมชาติบันทึกลงกราฟและถ่ายภาพประกอบ จากนั้นจึงเก็บตัวอย่างดินจากชั้นดินที่แบ่งได้เพื่อการศึกษาหาข้อมูลในส่วนรายละเอียดต่อไป

การจำแนกประเภทหลักฐานที่ได้รับจากการขุดค้น

ในการขุดค้นตามแหล่งโบราณคดี ได้พบหลักฐานโบราณวัตถุประเภทต่าง ๆ ในแต่ละระดับชั้นดิน ซึ่งสามารถแบ่งแยกออกเป็นประเภทโดยอาศัยปัจจัยและคุณสมบัติเกี่ยวกับประติสักรกรรมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ แบ่งแยกหลักฐานโบราณวัตถุออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. โบราณวัตถุที่เป็นประติสักรกรรมของมนุษย์ (ARTIFICIAL FIND)
๒. โบราณวัตถุที่ไม่เป็นประติสักรกรรมของมนุษย์ (NON-ARTIFICIAL FIND)

นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งแยกหลักฐานโบราณวัตถุทั้ง ๒ ประเภทข้างต้น ออกเป็นประเภทย่อยโดยอาศัยปัจจัยทางด้านวัสดุ (MATERIAL FACTORS) ออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. โบราณวัตถุที่เป็นอินทรีย์วัตถุ (ORGANIC-MATERIAL FIND)
๒. โบราณวัตถุที่เป็นอนินทรีย์วัตถุ (INORGANIC-MATERIAL FIND)

ผลจากการแบ่งแยก หลักฐานโบราณวัตถุออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว สามารถนำมาแยกอธิบายเพื่อถ่ายทอดความเข้าใจ ตามตารางตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางแสดงการจำแนกประเภทหลักฐานที่ได้รับจากการขุดค้นทางโบราณคดี

ประเภท	ชนิด	วัสดุดิบ	โบราณวัตถุ	หลุม	ระดับ (เซนติเมตร)	รายละเอียด
โบราณวัตถุที่เป็นประติสักรกรรมของมนุษย์	อินทรีย์วัตถุ	เขาสัตว์	หวี	TP. 2 ZONE. D	๒๕๐-๒๖๐	ลักษณะเป็นหวี 2 ปลาย มีแกนกลางคล้ายหวีเสียด
	อนินทรีย์วัตถุ	โลหะ	แหวน	TR.E.1	๓๖๐-๓๘๐	ลักษณะเป็นวงกลมคล้ายแหวน มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑.๒ เซนติเมตร
โบราณวัตถุที่ไม่เป็นประติสักรกรรมของมนุษย์	อินทรีย์วัตถุ	เขาสัตว์	เขาควาง	TP.2 ZONE.D	๒๕๐-๒๖๐	ลักษณะเป็นเขาควาง ๒ อันวางคู่กัน
	อนินทรีย์วัตถุ	ไม้	ถ่าน	TP.1 ZONE.B	๐-๑๗๐	ลักษณะเป็นเศษถ่านไม้ที่หลงเหลือจากการเผาไหม้
				TP.1 ZONE.D	๐-๑๓๐	บางครั้งพบลักษณะเป็นวงกลมคล้ายหลุมเสา
				TP.2 ZONE.D	๖๐-๓๕๐	

สรุปผลการขุดค้นทางโบราณคดี

เนื่องจากหลุมขุดค้นทางโบราณคดี ที่ได้ดำเนินการมาในช่วงระยะเวลา ๕ ปี นั้นมีจำนวนถึง ๔๒ หลุม ซึ่งให้ข้อมูลที่แตกต่างกันออกไปตามจุดประสงค์ และเป้าหมายที่ตั้งไว้ในแต่ละแหล่งโบราณคดี

ดังนั้นเพื่อความสะดวก และง่ายต่อการทำความเข้าใจ เกี่ยวกับผลสรุปจากหลักฐานที่ได้รับในการขุดค้นทางโบราณคดี จึงได้เลือกเอาผลการขุดค้นเฉพาะหลุมที่มีความสำคัญ และให้ข้อมูลรายละเอียดที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเป็นลำดับเหตุการณ์กันมา จำนวน ๔ หลุมด้วยกัน คือ

๑. หลุมขุดค้น PIT.6 ST.3 ZONE.A อยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
๒. หลุมขุดค้น TP.1 ZONE.B อยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
๓. หลุมขุดค้น PIT.2 ST.2 ZONE.C อยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้
๔. หลุมขุดค้น TP.2 ZONE.D อยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

ในการวิเคราะห์ตีความถึงประวัติศาสตร์อารยธรรมบริเวณภายในกำแพงเมืองเก่าสุโขทัยนั้น ชั้นแรกจะยึดถือจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในหลุมขุดค้นดังกล่าวเป็นหลัก อาทิเช่น ชั้นดินที่อยู่อาศัยทางโบราณคดี (HABITATION LAYER) หลักฐานโบราณวัตถุพวกเศษภาชนะดินเผาทั้งที่เป็นของพื้นเมือง และเครื่องถ้วยต่างประเทศ รวมทั้งหลักฐานโบราณวัตถุอื่น ๆ ที่พบอยู่ในชั้นดินแต่ละชั้นเป็นเกณฑ์การตัดสิน นอกจากนั้นจะใช้ผลการวิเคราะห์คำนวณหาอายุทางวิทยาศาสตร์จากถ่าน ด้วยวิธี C.14 (CARBON. 14) มาเป็นสิ่งสนับสนุน

ส่วนในกรณีหลักฐานโบราณวัตถุที่พบในชั้นดินนั้น มีช่วงระยะเวลาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และมีหลักฐานข้อมูลที่ได้รับการบันทึกไว้ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ เช่นจากศิลาจารึกและพงศาวดารแล้ว จะใช้ข้อมูลดังกล่าวมาเป็นข้อสนับสนุนเปรียบเทียบลำดับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ควบคู่กันไปกับหลักฐานที่ได้รับจากการขุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งสามารถอธิบายให้เข้าใจได้ตามตารางต่อไปนี้

ผลการกำหนดอายุด้วยวิธี C.14 (CARBON. 14)			หลักฐานข้อมูลทางโบราณคดี		ระยะเวลาในประวัติศาสตร์ไทย			
หตุุมชุดค้น	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ค่าอายุ C.14	ปีก่อน ค.ศ. ๑๙๘๑	หลุมชุดค้น	ชั้นดินทาง โบราณคดี	หลักฐานทาง โบราณคดี	สมัยสุโขทัย	สมัยอยุธยา
—	—	—	—	TP.2 ZONE.D	ชั้นดินอยู่ อาศัยที่ ๑ (HABITA TION- FLOOR.I)	๑. หลุมเสา (POST HOLE) ๒. เศษภาชนะดินเผา เนื้อ เครื่องดินขึ้นรูปด้วยมือ ๓. เครื่องถ้วยจีน (ชิงไป๋) สมัยราชวงศ์ซ้อง ราว พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ๔. เครื่องถ้วยเขมร ราว พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗	ก่อนการสร้างเมือง สุโขทัย	—

ผลการกำหนดอายุด้วยวิธี C.14 (CARBON. 14)			หลักฐานข้อมูลทางโบราณคดี			ระยะเวลาในประวัติศาสตร์ไทย		
หลุมขุดค้น	ชั้นดินธรรมชาติ	ค่าอายุ C.14	ปีก่อน ค.ศ. ๑๙๘๑	หลุมขุดค้น	ชั้นดินทางโบราณคดี	หลักฐานทางโบราณคดี	สมัยสุโขทัย	สมัยอยุธยา
PIT.6 ST.3 ZONE.A	LAYER IV	๗๑๐ ± ๘๐	๗๙๐-๖๓๐ ประมาณ พ.ศ. ๑๗๓๔ -๑๘๙๔	TP.1 ZONE.B	ชั้นดินอยู่ อาศัยที่ ๒ (HABITA TION- FLOOR.II	๑. เครื่องถ้วยจีนสมัย ราชวงศ์หยวน (YUAN DYNASTY) พ.ศ.๑๘๔๐ -๑๙๑๑	-สมัยเมืองสุโขทัย -พ่อขุนศรีหนานำถม -พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทราทิตย์ (พ่อขุนผาเมือง) -พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (พ่อขุนบางกลางหาว) -พญาบานเมือง -พ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๒) -พญาไสสรสงคราม (ราว พ.ศ. ๑๘๔๒-๑๘๖๖	—
				TP.2 ZONE.D	"	๑. เศษภาชนะดินเผา เนื้อ เครื่องหิน ๒. เศษภาชนะดินเผา ประเภทเครื่องเคลือบ พบน้อยมากเป็นเครื่อง ถ้วยสีขาวเขียนลายดำ		

ผลการกำหนดอายุด้วยวิธี C.14 (CARBON. 14)			หลักฐานข้อมูลทางโบราณคดี		ระยะเวลาในประวัติศาสตร์ไทย			
หลุมขุดค้น	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ค่าอายุ C.14	ปีก่อน ค.ศ. ๑๙๕๑	หลุมขุดค้น	ชั้นดินทาง โบราณคดี	หลักฐานทาง โบราณคดี	สมัยสุโขทัย	สมัยอยุธยา
PIT.2 ST.2 ZONE.C	LAYER IV UPPER	๖๐๐ ± ๖๐	๕๗๑-๖๕๑ ประมาณ พ.ศ. ๑๘๓๓ -๑๘๕๓	TP.1 ZONE.B	ชั้นดินอยู่ อาศัยที่ ๓ (HABITA TION- FLOOR.III)	๑. เครื่องถ้วยเงินสมัย ราชวงศ์หยวน ราว พ.ศ. ๑๘๕๐-๑๘๖๑ และราช- วงศ์หมิง (MING DYNA- STY (ราว พ.ศ. ๑๘๕๐- ๑๘๕๐) ๑. หลุมเสา ๒. เศษภาชนะดินเผา เนื้อ เครื่องดิน ๓. เศษภาชนะดินเผา	-พญาเลอไทย (พ.ศ. ๑๘๖๖-๑๘๘๕) -พญาอู่ทอง (พ.ศ. ๑๘๘๕-๑๘๙๐) -พญาสุทนต์ (พระมหากษัตริ- ราชที่ ๑ หรือ พญาศรี- สุยพงศ์บรมมหาธรรม- ราชาธิราช) (พ.ศ. ๑๘๙๐-ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๑-๑๙๑๗)	-สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๙๑๖
				TP.2 ZONE.D	"	ประเภทเครื่องเคลือบ พบมากขึ้นทั้งที่ผลิตขึ้น ในท้องถิ่นและท้องถิ่น ใกล้เคียงเช่นสุวรรณภูมิ ส่วนใหญ่เป็นเครื่องถ้วย ขาวเขียนลายสีดำเป็น รูปปลาเดี่ยวภายใน ถ้วย	-พระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระงั่ว) (พ.ศ. ๑๙๑๓-๑๙๓๑) -พระรามศวร (พ.ศ. ๑๙๓๑-๑๙๕๒)	

ผลการกำหนดอายุด้วยวิธี C.14 (CARBON. 14)		หลักฐานข้อมูลทางโบราณคดี			ระยะเวลาไปประวัติศาสตร์ไทย			
หลุมขุดค้น	ชั้นดินธรรมชาติ	ค่าอายุ C.14	ปีก่อน ค.ศ. ๑๙๕๑	หลุมขุดค้น	ชั้นดินทางโบราณคดี	หลักฐานทางโบราณคดี	สมัยสุโขทัย	สมัยอยุธยา
PIT.6 ST.3 ZONE.A	LAYER III	๕๗๐ ± ๕๐	๕๕๑-๖๕๑ ประมาณ พ.ศ. ๑๘๗๓ - ๑๘๗๓	TP.1 ZONE.B	ชั้นดินอยู่ อาศัยที่ ๔ (HABITA TION- FLOOR IV)	๑. เครื่องถ้วยเงินสมัย ราชวงศ์หมีง (ราว พ.ศ. ๑๘๕๐-๒๐๐๐) ๒. เครื่องเคลือบเตา ต้นกำแพง	-พระเจ้าสุริยวงศ์บรม- पालธรรมราชา (พระ มหาธรรมราชาที่ ๔ บรมपाल) พ.ศ. ๑๙๖๒- ๑๙๘๑ สุโขทัยตกเป็นเมืองขึ้น ของอยุธยาอย่างเด็ดขาด ไม่มีกษัตริย์ปกครอง เมืองสุโขทัยอีกต่อไป	-พระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) พ.ศ. ๑๙๖๗-๑๙๘๑
"	"	๕๖๐ ± ๕๐	๕๔๑-๖๔๑ ประมาณ พ.ศ. ๑๘๘๓ - ๑๘๘๓	TP.2 ZONE.D	"	๑. เครื่องถ้วยเงินสมัย ราชวงศ์หมีง เขียนสี นอกเคลือบ (ราว พ.ศ. ๑๙๑๑-๒๑๘๗) ๒. เศษภาชนะดินเผา ประเภทเครื่องเคลือบ ไทยพบน้อยลง	-สมเด็จพระบรมไตร- โลกนาถ พ.ศ. ๑๙๘๑- ๒๐๓๑	
PIT.2 ST.2 ZONE.C	LAYER III UPPER	๕๔๐ ± ๕๐	๕๒๑-๖๒๑ ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๓ - ๒๐๐๓					

ผลการกำหนดอายุด้วยวิธี C.14 (CARBON. 14)			หลักฐานข้อมูลทางโบราณคดี		ระยะเวลาในประวัติศาสตร์ไทย			
หุุ่มขุดค้น	ชั้นดินธรรมชาติ	ค่าอายุ C.14	ปีก่อน ค.ศ. ๑๙๘๑	หุุ่มขุดค้น	ชั้นดินทางโบราณคดี			
PIT.6 ST.3 ZONE.A	LAYER III UPPER	๔๘๐ ± ๕๐	๔๖๑-๕๖๑ ประมาณ พ.ศ. ๑๙๖๓ - ๒๐๖๓ ๔๔๑-๕๔๑ ประมาณ พ.ศ. ๑๙๘๓ - ๒๐๘๓	TP.1 ZONE.B	ชั้นดินอยู่ อาศัยที่ ๕ (HABITATION- FLOOR V)	หลักฐานทาง โบราณคดี ๑. เครื่องถ้วยจีนสมัย ราชวงศ์หมิงตอนปลาย ถึงสมัยราชวงศ์ชิง ราว พ.ศ. ๑๙๕๐-๒๒๐๐ ๒. เครื่องเคลือบสังคโลก ไทย ๑. เศษกระเบื้องดินเผา เป็นจำนวนมาก ๒. เศษภาชนะดินเผา เนื้อเครื่องดินและเครื่อง เคลือบของไทย ๓. เครื่องถ้วยจีนสมัย ราชวงศ์ชิง ราว พ.ศ. ๑๙๕๐-๒๒๐๐	สมัยสุโขทัย — อาจจะเป็นส่วนของอพยพ ย้ายถิ่นฐานของชุมชน ที่เคยอยู่อาศัยภายในบริเวณ เมืองสุโขทัยมาก่อน แต่ก็ยังมีคนอยู่อาศัยภายในเมือง	สมัยอยุธยา -พระบรมราชวิหารที่ ๓ พ.ศ. ๒๐๓๑-๒๐๓๔ -สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๗๒ -สมเด็จพระชัยราชาธิราช พ.ศ. ๒๐๗๗-๒๐๘๔ -สมเด็จพระมหาจักร- พรรดิ พ.ศ. ๒๐๘๑-๒๑๑๑ -สมเด็จพระมหาธรรมราชา พ.ศ. ๒๑๑๑-๒๑๑๒

ผลการกำหนดอายุด้วยวิธี C.14 (CARBON. 14)		หลักฐานข้อมูลทางโบราณคดี			ระยะเวลาในประวัติศาสตร์ไทย			
หลุมขุดค้น	ชั้นดินธรรมชาติ	คำอายุ C.14	ปีก่อน ค.ศ. ๑๙๘๑	หลุมขุดค้น	ชั้นดินทางโบราณคดี	หลักฐานทางโบราณคดี		
—	—	—	—	<p>หลุมขุดค้นบนกำแพงเมืองชั้นใน</p> <p>-บริเวณปากประตูเมือง</p> <p>-บ้อมประตูเมือง</p> <p>-กำแพงเมืองชั้นกลาง</p> <p>-กำแพงเมืองชั้นนอก</p>	<p>เป็นชั้นของการเตรียมดิน (PACKED SOIL) และชั้นของการสร้างทับซ้อนกัน</p>	<p>๑. การสร้างทับซ้อนบริเวณปากประตูเมืองและตัวกำแพงเมืองชั้นใน</p> <p>๒. ลักษณะเจดีย์ทรงลังกามีพุทธที่มีพุทธลักษณะศิลปะเชียงแสน</p> <p>มีอายุราวหลัง พ.ศ. ๑๘๐๐</p> <p>ลงมาถูกทับถมอยู่ภายในบ้อมประตูระโน (ประตูเมืองด้านทิศใต้)</p> <p>๓. เศษภาชนะเครื่องดิน เครื่องหินและเครื่องเคลือบของสุโขทัย</p> <p>๔. เครื่องถ้วยเงินสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. ๑๙๑๑-๒๑๘๑</p>	<p>สมัยสุโขทัย</p> <p>ในสมัยที่พระศรีเสาวราชเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย อาจจะเริ่มการก่อสร้างเพิ่มเติมที่ปากประตูเมืองและกำแพงเมืองชั้นใน ขณะเดียวกันคงสร้างบ้อมประตูเมืองขุดขยายคูเมืองชั้นกลาง สร้างกำแพงเมืองชั้นกลาง พร้อมกับมีการขุดคูเมืองชั้นนอกสร้างกำแพงเมืองชั้นนอกเพื่อการป้องกันศึกพม่า</p>	<p>สมัยอยุธยา</p> <p>-สมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. ๒๑๔๔-๒๑๕๓</p> <p>-สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๗๙</p> <p> ฯลฯ</p>

จากตารางแสดงการวิเคราะห์ตีความเปรียบเทียบระหว่างหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดี การคำนวณหาอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี C. 14 กับช่วงระยะเวลาในประวัติศาสตร์สุโขทัยและอยุธยา จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ พวกศิลาจารึก และพระราชพงศาวดาร คงจะสร้างภาพพจน์ให้สามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ในช่วงก่อนการสร้างเมืองสุโขทัย สมัยการสร้างเมืองสุโขทัยและเมื่อสุโขทัยต้องตกเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา ได้บ้างพอสมควร

ส่วนที่จะได้กล่าวถึงต่อไปนี้ เป็นการแสดงรายละเอียดผลการขุดค้นวิจัยหลักฐานทางโบราณคดี และหลักฐานจากเอกสารข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้อาจจะตั้งเป็นข้อสมมุติฐานเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานสภาพชีวิตความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตในสังคมที่เคยอาศัย ในพื้นที่บริเวณ “เมืองสุโขทัย” ดังต่อไปนี้ คือ

๑. สมัยก่อนการสร้างเมืองสุโขทัย

พื้นที่บริเวณนี้ เคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนที่ค่อนข้างหนาแน่นมาก่อน ชุมชนนี้รู้จักการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยทำด้วยไม้ มีการล่าสัตว์ป่า พวก กุ้ง กวาง หมูป่า วัว กระตัง มาเผาหรือย่างเป็นอาหาร นอกจากนี้ยังหาสัตว์น้ำ พวก เต่า หอยบึง หอยขม มาเป็นอาหารด้วย ทั้งยังรู้จักการเลี้ยงสัตว์ พวก วัว ควาย ซึ่งคงมีไว้สำหรับใช้งานในการเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่

ชุมชนนี้ทำภาชนะดินเผาขึ้นใช้เอง โดยมีเทคนิควิธีทั้งขึ้นรูปด้วยมือและแป้นหมุน ภาชนะดินเผาจะเป็นเนื้อเครื่องดิน (EARTHENWARE) เนื้อดินค่อนข้างหยาบ และเผาด้วยอุณหภูมิค่อนข้างต่ำ ภาชนะมีลักษณะเป็นหม้อทรงกลมปากแคบ คอสั้น ลำตัวผายแบนออก ก้นกลม ปากภาชนะตกแต่งด้วยการขูดเป็นร่องขนานโดยรอบ หม้อทรงกลม ปากแคบคอคอดผายออก เป็นกระเปาะเล็กต่อด้วยลำตัวโค้งลงมาถึงกัน มีรอยขูดเป็นร่องขนานโดยรอบตรงกระเปาะ

นอกจากนี้ยังรู้จักทำภาชนะดินเผาขนาดเล็ก เป็นถ้วยตะคัน สำหรับทำเป็นตะเกียงตามไฟให้แสงสว่างหรือใช้ในจุดประสงค์อย่างอื่น เช่น ฝนยา และพบเบ้าหลอมโลหะทำจากดินเนื้อละเอียดคงใช้ในการหล่อหลอมโลหะพวกตะปูสำหรับยึดเครื่องมือในการก่อสร้างหรือทำเป็นอาวุธ เครื่องมือขนาดเล็กที่ใช้ในงานประณีตศิลป์ เช่น การทำหวีจากเขาสัตว์ กระดุกสัตว์

คนในชุมชนมีความเชื่อถือทางตันไสยศาสตร์ ภูติผีปิศาจ พร้อมไปกับการนับถือพุทธศาสนาด้วย เช่น การนำหม้อทรงมะตูมหรืออ่างทรงสูงขนาดเล็กใส่ลงไปในหลุมเสาบ้าน

ชุมชนนี้มีความสัมพันธ์ติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงหรือที่อยู่ห่างไกลออกไปในด้านการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกันได้พบเครื่องถ้วยจีน เนื้อกระเบื้องสีขาว เทาอ่อนน้ำเคลือบใสสีขาว สีฟ้า และสีเทาอ่อนแกมเขียวเป็นลักษณะดลับริูปกลีบดอกไม้ รูปแปดเหลี่ยมทรงกลม เครื่องถ้วยจีนที่พบนี้ เข้าใจว่าเป็นเครื่องถ้วยชิงไป๋ (CHING PAIWARE) สมัยราชวงศ์ซ้อง (SUNG DYNASTY) ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘

นอกจากนี้ยังพบเครื่องถ้วยเขมรเป็นฝาตลับมีจุก เคลือบน้ำยาสีน้ำตาลอมเหลืองใส มีลายรูปสัตว์คงจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗

ในช่วงการเปลี่ยนแปลงสภาพภายในชุมชน ได้พบภาชนะดินเผา ประเภทใหม่ ๆ ที่เห็นได้ชัด คือ ฝาภาชนะแบบประทุนหงาย

เมื่อพิจารณาจากลักษณะสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนนี้แล้ว อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนของคนไทย ที่มีความใกล้ชิดกับคนไทยทางภาคเหนือขึ้นไป มีการดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเกษตรกรรมและล่าสัตว์มาเป็นอาหาร รู้จักทำภาชนะดินเผาอย่างหายาก ๆ มีการติดต่อกับชายกับชุมชนใกล้เคียงกันหรือห่างไกลออกไป และเริ่มมีการพัฒนาตัวเองด้วยการรับเอาอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาปรับปรุงใช้ในสังคมชุมชนของตนเองมากขึ้น เช่น การทำภาชนะดินเผา การนับถือศาสนาหรือความเชื่อต่าง ๆ โดยมีหัวหน้าชุมชนเป็นผู้นำในการกระทำและตัดสินใจ

จากเศษภาชนะดินเผา พวกเครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยเขมรที่พบ กับผลการกำหนดอายุจากถ่านด้วยวิธี C.14 (CARBON 14, 700 ± 50 ก่อน พ.ศ. ๒๔๙๓) อาจจะกำหนดอายุของชุมชนที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้มาก่อนได้ว่าจะมีการอยู่อาศัยกันมาอย่างหนาแน่นและยาวนานก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘

๒. สมัยเมืองสุโขทัย

เมื่อชุมชนเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานกันอย่างหนาแน่นเป็นจำนวนมาก คงจะมีผู้นำที่เข้มแข็ง และเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในชุมชนนี้ รวบรวมผู้คนสร้างเมืองสุโขทัยนี้ขึ้นมา ตั้งตนเองเป็นเจ้าเมือง และเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองในที่สุด

แรกเริ่มการสร้างเมืองสุโขทัยได้มีการสร้างกำแพงเมืองชั้นในชั้นโดยรอบ เพื่อเป็นการกำหนดขอบเขตพื้นที่และแสดงความเป็นเมือง พร้อมกับการขุดคูเมืองด้านใน และด้านนอกของกำแพงเมือง พร้อมกับสร้างประตูเมืองทั้ง ๔ ด้าน

กำแพงเมืองที่สร้างนี้มีแกนในเป็นดินถมอัดแน่น เฉพาะบริเวณปากประตูเมืองและบนสันกำแพงจะใช้วัสดุพวก อิฐ หินชนวน รวมทั้งหินชนิดต่าง ๆ เป็นวัสดุในการก่อสร้าง

สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสมัยนี้ ช่วงแรกคงดำเนินชีวิตสืบต่อกันมาจากชุมชนเดิมที่มาตั้งถิ่นฐานในสมัยก่อนการสร้างเมืองสุโขทัย ยังคงมีการสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ ใช้ตะปูเหล็กยึดเครื่องไม้ หลังคามุงกระเบื้องดินเผา มีการล่าสัตว์ป่าสัตว์น้ำมาเป็นอาหารและคงมีการเลี้ยงสัตว์ พวกวัว ควาย สุนัข เพื่อประโยชน์ในการใช้งาน การเกษตรกรรม มีการปลูกข้าวเหนียวพันธุ์จาปอนิกา (JAPONICA) ซึ่งคงจะปลูกกันมาตั้งแต่สมัยก่อนการสร้างเมืองสุโขทัยเช่นกัน เพราะลักษณะของข้าวที่

พบเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองหรือข้าวป่า (WILD RICE) ที่ขึ้นง่ายทนทานและแข็งแรงต่อสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังพบว่าเริ่มมีการทำภาชนะประเภทเครื่องหิน (STONEWARE) ที่มีเนื้อดินละเอียด สีเทาเข้ม หนา ผิวค่อนข้างเรียบ มีการตกแต่งผิวบ้างเล็กน้อย ลักษณะเป็นพวกไห ส่วนภาชนะประเภทเคลือบนั้นพบน้อยมาก ที่พบมักเป็นเครื่องถ้วยประเภทเคลือบสีเขียวไขกา (CELADON) และเครื่องถ้วยสีขาว เขียนลายดำ อาจจะเป็นช่วงเริ่มต้นการผลิตและใช้เครื่องเคลือบที่ผลิตขึ้นได้เอง

สำหรับเครื่องถ้วยต่างประเทศที่พบนั้น เป็นพวกเครื่องถ้วยจีนที่มีขนาดเล็ก พวกตลับตอกแต่ง ผิวนอกเป็นเส้นนูนเล็กรูปกลีบบัวเรียงต่อกัน เคลือบน้ำยาสีขาวอมฟ้า หรือสีเทาอ่อน ทั้งยังพบเครื่องลายครามบ้าง เครื่องถ้วยที่พบนี้จัดอยู่ในราชวงศ์หยวน และเหม็งตอนต้น (YUAN AND EARLY MING DYNASTY) ราว พ.ศ. ๑๘๔๐-๑๘๑๑

ในช่วงนี้คงเริ่มมีการติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงกันหรือที่ห่างไกลออกไปเพิ่มมากขึ้น ทั้งคงมีการรับเอาเทคนิควิธีการทำภาชนะดินเผาประเภทเครื่องหินและเครื่องเคลือบจากชุมชนอื่นเข้ามาเริ่มต้นทำขึ้นใช้เองบ้างแล้ว

จากนั้นพบว่ามีกรรือย้ายบ้านเรือนที่อยู่อาศัยด้วยการถมหลุมเสาด้วยอิฐ หิน ศิลาแลง และมีการนำดินจากบริเวณใกล้เคียงกันหรือจากที่อื่นมาถมเป็นการปรับพื้นที่จนได้ตามระดับที่ต้องการ จึงเริ่มต้นการก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ขึ้น

การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนช่วงนี้คงจัดอยู่ในสภาพเดิมที่แล้มาแล้ว แต่มีความตื่นตัวและเปลี่ยนแปลงในการทำภาชนะดินเผาประเภทเครื่องหินที่มีเนื้อละเอียดหนา เช่น พวกไห ครก ทั้งยังทำเครื่องเคลือบที่มีคุณภาพสูงเพิ่มมากขึ้นด้วย เช่น พวกเครื่องถ้วยเคลือบขาวเขียนลายสีจ้าวรูปปลา ลายสีเขียว ขี้ม้าเคลือบกันด้วยน้ำยาสีขาวอมฟ้าหรือสีเขียวใสอีกครั้งหนึ่ง ส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวไขกาพบน้อยมาก

เครื่องถ้วยต่างประเทศที่พบ เป็นเครื่องถ้วยจีนเคลือบสีเขียวไขกา ปะปนอยู่กับเครื่องลายครามและเครื่องถ้วยขนาดเล็กอื่น ๆ รวมทั้งเครื่องถ้วยเขียนสีนอกเคลือบ ซึ่งจัดอยู่ในสมัยราชวงศ์เหม็ง (ราว พ.ศ. ๑๘๑๑ - ๒๑๘๗)

สมัยเมืองสุโขทัยนี้เริ่มต้นตั้งแต่ว่า พ.ศ. ๑๗๘๐ จนถึงราว พ.ศ. ๑๘๘๑ ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) นับเป็นกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงองค์สุดท้ายที่ปกครองเมืองสุโขทัย จากนั้นเมืองสุโขทัยได้เริ่มเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอาณาจักรอยุธยาและผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยาในที่สุด

เมื่อพิจารณาหลักฐานจากเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์เหม็งและการกำหนดอายุด้วยวิธี C. 14 (CARBON 14, 420 ± 60 ก่อน พ.ศ. ๒๔๙๓) จะเห็นได้ว่าจัดอยู่ในช่วงระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันคือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐

๓. สมัยเมืองสุโขทัยผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยา

เมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) สิ้นพระชนม์ในราวปี พ.ศ. ๑๙๘๑ สมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ทรงแต่งตั้งให้พระวราเมศวรราชโอรสมาครองเมืองพิษณุโลก โดยมีได้ตั้งให้เจ้านายฝ่ายสุโขทัย พระองค์ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์สุโขทัย นับเป็นก้าวแรกในการรวบรวมอาณาจักรทั้งสองเข้าด้วยกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางสายเลือดของพระวราเมศวร

ช่วงระยะนี้ บรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ที่เคยอยู่ร่วมกับสุโขทัยได้กลายสภาพเป็นเมืองกันชนระหว่างอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรล้านนา ทั้งสองอาณาจักรได้ทำสงครามแย่งชิงบรรดาหัวเมืองเหนือเหล่านี้

ผลของการทำสงครามแย่งชิงหัวเมืองเหนือเหล่านี้ ในที่สุดสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงทำสงครามชนะพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์ของอาณาจักรล้านนาจนต้องขอเป็นไมตรีกับอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๐๑๗ ซึ่งผลจากการทำสงครามครั้งนี้ ทำให้เมืองสุโขทัยและหัวเมืองน้อยใหญ่อื่น ๆ ต้องตกเป็นเมืองขึ้นในขอบเขตของอาณาจักรอยุธยาโดยสิ้นเชิง

เมืองสุโขทัยในช่วงระยะเวลานี้ ยังคงสภาพเป็นเมืองที่มีเจ้าเมืองปกครอง และมีประชาชนอยู่อาศัยดำเนินชีวิตเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

จนกระทั่งในสมัยพระมหาจักรพรรดิ พระองค์ทรงมีพระราโชบายในการป้องกันการรุกรานของพม่า ด้วยการสร้างกำแพงเมืองอยุธยาด้วยอิฐฉาบปูนแทนของเดิมที่คงจะทำด้วยไม้ เพื่อเป็นการันกองทัพบงพม่ามิให้เข้าตีกรุงศรีอยุธยาได้โดยง่าย เป็นการประวิงเวลารอให้กองทัพทางหัวเมืองฝ่ายเหนือยกลงมาช่วย

แต่ในที่สุดกรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๑๐๖ รัชกาลพระมหาจักรพรรดิและในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ ช่วงรัชสมัยของพระมหินทราธิราชได้เสียกรุงให้แก่พม่าเป็นครั้งที่ ๒ ซึ่งช่วงระยะเวลาก่อนการเสียกรุงนั้น พระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์พม่าได้ให้กองทัพพม่าตีหัวเมืองทางเหนือรวมทั้งเมืองสุโขทัยด้วย เรื่อยลงมาจนสามารถเอาชนะชนะแก่กรุงศรีอยุธยาได้

หลังจากนั้นในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อทรงทำศึกกับพม่าได้ทรงเปลี่ยนแปลงนโยบายในการป้องกันข้าศึกใหม่ โดยให้ขุดลอกคูเมืองอยุธยาในช่วงที่แคบให้กว้างขึ้นเพื่อสร้างความลำบากให้แก่ข้าศึกและในช่วงที่มีสงครามนั้นทรงให้กวาดต้อนผู้คน เสนิยงอาหาร จากหัวเมืองเหนือทั้งปวงมาไว้ที่กรุงศรีอยุธยาแห่งเดียว

จากยุทธวิธีในการทำศึกของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในครั้งนี้ ทำให้เมืองสุโขทัยต้องถูกทิ้งร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๒๗ จนถึง พ.ศ. ๒๑๓๕ ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทำสงครามยุทธหัตถีชนะพระมหาอุปราชา หลังจากนั้นจึงโปรดให้พระศรีเสาวราชมาครองเมืองสุโขทัย เจ้าพระยาสุรสีห์ครองเมืองพิษณุโลกและหลวงจำครองเมืองสวรรคโลก นับเป็นการฟื้นฟูหัวเมืองเหนือขึ้นมาใหม่หลังจากปล่อยให้ร้างไปเป็นเวลา ๘ ปี

การที่เมืองสุโขทัยถูกปล่อยให้ร้างไปเป็นเวลา ๘ ปี จึงมีการฟื้นฟูเมืองขึ้นใหม่ โดยพระศรีเสาวราช ในปี พ.ศ. ๒๑๓๕ นั้นเมืองสุโขทัยน่าที่จะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพของเมืองไปบ้าง ซึ่งผลจากการขุดค้น ขุดแต่งทางโบราณคดีที่ประตูเมือง กำแพงเมืองชั้นใน บ້อม ประตูเมือง กำแพงเมือง ชั้นกลางและกำแพงเมืองชั้นนอกพบว่า

ที่ประตูเมืองด้านทิศเหนือ (ประตูศาลหลวง) และประตูเมืองด้านทิศใต้ (ประตูมะโม) มีการสร้างทับซ้อนกันอยู่อย่างน้อย ๒ ครั้ง ซึ่งอาจจะเป็นการก่อสร้างเพิ่มเติมของเก่าให้มั่นคงแข็งแรงขึ้น

ที่กำแพงเมืองชั้นในด้านทิศตะวันตกมีการใช้อิฐก่อเรียงเป็นชั้นประกบแกนดินภายในของเดิม สดหล่นเป็นชั้นกันขึ้นไปจนถึงสันกำแพงเมือง แต่ไม่สามารถก่อเรียงเสร็จตลอดแนวอันอาจจะเนื่องมาจากขาดแคลนวัสดุก่อสร้างพวกอิฐก็เป็นได้

ที่บ້อมประตูเมืองด้านทิศใต้ พบลักษณะของเจดีย์ทรงลังกามีซุ้มพระซึ่งภายในจะมีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานอยู่ จากพุทธลักษณะของพระพุทธรูปจัดเป็นศิลปะสมัยเชียงแสนซึ่งน่าจะมีอายุหลัง พ.ศ. ๑๘๐๐ ลงมา แสดงให้เห็นว่าก่อนการสร้างบ້อมประตูเมืองชั้นมาบังประตูเมืองเพื่อป้องกันกระสุนปืนใหญ่ซำซึกนั้น แต่เดิมเคยมีวัดในพุทธศาสนาตั้งอยู่ก่อนแล้ว ฉะนั้นบ້อมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่นี้คงจะถูกสร้างขึ้นสมัยหลังการสร้างเมืองสุโขทัย กล่าวคือ ในสมัยการสร้างเมืองสุโขทัยจะมีการสร้างเฉพาะกำแพงเมืองชั้นในขุดคูเมืองชั้นใน ชั้นกลางและประตูเมืองทั้ง ๔ ด้านเท่านั้น ทั้งคงจะมีวัดที่ถูกสร้างขึ้นมาบริเวณแถวหน้าประตูเมืองด้านทิศใต้นี้อยู่ก่อนแล้ว และลักษณะการก่อสร้างเช่นนี้จะคงอยู่ตลอดสมัยเมืองสุโขทัยก่อนที่จะเสียอำนาจให้แก่อยุธยา เพราะคงจะไม่มีการมหากษัตริย์พระองค์ใดในราชวงศ์พระร่วง ที่จะริ้อทำลายวัดในพุทธศาสนาเพื่อสร้างบ້อมประตูเมืองขึ้นแทน อันจะเป็นการทำลายจิตใจของประชาชนผู้มีจิตศรัทธาในพุทธศาสนาของวัดนี้ และจากลักษณะรูปแบบของเจดีย์นับได้ว่าเป็นเจดีย์รุ่นแรกของสุโขทัยที่มีความเก่าแก่พอสมควร คงจะเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนชาวสุโขทัยโดยทั่วไป

ดังนั้นบ້อมประตูเมืองนี้จะถูกสร้างขึ้นหลังจากที่เมืองสุโขทัยนี้ถูกทิ้งให้รกร้างไปช่วงระยะเวลาหนึ่งซึ่งจะทำให้โบราณสถานต่าง ๆ ภายในเมืองรวมทั้งเจดีย์ของวัดที่พบที่บ້อมประตูเมืองนี้ ทรุดโทรมพังทลายลงเนื่องจากขาดผู้ดูแลเอาใจใส่

จากหลักฐานโบราณวัตถุที่พบในหลุมขุดค้นบนบ້อมประตูเมืองกำแพงเมืองชั้นกลางและกำแพงเมืองชั้นนอก ล้วนชี้ชัดแสดงให้เห็นว่าเป็นการนำดินจากบริเวณใกล้เคียงกันนั้นและเคยเป็นที่ ๆ มีคนอยู่อาศัยมาก่อนนำมาทับถมกันเป็นบ້อมประตูเมืองและกำแพงเมือง

อีกทั้งหลักฐานโบราณวัตถุพวกเศษภาชนะดินเผาที่พบ ส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องถ้วยของสมัยสุโขทัย ซึ่งมีทั้งประเภทเครื่องดิน เครื่องหินและเครื่องเคลือบ ส่วนเครื่องถ้วยจีนที่พบก็จัดอยู่ในสมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ. ๑๙๑๑ - ๒๑๘๑) ร่วมสมัยกันกับเครื่องถ้วยสมัยสุโขทัยด้วย

จากหลักฐานโบราณวัตถุรวมทั้งสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จึงนับเป็นโอกาสอันดี ที่เจ้าเมืองสุโขทัยจะสร้างป้อมประตูเมืองทับลงบนเจดีย์ที่ทรุดโทรมพังทลายลงนี้อย่างมีเหตุผล เป็นการฟื้นฟูบูรณะเมืองสุโขทัยให้ขึ้นมาใหม่ หลังจากที่ได้อพยพออกจากเมืองสุโขทัยไป

ในขณะเดียวกันคงจะมีการขุดขยายคูเมืองชั้นกลางและขุดคูเมืองชั้นนอกสร้างกำแพงชั้นกลาง-ชั้นนอกรวมทั้งปรับปรุงกำแพงเมืองชั้นในให้สูงขึ้นโดยรอบเมืองสุโขทัย ทั้งยังก่ออิฐประกอบแกนดินกำแพงเมืองชั้นในด้านทิศตะวันตกให้พร้อมกันไปด้วย เพื่อเป็นการป้องกันข้าศึกผู้รุกรานตามแบบอย่างการก่อสร้างกำแพงเมืองด้วยอิฐของอยุธยาในสมัยพระมหาจักรพรรดิ และตามพระราชโอรสของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ทรงขุดขยายคูเมืองที่อยุธยา ด้วยพระศรีเสาวราชเจ้าเมืองสุโขทัยในขณะนั้นเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการก่อสร้างครั้งนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๑๓๕ เป็นต้นมา

หลังจากนั้น ในราว พ.ศ. ๒๓๐๘ เมืองสุโขทัยคงจะตกเป็นเมืองร้างอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากการรุกรานกรุงศรีอยุธยาของพม่า โดยทัพพม่าได้ตีบรรดาหัวเมืองทางเหนือลงมาจนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาต้องเสียอิสรภาพให้แก่พม่าเป็นครั้งที่ ๓ ในรัชสมัยของสมเด็จพระสุริยามรินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐

พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ย้ายเมืองสุโขทัยมาตั้งใหม่ที่ บ้านธานีรมแม่น้ำยม ห่างจากเมืองสุโขทัยเก่า ๑๒ กิโลเมตร และเป็นที่ตั้งเรื่อยมาจนปัจจุบันนี้ พระองค์โปรดให้นำประติมากรรมศิลปะสุโขทัยที่ค้นพบจำนวนประมาณ ๑,๒๒๕ ชิ้น มาไว้ยังกรุงเทพฯ ตามวัดวาอารามที่สำคัญต่าง ๆ เช่น พระพุทธชินสีห์ประดิษฐานที่วัดบวรนิเวศ พระศรีศากยมุนี ประดิษฐานที่วัดสุทัศนฯ ฯลฯ

นับเป็นการสิ้นสุดของเมืองสุโขทัย จากอดีตที่เคยรุ่งโรจน์ได้ถูกถมทับลงให้อยู่กับธรรมชาติ พร้อมกับซากปรักหักพังของโบราณวัตถุสถานที่ขาดการดูแลเอาใจใส่ซ้ำยังถูกปล้นสะดมจากนักล่าสมบัติอยู่ตลอดเวลา

จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) เมื่อครั้งทรงผนวชได้เสด็จจรดงค้มาถึงเมืองสุโขทัยได้ทรงพบเห็นสิ่งมีค่าทางโบราณคดีหลายอย่าง เช่น ศิลปจารึกหลักที่ ๑ พระแท่นมนังคศิลา พระองค์ทรงเป็นผู้เผยแพร่ให้คนทั่วไปได้รับรู้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองสุโขทัยในอดีตที่เคยมีมา นับเป็นการเปิดทางให้ผู้สนใจได้ทำการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรมและอารยธรรมของเมืองสุโขทัยนี้ เรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- คำบอชยาสัมนวาโบราณคดีสมัชชสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓. พระนคร : ศิวพร, ๒๕๐๗.
- ทรัพยากรธรณี, กรม. เที้ยวสุโขทัยกับกรมทรัพยากรธรณี. พระนคร : สทธรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๙.
- รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณสถานเมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒. พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๑๒.
- ศิลปากร, กรม. เครื่องถ้วยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓.
- _____ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๕, ๒ เล่ม.
- _____ แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ข่าวพาณิชย์, ๒๕๒๑.
- _____ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๓. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๐.
- สินชัย กระบวนเสง. ประวัติศาสตร์สมัชชสุโขทัย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : พิมพ์. ๒๕๒๐.
- สำนักผังเมือง, กระทรวงมหาดไทย. ผังเมืองสุโขทัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๔.
- อภิสิทธิ์ เอี่ยมหน่อ. ธรณีวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓.
- อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, โครงการ. รายงานการขุดแต่งโบราณสถานบึงบประมาณ ๒๕๒๐ - ๒๕๒๕.
- _____ รายงานการขุดแต่งประคู้อ บึงบประมาณ ๒๕๒๒.
- _____ ผลการขุดค้นทางโบราณคดีแหล่ง สท. ๑. พ.ศ. ๒๕๒๐.
- _____ ผลการขุดค้นประคู้อ. พ.ศ. ๒๕๒๒.
- _____ ผลการขุดค้นทางโบราณคดีแหล่ง สท. ๒-๓. พ.ศ. ๒๕๒๓.
- _____ ผลการขุดค้นทางโบราณคดี หลุม TP. I ZONE.B. พ.ศ. ๒๕๒๔.
- _____ ผลการขุดค้นทางโบราณคดี หลุม TP. I - II - III ZONE. D. พ.ศ. ๒๕๒๔.
- _____ ผลการขุดค้นกำแพงเมืองชั้นใน. พ.ศ. ๒๕๒๔.
- _____ ผลการขุดค้นขุดแต่งประตูมะโม. พ.ศ. ๒๕๒๕.
- อุทัย สินธุสาร. สำนักกรมไทย เล่ม ๑๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๒๑.
- อุตุนิยมวิทยา, กรม. แผนที่แสดงเขตปริมาณฝนประจำปี และประจำเดือนในประเทศไทย.
- _____ สถิติภูมิอากาศของประเทศไทยภายใน ๒๕ ปี พ.ศ. ๒๔๙๔-๒๕๑๙.
- Moorman, F.R. & S. Rojanasoonthon. **The Soil of the Kingdom of Thailand Explanatory Text of the General Soil Map.** Soil Survey Division, Dept. of Land Development and Food and Agriculture Organization of the United Nations Ministry of Agriculture and Cooperatives, Kingdom of Thailand, 1972.
- Munsell Color Division. **Munsell Soil Color Charts**, 1971.

5260

DS
589.S9
ศ528พ
2526

กรมศิลปากร.
พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุน-
รามคำแหงมหาราชและรวมเรื่อง
เมืองสุโขทัย.

พระบรมราชานุญาต

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

และ

รวมเรื่องเมืองสุโขทัย

หน้าว่าง

คำกราบบังคมทูล
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร
ในวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์
ทรงประกอบพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช
และพิธีเปิดอาคารอนุสรณ์ลายสือไทย ๗๐๐ ปี ณ จังหวัดสุโขทัย
วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๖
พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี
ประธานกรรมการอำนวยการโครงการฉลอง ๗๐๐ ปีลายสือไทย
ผู้กราบบังคมทูล

ขอพระราชทานกราบบังคมทูล ทราบฝ่าละอองพระบาท

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ได้ฝ่าละอองพระบาทผู้เป็นพระบรมราชปิโยรสซึ่งสถิตในที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์มาทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และทรงเปิดอาคารลายสือไทย ๗๐๐ ปี ในวันนี้ นั้น เป็นที่ปลื้มปิติแก่พสกนิกรที่ชุมนุมเฝ้าทูลละอองพระบาท ณ มณฑลพิธีนี้ยิ่งนัก

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชวโรกาส กราบบังคมทูลความเป็นมาของการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และอาคารอนุสรณ์ลายสือไทย ๗๐๐ ปี เพื่อทรงทราบฝ่าละอองพระบาท ดังนี้

อนุสนธิจากการที่รัฐบาลได้มอบหมายให้กรมศิลปากรและจังหวัดสุโขทัยดำเนินการบูรณะเมืองเก่าสุโขทัย ราชธานีแห่งแรกของไทย เพื่อให้อนุชนชาวไทยได้ตระหนักถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองไทยในอดีต และเพื่อให้บังเกิดความภาคภูมิใจในอัจฉริยภาพและความเสียสละของบรรพชนที่ได้สร้างบ้านแปลงเมืองให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง อุดมด้วยศิลปวิทยาการสืบทอดมาเป็นมรดกของชาติ ประชาชนชาวไทยต่างประจักษ์ว่า ในบรรดาพระมหากษัตริย์แห่งสมัยสุโขทัยนั้น พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรือง

ไว้แก่บ้านเมืองเป็นอนเนกนานัปการ ทรงปกครองอาณาประชาราษฎร์ร่มเย็นเป็นสุขดุจบิดาปกครองบุตร ทรงขยายพระราชอาณาเขต แฝ่พระบรมเชษฐาภาพเสริมสร้างเกียรติภูมิของชาติ ในด้านอักษรศาสตร์นั้น พระองค์ได้ทรงประดิษฐ์ลายสือไทยขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๑๘๒๖ ลายสือไทยได้วิวัฒนาการมาเป็นอักษรประจำชาติที่ใช้กันในปัจจุบัน เป็นสือสร้างสรรค์ศิลปวิทยาการทุกสาขานำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศชาติสืบมาจนถึงทุกวันนี้ ชาวจังหวัดสุโขทัยจึงได้พร้อมใจกันประกอบพิธีบวงสรวงอัญเชิญดวงพระวิญญาณเสด็จสถิตเสถียร ณ ศาลแม่ย่า หน้าศาลากลางจังหวัดสุโขทัย

ต่อมา เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗ คณะรัฐมนตรีได้มีมติรับหลักการให้ก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชขึ้นตามคำเรียกร้องของประชาชน ในการนี้ได้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานขึ้นคณะหนึ่ง มี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เป็นประธาน คณะกรรมการได้เลือกพื้นที่ ๒๖ ไร่ ณ เมืองเก่าสุโขทัยนี้ เป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ และมอบให้กรมศิลปากรดำเนินการออกแบบปั้นหล่อและก่อสร้างพระบรมรูป แทนฐาน รวมทั้งจัดฝังบริเวณให้สง่างาม ได้มีพิธีวางศิลาฤกษ์แทนฐานพระบรมราชานุสาวรีย์นี้เมื่อ วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

พระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นพระบรมรูปหล่อด้วยทองเหลืองผสมทองแดงรมดำ สร้างขึ้นจากจินตภาพ ที่ได้ศึกษาลักษณะของบุคคลสมัยนั้นมาอย่างถี่ถ้วนแล้ว มีขนาดใหญ่เป็นสองเท่าของคนจริงในพระอริยาบทประทับห้อยพระบาทอยู่บนแท่นมณฑปศิลาบาตรที่มีขนาดเท่าของจริง คือ ยาว ๔ เมตร กว้าง ๒.๘๘ เมตร พระหัตถ์ขวาทรงถือสมุดไทย พระหัตถ์ซ้ายแสดงถึงพระอาการที่กำลังทรงสั่งสอนประชาชน มีพานรองพระแสงขรรค์ตั้งอยู่เบื้องซ้ายของพระองค์ และมีแผ่นจำลองภาพเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยของพระองค์ ๖ แผ่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระมหากรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเททองหล่อพระบรมรูปพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ณ มณฑลพิธี กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓ สิ้นค่าใช้จ่ายรวม ๘,๗๑๔,๐๐๐.- บาท (เก้าล้านเจ็ดแสนหนึ่งหมื่นสี่พันบาทถ้วน) เมื่อการก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้มีพิธีอัญเชิญพระบรมรูปไปประดิษฐานและจัดงานสมโภชเฉลิมพระเกียรติยศแด่พระมหากษัตริย์ผู้เป็นนักราชผู้และนักปกครองที่ยิ่งใหญ่ เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๕

ส่วนอาคารอนุสรณ์ลายสือไทย ๑๐๐ ปี ซึ่งตั้งอยู่ ณ บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหงนั้น รัฐบาลได้อนุมัติให้กระทรวงศึกษาธิการก่อสร้างขึ้นเนื่องในมงคลกาล ที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงประดิษฐ์ลายสือไทย ครบ ๗๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๖ นี้ ค่าก่อสร้าง

สร้างรวมทั้งสิ้น ๒,๙๐๐,๐๐๐.- (สองล้านเจ็ดแสนบาทถ้วน) ซึ่งจะจัดเป็นแหล่งวิชาการ สำหรับประชาชนผู้สนใจได้ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมความเจริญ ของพระราชอาณาจักรไทยสมัยสุโขทัย

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมหามงคลอุดมฤกษ์ ท่ามกลางสโมสรสันนิบาตของผู้มีเกียรติที่เฝ้า ทูลละอองพระบาท ณ ที่นี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลเชิญใต้ฝ่าละอองพระบาท ทรงประกอบพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และอาคารอนุสรณ์ลายสือ ไทย ๙๐๐ ปี เพื่อยังความสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลสูงสุดแก่การดำเนินการสำคัญของชาติ ในประการ นี้สืบต่อไปชั่วกาลนาน

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

กำหนดการ

การฉลอง ๗๐๐ ปีลายเสือไทย พระราชพิธีเปิด

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และงานลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ
ปี ๒๕๒๖ ณ บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย
จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๑๗ - ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

- เวลา ๘.๐๐ น. ขบวนรถยนต์แห่ดวงพระวิญญาณพ่อขุนรามคำแหงมหาราชออกจากศาลพระแม่ย่าไปยังบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- เวลา ๘.๓๐ น. แจกผู้มีเกียรติพร้อมกัน ณ บริเวณพิธีหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ
- เวลา ๘.๔๕ น. ขบวนแห่ถึงบริเวณพิธี ประกอบพิธีอัญเชิญดวงพระวิญญาณตั้งบริเวณฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ
- เวลา ๙.๐๐ น. พระมหाराชครูทำพิธีบวงสรวงแล้วอัญเชิญพระวิญญาณสถิตย์ในพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ
- เวลา ๑๐.๐๐ น. พิธีสงฆ์แล้วถวายภัตตาหาร
- เวลา ๑๑.๓๐ น. รำบวงสรวงของวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย
เสร็จพิธีบูชา
- เวลา ๑๔.๐๐ น. คณะกรรมการอำนวยความสะดวก ฯลฯ และแขกรับเชิญพร้อมในพิธี
- เวลา ๑๔.๑๕ น. พระสงฆ์พร้อม ณ บริเวณพิธี
- เวลา ๑๔.๓๐ น. ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ประธานคณะกรรมการอำนวยความสะดวกถึงบริเวณพิธี
- เวลา ๑๕.๐๐ น. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินถึงบริเวณพลับพลาพิธี
- (คณะกรรมการอำนวยความสะดวก ประธานคณะอนุกรรมการฯ และประธานคณะกรรมการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ เฝ้ารับเสด็จ)
- ผู้ว่าราชการจังหวัด กราบบังคมทูลถวายรายงานตัว

- ภริยาผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย ถวายพวงมาลัย
- เสด็จเข้าสู่พลับพลาพิธี
- ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการพระรัตนตรัย ทรงกราบ
- ประทับพระราชอาสน์
- ทรงศีล (ประธานสงฆ์ถวายศีลจบ)
- ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ประธานคณะกรรมการอำนวยการ
กราบบังคมทูลถวายรายงาน และกราบบังคมทูลเชิญเสด็จ
ทรงพระสุหร่ายพระบรมราชานุสาวรีย์และเปิดอาคาร
อนุสรณ์ลายสือไทย ๑๐๐ ปี
- ทรงวางพนมหมาก พนมดอกไม้
- ทรงพระสุหร่าย (พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงาน
งานลั่นฆ้องชัย ประโคมสังข์ แตร และดุริยางค์)
- เสด็จเข้าสู่พลับพลาพิธี
- ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมถวายพระสงฆ์
- ประทับพระราชอาสน์
- ทรงหลังทักษิณาทก (พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวาย
อดิเรก)

เวลา ๑๕.๔๕ น.

นักเรียนนักศึกษา ๑๐๐ คน สวดสรภัญญะ สดุดีพ่อขุนราม
คำแหงมหาราช

- ทอดพระเนตรการพ็อนรำระบำโบราณคดีสุโขทัย ของ
นักเรียนโรงเรียนอุดมดรุณี จำนวน ๑๐๐ คน

เวลา ๑๖.๐๐ น.

เสด็จประทับรถยนต์พระที่นั่งไปทรงเปิดอาคารอนุสรณ์ลาย-
สือไทย ๑๐๐ ปี ณ บริเวณพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราม
คำแหง (ผู้มอบศิลปโบราณวัตถุเฝ้ารับเสด็จ)

- อธิบดินทรศิลปากรถวายพระกรรไกร
- ทรงตัดริบบิ้น และเสด็จทอดพระเนตรนิทรรศการ
- อธิบดินทรศิลปากรนำเสด็จทอดพระเนตรศิลปวัตถุและ
นิทรรศการ

เวลา ๑๖.๓๐ น.

เสด็จทรงเยี่ยมราษฎรแล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ

- เสร็จพิธี

การแต่งกาย

- แบบปกติขาว (ทหารตำรวจภาคกระบี่) สตรีแต่งไทยเรือน
ต้น

- พลเรือน
- ชุดสากล หรือชุดพระราชทาน
- เวลา ๑๕.๐๐ น.
- การแสดงแสงและเสียง ณ บริเวณวัดมหาธาตุ
- เวลา ๒๐.๐๐ น.
- ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย จุดประทีปโคมไฟถวายเป็น พุทธบูชา
 - จุดพลุ ตะไล ไฟพะเนียง ฉลอง ๑๐๐ ปีลายสื่อไทย
 - การแสดงละครของกรมศิลปากร (เรื่องอานุกาภพพ้อขุนรามคำแหงมหาราช)
 - การแสดงมหรสพสมโภช

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

- เวลา ๑๕.๐๐ น.
- การแสดงแสงและเสียง
 - การแสดงของกรมศิลปากร เรื่องพระร่วง
 - จุดพลุ ตะไล ไฟพะเนียง
 - การแสดงมหรสพสมโภช

วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

- เวลา ๑๔.๓๐ น.
- ขบวนแห่กระทงพนมหมาก พนมดอกไม้ โคมชัก โคมแขวน นางนพมาศ ไพร่ฟ้าหน้าใส ขบวนเกวียน ขบวนช้าง ขบวนม้า ฯลฯ เตรียมพร้อม
- เวลา ๑๔.๔๕ น.
- แขกรับเชิญและนักท่องเที่ยวเข้าประจำที่นั่ง (ห้ามรถสัญจรไป-มาในบริเวณเขตอุทยาน ชั้นใน)
- เวลา ๑๕.๐๐ น.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ เสด็จถึงพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ
- ผู้ว่าราชการจังหวัดกระบี่ บังคมทูลถวายรายงานตัว
 - ภริยาผู้ว่าราชการจังหวัดทูลเกล้าถวายพวงมาลัย
 - เสด็จพระราชดำเนินถวายบังคมพระบรมราชานุสาวรีย์ พ้อขุนรามคำแหงมหาราช
 - ทรงถวายพวงมาลัย พนมหมาก พนมดอกไม้ พระบรมราชานุสาวรีย์ฯ
 - ทรงกราบ
 - เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังพลับพลาพิธี

- เวลา ๑๕.๑๕ น. – ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย กราบบังคมทูลถวายรายงาน
การจัดงาน
- ขบวนเริ่มเคลื่อนออกจาก ๔ ประตูหลวง
- การแสดงของวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย
- เวลา ๑๗.๑๕ น. ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัยถวายรายงานกราบบังคมทูล อัญ-
เชิญทรงจุดเทียนและทรงลอยกระทงปฐมฤกษ์
- เสด็จพระราชดำเนินไปยังทำน้ำตระพังตระกวนด้านทิศ
ตะวันออก ทรงจุดเทียน แล้วทรงลอยกระทงปฐมฤกษ์
(นักเรียนนักศึกษาและผู้ตามเสด็จลอยกระทง)
- เวลา ๑๗.๓๐ น. เสด็จพระราชดำเนินกลับ
- การแต่งกาย ชุดพิธีชน สตรีแต่งชุดพื้นเมือง
- เวลา ๑๘.๐๐ น. – การแสดงแสงและเสียง
- เวลา ๒๐.๐๐ น. – ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัยเชิญชวนประชาชนลอยกระทง
- พิธีเผาเทียน เล่นไฟ พ.ศ. ๒๕๒๖
- การประกวดนางนพมาศ
- การแสดงของกรมศิลปากร
- การแสดงมหรสพสมโภช
- การประกวดต่าง ๆ

วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

- เวลา ๑๘.๐๐ น. การแสดงแสงและเสียง
- การเล่นไฟ พลุ ตะไล ไฟพะเนียง
- การแสดงของกรมศิลปากร
- การแสดงมหรสพสมโภช

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

- เวลา ๑๘.๐๐ น. การแสดงแสงและเสียง
- การเล่นไฟ พลุ ตะไล ไฟพะเนียง
- การแสดงของกรมศิลปากร
- การแสดงมหรสพสมโภช

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

เวลา ๑๘.๓๐ น. การอ่านทำนองเสนาะบทละครตอน เรื่องพระร่วง

เวลา ๑๘.๐๐ น. การแสดงแสงและเสียง

- การเล่นไฟ พลุ ตะไล ไฟพะเนียง
- การแสดงของกรมศิลปากร
- การแสดงมหรสพสมโภช
- ขบวนฉลองลายสือไทย ครบ ๗๐๐ ปี

หน้าว่าง

